

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

**СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ:
ЗБЕРЕЖЕННЯ НАУКОВОГО
ТА КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

*Матеріали
IV Всеукраїнського форуму судових експертів
7 червня 2024 року*

м. Львів

Видавництво
«Юридика»
2024

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Дніпропетровського науково-дослідного
інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
(протокол № 4 від 30.05.2024 р.)

IV Всеукраїнський форум судових експертів
заресстровано в Державній науковій установі
«Український інститут науково-технічної експертизи та інформації»
Міністерства освіти і науки України (посвідчення № 298 від 08.05.2024 р.)

**Судово-експертна діяльність: збереження наукового та
С 89 кадрового потенціалу в умовах воєнного стану : IV Всеукраїнський
форум судових експертів** (м. Львів, 7 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво
«Юридика», 2024. 428 с.

ISBN 978-617-8182-29-8

Збірник IV Всеукраїнського форуму судових експертів «Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану» містить матеріали, у яких висвітлено актуальні питання щодо збереження наукового та кадрового потенціалу судової експертизи в умовах воєнного стану, узагальнено теоретичні здобутки та практичний досвід фахівців у галузі судово-експертної діяльності.

Матеріали конференції подаються в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів.

УДК [343.98+340.6]:[[378.091.12:005.962.131]-049.34]"364"(062.552)

ISBN 978-617-8182-29-8

© Дніпропетровський науково-дослідний інститут
судових експертиз Міністерства юстиції України, 2024

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Розумний Сергій Михайлович – директор Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України;

Бесчастний Віктор Миколайович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, керівник секретаріату Конституційного суду України;

Бужор Валерій – доктор юридичних наук, професор, почесний президент Інституту кримінального права та прикладної кримінології (Республіка Молдова);

Головка Катерина Володимирівна – доктор юридичних наук, професор, директор Видавництва «Юридика»;

Дубинський Олег Юрійович – доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова;

Єзров Альберт Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, суддя Верховного Суду;

Коломось Тетяна Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету;

Корнієнко Максим Вікторович – доктор юридичних наук, професор, полковник поліції, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ;

Кот Олексій Олександрович – доктор юридичних наук, професор, директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України;

Лазур Ярослав Володимирович – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Ужгородського національного університету;

Мишина Наталя Вікторівна – доктор юридичних наук, професор, запрошений професор Університету Страсбурга;

Назимко Єгор Сергійович – доктор юридичних наук, професор, перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ;

Пилипенко Володимир Пилипович – доктор юридичних наук, директор, доцент кафедри міжнародних відносин Навчально-наукового інституту міжнародного права, інновацій і проєктної діяльності Львівського університету бізнесу і права, Почесний консул Литовської Республіки;

Попович Василь Васильович – доктор технічних наук, професор, начальник навчально-наукового інституту цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Смірнова Олександра Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, проректор з наукової роботи Державного податкового університету;

Тильчик В'ячеслав В'ячеславович – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Швець Дмитро Володимирович – доктор юридичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, полковник поліції, ректор Одеського державного університету внутрішніх справ.

ЗМІСТ

Ecocide. Some thoughts on the calculation of damage Gediminas Buciuonas	13
Розвиток судової експертизи в Україні XXI сторіччя: загрозливі тенденції Антонюк П. Є.	17
Судова експертиза та ДНК-технології дослідження генома Бабченко А. В.	21
Судова молекулярно-генетична експертиза в Україні під час воєнного стану Бабченко А. В., Милостива Д. Ф., Воронов Є. А.	23
Щодо питання судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфу Бараненко Д. В.	25
Науково-технічне забезпечення судово-експертної діяльності Баштова О. Г.	28
Питання забезпечення кадрового потенціалу експертів з оцінки об'єктів у нематеріальній формі – фінансових інтересів Белкін Л. М.	31
Заява про виклик експерта як процесуальний інструмент у господарському судочинстві Бохан О. С.	35
Застосування методу інтент-аналізу під час проведення комплексних судових психолого-лінгвістичних експертиз Браїлко Ю. І., Кисла Н. В., Єгорова Т. М.	38
Contemporary forensic linguistics: methods, fields, areas of study Vasylenko O. V.	42
Участь експерта у виконавчому провадженні як гарантія ефективності захисту прав особи Верба О. Б., Гайченко А. В.	46
Судова молекулярно-генетична експертиза та її роль в умовах воєнного стану Вергун В. А.	49
Розвиток судової експертизи у сфері інтелектуальної власності в Дніпропетровському науково-дослідному інституті судових експертиз Воліков В. В.	53

Повторна експертиза в цивільному судочинстві: особливості призначення та проведення	
Воробель У. Б.	57
Використання висновку експерта, складеного за результатами проведення судово-психологічної експертизи, у кримінальному судочинстві	
Вуйма А. Г.	61
Розвиток судово-експертної діяльності в системі ДСНС України	
Гайдук М. О., Пулатов В. С., Гаврилюк А. Ф.	65
Штрихи кулькових, гелевих та масляних ручок: можливості диференціації фізико-хімічними методами	
Герасімов В. М.	69
Окремі проблеми оцінки ефективності психологічного впливу в судовій психологічній експертизі	
Герман Б. М., Сербіненко О. Л.	72
Порушення авторського права в рекламі	
Гриньчак В. М.	75
Мовні помилки в текстах судових рішень	
Грицевич Ю. В.	79
Призначення почеркознавчої експертизи: типові помилки сторони обвинувачення	
Гусєва В. О.	82
Проблеми залучення судового експерта до кримінального провадження	
Демидова Є. Є.	86
Вирішення питання встановлення моменту виникнення загрози безпеці руху в залізнично-транспортній експертизі	
Джус О. В.	89
Судово-експертна діяльність в умовах воєнного стану: обмін досвідом	
Дзюбак К. М.	91
Формування експертного завдання на вирішення судової економічної експертизи у контексті викликів воєнного стану	
Дивнич А. В., Дивнич О. Д.	95
Правовий статус експерта у адміністративному судочинстві	
Дмитрук І. М.	99

Суспільні відносини у сфері засад судової експертизи як об'єкт кримінального правопорушення Єлаєв Ю. Л.	103
Використання спеціальної криміналістичної техніки для збирання доказів та подальшого провадження експертизи Єфімова І. В., Постолов Т. О.	107
Кримінальні проступки та їх основні аспекти Жеребко О. І.	111
Судова експертиза та збереження кадрового потенціалу науково-дослідних інститутів в Україні під час воєнного стану Здор В. М., Бабченко А. В., Ус Д. О., Савіна О. І.	115
Розвиток наукового потенціалу судової економічної експертизи в умовах воєнного стану Ількова Н. В.	118
Механізм збереження наукового кадрового потенціалу судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану Іщук А. О.	122
Напрями підвищення ефективності судово-експертного забезпечення кримінального провадження Калініна І. В.	126
On the peculiarities of the programmer's personality and his criminal manifestations Kaliuga K. V.	129
Міжнародна судово-експертна діяльність: основні тенденції розвитку Камінська Н. В.	132
Сучасні технічні комплекси пошуку та ідентифікації осіб: можливості та досвід використання в умовах воєнного стану Капустіна М. В.	135
Генератори як об'єкт товарознавчої експертизи: актуальність, ідентифікація, оцінка Кисла С. А.	137
Метали і сплави та композити на їх основі як матеріали подвійного використання Кіусе М. І., Столярова І. В.	142
Аналіз поняття «судово-експертна діяльність» через категорію «правомірна поведінка» Кірін Р. С.	145

Підходи до визначення загальних та спеціальних професійних компетентностей судових експертів	
Кісіль Н. В.	149
Державне управління сферою судово-медичних експертиз в умовах воєнного стану: організаційно-управлінський аспект	
Клименко О. С.	153
Лінгвістична експертиза як засіб доказування у справах про корупцію	
Ковкіна Є. В.	157
Особливості впровадження світових стандартів ідентифікації невідомих осіб в судово-медичну експертну практику	
Козань Н. М., Волошинович В. М., Коцюбинська Ю. З., Сорока О. Я., Чадюк В. О.	160
Судово-психіатрична оцінка осіб, які вчинили сексуальні злочини	
Козерацька О. А.	164
Особливості проведення судової гірничотехнічної експертизи	
Коновалов О. Д.	170
Проблемні питання щодо збереження кадрового потенціалу науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України у період дії воєнного стану та шляхи їх вирішення	
Константиновська О. Г.	178
Правове забезпечення у митному законодавстві України, проведення судових експертиз / експертних досліджень у сфері зовнішньоекономічної діяльності: питання застосування митних формальностей та процедур із захисту прав інтелектуальної власності й притягнення до адміністративної відповідальності за порушення митних правил	
Коросташова І. М.	181
Матеріальне і соціальне забезпечення судових експертів: шлях збереження кадрового потенціалу в умовах воєнного стану	
Костюченко О. Є., Дідук А. Г.	186
Проблематика досліджень по встановленню давності (періоду часу) виготовлення документів в умовах воєнного стану	
Крижановська О. А., Заковирко О. М.	191
Current opportunities and prospects for the development of forensic science in Ukraine	
Kryzhna A. Ye.	194
Експерт з питань права в кримінальному процесі: проблеми нормативного регулювання	
Кузнецов В. В.	197

Судово-експертна діяльність: проблеми збереження кадрового та наукового потенціалу в Експертній службі МВС в умовах воєнного стану Кузнецова Н. Л.	202
Підвищення ефективності судово-експертної діяльності в Україні в умовах воєнного стану Купчак М. Я.	205
Судово-експертна модель України: поняття та основні характеристики Курінний Є. В.	209
Ефективний допит експерта в суді: практичні поради Кучинська І. В.	213
Вплив технологій штучного інтелекту на судово-експертну діяльність: можливості та загрози Латиш К. В.	216
Проблема вторинної вікарізації та віктимізації експертів-психологів в сучасних умовах Литвиненко Е. С.	220
Аспекти діяльності експертних служб в умовах воєнного стану Лікарчук Н. В.	223
Судова експертиза з оцінки майна при реалізації права застави (іпотеки) Ліпатнікова О. О.	226
Антикорупційна експертиза як один із засобів запобігання корупційним правопорушенням в Україні Лісний І. А.	229
Збереження в умовах воєнного стану наукового потенціалу судово-експертної діяльності Лісовицька І. А.	232
Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану Лукавенко К. С.	235
Збереження наукових кадрів та їх потенціалу в умовах воєнного стану Любич А. М.	239
Огляд спеціалістом документів під час проведення слідчої (розшукової) дії в умовах воєнного стану Мазниченко Ю. О., Колонюк В. П.	242
Окремі аспекти протидії організованій екологічній злочинності Марко С. І.	247

Особливості населення та розкладання трупів безхребетних та хребетних тварин некробіотичною фауною Милостива Д. Ф., Бабченко А. В., Крижановська О. А.	250
Визначення хімічного складу чаю хроматографічними методами Милостива Д. Ф.	253
Окремі аспекти збереження та розвитку кадрового потенціалу галузі судової експертизи в умовах воєнного стану Мисковець Н. О.	255
Судово-психологічна експертиза самогубств: деякі актуальні аспекти проблеми Міхєєва М. Л.	259
Використання відкритої інформації для розслідування розграбувань та проведення експертиз Мурзо Є. О.	263
Вплив соціально-економічних факторів на збереження кадрового потенціалу в судово-експертній діяльності Муха О. А.	266
Експертиза як важливий етап криміналістичного дослідження Набокова О. Г.	268
Доцільність встановлення кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве роз'яснення експертного висновку Навроцька В. В.	271
Судово-експертна діяльність в умовах воєнного стану: актуальні проблеми Нестор Н. В., Полянський А. О., Баулін О. В.	273
Аналіз стану кадрового потенціалу сфери експертного забезпечення правосуддя в умовах воєнного стану Окуневич І. Л.	276
Основні ознаки визначення об'єкта незавершеного будівництва нерухомою річчю Осипенко К.	281
Деякі питання підготовки кадрів для судово-експертної діяльності за напрямом інженерно-технічних експертиз Остапов С. В.	284
Щодо проблемних питань судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану Паламарчук Г. В.	288

Кадрове забезпечення науково-експертної діяльності у правотворчому процесі Пархоменко Н. М.	291
Особливості дослідження автопідлогу у судово-почеркознавчій експертизі Пашинська І. В.	295
Теоретичне підґрунтя розуміння криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю Перепелиця С. І.	298
До питання поняття та класифікації висновку експерта Петрова І. А., Спіцина Г. О.	302
Проблемні аспекти судової експертизи у цивільних справах про оцінку цивільної дієздатності фізичної особи Печений О. П.	307
Рецензії на висновок експерта: проблеми використання у кримінальному процесі Пиріг І. В.	309
Деякі аспекти судового мистецтвознавчого дослідження японських гард цуба (tsuba) як витворів декоративно-ужиткового мистецтва Платовський С. В.	314
Оптимізація судово-експертної роботи у період війни: стратегії збереження та розвитку науково-технічного резерву Полякова С. В.	317
Критерії добросовісності під час добору та кваліфікаційного оцінювання суддів Рибалко В. О.	321
Пріоритетні напрями розвитку судової експертизи: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану Розумний С. М.	324
Міжнародний досвід у забезпеченні кадровим потенціалом у судово-експертній діяльності Савіна О. І., Здор В. М., Ус Д. О.	328
До питання судово-психологічної експертизи та впровадження принципів відновного правосуддя у справах щодо неповнолітніх Светлічний І. В.	332
Розбудова кадрового потенціалу у сфері експертного забезпечення правосуддя: сучасний дискурс Свінцицький А. В.	335

Стан споживання метадону в Харківській області Сердега О. М.	338
Проблеми збереження доказів для проведення судово-медичної експертизи при наданні екстреної допомоги постраждалим Сушацька І. Ю.	341
Система поновлення військових судів судової гілки влади на засадах міжнародного досвіду Таран С. В., Логвиненко М. І.	345
Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану Тимофєєв В. П., Тінін Д. Г.	349
Значення судово-психологічної експертизи у визначенні розміру компенсації моральної шкоди Тінін Д. Г.	352
Криміналістика і судова експертологія: проблеми співвідношення Тіщенко В. В.	355
Кримінологічна діяльність експертно-криміналістичних установ Ткаченко А. О., Ткаченко П. І.	
Значення молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень: досвід США та застосування в умовах воєнного стану Топчій В. В.	363
До питання огляду об'єктів дослідження при проведенні судових експертиз у рамках цивільних справ на територіях, де велися бойові дії Усенко О. В.	368
Судово-експертна діяльність в умовах війни: виклики збереження наукового та кадрового потенціалу Хамініч С. Ю.	371
Щодо проблеми виявлення «закамуфльованої» дитячої порнографії у творчості сучасних фотоблогерів при проведенні судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру Хамула Д. В.	375
Судові експертизи в антикорупційних провадженнях: практичні нюанси Ханін С. Г.	379
Судово-експертна діяльність в умовах воєнного стану Хижня О. О.	383

Сучасні методи застосування арт-терапії для проведення психологічних досліджень з неповнолітніми	
Царьова К. В.	386
Напрями підготовки кадрів в експертній діяльності	
Чабанюк О. М., Лобода Н. О.	389
Правове регулювання експертних досліджень блокчейн (віртуальних активів) в судочинстві	
Черних О. С.	394
Судово-експертна діяльність в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України	
Чопорова О. Ю.	397
Проблеми криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування під час розслідування злочинів, пов'язаних із РХБЯ (CBRN) загрозами	
Шамара О. В., Комашко В. В.	401
Якість судових експертиз під час дослідження матеріалів речовин та виробів	
Щербак К., Гуржій О.	408
Аспекти аналізу тексту, що здійснюється лінгвістичними методами в рамках кримінального провадження	
Ющенко С. С.	412
Участь експерта у провадженні в справах про адміністративні правопорушення: прогалини у правовому регулюванні	
Янюк Н. В.	416
Щодо шляхів трансформації концепції української судової експертизи в умовах євроінтеграції	
Ярослав Ю. Ю., Голубенко О. М.	420
Збереження наукового потенціалу судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану	
Зяць Р. Я.	424

ECOCIDE. SOME THOUGHTS ON THE CALCULATION OF DAMAGE

Gediminas Buciuнас

PhD, Senior Adviser on Prosecution

EUAM-Ukraine

Lviv Field Office;

Lecturer, in Position of Associate Professor

Law Faculty of Vytautas Magnus University

Kaunas, Lithuania;

Public Security Academy at Mykolas Romeris University

Vilnius, Lithuania

The article presents the author's thoughts on the calculation of damage done to the environment of Ukraine by the aggressor country – the Russian Federation. The materials of the study "**Environmental Trends: Citizens' Views**" conducted in November-December 2020 by the Gorshenin Institute in cooperation with the Friedrich Ebert Foundation in Ukraine, [1] showed that many Ukrainians were concerned about the state of the environment, noting pollution and water shortages, global warming, increasing waste, the danger of nuclear power, etc. However, since 2014, after the first phase of Russian aggression against Ukraine, environmental and economic problems have emerged, and with the intensification of Russian aggression – a full-scale invasion in February 2022, environmental issues have become more acute. Environmental issues in Ukraine are constantly at the center of the attention of the public and authorities, and with the beginning of the Russian aggression, they are increasingly worrying the world community.

The main comprehensive source on the state of the environment of Ukraine is the National Environmental Reports of Ukraine, which have been prepared since 1992 and submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine by the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. The latest available report is for 2021 [2]. Annual reports on the state of the environment in the regions of Ukraine are prepared by regional state administrations and posted on their websites [3].

Awareness of the negative impact of the war on the environment in the first days of its intensification in 2022 became noticeable not only in Ukraine but also in neighboring countries. For example, in March 2022, the Polish newspaper "Rzeczpospolita" wrote: "Although the greatest tragedy of the war in Ukraine is undoubtedly the suffering of its inhabitants, and Russian aggression also poses serious environmental risks" [4]. The analysis of the Polish press in 2022–2023 shows the constant appearance of materials in it, related to the Russian-Ukrainian war and its negative impact on the environment. The threat is pointed out not only to Ukraine and Europe, but also to the world. For example, J. Behr emphasized that trench warfare turned

hundreds of square kilometers of fields into scorched wastelands with contaminated soil and groundwater [5]. In June 2022, the Minister of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine Strelets, R. called the environmental situation in Ukraine caused by the war a ticking time bomb, naming 257 known cases of ecocide at that time, including the explosions of fuel and lubricants, oil product storage facilities; air strikes on enterprises that use hazardous chemicals in production; destruction of sewage treatment facilities; damage to soil cover, burning of forests, etc. [6]. Experts of the NGO "Green World – Friends of the Earth" within the framework of the international program "Clean Air for Ukraine" with the financial support of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech analyzed the damage caused by Russian aggression to the environment in Ukraine, identifying three main areas: 1) massive release of toxic substances into the environment of a military nature; 2) physical impact (fires, explosions, soil damage, etc.); 3) destruction of the environment due to man-made disasters caused by military actions [7].

The question naturally arises about the methodology for calculating environmental damage. The methodological basis for determining losses is based on internationally recognized standards. At the state level, such work is carried out by state and local authorities with the involvement of civil society and business self-government bodies. For example, recommendations for farmers and resources for recording losses were developed by experts from the USAID Agricultural and Rural Development Program, and the All-Ukrainian Agrarian Council. For documenting losses, farmers are encouraged to contact the police or the Security Service of Ukraine; military administration or local authorities; other authorities, in certain cases, the State Environmental Inspectorate, State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection, State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadaster, State Water Agency for proper calculation of the amount of damage [8]. The above-mentioned methodology mainly covers calculations on direct material losses of Ukraine's agriculture sector. However, it doesn't include damage done by aggressors to the trinity of Homo Sapiens existence: air, water, soil.

The Right to water – flowing from the right to food, health and life. The resolution of the United Nations passed during the Water Conference in 1977 and states that "All people, whatever their stage of development and their social and economic conditions, have the right to have access to drinking water in quantum and of a quality equal to their basic needs" [9]. The Convention on the Rights of the Child, adopted in 1989 (arts. 24 and 27 (3)) [10], The Convention on the Rights of Persons with Disabilities, adopted in 2006 (art. 28) [11] entails specific obligations related to access to safe drinking water and sanitation. Article 31 of the Revised European Social Charter included specific obligations related to access to safe drinking water and sanitation [12] Similar provisions are enshrined in other international Conventions, Resolutions. European Committee of Social Rights decision on the merits 7 December 2005 European Roma Rights Centre v. Italy,

Complaint No. 27/2004 states in para 35 that “Article 31§1 guarantees access to adequate housing, which means a dwelling which is structurally secure, safe from a sanitary and health point, i.e.it possesses all basic amenities, such as water, heating, waste disposal, sanitation facilities, electricity; not overcrowded and with secure tenure supported by law (see Conclusions 2003, Article 31§1, France, p. 221, Italy, p. 342, Slovenia, p. 554, and Sweden, p. 650)” [13]. According to article 50 of the Constitution of Ukraine, “Everyone has the right to an environment that is safe for life and health, and to compensation for damages inflicted through the violation of this right” [14]. The rule of guidelines on the protection of the natural environment in armed conflict states that methods and means of warfare must be employed with due regard to the protection and preservation of the natural environment [15]. The author of this paper would like to present some thoughts on the calculation of damage to the environment of Ukraine done by the Russian Federation. Methodology for the calculation of damage might be built based on the Earth’s life-support system and the major kinds of pollution. The Earth’s life-support system includes various interconnected components that work together to create and maintain conditions conducive to life: air, soil, water. The major kinds of pollution, usually classified by environment, are air pollution, water pollution, and land pollution, according to Encyclopedia Britannica [16]. The Russian army forces use different types of explosive materials and means of delivery. For example, a tank, a rocket, a howitzer etc. During explosions, a lot of hazardous particles of different sizes spread in a certain area, causing pollution of the air, land and water. The above-mentioned components are closely interconnected in the life circle. Some particles, despite their sizes, sooner or later due to different pushers have landed from air on the surface of soil or/and water and later go deeper – into soil even reaching groundwater. The next step of hazardous materials is through plants, livestock etc. coming into the cuisine of every Ukrainian citizen. The level of pollution might be measured by using the achievement of new technologies. For example, drones can take test examples of air in some areas. Also test examples of soil and water should be taken at the same area at the same time. It allows you to have a clear picture of pollution in a given area. Based on level, the kind of pollution should be make calculations of expenses for de-contamination.

Bibliography:

1. Ekolohichni trendy v Ukraini: pohliad hromadian. K. 2021. p. 58 (in Ukrainian).
2. Ekolohichni priorityety na nastupni 30 rokiv nezalezhnosti Ukrainy. EKODIIa. 2021. URL: https://ecoaction.org.ua/30-rokiv-nezalezhnosti.html?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiA4Y-sBhC6ARIsAGXF1g7rKXIIJRoNRRDIqqV0qASgqu0IFGmDnFMm8eYlQ35w7u4vQ1TQdnQaAjoxEALw_wcB (in Ukrainian)
3. Dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha v Kharkivskii oblasti u 2021 rotsi. Kharkivska oblasna viiskova administratsiia. 03.11.2022, p. 173. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/>

1182/118159/Attaches/regionalna__dopovid_2021_harkivska_oblast.pdf
(in Ukrainian)

4. Wojna w Ukrainie to dramat ludzi i zagrożenie dla środowiska, Rzeczpospolita, 2022. URL: <https://klimat.rp.pl/planeta/art35826221-wojna-w-ukrainie-to-dramat-ludzi-i-zagrozenie-dla-srodowiska> (in Polish)

5. Berh, J. Wojna z przyrodą. Wpływ rosyjskiej agresji na środowisko naturalne Ukrainy, 2023. URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-12-07/wojna-z-przyroda-wplyw-rosyjskiej-agresji-na-srodowisko> (in Polish)

6. Strilets, R. Bomba spovilnoei dii: chomu svit ne mozhe ihnoruvaty ekolohichni naslidky viiny v Ukraini, 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/authors/62b2c55371827/> (in Ukrainian)

7. Anhurets, O., Khazan, P., Kolesnykova, K., Kushch, M., Chernokhova, M., Havranek, M. Naslidky dlia dovkillia viiny rosii proty Ukrainy, 2022, p. 73 (in Ukrainian).

8. Draft Ukraine Recovery Plan. Materials of the working group "Audit of war damage", 2022. URL: <http://kyiv-heritage.com/sites/default/files/Ukraine.pdf> (in Ukrainian)

9. United Nations Water Conference, 1977 (Resolutions). URL: <https://www.ielrc.org/content/e7701.pdf>

10. The Convention on the Rights of the Child. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

11. The Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>

12. European Social Charter (Revised). URL: <https://rm.coe.int/168007cf93>

13. European Committee of Social Rights decision on the merits 7 December 2005, *European Roma Rights Centre v. Italy*. URL: https://www.eschr-net.org/sites/default/files/caselaw/errc_v_italy_decision.pdf

14. Constitution of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

15. The Environment and International Humanitarian Law. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/environment-and-international-humanitarian-law>

16. What Are the Different Types of Pollution? URL: <https://www.britannica.com/story/different-types-of-pollution>

РОЗВИТОК СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ XXI СТОРІЧЧЯ: ЗАГРОЗЛИВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Антонюк Поліна Євгенівна

*професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Судово-експертна діяльність – це специфічний вид суспільної діяльності, сутність якої полягає в забезпеченні правосуддя України експертизою. Правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності, що забезпечують незалежність, кваліфікованість і об'єктивність експертизи, її орієнтування на максимальне використання досягнень науки і техніки, визначає Закон України «Про судову експертизу» (далі – Закон).

Виходячи із закріпленого в Законі визначення, судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1, ст. 1].

Незважаючи на певну очевидну підміну понять як в нормативно-правових актах різного рівня, так і в наукових працях українських вчених, обумовлену невизначеністю таких важливих категорій як «судово-експертна діяльність», «експертне дослідження», «експертиза», «спеціальні знання», – можемо констатувати, що, в цілому, законодавець відмежовує судову експертизу від «несудової». Судову експертизу законодавець розуміє як дослідження виключно з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Відповідно, всі інші фахові (експертні) дослідження, проведення яких ініційовано з іншою метою (наприклад, визначення технічного стану певного об'єкта після конкретного терміну його експлуатації з метою прийняття рішення про проведення ремонтних робіт; визначення історичної цінності витвору мистецтва з метою вжиття заходів по його охороні; визначення складу ґрунту або води певної території з метою проведення певних видів сільськогосподарських робіт тощо), відносяться до «несудових» експертиз. Такі «несудові» експертизи як різновид фахових (компетентних) досліджень хоча і важливі для вирішення питань в різних галузях людської діяльності, проте не мають такої суспільної значущості як судові експертизи, які являють собою інститут правосуддя України – державного механізму, спрямованого на захист, забезпечення та відновлення прав всіх членів українського суспільства. При цьому, необхідно розуміти, що нерідко предмет дослідження судових і «несудових» експертиз може збігатися, але мета – ніколи.

Саме тому дуже важливо, щоб розвиток судової експертизи та її складових відбувався відповідно до чіткої науково обґрунтованої

методології судової експертизи (судової експертології як галузі наукових знань), заснованої на єдиному розумінні таких базових концептуальних категорій як: об'єкти експертизи, предмет експертизи, завдання експертизи і галузь знань, що необхідні для вирішення завдань. На наш погляд, виключно єдиний методологічний підхід до судових експертиз здатний забезпечити дотримання гарантованих державою принципів судово-експертної діяльності та обґрунтувати встановлений в Україні організаційно-правовий порядок її здійснення. Що, в свою чергу, забезпечуватиме науковість судової експертизи як галузі людської діяльності, а також об'єктивність висновків судових експертів, з урахуванням їх процесуальної значущості для всіх видів судочинства в Україні [2, с. 389].

Аналіз законодавства України, що визначає порядок здійснення різних видів судочинства (кримінального, адміністративного, цивільного, господарського), дозволяє констатувати, що шляхом закріплення в різних формах у відповідних нормах заборони проведення експертизи з метою з'ясування питань права [3, ст. 242; 4, ст. 102; 5, ст. 102; 6, ст. 99] законодавець чітко відмежовує експертизу від розслідування – процесу правової природи. А, передбачаючи можливість участі в окремих видах проваджень експерта з питань права [4, ст. 114–115; 5, ст. 112–113; 6, ст. 108–109], законодавець, по-перше, чітко визначає межі компетенції такого учасника (тлумачення аналогії закону або права, тлумачення змісту норм іноземного права або практики їх застосування), а, по-друге, не наділяє висновок такого експерта доказовим значенням, а надає йому допоміжного (консультативного) характеру.

Разом з тим, попри наявні законні механізми та всупереч самої природи судової експертизи як дослідження на основі знань в галузі науки (крім правових наук), техніки, мистецтва, ремесла, стаємо свідками процесу трансформації судової експертизи з прикладного дослідження в розслідування, та перетворення судового експерта в суб'єкта доказування. Причому такий процес відбувається шляхом нормативного (правового) закріплення відповідних організаційних та методичних засад здійснення судово-експертної діяльності, що викликає особливе занепокоєння, оскільки набуває обов'язкового характеру загальнодержавного масштабу не лише для суб'єктів судово-експертної діяльності, а й для всіх учасників судочинства.

Вперше ми звернули увагу наукової та експертної спільноти на трансформацію судової експертизи в Україні у зв'язку з появою такої самостійної стратифікаційної одиниці в системі судових експертиз як військова експертиза [7, 2, 8]. Шляхом методологічного аналізу військової експертизи ми продемонстрували необґрунтованість та неспроможність виділення та існування військової експерти, що обумовлено: відсутністю специфічних об'єктів і методів дослідження, розмитістю предмету дослідження, нечіткістю завдань дослідження та

невизначеністю галузевої приналежності знань для їх вирішення, а також неспроможності запропонованого методичного забезпечення [2]. Нами було наголошено, що наділення судового експерта компетенцією щодо надання висновку по вирішенню таких завдань, як [7]: встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей, втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади й інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків), – є абсолютною підміною процесу розслідування та доказування, що мають правову (юридичну) природу [2, с. 391, 395] та здійснюються спеціально уповноваженим суб'єктом.

В подальшому, після введення воєнного стану в Україні запровадженій Порядком взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України (далі – Порядок), визначений спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України та Офісом Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46 [9], який зупиняє дію попереднього нормативно-правового акту [10]. Наведемо лише окремі положення Порядку. Так, п. 3 ч. 2 розділу III: «за умов явних ознак вогнепальної, вибухової, опікової, хімічної, радіаційної або іншої травми, **як результату бойових дій**, незалежно від того, чи є **постраждалим військовим або цивільним**, лікарське свідоцтво про смерть видається лікарем судово-медичним експертом **на підставі зовнішнього огляду** (виділено автором). Пункт 4 ч. 2 розділу III: «при проведенні експертизи неідентифікованих трупів осіб, що загинули **внаслідок бойових дій (цивільних та військових)**, підхід має бути таким самим **за зовнішнім оглядом**. Пункт 5 ч. 2 розділу III: «**за результатами зовнішнього огляду** складають дослідну частину висновків експерта» [9].

Наведені приклади яскраво демонструють, що запровадженій в умовах воєнного стану Порядок не лише покладає на працівників бюро судово-медичної експертизи несприятанню їм функцію розслідування, що виходить за межі їх компетенції, але й абсолютно нівелює значущість висновку експерта по результатах проведення судово-медичної експертизи трупа для встановлення причини смерті як джерела доказів [11, с. 11].

Таким чином, вимушені констатувати не лише відсутність адекватної реакції суб'єктів судово-експертної діяльності та науковців на таку трансформацію судової експертизи, але й подальше її «приспосовання» для забезпечення нагальних потреб практики, що на нашу переконливу думку, набуває загрозливого характеру, оскільки ставить під об'єктивний сумнів науковість результатів такої експертизи, а також допустимість їх використання як доказів.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Антонюк, П. Є. (2021). Методологічний аналіз військової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, (23). С. 388 – 399.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find=1&text#Text>
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15?find=1&text#Text>
6. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12?find=1&text#Text>
7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
8. Антонюк, П. Є. (2017). Військова експертиза: методологічний аспект. *Криміналістичний вісник*, 2 (28). С. 6–12.
9. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України. Наказ МВС України, МОЗ України та ОГП від 09.03.2022 № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#Text>
10. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини. Наказ МВС України, МОЗ України та ГП України від 29 вересня 2017 року № 807/1193/279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#Text>
11. Антонюк П. Є. (2024) Щодо належності і допустимості як доказів фактичних даних, що містяться у висновках експертів про причини смерті особи, в умовах воєнного стану. *Судова експертиза в період дії воєнного стану: проблеми теорії та практики*: збірник матеріалів I Всеукраїнської наук.-практ. конф. С. 8–14.

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ТА ДНК-ТЕХНОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНОМА

Бабченко Анна Валентинівна

orcid.org/0000-0002-3491-931X

кандидат біологічних наук, судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Судова експертиза та ДНК-технології в дослідженні генома спільно використовуються для розв'язання кримінальних справ, ідентифікації осіб, визначення родинних зв'язків та вирішення різних юридичних питань. Ось як ці дві сфери можуть взаємодіяти:

1. Ідентифікація осіб. Дослідження ДНК може бути використане для ідентифікації осіб на основі їхнього генетичного профілю. Це може бути корисно у випадках, коли потрібно встановити особу, яка була причетна до злочину або постраждала від нього.

2. Вирішення родинних питань. ДНК-технології можуть бути використані для вирішення родинних питань, таких як встановлення батьківства або родичних зв'язків між особами. Це може бути важливо у судових справах, пов'язаних з опікою дітей або спадкоємністю.

3. Виявлення доказів. Дослідження ДНК може служити як важливий доказ у судових справах, де ідентифікація або встановлення зв'язку між особами є ключовою для вирішення справи.

4. Експертна думка. Судові експерти, які спеціалізуються в ДНК-технологіях, можуть надавати експертні висновки щодо результатів дослідження генетичного матеріалу та їхнього значення для конкретної судової справи.

5. Консультації з юридичною та етичною точок зору: Співпраця між судовими експертами і фахівцями з ДНК-технологій може включати консультації з питань юридичної та етичної придатності доказів, а також їхнього використання у судових процесах.

Формування нових видів судових експертиз пов'язано насамперед із потребами судочинства. Нові типи злочинної поведінки породжують нові теми та виклики для спеціальних досліджень. Тому потрібні нові знання, нові методи та інструменти дослідження. Завдяки інтеграції науково-технічних досягнень та появі принципово нових методів і засобів, стали можливі дослідження традиційних об'єктів судової експертизи на вищому інформативному рівні, а також використання як джерела інформації про подію злочину об'єктів, раніше непридатних для

цього. У той же час потрібна більш поглиблена професійна підготовка у відповідних, вужчих галузях знання. Таким чином, відбувається диференціація знань, оскільки «сутністю методів і методик загалом, характером досліджуваної інформації, так само як уявленнями про предмет визначається зміст спеціальних знань експертів», що й призводить до виділення нових пологів та видів експертиз.

Нові види судових експертиз можуть бути результатом розщеплення традиційного виду внаслідок появи нових об'єктів або нових завдань, або в результаті пошуку засобів і методів для вирішення традиційних судових завдань. Це стосується всіх судових експертиз. Таким чином, нові методи дослідження експертами можуть бути основою для формування нових поколінь і видів судових експертиз. Найбільш значущими прикладами є генотипоскопічна експертиза людини. Методи ДНК-аналізу, що лежать в основі генотипоскопічної експертизи, дозволяють вирішувати нові завдання щодо традиційних об'єктів біологічного походження, таких як кров та інші тканини людини, а саме проводити ідентифікацію суб'єкта на рівні індивідуально-конкретної тотожності, а не групової належності, як раніше. Крім того, використання полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) дозволяє досліджувати мікрокількості об'єктів, що містять клітинні структури, які раніше не розглядалися як об'єкти експертного дослідження. Подальший розвиток генотипоскопічної експертизи також пов'язане з удосконаленням методів ДНК-аналізу для діагностики властивостей та станів людини за його слідами, які містять клітинні структури. Незважаючи на те, що в ДНК міститься вся інформація про людину, в т.ч. і про його зовнішній вигляд, для отримання цієї інформації потрібні нові методи молекулярної генетики, які будуть потрібні в судово-експертних дослідженнях.

Використання ДНК-технологій у судовій експертизі дозволяє значно підвищити точність та об'єктивність судових рішень, а також допомагає вирішувати складні кримінальні справи та правові питання.

СУДОВА МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Бабченко Анна Валентинівна

orcid.org/0000-0002-3491-931X

кандидат біологічних наук, судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Милостива Дар'я Федорівна

orcid.org/0000-0002-3609-776x

кандидат сільськогосподарських наук, судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Воронов Євген Андрійович

судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Судова молекулярно-генетична експертиза важлива як у мирний, так і у воєнний час, і збереження наукового та кадрового потенціалу є критично важливим завданням під час воєнного стану. Ось кілька причин, чому це може бути важливо:

1. Судова справедливість та безпека:

Під час воєнного стану судова система може переживати значний напружений стан, і судова молекулярно-генетична експертиза може бути вирішальною для розгляду справ та забезпечення судової справедливості.

Збереження наукового та кадрового потенціалу у цій галузі дозволяє підтримувати необхідний рівень компетентності та ефективності у проведенні судових експертиз.

2. Швидкість та точність:

Під час воєнного стану швидкість розгляду справ може бути критично важливою для забезпечення безпеки та судової справедливості.

Збереження наукового та кадрового потенціалу у сфері молекулярно-генетичної експертизи дозволяє забезпечити швидкість та точність в проведенні експертних досліджень та поданні висновків.

3. Кримінальні розслідування та облік воєнних злочинів:

Під час воєнного конфлікту може збільшитися кількість кримінальних випадків та воєнних злочинів, які потребують розслідування.

Судова молекулярно-генетична експертиза може бути вирішальною для виявлення винних осіб та надання доказів у суді.

4. Збереження науково-технічного потенціалу країни:

Збереження наукових кадрів та науково-технічного потенціалу у галузі молекулярно-генетичної експертизи є важливим для забезпечення національної безпеки та конкурентоспроможності країни.

Інвестиції в освіту, наукові дослідження та підтримку фахівців у цій галузі можуть забезпечити ефективне функціонування судової системи під час воєнного стану та в мирний час.

Отже, збереження наукового та кадрового потенціалу у сфері судової молекулярно-генетичної експертизи є важливим завданням для забезпечення судової справедливості, безпеки та національної безпеки у воєнний час.

ЩОДО ПИТАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФУ

Бараненко Дмитро Володимирович
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, адвокат,
заступник голови Ради адвокатів Миколаївської області
м. Миколаїв, Україна*

Питання проведення експертиз завжди становило вагоме значення для встановлення певних фактів, що можуть відігравати ключову роль у конкретних ситуаціях. Проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфу на сьогоднішньому етапі становлення та формування чинного законодавства й досі виступає дискусійним питанням, оскільки надійність такого способу встановлення істини є недоведеним повною мірою.

Загалом, питання проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфу є доволі актуальним і проблематичним, враховуючи умови сьогодення та процеси глобалізації та цифровізації, які безумовно впливають на розвиток різних галузей, інститутів та загалом, сфери науки та досліджень. Увагу даному питанню прямо або суміжно було приділено у роботах таких вчених як: Дмитренко Н. А., Симоненко Н. О., Мотлях О. І. та ін. Загалом, сучасний стан досліджень перебуває на достатньому рівні, що говорить про важливе значення нових напрацювань у даному питанні, а також про потребу у дослідженні та фіксуванні підходу до проведення таких експертиз.

Загалом, важливо зазначити про сам поліграф, який виступає одним із спеціальних психофізіологічних засобів, завдяки якому можливо здійснювати реєстрацію динаміки протікання незалежних психофізіологічних процесів у людини, яка формально відображає реакцію на пред'явлені конкретні психологічні стимули. Конкретне визначення поняття поліграфу, а також порядок його застосування передбачено Наказом Міністерства внутрішніх Справ України «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» від 13.11.2017 № 920. Окремо, варто зауважити також про те, що сам акт передбачає відсутність у результатів, отриманих в ході використання поліграфу доказової сили, а тому, не може повною мірою виступати як одиничний доказ [1].

Крім того, в сучасних умовах, часто поліграф ідентифікують як «детектор брехні». Дмитренко Н. А. у праці «Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання» слушно зазначила, що дані визначення не можуть трактуватись як характеристика одного і того ж приладу, оскільки сам поліграф не встановлює такі факти, як правда або ж брехня. При проведенні такої експертизи поліграф надає результати згідно оцінці реакції організму людини на певні фактори, що може мати вираження через зміну та частоту дихання, зміну пульсу, появі непритаманних для спокійного стану рухів, що у своїй сукупності дає змогу встановити ставлення людини до певного питання та ситуації, з подальшим встановленням вірогідності правдивості таких «свідчень». Проте, саме це і виступає проблемним питанням в аспекті огляду проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфу, оскільки не завжди «мова хвилювання» відображає реальне становище або причетність до конкретної ситуації. Сама по собі процедура може створювати для особи ситуацію підвищеного хвилювання, що відобразатиметься на поліграфі та буде містити розбіжності у наданих відповідях. Додатково, наявність у особи уміння контролювати свій емоційний стан за деяких обставин може також надавати результат, що в дійсності буде відмінним від факту [2, с. 162–163].

На основі вищенаведеної тези можливо встановити, що дієвим у своєму функціоналі, поліграф зможе виступати тоді, коли до прикладу, у правоохоронних органів будуть наявні інші вагомні докази, що підтверджували або ж спростовували певні явища. Саме проведення такої експертизи зможе додатково підтвердити певні «припущення», до встановлення їх у судовому процесі.

Крім того, постає питання раціональності відповідей-підсумків самого експерта-поліграфолога при створенні результатів, отриманих в ході проведення даної експертизи. Чи дійсно вони є такими, що відображають істинність отриманих результатів судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфу є дискусійним питанням. Окремо, варто поговорити і про позицію суддів до таких експертиз [2, с. 163–164].

Дмитренко Н. А. було також здійснено аналіз судової практики, згідно якої було встановлено можливу наявність фактору сумнівів у судді. Оскільки такі експертизи передбачають можливість відмови від їх проведення, то за наявності підтверджуючих доказів вини у справі, необґрунтована та категорична відмова від її проведення може нашоувувати на думку щодо причетності до вчинення певного правопорушення. Однак, такі «сумніви» є необґрунтованими та такими,

що суперечать змісту презумпції невинуватості особи, оскільки за відсутності будь-яких прямих доказів на підтвердження винуватості, причетність особи до вчинення правопорушення має бути спростовано. Проте, відмова від проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфу може слугувати допоміжним засобом саме для правоохоронних органів на стадії досудового розслідування, оскільки може дати підстави для більш детального вивчення обставин справи та отримання нових можливих доказів. Для надання самої ж експертизи, як одного із доказів, важливо, щоб вона проводилась із дотриманням процедури та врахуванням особливостей здоров'я особи [2, с. 164, 3].

Враховуючи вищенаведене та підводячи підсумки, варто зауважити, що проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфу виступає й досі дискусійним питанням, оскільки не відображає повне гарантування достовірності отриманих результатів. Крім того, закріплення на законодавчому рівні підходу до таких експертиз, що виражається у неможливості використання лише результатів експертизи, проведеної за допомогою поліграфу, проковує потребу у створенні нових підходів та механізмів щодо використання поліграфу при зборі доказів та формуванні доказової бази, а створення нової практики сприятиме поступовій зміні підходів до висновків судово-психологічних експертиз із застосуванням поліграфу.

Література:

1. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ; МВС України від 13.11.2017 № 920 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1472-17> (дата звернення: 08.05.2024).

2. Дмитренко Н.А. Застосування поліграфу у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021. № 22. С. 162–165.

3. Чи можуть показання поліграфу бути доказом у суді? LIGA.ZAKON. URL: https://biz.ligazakon.net/news/184472_chi-mozhut-pokazannya-polgrafa-buti-dokazom-u-sud (дата звернення: 08.05.2024).

НАУКОВО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Баштова Ольга Григорівна

ад'юнкт

*Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

На сьогодні питання забезпечення судової експертизи та судово-експертної діяльності є надзвичайно важливими та актуальними не лише в Україні, а й у всьому світі.

Запровадження єдиної політики інформаційного забезпечення, створення багатофункціональних інформаційних систем діяльності органів виконавчої влади, забезпечення інформаційних підрозділів сучасною потужною комп'ютерною технікою, створення умов для ефективного функціонування інформаційних обліків, забезпечення їх повноти, актуальності та безпеки, упровадження сучасних інформаційних технологій фахівці вважають основними напрямками розвитку судово-експертної діяльності [1, с. 107–108].

Додаткова цінність науки матеріалізується через технології, які дозволяють суспільству повною мірою отримати користь від нових відкриттів. Такі переваги дуже різноманітні, але спільним є те, що вони підвищують якість життя та забезпечують прогрес і процвітання у суспільствах. Цикл науки, інновацій та зростання є обґрунтуванням дуже значних і структурних інвестицій розвинених країн у наукові програми. З цієї широкої та загальної точки зору дуже цікаво глибше розглянути зв'язок між технологією та криміналістикою. Сучасні інститути судової експертизи мають найсучасніші лабораторії, де докази вивчаються за допомогою сучасних приладів. Без цього часто високотехнологічного та дорогого обладнання судово-медичний експерт не зміг би генерувати судово-медичні висновки, які так часто мають життєво важливе значення для розкриття злочину та забезпечення високоякісних рішень у суді. В ідеалі нова технологія робиться «придатною для цілей судово-медичної експертизи» таким чином, щоб її ефективно використовували в лабораторії судово-медичної експертизи, встановлювали доказову цінність і включали криміналістичну інтерпретацію.

Шепітько В. Ю. класифікує науково-технічні засоби так: 1) взяті без змін з різних технічних і природничо-технічних наук; 2) спеціально

приспособані для криміналістичних цілей; 3) спеціально розроблені для цілей криміналістики [2, с. 58].

Наприклад: проблема заборонених наркотиків є постійним і широко поширеним явищем. Одним із завдань масштабного процесу аналізу наркотиків є достовірне визначення природи вилучених матеріалів для суду. Сьогодні логістика та бюрократія повного процесу належної ідентифікації цих заборонених речовин часто займає більше часу, ніж сам хімічний аналіз, що робить загальну роботу неоптимальною. З метою отримання корисної інформації на ранній стадії розслідування та ефективного використання можливостей як поліції, так і інститутів судово-медичної експертизи використовуються всі види попереднього тестування. Однак це не вирішення справжньої проблеми: процес виявлення природи заборонених речовин є неефективним і займає надто багато часу, а отже, і можливостей у порівнянні з характером справ.

Можна створити ідеальне рішення для цієї ситуації:

- процеси мають бути простими та швидкими, але такими стандартними, щоб отримати негайний доказ. Таким чином, справи потрібно розглядати лише один раз. Це призведе до величезного скорочення паперової роботи та бюрократії;

- справи мають бути оброблені та завершені в той же день, коли вони були отримані. Таким чином, не потрібний жодний логістичний процес, окрім транспортування зразка до кінцевого місця зберігання;

- ідентифікаційний апарат повинен знаходитися поблизу місця зберігання заборонених наркотиків;

- технологія та обладнання, що використовуються для ідентифікації, мають бути надійними та простими у використанні неспеціалістами та бажано базуватися на загальноприйнятих методологіях;

- повинна бути розроблена система якості, яка є безпечною, простою у використанні та здатною сигналізувати про випадки, коли необхідний подальший аналіз, наприклад, у судово-медичній лабораторії з додатковими методами;

- отримані хімічні дані доступні судово-медичному експерту, і не втрачається жодна інформація, яка є важливою для судово-медичної інтерпретації справи.

Робота судової експертизи допоможе досягти підвищення достовірності судових доказів; встановлення узгоджених методів роботи, які полегшують спільну роботу експертних лабораторій різних юрисдикцій у розслідуванні транскордонної злочинності; надання підтримки експертним лабораторіям різних юрисдикцій у разі катастрофічної події, коли можливості цієї юрисдикції вичерпані; розширення обміну результатами експертних досліджень, інформацією, включаючи обмін базами даних тощо.

Таким чином, започаткована діяльність зі стандартизації, у тому числі з гармонізації міжнародних стандартів у галузі судової експертизи, є поштовхом для створення методичних, наукових і виробничих передумов для виходу судової експертизи України на світовий рівень.

Очевидно, що однією з найважливіших вимог для проектування, розробки та впровадження повністю інтегрованих криміналістичних платформ є достатні фінансові ресурси для проведення необхідних досліджень і розробок та якісних досліджень. На щастя, національні організації, що фінансують дослідження (наприклад, наукові фонди), починають більше усвідомлювати можливості, які може запропонувати судова експертиза.

Література:

1. Костюк Н.П., Степанець Д.С. Проблеми інформатизації процесу правозастосування. Криміналістичний вісник. 2016. № 1 (25). С. 102–108.
2. Шепітько В.Ю. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти. Кол. авт. : Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 684 с.

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕКСПЕРТІВ З ОЦІНКИ ОБ'ЄКТІВ У НЕМАТЕРІАЛЬНІЙ ФОРМІ – ФІНАНСОВИХ ІНТЕРЕСІВ

Белкін Леонід Михайлович

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,

адвокат індивідуальної практики

м. Київ, Україна

Згідно ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (далі по тексту – Закон), оцінка майна, майнових прав – це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами. Згідно ст. 10 цього Закону, оцінка майна проводиться на підставі договору між суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання та замовником оцінки або на підставі ухвали суду **про призначення відповідної експертизи щодо оцінки майна**. Згідно ст. 4 Закону, діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу», з урахуванням особливостей, визначених цим Законом щодо методичного регулювання оцінки такого майна.

Отже, Закон передбачає призначення судових експертиз у сфері оцінки майна, і ці експертизи виконують судові експерти. Більше того, судова практика свідчить про те, що суди при вирішенні спорів навколо оцінки більше покладаються на висновки експертів, ніж оцінювачів, – як мінімум тому, що для експерта за його висновки припускається кримінальна відповідальність. Так, у пункті 5.53 Постанови від 17.02.2021 року у справі № 905/1926/18 Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду вказано: «Беручи до уваги те, що питання щодо справедливої (ринкової) ціни акцій, які були примусово відчужені¹, є ключовим у цій справі, Верховний Суд вважає, що суди попередніх інстанцій **необґрунтовано відмовили у клопотанні про призначення судової експертизи**».

Слід зазначити, що у пункті 3 Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440, виділяються спеціальні об'єкти оцінки – об'єкти оцінки у нематеріальній формі – об'єкти оцінки, які не існують у матеріальній формі, але дають змогу отримувати певну економічну вигоду. До об'єктів у нематеріальній формі належать фінансові інтереси (частки (паї, акції),

¹ На підставі оцінки оцінювача.

опціони, інші цінні папери та їх похідні, векселі, дебіторська і кредиторська заборгованість тощо), а також інші майнові права.

Разом із тим, «Переліки видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцем...» (додатки 5, 6 до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 04.03.2015 р. за № 249/26694), створюють штучні прогалани щодо експертних спеціальностей, атестація за якими дозволяє здійснювати експертизи нематеріальних об'єктів, зокрема, у вигляді акцій. Так, вказані Переліки зосереджені на видах судових експертиз: оціночно-будівельна (10.10), оціночно-земельна (10.14), транспортно-товарознавча (12.2, 12.3, 12.4), експертиза військового майна (12.5). Як видно, для експертизи оцінки акцій та фінансових інтересів в іншій формі експертних спеціальностей окремо не передбачено.

Слід при цьому зазначити, що у Методиці комплексних експертних досліджень визначення вартості акцій підприємств, зареєстрованих в Міністерстві юстиції 29.01.2016 відповідно до Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02.10.2008 № 1666/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02.10.2008 за № 924/15615 (реєстраційний номер Методики 0.1.18), визначено, що до суб'єктів експертизи належать судові експерти спеціальностей (стор. 18): 10.10. «Визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд», 11.1. «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності», 11.2. «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій, а також суб'єкти оціночної діяльності». У разі, якщо акціонерне товариство володіє значними матеріальними активами, які при оцінці вартості підприємства можуть бути виділені у наступні складові частини: земля, будівлі, комунікації, фінансові активи, сировина, матеріали, машини і обладнання, об'єкти інтелектуальної власності, то до проведення експертних досліджень залучаються судові експерти таких спеціальностей: 10.14. «Оцінка земельних ділянок», 12.1. «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання», 12.2. «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу», 13.9. «Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності». Таким чином, при відсутності необхідності оцінювання матеріальних об'єктів оцінки, експертизу у сфері оцінки об'єктів у нематеріальній формі мають право здійснювати експерти з експертними спеціальностями 11.1 та 11.2, оскільки такі експертизи

зводяться до економічного дослідження. Більше того, якщо оцінка (експертиза) здійснюється порівняльним методом оцінки чи, тим більше дохідним методом оцінки, то так методи потребують майже виключно економічного аналізу (економічних знань). Так, згідно пункту 13 Національного стандарту № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.2006 р. № 1655 (далі по тексту – НС-3), дохідний підхід до проведення оцінки цілісного майнового комплексу ґрунтується на застосуванні оціночних процедур переведення **очікуваних доходів (чистих грошових потоків або дивідендів)** у вартість цілісного майнового комплексу. Оцінка цілісного майнового комплексу проводиться з урахуванням **поточного фінансового стану підприємства**, цілісний майновий комплекс якого оцінюється, та **прогнозних показників** діяльності такого майнового комплексу. Отже, аналіз здійснюється виключно в економічній парадигмі.

Згідно пункту 27 НС-3, основними методами порівняльного підходу до оцінки цілісних майнових комплексів є метод ринку капіталу та метод ринкових угод. Загальним для методів порівняльного підходу є етап формування переліку подібних цілісних майнових комплексів, що використовуватимуться як об'єкти порівняння, та збирання інформації про них. Перелік подібних цілісних майнових комплексів формується з урахуванням таких критеріїв, як належність цілісного майнового комплексу (підприємства) певній галузі, його розмір, одно- або багатопродуктовість бізнесу, ринки збуту продукції (товарів, робіт, послуг), структура активів та інвестованого капіталу, місцезнаходження та інших суттєвих критеріїв. Тобто, і в даному випадку аналіз здійснюється виключно в економічній парадигмі.

Разом із тим, всупереч описаній логіці, Міністерство юстиції України у своїй дисциплінарній практиці використовує вказані прогалини у власній нормативно-правовій базі для здійснення тиску на експертів, часто – з метою захисту недобросовісних скаргників, які прагнуть вплинути на висновки експертів з метою ускладнення чи унеможливлення надання таких висновків у якості доказів у суд. Характерним є випадок із власної судової практики автора. Так, Центральна експертно-кваліфікаційна комісія (далі – ЦЕКК) при Міністерстві юстиції України прийняла до свого провадження звернення Приватного акціонерного товариства (далі – ПрАТ) «Дім марочних коньяків «Таврія» від 31.01.2022 щодо розгляду питання дисциплінарної відповідальності судових експертів Педь І.В. та Бойко Ю.В. (у складі комісії експертів)... під час складання висновку експертів від 03.04.2019 № 1041/25401². Висновок складений з метою визначення ринкової вартості акції ПрАТ «Дім марочних коньяків «Таврія» з метою викупу їх

² Прізвища експертів розкриваються за їх згодою.

у акціонера. При цьому судовий експерт Педь І.В. є доктором економічних наук, має кваліфікацію судового експерта за спеціальностями 11.1, 11.2, 11.3. Судовий експерт Бойко Ю.В. має кваліфікацію судового експерта за спеціальностями 11.1, 11.2, 11.3, а також кваліфікацію оцінювача за напрямом оцінки майна «Оцінка цілісних майнових комплексів паїв, цінних паперів, майнових прав та нематеріальних активів...». Отже, комісією експертів в принципі була дотримана вимога участі у складанні висновку експерта оцінювача. Однак відносно експерта Педь І.В. Дисциплінарна палата ЦЕKK вирішила, що «поставлене на вирішення Експертам питання щодо визначення ринкової вартості акцій станом на певну дату не відноситься до компетенції експертів з правом проведення економічних експертиз за спеціальностями: 11.1; 11.2. Експертом не застосована Методика 0.1.18, у якій зазначено, що як суб'єкти дослідження можуть залучатися не лише судові експерти-економісти, а також суб'єкти оціночної діяльності». При цьому член експертної комісії Бойко Ю.В. чомусь не визнана суб'єктом оціночної діяльності, а формулювання Методики 0.1.18 «можуть залучатися **не лише судові експерти-економісти**» витлумачена як «не можуть залучатися **судові експерти-економісти**».

Але найбільш парадоксальним є висновок Дисциплінарної палати ЦЕKK відносно експерта Бойко Ю.В., щодо якої також було вказано, що вона зробила висновок без залучення оцінювача, тобто без залучення самої себе. Дисциплінарна палата визнала, що Експерт повинна була здійснити дослідження та викласти його результати як спеціаліст з оцінки, або діючи як експерт (економіст) повідомити, що питання, поставлене на вирішення судової експертизи, виходить за межі її компетенції як експерта з правом проведення економічних досліджень, або дати відповідні роз'яснення і викласти питання в редакції, що відповідає наявній у неї кваліфікації як експерта. Однак зрозуміти усе це дуже важко. Втішає тільки те, що у Постанові від 29.09.2022 року у справі № 923/628/17 Південно-західного апеляційного господарського суду, попри претензії ЦЕKK, вирішено, що «висновок експертів № 1041/25401, складений Педь І.В. та Бойко Ю.В., **на думку судової колегії**, є належним і допустимим доказом, на підставі якого, з дотриманням принципу верховенства права, можливо вирішити даний спір».

Відсутність належного правового регулювання з приводу участі експертів в експертизі оцінки об'єктів у нематеріальній формі – фінансових інтересів – призводить до тенденції витіснення кваліфікованих експертів з цієї сфери діяльності. Теоретично можна уявити собі ситуацію, коли за таку експертизу будуть братися переважно особи, які не атестовані як експерти.

ЗАЯВА ПРО ВИКЛИК ЕКСПЕРТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Бохан Олексій Сергійович

адвокат, аспірант I року навчання

Академія адвокатури України

м. Київ, Україна

Враховуючи особливу практичну вагу висновку експерта як засобу доказування під час судового розгляду справ, зокрема, й у господарському судочинстві, нерідко постає питання роз'яснення такого висновку експерта.

У свою чергу, роз'яснення висновку експерта в господарському процесуальному законодавстві передбачається частиною 4 статті 69 Господарського процесуального кодексу України, відповідно до якої експерт зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповіді на питання суду та учасників справи [1].

Крім того, згідно частини 5 статті 98 Господарського процесуального кодексу України, суд має право за заявою учасників справи або з власної ініціативи викликати експерта для надання усних пояснень щодо його висновку [1].

Враховуючи вищевикладене, учасники справи в господарському судочинстві можуть просити суд про виклик експерта для надання експертом роз'яснень щодо свого висновку та відповідей на питання, що, на нашу думку, робить таку можливість повноцінним процесуальним інструментом у процесі доказування. Актуальність такого інструменту підтверджується й судовою практикою, про яку згадуватиметься далі. Тож пропонуємо розглянути деякі особливості застосування таких заяв у господарському судочинстві.

Принагідно зауважимо, що дослідженням питань, пов'язаних із наданням експертами роз'яснень своїх висновків під час судового розгляду, займалися такі науковці як Баулін О. В., Ганова Г. О., Гончаренко В. Г., Ізотов О. І., Каланча І. Г., Мирошніченко Ю. М., Моїсєєв О. М., Пілюков Ю. О., Попович І. М., Ревякіна Т. А. та інші. Проте значна частина відповідних наукових робіт стосувалися дослідження висновків експерта саме в кримінальному судочинстві.

Наприклад, Мирошніченко Ю. М. підтримує позицію Грошевого Ю. М. та Стахівського С. М., що підстави допиту експерта під час судового розгляду у кримінальному провадженні формально збігаються з підставами призначення додаткової експертизи і обґрунтовано розмежовувати їх за такою ознакою: якщо для усунення

неясності чи неповноти висновку експерта не потрібно проводити додаткових досліджень, то здійснюється допит експерта; натомість, якщо з'ясування ряду питань вимагає нових досліджень, призначається додаткова експертиза [2, с. 448].

Вищевказане доктринальне твердження підтримується й сучасною судовою практикою в провадженнях у інших галузях процесуального права. Так, зокрема, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 686/15304/19 від 29 грудня 2022 року зазначається, що додаткова експертиза призначається після розгляду судом висновку первинної експертизи, коли з'ясовано неможливість усунути неповноту або неясність висновку шляхом допиту експерта [3]. При цьому зазначена правова позиція Верховного Суду, на нашу думку, фактично ставить у залежність від виклику та пояснень експерта можливість обґрунтування призначення додаткової експертизи у справі, хоча в законодавстві така залежність прямо не передбачена.

Натомість, формулюючи мету подачі учасником справи заяви про виклик експерта крізь призму процесуальної тактики, зокрема, в господарському судочинстві, вважаємо, що така мета не повинна зводитися до передумови подачі клопотання про проведення додаткової судової експертизи.

Так, заява учасника справи про виклик експерта природньо повинна мати на меті сприяння всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справи. Крім того, такий процесуальний інструмент є одним із засобів реалізації принципу змагальності сторін, у результаті застосування якого дійсно може бути встановлено неповноту, неясність висновку експерта або наявність сумнівів у його правильності, що, у свою чергу, може стати підставою для призначення додаткової або повторної судової експертизи відповідно до статті 107 Господарського процесуального кодексу України [1].

Проте подача заяв про виклик експерта під час судового розгляду може також використовуватися в порушення принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами, з метою затягування строків розгляду справи або спроби тиску на експертів у судовому засіданні, що є неприпустимим.

Тож вважаємо, що істотною вимогою до змісту заяви про виклик експерта має бути її обґрунтованість, яка першочергово втілюється у визначенні заявником кола орієнтовних питань, що повинні бути роз'яснені експертом.

Вказане вище підтверджується й актуальною судовою практикою. Наприклад, у постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 910/13251/21 від 06 лютого 2024 року було

підтримано позицію, за якою у задоволенні клопотання про виклик експерта може бути відмовлено, якщо в такому клопотанні не наведено перелік питань, на які необхідно надати відповідь, а також не зазначено, яка частина висновку експерта потребує роз'яснення [4].

Отже, необхідність існування такого процесуального інструменту у господарському судочинстві обумовлено складністю процесуального інституту судової експертизи та фактично провідному статусу висновку експерта як доказу.

При цьому процесуальне застосування виклику експерта для надання роз'яснень свого висновку та відповідей на питання може ставати ключем для призначення додаткової або повторної судової експертизи у справі.

Натомість необхідно зазначити, що заява про виклик експерта повинна бути обґрунтованою та містити вказівки на питання, що підлягають роз'ясненню на думку учасника справи, який подає таку заяву. Вважаємо, що відображення таких питань у заяві повинно знизити вірогідність використання такого процесуального інструменту для зловживання процесуальними правами.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 09.05.2024).
2. Мирошниченко Ю. М. Дослідження, перевірка та оцінка судом висновку експерта. *Форум права*. 2009. № 3. С. 445–450. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09mjmcve.pdf> (дата звернення: 09.05.2024).
3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 686/15304/19 від 29 грудня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108262348> (дата звернення: 09.05.2024).
4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 910/13251/21 від 06 лютого 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116888019> (дата звернення: 09.05.2024).

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ІНТЕНТ-АНАЛІЗУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Брайло Юлія Іванівна

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач сектору криміналістичних та психологічних досліджень
Полтавське відділення
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Кисла Наталія Вікторівна

*кандидат філологічних наук,
старший судовий експерт сектору криміналістичних
та психологічних досліджень
Полтавське відділення
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Єгорова Тетяна Михайлівна

*провідний судовий експерт сектору криміналістичних
та психологічних досліджень
Полтавське відділення
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Полтава, Україна*

Протягом тривалого часу Україна зазнає широкомасштабної збройної та інформаційної агресії з боку Російської Федерації. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека держави полягає в захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Загрозами національній безпеці України є «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [1].

До актуальних викликів і загроз національній безпеці України належать також загрози в інформаційній сфері. У Стратегії інформаційної безпеки зазначено, що інформаційна безпека є складником національної безпеки України та її суспільства, яким може бути заподіяно шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, деструктивну пропаганду, загалом застосування технології інформаційних операцій тощо. Інформаційну загрозу трактовано як *«потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні»* [2].

До глобальних загроз і викликів належить збільшення частотності та арсеналу дезінформаційних спеціальних інформаційних операцій (ІПСО) з боку держави-агресора для маніпулювання свідомістю окремих людей і груп українського населення, посилення внутрішніх протиріч в Україні. Стратегічною метою російської ІПСО є підрив національної безпеки та національних інтересів України, ліквідація української державності, знищення української ідентичності, провокування проявів екстремізму, панічних настроїв у суспільстві, загострення й дестабілізація суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації. На тимчасово окупованих українських територіях, у районах відсічі й стримування збройної агресії Російської Федерації розгорнуто безпрецедентну інформаційну кампанію щодо створення альтернативної викривленої інформаційної реальності, побудованої на наративах держави-агресора. Також російська ІПСО постійно маніпулює свідомістю українських громадян, поширюючи, наприклад, міфи та дезінформаційні стереотипи стосовно негативних наслідків вступу України до ЄС і НАТО. З-поміж заходів реалізації Стратегії інформаційної безпеки – залучення науково-дослідних установ, які забезпечують аналітичний та експертний супровід процесу формування та реалізації державної інформаційної політики [2].

Проведення комплексних судових психолого-лінгвістичних експертиз (далі – КСПЛЕ) базують на загальних принципах наукового пізнання, на принципах судово-експертної діяльності, визначених у ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» [3], на принципах судової експертології [4; 5] та на загальних принципах лінгвістичних і психологічних досліджень.

У процесі КСПЛЕ експерт-лінгвіст та експерт-психолог застосовують низку методів, методик та методичних прийомів дослідження відповідно до предмета їхніх досліджень та меж компетенції. Одним із таких спільних методів лінгвіста й психолога є інтент-аналіз, що дає змогу виявити комунікативну мету, наміри

адресанта досліджуваного повідомлення й загалом цілеспрямованість певної одиниці комунікації. За визначенням Л. Компанцевої, це *«метод виявлення та об'єктування неявних форм словесних впливів; виявлення прихованих переконань та установок людини»* [6, с. 136]. Під інтенцією ж науковці розуміють *«комунікативний намір адресанта (осмислений чи інтуїтивний), який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення»* [7, с. 326].

Найчастіше метод інтент-аналізу експерти застосовують для дослідження публічних промов, агітаційних пропагандистських матеріалів, сенс яких прихований. У процесі інтент-аналізу фіксують типові та супутні/спонтанні інтенції комунікатора, трансльовані аудиторії та сприйняті нею.

В аспекті лінгвістичного дослідження інтент-аналіз найчастіше використовують із метою встановлення іллокуції спонування для визначення висловлювань у формі закликів (до зміни меж території України, до підтримки держави-агресора тощо). Цей метод потрібен і для виявлення лінгвальних ознак пропаганди в наданих на дослідження текстових об'єктах.

У контексті завдань психологічного дослідження інформаційного матеріалу метод інтент-аналізу має надважливе значення, оскільки він дає змогу виявити локус інтенційної спрямованості мовця та його приховану комунікативну мету, трансльовану за допомогою маніпулятивних прийомів, які лише певною мірою дають адресатам змогу розпізнати інтенції адресанта.

Відповідно до положень теорії комунікації та психосемантики, будь-який мовець є соціалізованою особистістю і, вибудовуючи свій текст, він має особисті наміри, бажання, мету, настанови, які не завжди вербалізує або маскує за демонстративними мовними сигналами. Окрім того, інтенції, маючи великий спектр мовленнєвих виявів та їхнього експресивного тла, налаштовують аудиторію на певний емоційний настрій (радість, схвалення, гордість, смуток, страх, осуд, гнів, роздратування тощо). Тож виявлення ознак прихованого впливу є складним завданням, не позбавленим можливості суб'єктивної або навіть інтуїтивної експертної оцінки.

Певним запобіжником суб'єктивності з боку дослідників може бути методична організація проведення інтент-аналізу, яка полягає в покроковому оцінюванні інформаційних висловлювань мовця/публікатора в контексті досліджуваного тексту за такими незмінними критеріями: що саме зумовило висловлювання (конкретна соціальна ситуація, проблема тощо); суб'єктивна модальність інформаційного повідомлення – комунікативна мета/намір (інформування, постановка проблеми або шляхів її розв'язання, спонування адресатів до чогось, критика, переконання, звернення по

допомогу, підтримка, схвалення, заперечення чогось, транслявання особистого ставлення або емоційного стану мовця тощо); спрямованість повідомлень на певну сферу психіки реципієнтів (когнітивної, емоційної, мотиваційної); способи реалізації інтенцій мовця (застосовані комунікативні прийоми, зокрема, маніпулятивні).

У разі встановлення так званих «зон складної помітності» або «зон непомітності» інтенцій інформаційного матеріалу експертів-психологів необхідно аргументувати неможливість аналізу цих фрагментів.

Отже, інтен-аналіз передбачає міждисциплінарне інтегроване дослідження на підставі взаємопроникнення спеціальних знань експерта-лінгвіста й експерта-психолога. Такий комплексний підхід дасть змогу підвищити об'єктивність комплексного психолого-лінгвістичного дослідження інформаційних матеріалів.

Література:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 03.05.2024).

2. Стратегія інформаційної безпеки: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.10.2021 р.: введено в дію Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення: 03.05.2024).

3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 03.05.2024).

4. *Сімакова-Єфреман Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика* : монографія. Харків, 2016. 456 с.

5. Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. *Фундаментальні принципи судово-експертної діяльності: теоретичні та практичні аспекти. Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 38–50. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/Khomutenko67.pdf> (дата звернення: 03.05.2024).

6. Компанцева Л. Ф. *Лінгвістична експертиза соціальних мереж* : підруч. Київ, 2018. 318 с.

7. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики* : підруч. Київ, 2004. 342 с.

CONTEMPORARY FORENSIC LINGUISTICS: METHODS, FIELDS, AREAS OF STUDY

Vasylenko Olena Viktorivna

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Legal Linguistics
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

Forensic science is a critical and rapidly growing field in the world. Forensics refers to the use of a wide range of sciences to answer questions relevant to the criminal justice system. In recent years, the effects of forensics on the operation and efficiency of the criminal justice system has increased dramatically. One of the significant fields of forensics is forensic linguistics.

Today, forensic linguistics has multiple branches and is used by many different experts for purposes such as criminal investigations, trials, examining the language used within law, and more. Forensic linguistics is a branch of applied linguistics that involves the application of linguistic knowledge and methods to legal and criminal issues [2]. As a discipline, forensic linguistics involves analyzing spoken and written language to look for evidence that can be used in a legal case. Prosecutors and lawyers can use forensic linguistics when compiling evidence to help them prove who is innocent and who is guilty based on idiosyncratic language use.

Forensic linguists have an interest in understanding the language of the written law, its complexity and its origin, as well as the use of language in forensic procedures. They also study the judicial process from point of arrest, and through the interview, charge, trial and sentencing stages. For example, linguists are interested in the language of police interviews with witnesses and suspects, and in the language of lawyers and witnesses in cross-examination [1, p. 223].

The term ‘forensic linguistics’ is used for the first time by the linguistics professor Jan Svartvik (1968) in his book “The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics”. Svartvik conducted a linguistic analysis of Evan’s police statements, a man accused of murdering his wife and child, and he found many inconsistencies between the grammatical style and register of the statements and Evan’s usual writing style.

In the 1980s, Australian linguists discussed the application of linguistics and sociolinguistics to legal issues. The Federal Criminal Police Office, Germany, organizes a two-day conference in forensic linguistics in 1988. The First British Seminar on Forensic Linguistics was held at the University of

Birmingham in 1992 and was attended by delegates from Australia, Brazil, Ireland, Holland, Greece, Ukraine and Germany as well as the UK. Moreover, first MA course in forensic linguistics introduced at Cardiff University in 1999 and the Centre for Forensic Linguistics was established at Birmingham's Aston University to cope with the increasing demand for forensic linguistic skills in 2008 [4].

The following areas of application have different degrees of reliability within the field. Linguists have provided evidence in:

1. *Author identification*. The identification of whether a given individual said or wrote something relies on analysis of their idiolect, or particular patterns of language use (vocabulary, collocations, pronunciation, spelling, grammar).

2. *Forensic stylistics*. This discipline subjects written or spoken materials (or both) to scientific analysis for determination and measurement of content, meaning, speaker identification, or determination of authorship, in identifying plagiarism.

3. *Discourse analysis*. Discourse analysis deals with analyzing written, oral, or sign language use, or any significant semiotic event.

4. *Linguistic dialectology*. This refers to the study of dialects in a methodological manner based on anthropological information. It is becoming more important to conduct systematic studies of dialects, especially within the English language.

5. *Forensic phonetics*. The forensic phonetician deals with the production of accurate transcriptions of what was being said. Transcriptions can reveal information about a speaker's social and regional background. Forensic phonetics can determine similarities between the speakers of two or more separate recordings.

6. *Forensic transcription*. The two main types of transcriptions are written documents and video and audio records. Accurate, reliable text transcription is important because the text is the data which becomes the available evidence.

7. *Variation*. Intra-author variations are the ways in which one author's texts differ from each other. Inter-author variations are the ways in which different authors' writing varies. Two texts by one author do not necessarily vary less than texts by two different authors [1, p. 224].

Typically speaking, forensic linguistics covers three main areas of study:

1) *Language used in Law*. One of the smaller fields of study in forensic linguistics is the language used in the written laws themselves. Written laws can often be lengthy, complex, and old (for example, there are some laws still in place in the UK that were written in 1267!); because of this, laws can often be filled with *lexical ambiguities*, when a piece of language can be interpreted in more than one way. Forensic linguists or lawyers may look for ambiguities within laws to help prove their cases. It is widely known within the field of

law that these lexical ambiguities exist, and rules, such as the rule of lenity, have been put in place to help mitigate their impact. The rule of lenity states that any lexical ambiguities must be interpreted in the way that is most favorable to the defendant (the accused).

2) *Language used in the Judicial System.* This branch of forensic linguistics is concerned with the language used by the people who work within the law, such as police officers, lawyers, barristers, attorneys, judges, government leaders, etc. Sometimes people can use language in certain ways to elicit answers they want or to “trick” and confuse others. Forensic linguists aim to reveal these language uses and bring transparency to the legal process.

Some language techniques forensic linguists may be interested in include:

– *leading questions* – suggestive questions leading the interviewee to give a predetermined answer;

– *speech accommodation* – is a theory that suggests people change their speech to be more relatable to the person they’re talking to. Professionals working within the law, such as the police, change their speech to closer resemble others in order to build trust;

– *use of closed or open-ended questions.* If the lawyer wanted the witness to accidentally say something they’re not supposed to, they might ask lots of open-ended questions to get them to talk a lot. However, if the lawyer doesn’t want the witness to accidentally say something, they might ask lots of closed-ended questions (for example, questions that can be responded with using a *yes* or *no*) to ensure they talk as little as possible;

– *use of jargon and terminology* – Sometimes, professionals working within the law use specific jargon and terminology to deliberately confuse others.

3) *Linguistic Evidence.* When linguistics forensics is used to analyze evidence, the grammar, syntax, register, tone, register, and dialectical or idiolectal elements of language are compared to the usual language patterns of the accused/witness/victim.

The types of forensic texts that may be analyzed by a forensics linguist include: witness statements; confessions; ransom or threat letters; phone calls; suicide notes; death row statements social media posts and text messages [2].

There are distinguished the different methods used within forensic linguistics:

– *Comparative Linguistics* is the process of comparing one text to another and looking for similarities or differences in linguistic style. This could include things such as: vocabulary choice, use of certain idioms or phrases, spelling, use of slang, use of capitalization, citation and referencing style (applicable for academic texts), consistent mistakes, e.g., spelling mistakes or incorrect use of commas, etc., date format. All of these lexical

items, and more, can combine to form a person's idiolect. Comparative linguistics involves looking for evidence of a person's idiolect.

– *Linguistic Dialectology*, that involves studying language to look for dialectal clues, i.e., where the writer might be from or where they now live. Dialect is a variety of a language that differs from the “standard” form in terms of vocabulary, pronunciation, and sometimes grammar. Dialects are often influenced and categorized based on geographical location. As an example, a person's accent or use of regional-specific vocabulary could provide insights into where they are.

– *Discourse Analysis* is a broad term that can be applied in multiple ways across multiple disciplines. In linguistic forensics, discourse analysis can range from noting and analyzing discourse markers like false starts, stutters, back channeling, and fillers (e.g., *umm, uhh, wait...*), to looking for wider hidden meanings within texts.

– *Author Profiling* is the process of examining all the lexical items mentioned above and building a criminal profile from the evidence. Criminal profiling is an investigative strategy that involves taking all the collected evidence and making inferences (guesses) about who the criminal might be [3].

Conclusions. As science is becoming increasingly important in relation to the law, forensic linguistics is one area where research is leading to advances that are increasingly used to solve crimes. We also may say that lawyers and linguists should work more closely with each other in the interests of justice and that not only should linguists improve their understanding of law issues but also the lawyers should benefit from the hindsight experiences of linguists as consultants and expert witness. The future of forensic linguistics will be promising if linguists work on law issues, and also on acquiring qualifications, skills and knowledge in other related disciplines in order to better prepare them for working in and with courts.

Bibliography:

1. Ariani, M.G. at all (2014). Forensic linguistics: A brief overview of the key elements. In *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. № 158. pp. 222–225.

2. Forensic Linguistics. URL.: <https://www.studysmarter.co.uk/forensic-linguistics/>

3. Giles, H. at all (2007). Accommodation and institutional talk: Communicative dimensions of police – civilian interactions. In *Language, discourse and psychology*.

4. MacMenamin, G. R. (2002). Forensic linguistics: Advances in forensic stylistics. Florida, USA: CRS Press.

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ГАРАНТІЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ

Верба Ольга Богданівна

orcid.org/0000-0001-9254-9575

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін

Львівський державний університет внутрішніх справ;

членкиня ДКПВ при МЮУ, членкиня ЕНКР при АПВУ,

голова Вченої ради ГО «Агенція з питань виконання рішень»,

адвокатеса,

членкиня Комітету цивільного права та процесу

Ради адвокатів Львівської області

м. Львів, Україна

Гайченко Андрій Віталійович

orcid.org/0000-0003-4423-9921

доктор філософії в галузі права,

доцент кафедри адміністративного,

фінансового та банківського права

Навчально-науковий інститут права імені князя Володимира Великого

Міжрегіональної Академії управління персоналом,

Заступник Міністра юстиції України з питань виконавчої служби

м. Київ, Україна

Експерта вітчизняний законодавець відносить до учасників виконавчого провадження. Так, у ч. 1 ст. 14 «Учасники виконавчого провадження та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій» Розділу III «Учасники виконавчого провадження» Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII [1] *учасниками виконавчого провадження є* виконавець, сторони, представники сторін, прокурор, *експерт*, спеціаліст, перекладач, суб'єкт оціночної діяльності – суб'єкт господарювання, особи, права інтелектуальної власності яких порушені.

Відповідно до п. 15 ч. 3 ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження» виконавець під час здійснення виконавчого провадження має право залучати в установленому порядку експертів.

Положення ст. 20 Закону України «Про виконавче провадження» регулюють участь експерта у виконавчому провадженні. Так, для з'ясування та роз'яснення питань, що виникають під час здійснення

виконавчого провадження і потребують спеціальних знань, виконавець вносить *постанову про залучення експерта (кількох експертів)*.

Згідно з абз. 3 п. 19 розділу VIII Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5 [2] з метою належного визначення вартості окремих видів майна виконавець може в установленому порядку залучати до процесу опису майна експертів.

Експертом може бути будь-яка дієздатна особа, яка має необхідні знання, кваліфікацію та досвід роботи у відповідній галузі.

Експерт зобов'язаний надати *письмовий висновок* з питань, що містяться в постанові, протягом 15 робочих днів з дня ознайомлення з постановою виконавця. Цей строк може бути продовжений до 30 робочих днів за погодженням з виконавцем. Експерт зобов'язаний надавати *усні рекомендації* щодо дій, які виконуються в його присутності. Експерт має *право на винагороду* за надані ними послуги.

Винагорода та інші витрати, пов'язані з проведенням експертизи, належать до *витрат виконавчого провадження*.

Експерт несе *кримінальну відповідальність* за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків під час здійснення виконавчого провадження, надання завідомо неправдивого висновку під час здійснення виконавчого провадження, про що він має бути попереджений виконавцем. Збитки, завдані сторонам внаслідок видачі завідомо неправдивого висновку, підлягають відшкодуванню в порядку, встановленому законом.

Експерт не може бути представником у виконавчому провадженні (п. 2 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження»).

За ч. ч. 4, 5 ст. 23 Закону України «Про виконавче провадження» експерт, не може брати участі у виконавчому провадженні і підлягає *відводу*, якщо він є близьким родичем сторін, їхнім представником або іншими особами, які беруть участь у виконавчому провадженні, або заінтересований в результаті виконання рішення, або якщо є інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості. За наявності підстав для відводу експерт зобов'язаний заявити *самовідвід*. З тих самих підстав відвід експертові може бути заявлений стягувачем, боржником або їхніми представниками. Відвід повинен бути вмотивованим, викладеним у письмовій формі і може бути заявлений у будь-який час до закінчення виконавчого провадження. Питання про відвід експерта вирішується у строк до 5 робочих днів після надходження заяви про відвід шляхом винесення вмотивованої *постанови виконавця*.

Детальніше питання залучення експерта унормовано згаданою Інструкцією з організації примусового виконання рішень, згідно з положеннями якої для з'ясування та роз'яснення питань, що виникають під час здійснення виконавчого провадження і потребують спеціальних знань, виконавець з власної ініціативи або за заявою сторін призначає своєю постановою експерта (у разі необхідності – кількох експертів).

Отже, Інструкція у доповнення до положень Закону містить право сторони на залучення експерта.

Залучення експертів також можливе у межах виконавчих дій щодо виконання виконавчих написів, вчинених на аграрних розписках відповідно до розділу XI Інструкції. Так, відповідно до п. 9 розділу XI Інструкції, якщо стягувачем та боржником не досягнуто згоди щодо якості предметів, що підлягають передачі стягувачу згідно з виконавчим документом, виконавець виносить постанову про відкладення виконавчих дій у порядку, передбаченому ст. 32 Закону, та залуцає для визначення якості предмета застави аграрної розписки експертну устанovu, зазначену в аграрній розписці.

Отже, з аналізу наведених норм можемо зробити висновок, що питання залучення судових експертів та державних експертних установ у межах виконавчого провадження врегульовано передусім положеннями Закону України «Про виконавче провадження». Нормами Закону розмежовано обсяг питань та випадки, у яких можливе залучення експерта: з'ясування та роз'яснення питань, що виникають під час здійснення виконавчого провадження і потребують спеціальних знань.

Натомість, судова практика з цього питання є незначною, що створює достатні підстави для обговорення ролі судових експертів у виконавчому провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону виконавець зобов'язаний вживати передбачених цим Законом заходів щодо примусового виконання рішень, неупереджено, ефективно, своєчасно і в повному обсязі вчиняти виконавчі дії.

Отже, право (радіше «правообов'язок», повноваження) приватного виконавця на залучення експерта з питань, пов'язаних із необхідністю ефективного виконання судового рішення є таким, що прямо визначено законом.

У той же час, Закон не позбавляє права приватного чи державного виконавця залучати фахівців державних експертних установ з тих чи інших питань. Експерт має мати необхідні знання, кваліфікацію та досвід роботи у відповідній галузі. Отже, Законом не встановлено жодних обмежень щодо того, що такий експерт не може працювати у спеціалізованих державних установах, визначених Законом України «Про судову експертизу».

Література:

1. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
2. Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text>.

СУДОВА МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТА ЇЇ РОЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вергун Володимир Андрійович

студент II курсу

Інститут права

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Сьогодні проблема ідентифікації осіб, що загинули чи зникли безвісти, набуває все більш вагомого значення. Вагомим інструментом, що дає змогу вирішити дану проблему, є молекулярно-генетична експертиза. У контексті воєнного стану, який був введений на території України 24 лютого 2022 року, після того, як російська федерація розпочала повномасштабну війну, щодня значна кількість військових гинуть за нашу Батьківщину, боронячи нас від диктатора терористичної країни. На жаль, є такі випадки, що не можливо ідентифікувати померлих синів України і тому використовується молекулярно-генетична експертиза. Також, росія здійснюючи ракетні обстріли по цивільній інфраструктурі, завдає шкоди цивільному населенню, в результаті чого молекулярно-генетична експертиза також використовується і для ідентифікації цивільних осіб, які загинули внаслідок терористичних атак російської федерації. У цьому аспекті дана експертиза проявляється важливим інструментом у встановленні істини, кровної спорідненості, ідентифікації загиблих осіб та забезпечує здійснення справедливого правосуддя у різноманітних справах, зокрема, із тими, які пов'язані із воєнним конфліктом.

Проведення молекулярно-генетичних експертиз на національному рівні регулюється рядом законодавчих актів. Зокрема, до них належать Конституція України [1], Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Закони України «Про судову експертизу» [2], «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [3], «Про захист персональних даних» [4] та іншими законодавчими актами.

Законодавчу дефініцію цього поняття законодавець зазначив в Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 09.07.2022 № 2391-IX. Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 1 цього Закону, молекулярно-генетична експертиза (дослідження) – дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації. Законодавець, також, в цьому ж Законі, а саме в ст. 3, закріплює, що Державна реєстрація геномної інформації проводиться з

дотриманням прав та свобод людини і громадянина і дана діяльність ґрунтується на основоположних принципах, а саме верховенства права, законності, гуманізму, конфіденційності та на інших принципах, передбаченими Основним Законом України [3].

Зокрема, в результаті проведення молекулярно-генетичної експертизи відповідні органи отримують геномну інформацію про людину, яка слугує для подальших дій, стосовно ідентифікації людини та невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини.

Державна реєстрація геномної інформації полягає у внесенні до Електронного реєстру відомостей про генетичні ознаки людини та визначених Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» знеособлених персональних даних про особу. Відомості, що містяться в Електронному реєстрі, є інформацією з обмеженим доступом та не підлягають оприлюдненню [3].

О. М. Дуфенюк пояснює, що молекулярно-генетична експертиза базується на передачі конкретних спадкових ознак, які синтезують індивідуальну комбінацію для кожної особи [5, с. 3]. Тобто, аналізуючи дане твердження, можна говорити про те, що молекулярно-генетична експертиза дає змогу досліджувати унікальні частинки дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК), які притаманні кожній людині і вони відрізняються у кожної особи, тобто, кожна людина має власний набір генетичної інформації, так званий геном людського організму.

Успішне проведення судової молекулярно-генетичної експертизи залежить від якісного вилучення, своєчасного направлення до експертної установи об'єктів, які підлягають експертному дослідженню, та належного оформлення супровідних документів. Також варто підкреслити, що направленню на судову молекулярно-генетичну експертизу має передувати робота з визначення доцільності призначення експертизи, можливостей використання імунологічних та цитологічних досліджень для «відсіювання» зразків за статевою та груповою належністю, недопущення нелогічних призначень, наприклад порівняння слідів, у яких установлено жіночий ДНК-профіль, зі зразками чоловіків тощо. Збирання біологічного матеріалу (біологічних слідів) може відбуватися під час проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на пошук слідів кримінального правопорушення, а також шляхом відібрання біологічних зразків у певної особи (підозрюваного, потерпілого) та біологічного матеріалу з невпізнаних трупів [6, с. 46].

Зокрема, Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України на особистому офіційному веб-сайті зазначає, що до об'єктів генетичного дослідження, слід віднести:

- біологічні зразки, відібрані у живих осіб (кров, слина, букальний епітелій) та трупів (кров, кісткові рештки, зубна тканина);
- сліди біологічного походження, вилучені під час проведення слідчих дій (кров, сперма, букальний епітелій, слина, піднігтьовий вміст, кісткові рештки, зуби, волосся з цибулиною, а також контактні сліди, які містять клітини з ядрами) [7].

Згідно із Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» реєстрація геномної інформації може здійснюватися добровільно, тобто особи самостійно виявили бажання про це, у встановленому законом порядку, а також реєстрація відповідної інформації може здійснюється обов'язково для осіб передбачених цим Законом випадках, а зокрема, обов'язковому відбору матеріалів біологічного походження під час дії воєнного стану підлягають військовослужбовці, поліцейські, особи рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, а також члени добровольчих формувань територіальних громад. У мирний час відбір біологічного матеріалу у цієї категорії осіб здійснюватиметься за згодою особи [3].

Отож, підводячи підсумки, варто зазначити, що молекулярно-генетична експертиза є надзвичайно важлива в сьогоденних реаліях, які ми спостерігаємо через терористичну діяльність московського загарбника. В умовах воєнного стану дана експертиза надзвичайно полегшує життя, оскільки вона дає змогу ідентифікувати військових та цивільних осіб, які зникли безвісти або осіб, які, на жаль, загинули, стоячи в обороні нашої Батьківщини, з метою передачі тіла близьким особам, відновлення родинних зв'язків та документуванню воєнних злочинів, що є важливим для забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, а також для здійснення в майбутньому справедливого правосуддя над керівництвом терористичної країни. Важливість молекулярно-генетичної експертизи залишиться і після закінчення війни. Так у поствоєнний період, після визволення наших земель від окупаційної влади агресора, буде знайдено величезну кількість жорстоко вбитих людей, які будуть закопані в масових чи одиночних місцях поховання, в тому числі і військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та цивільних осіб, які були невинно вбиті агресором та які мужньо стояли до кінця, захищаючи Україну та нас з Вами. Не зважаючи на те, що ці дії порушують всі міжнародні норми права, вони, все рівно, продовжують здійснювати подібні дії та вбивати людей і тому роль молекулярно-генетичної експертизи є надзвичайно важливою.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2024).
2. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 06.05.2024).
3. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 9 липня 2022 р. № 2391-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 06.05.2024).
4. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 06.05.2024).
5. Дуфенюк О. М. Особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування. Львів, 2021. С. 3.
6. Степанюк Р. Л., Перлін С. І., Кікінчук В. В., Лозова С. М., Іонова В. В., Матарикіна О. В. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості: навч. посібник. Харків: ХНУВС, 2022. 120 с.
7. Експертна спеціальність 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження». Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр України. URL: <https://ndekc.kh.ua/diialnist/vydy-doslidzhen/ekspertna-spetsialnist-9-5-molekulyarno-genetichni-doslidzhennya> (дата звернення: 06.05.2024).

РОЗВИТОК СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ НАУКОВО-ДОСЛІДНОМУ ІНСТИТУТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Воліков Володимир Володимирович

orcid.org/0000-0002-4107-6277

кандидат економічних наук, судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Дніпропетровська область є одним із провідних регіонів України, де зосереджено могутній науковий та промисловий потенціал металургійного, гірничо-збагачувального, хімічного та машинобудівного комплексів, розвинуте сільськогосподарське виробництво, високий рівень розвитку транспорту і зв'язку, вигідне географічне положення, крім того, вона багата природними ресурсами. У регіоні функціонують близько 500 великих та середніх промислових підприємств, які є представниками майже всіх основних видів економічної діяльності.

Інтелектуальна власність є одним із головних каталізаторів розвитку людського капіталу суспільства. Тому результат величезного інтелектуального потенціалу Дніпропетровщини можна простежити через кількість заявок поданих до УкрНОІВ для отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності (ІВ). У 2022 році Дніпропетровщина входить в топ 5 та обіймає третє місце по Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Заявки на винаходи та корисні моделі [1]

Регіон	2018	2019	2020	2021	2022
Винаходи / Корисні моделі					
Усього	2116 / 8977	2105 / 8344	1370 / 5059	1296 / 4335	794 / 2320
м. Київ	738 / 2613	727 / 2104	442 / 1287	408 / 1001	267 / 631
Харківська область	286 / 1237	343 / 1266	208 / 651	208 / 681	125 / 373
Дніпропетровська область	225 / 695	193 / 677	143 / 470	143 / 402	96 / 241
Львівська область	98 / 349	96 / 341	59 / 204	74 / 188	62 / 145
Одеська область	144 / 355	140 / 339	76 / 227	82 / 175	43 / 92

При такій кількості наукових результатів (розробок) неминуче порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Захист ІВ здійснюється у двох основних формах: юрисдикційний та неюрисдикційний. Неюрисдикційна передбачає самостійні дії фізичних та юридичних осіб щодо захисту своїх прав на ОІВ і зараз не будемо приділяти уваги цій формі захисту.

Розглянемо потенціал проведення судових експертиз для фахівців Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз при застосуванні юрисдикційної форми захисту, яка передбачає діяльність уповноважених державних органів, спрямованих на захист порушених прав володільців об'єктів інтелектуальної власності. «Найефективнішою юрисдикційною формою захисту права інтелектуальної власності є судовий захист» [2, с. 27]. Загальні показники щодо кількості справ у сфері ІВ в Україні, які перебували на розгляді у 2021–2023 рр., наведено в таблиці 2 (складено за матеріалами сайту Судова влада України [3]).

Таблиця 2

Кількість справ, що перебували на розгляді [3]

Категорія справ	Цивільні справи, роки			Господарські справи, роки		
	2021	2022	2023	2021	2022	2023
Справи у спорах щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, од.	317	262	228	901	525	420

Потрібно зазначити, що згідно «Огляду даних судової статистики про стан здійснення правосуддя місцевими судами Дніпропетровської області в 2022 році» в провадженні місцевого суду стосовно захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності перебувало **50** господарських справ у 2021 році та **37** господарських справ у 2022 році [4, с. 44].

Позитивні тенденції щодо існування попиту на судові експертизи у сфері інтелектуальної власності у 2024 році підтверджується кількістю їх проведення науковими установами Міністерства юстиції України. Наприклад, у провідних регіонах України з найбільшою кількістю заявок на отримання охоронних документів у сфері ІВ, згідно таблиці 1, маємо наступні показники, од.: Київський НДІСЕ – 5; ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» – 15; Львівський НДІСЕ – 10; Одеський НДІСЕ – 26 (на підставі інформації, яка наведена на сайтах цих установ станом на 03.05.2024). І це кількість судових експертиз у сфері ІВ фактично тільки за 1-й квартал поточного року.

Слід зауважити, що «Висновок експерта відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України є важливим, самостійним джерелом доказів, яке істотно відрізняється тим, що утворюється в процесі застосування інших джерел інформації спеціальними суб'єктами (експертами) відповідних фахових знань, наукових та технічних засобів і методів. Особливим є порядок формування цього джерела доказів, перевірки та оцінки його доказового значення» [5, с. 151].

Інтеграція національної економіки у єдиний економічний простір ЄС та імплементація міжнародного законодавства в Україні неминуче призведе до зростання кількості позивних заяв до суду стосовно захисту прав ІВ і це потребує наявності достатньої кількості судових експертів за відповідними спеціальностями. А з огляду на те, що в питаннях Угоди про асоціацію України та ЄС значна увага приділяється уніфікації законодавства та створення ефективної системи у сфері захисту прав ІВ то представники судової влади в Україні все більше схиляються до необхідності створення Вищого суду з питань ІВ і наводять обґрунтовані аргументи.

Судовий захист прав ІВ є важливою умовою у розбудові національної інтелектуальної економіки. Особливо це стосується правовідносин у цифровому середовищі (авторські та суміжні права; комп'ютерні програми; охорона прав промислової власності у цифровому середовищі; охорона прав на комерційні позначення в цифровому середовищі; доменні імена та доменні спори; договірні зобов'язання тощо).

Також, слід зазначити, що постійно зростає кількість питань, пов'язаних зі сферою Інтернет права – це правове регулювання Інтернет-правовідносин, здійснення прав в мережі Інтернет, відношення між суб'єктами Інтернет-правовідносин, кіберзлочинність та способи боротьби з нею, недобросовісна конкуренція тощо.

З огляду на чималу кількість великих промислових підприємств та наукових установ на Дніпропетровщині залишається нагальним питання захисту результатів творчої діяльності з локальною новизною (комерційна таємниця, ноу-хау, раціоналізаторські пропозиції).

В результаті бурхливого розвитку сучасних технологій представники бізнесу постійно стикаються з порушенням їхніх прав на ІВ стосовно засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту. Зростає кількість випадків незаконного використання торговельних марок, порушуються права на промислові зразки, особливо у сфері модної індустрії.

З огляду на тенденції стосовно захисту прав ІВ можна зробити висновок, що сьогодні зростає попит підприємців саме на юрисдикційну форму захисту ІВ, яка надає можливість:

- призупинити пропуск через митний кордон України товари, імпорт або експорт яких здійснюється з порушенням прав ІВ;
- вилучити з обігу товари, виготовлення або введення яких у цивільний обіг здійснюється з порушенням права ІВ;

– вилучити з обігу матеріали або устаткування, які використовуються переважно для виготовлення товарів із порушенням права ІВ, або знищити їх;

– отримати грошове стягнення або відшкодування збитків за неправомірне використання ОІВ;

– відшкодувати моральну (немайнову) шкоду, спричинену порушенням права на ІВ.

За результатами проведеного аналізу інтелектуального потенціалу Дніпропетровської області, яка входить в п'ятірку провідних в Україні і це підтверджується статистичними даними, можна зробити висновок, що сьогодні існує потреба у розвитку лабораторії в структурі Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, яка буде спрямована на проведення досліджень (експертиз) у сфері інтелектуальної власності.

Література:

1. Річний звіт Національного органу інтелектуальної власності за 2022 рік. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/rzvit> (дата звернення: 03.05.2024).

2. Гришко І. Ю., Уткіна М. С. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. № 4 (33). С. 26–30. URL: <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i4.618> (Дата звернення 03.05.2024 р.).

3. Судова статистика. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/ (Дата звернення 03.05.2024 р.).

4. Огляд даних судової статистики про стан здійснення правосуддя місцевими судами Дніпропетровської області в 2022 році. Судова влада України. URL: <https://dp.court.gov.ua/tu04/stat/stat13> (Дата звернення 03.05.2024 р.).

5. Давидова Д.В., Волобуєва О.О. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів: окремі аспекти теорії та практики / Науковий журнал «Південноукраїнський правничий часопис». Організаційно-правові аспекти досудового слідства. 2015. № 3. С. 151–154. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2015/2/46.pdf> (Дата звернення 03.05.2024 р.).

ПОВТОРНА ЕКСПЕРТИЗА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ

Воробель Уляна Богданівна

доктор філософії в галузі права,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Львівський державний університет внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Одним із засобів доказування в цивільному процесі є висновок експерта. Згідно із ст. 102 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблених у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертів, складений у порядку, визначеному законодавством [1].

Слід зазначити, що відповідно до ст. 1 Закону України Про судову експертизу, судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2]. Отож, судова експертиза є основною формою застосування спеціальних знань у судочинстві [3, с. 146].

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5) зазначає, що згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи.

Первинною є експертиза, коли об'єкт досліджується вперше.

Додатковою є експертиза, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертів під час проведення первинної експертизи.

Повторною є експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз).

Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка)

призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи.

Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [4].

Підставами проведення повторної експертизи в цивільному судочинстві є випадки, коли висновок експерта визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності. Повторна експертиза завжди доручається іншому експертові (експертам) (ч. 2 ст. 113 ЦПК України) [1].

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» звернено увагу, що повторна експертиза призначається не тільки у прямо передбачених законом випадках, коли є сумніви у правильності висновку експерта, але і за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи [5].

У разі призначення експертизи (залучення експерта) для проведення повторної експертизи, крім встановлених матеріалів, до експертної установи (експертів) надаються також висновки попередніх експертиз з усіма додатками (фотознімками, порівняльними зразками тощо), а також додаткові матеріали, що стосуються предмета експертизи, які були зібрані після надання первинного висновку. У разі необхідності проведення повторної експертизи у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначаються мотиви та підстави для її призначення (п. 3.6 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень) [4].

Висновок експерта складається з обов'язковим зазначенням його реквізитів (найменування документа, дати та номера складання висновку, категорії експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна), виду експертизи (за галуззю знань) та трьох частин: вступної (Вступ), дослідницької (Дослідження) та заключної (Висновки).

При проведенні повторних експертиз зазначаються відомості про первинну (попередні) експертизу (експертизи) (прізвище експерта, назва експертної установи чи місце роботи експерта, номер і дата висновку

експерта, зміст заключних висновків первинної (попередніх) експертизи (експертиз)); зміст питань, які були поставлені перед експертом на повторне вирішення, а також мотиви призначення повторної експертизи, які зазначені у документі про призначення експертизи (залучення експерта), якщо у ньому такі мотиви відсутні, про це робиться відповідний запис. У дослідницькій частині висновку експерта при проведенні повторної експертизи вказуються причини розбіжностей з висновками попередніх експертиз, якщо такі розбіжності мали місце (п. 4.12 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень) [4].

При проведенні повторної експертизи співробітниками однієї експертної установи висновок і додатки до нього складаються:

– у двох примірниках – у разі якщо висновки повторної експертизи повністю підтверджують висновки первинної (попередньої) експертизи. Перший примірник направляється органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), другий оформлюється як наглядове провадження і залишається в архіві експертної установи, що проводила повторну експертизу;

– у трьох примірниках – у випадку непідтвердження (повністю або частково) повторною експертизою висновків первинної (попередньої) експертизи. Перший примірник направляється органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), другий оформлюється як наглядове провадження і залишається в архіві експертної установи, що проводила повторну експертизу, третій направляється до експертної установи, яка проводила первинну (попередню) експертизу (п. 4.17 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень) [4].

Отож, повторна експертиза відіграє важливе значення в цивільному судочинстві, оскільки дозволяє перевірити (підтвердити або спростувати) раніше отримані результати, що матиме значення для розгляду та вирішення цивільної справи.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 10.05.2024).

3. Навроцька Ю. В., Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник (у схемах і

таблицях). За заг. ред. Ю. В. Навроцької. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 388 с.

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

5. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

**ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА, СКЛАДЕНОГО
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ,
У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Вуйма Анастасія Геннадіївна

доктор філософії з права,

*старший інспектор з особливих доручень
відділу супроводження інформаційної підсистеми
розшукового призначення*

*Управління інформаційно-аналітичної підтримки Головного управління
Національної поліції в Дніпропетровській області
м. Дніпро, Україна*

Міжнародні стандарти у сфері правосуддя вимагають, щоб до кожного учасника судового процесу була застосована належна правова процедура, а судочинство здійснювалося компетентним і неупередженим судом. Вирішальним під час вирішення окремих завдань кримінального провадження, зокрема на етапах досудового розслідування та судового розгляду, стають спеціальні знання, під якими розуміють знання в галузях науки та техніки, що не є професійними для суду, сторони обвинувачення та сторони захисту. Типовою процесуальною формою використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві є незалежна, кваліфікована й об'єктивна судова експертиза.

Емпіричні дані, уособлені матеріалами слідчої та судової практики засвідчують, що найбільш апробованим у діяльності правоохоронних органів є залучення експертів для проведення таких судових експертиз, як судово-медична експертиза, судово-психіатрична експертиза, біологічна експертиза, молекулярно-генетична експертиза, такі криміналістичні експертизи як експертиза зброї, слідів та обставин її використання, товарознавча експертиза, трасологічна експертиза, матеріалів, речовин та виробів, інженерно-транспортна та деякі інші. У період дії правового режиму воєнного стану суттєво зросла кількість експертиз вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху. Водночас нашу увагу привернув той факт, що однією з тенденцій останнього двадцятиріччя є суттєве збільшення кількості призначених судово-психологічних експертиз у кримінальних провадженнях. Тому вважаємо за потрібне зупинитися на напрямках використання висновків експертів-психологів у кримінальному судочинстві.

Згідно із нормативними приписами до основних завдань психологічної експертизи належать такі, як з'ясування: 1) індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; 2) мотивовірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; 3) закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей [1]. Щодо наукових підходів до окреслення напрямів використання судово-психологічних експертиз, то вони здебільшого пов'язані із тактичними завданнями розслідування, котрі своєю чергою зумовлені специфікою кримінального правопорушення та слідчої ситуації, що сформувалася на відповідному етапі розслідування. Як правило до напрямів використання можливостей психологічних експертиз у кримінальному судочинстві відносять такі:

1) спростування факту чинення психологічного тиску на особу під час проведення за її участю слідчих (розшукових) і процесуальних дій [2, с. 154];

2) з'ясування особливостей психо-емоційного стану потерпілого у момент учинення щодо нього кримінального правопорушення [3, с. 389];

3) установлення типологічних особливостей особистості, з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого [4, с. 259];

4) підтвердження факту скоєння щодо особи такого різновиду домашнього насильства, як психологічне [5, с. 282];

5) установлення можливостей особи правильно сприймати обставини вчиненого кримінального правопорушення та надавати повні й адекватні показання [6];

6) підтвердження факту заподіяння потерпілому моральної шкоди, із визначенням розрахунку грошового еквіваленту, що відповідає завданій моральній шкоді, котра може бути стягнута на користь цивільного позивача [7, с. 208];

7) як спосіб процесуального використання поліграфу, зокрема, під час опитування особи в рамках проведення психологічної експертизи [8, с. 96] й ін.

Викладене дає підстави зауважити, що напрями використання психологічних знань у формі залучення експерта для проведення психологічної експертизи є достатньо широким, а отже, і перспективними щодо практичної діяльності органів досудового розслідування. Та попри це, у практичній діяльності слідчі, дізнавачі, детективи та прокурори рідко звертаються до такої форми використання спеціальних знань. На нашу думку, це зумовлено тим, що, по-перше, підставою її обов'язкового проведення у кримінальному провадженні

передбачено тільки: 1) у формі комплексної психолого-психіатричної експертизи для вирішення питання наявності у неповнолітнього підозрюваного або обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку, а також його здатності повністю чи частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній; 2) у формі психологічної експертизи для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру [9]. Тобто вирішення інших обставин не передбачає обов'язку слідчого, дізнавача, прокурора призначити психологічну експертизу. Другою обставиною, котра, на нашу думку, пояснює непоширеність проведення цих видів експертиз у кримінальних провадженнях, є індивідуальне переконання представників сторони обвинувачення щодо недоцільності використання психологічних знань у процесі та можливість вирішення окремих тактичних завдань шляхом проведення інших процесуальних заходів.

Не піддаючи сумніву можливість вирішення окремих тактичних завдань розслідування шляхом проведення психологічної експертизи, вважаємо за потрібне зауважити, що висновки експерта, по-перше, є процесуальним джерелом доказу в кримінальному провадженні. По-друге, судова експертиза вважається найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань, оскільки проводиться судовим експертом, котрого попереджено про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку, у порядку передбаченому законом і відповідно до загальноприйнятих науково обґрунтованих методик. Таким чином, засади законності, верховенства права, науковості, компетентності та інші під час її призначення та проведення будуть дотримані. По-третє, одним із питань, що враховується судом при ухваленні вироку є інформація про соціально-психологічну характеристику обвинуваченого [9]. Вважаємо, що об'єктивну психологічну характеристику особи може надати виключно судовий експерт за результатами проведення кваліфікованого дослідження. Наведені нами аргументи щодо доцільності проведення психологічної експертизи під час розслідування кримінального правопорушення не мають переконати сторону обвинувачення в необхідності її призначення у будь-якому кримінальному провадженні. Однак вважаємо, що вирішення окремих тактичних завдань усе ж таки вимагає проведення саме психологічної експертизи. Тим паче, що її проведення може бути доручено експертним установам різної відомчої належності. Тому нехтувати її можливостями недоцільно і дещо тривіально, адже рухатися в ногу із часом має не тільки злочинність, котра постійно виробляє нові

способи протидії законній діяльності правоохоронців, але й представники органів досудового розслідування, використовуючи у цілях судочинства сучасні можливості науки та техніки.

Література:

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень: затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). *БД «Законодавство України». ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

2. Романаускас К. А. Основи методики розслідування надання завідомо неправдивих показань свідком і потерпілим: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусевої. Харків: Факт, 2024. 203 с.

3. Дуфенюк О. М., Кунтій А. І. Комплексна судова психолого-психіатрична експертиза як форма використання спеціальних знань під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. № 1. С. 387-397.

4. Гусева В. О. Сучасні можливості психологічних експертів під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2021. № 3 (95). С. 256-267.

5. Сальнікова А. Використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 31. С. 276-287.

6. Психологічна експерта. *Інститут судових експертів ім. Засл. проф. М. С. Бокаряса*. URL: <https://www.hniise.gov.ua/13947-psixologichna-ekspertiza.html> (дата звернення: 09.05.2024).

7. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.

8. Вуйма А. Г. Застосування поліграфу як непроцесуальна форма використання спеціальних знань під час розслідування вбивств. *Розвиток науки та техніки: проблеми і перспективи*: матер. міжнар. наук-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки-2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 р.). Київ, Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2021. С. 96-98.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *БД «Законодавство України». ВР України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17> (дата звернення: 09.05.2024).

РОЗВИТОК СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ДСНС УКРАЇНИ

Гайдук Максим Олександрович

*начальник дослідно-випробувальної лабораторії
Аварійно-рятувальний загін спеціального призначення
Головного управління Державної служби України
з надзвичайних ситуацій у Хмельницькій області, аспірант
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
м. Хмельницький, Україна*

Пулатов Вадим Салімжонович

*начальник відділення технічних досліджень
дослідно-випробувальної лабораторії
Аварійно-рятувальний загін спеціального призначення
Головного управління Державної служби України
з надзвичайних ситуацій у Хмельницькій області
м. Хмельницький, Україна*

Гаврилюк Андрій Федорович

*кандидат технічних наук, доцент,
докторант
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна*

Щороку в Україні виникають десятки тисяч пожеж, що потребують досліджень та встановлення причин їх виникнення. Після початку повномасштабної війни, за результатами 2022 року в Україні було зареєстровано 80652 пожежі. Порівняно з 2021 роком кількість пожеж збільшилася на 1,5 %. У 2023 році кількість пожеж частково знизилась, проте за статистикою щодня в середньому, виникало 186 пожеж, матеріальні втрати від яких склали 226 млн 076 тис. гривень [1, с. 2].

Державною службою України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) відповідно до [2, с. 6] на місці пожежі виконуються дії спрямовані на виявлення і фіксацію доказів, установлення обставин та причин виникнення пожеж, а також умов, що призвели до їх виникнення і поширення. За результатами роботи на місці пожежі представник ДСНС складає акт про пожежу та висновок ДСНС про причину виникнення пожежі. Акт про пожежу складається виключно уповноваженими особами територіального органу ДСНС, а висновок ДСНС про причину виникнення пожежі може складатись

уповноваженими особами або посадовою особою солідно-випробувальної лабораторії (далі – ДВЛ).

Посадова особа ДВЛ залучається до дослідження пожеж (участь в огляді місця події, фіксація обстановки на місці пожежі, проведення пожежно-технічних досліджень (експертизи) та установалення обставин і причин виникнення пожежі) слідчим та посадовими особами територіальних органів ДСНС через ОКЦ ДСНС, посадову особу територіального підрозділу ГУНП у разі, якщо: внаслідок пожежі загинуло три і більше або постраждало 5 і більше осіб; сталася пожежа із загибеллю або травмуванням людей на підприємствах, установах, в організаціях, закладах; площа пожежі складає 1000 та більше метрів квадратних; орієнтовні збитки внаслідок пожежі становлять 10 тисяч і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; наявна інша необхідність залучення за рішенням слідчого. У разі зазначення слідчим у постанові про призначення пожежно-технічної експертизи або при погодженні слідчим клопотання експерта про необхідність залучення посадова особа ДВЛ бере участь у проведенні зазначеної експертизи. Під час залучення до виконання судової пожежно-технічної експертизи, посадова особа ДВЛ користується правами, визначеними КПК України [3, с. 26] та Законом України «Про судову експертизу» [4, с. 7].

Отже [2, с. 6] визначає, що посадові особи ДВЛ можуть бути експертами, проте впродовж усього часу діяльності ДСНС дана можливість не була реалізована і жоден з представників не мав кваліфікації судового експерта.

З метою ефективного використання наданих повноважень в ДВЛ Хмельницької області було ініційовано процес підготовки судового експерта відповідно до вимог законодавства. В результаті проведеної роботи одним з працівників ДВЛ було успішно отримано кваліфікацію судового експерта за спеціальністю 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки» та розпочато відповідну діяльність, як атестованими судовим експертом, що не працює у державній спеціалізованій експертній установі, згідно до [5, с. 3]. Наказ [5, с. 3] передбачає, що у разі здійснення судовим експертом судово-експертної діяльності у складі юридичної особи умови для її здійснення забезпечує керівник цієї юридичної особи, а підсумковий документ надсилається органу (особі), який(яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), із супровідним листом цієї юридичної особи, що фактично є підтвердженням можливості роботи таких судових експертів у складі ДВЛ, оскільки остання входить до складу Аварійно-рятувального загону спеціального призначення ГУ ДСНС України Хмельницькій області, що є окремою юридичною особою. Даний факт є початком розвитку судово-експертної діяльності в структурі ДСНС.

Відповідно до [4, с. 1] ДСНС не входить до переліку державних спеціалізованих установ, проте пожежно-технічна експертиза є різновидом інженерно-технічної експертизи [6, с. 3], яку можуть виконувати атестовані судові експерти, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Оскільки ДСНС не входить до переліку державних спеціалізованих установ та не отримує відповідного фінансування з державного бюджету експертизи проводяться на підставі договору, тобто це є платною послугою, яку надає ДСНС. Окремо варто зауважити, ДСНС при наданні платних послуг керується [7, с. 2], якою передбачено надання платної послуги такої, як «Проведення експертизи причин виникнення пожежі та стану пожежної безпеки приладів, обладнання та продукції».

В [4, с. 5] визначено, що підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб. Експерт ДВЛ не має права самостійно заключати договір, оскільки він працює в складі юридичної особи та є особою начальницького складу служби цивільного захисту. Договір укладається з юридичною особою, що фактично є експертною установою, яка не входить до державних спеціалізованих експертних установ. В [4, с. 1] відсутнє визначення, що є «експертна установа», проте дане визначення є в [8, с. 1]. Відповідно при застосуванні аналогії права можна стверджувати, що в даному випадку, експертна установа це – фізична чи юридична особа, діяльність якої полягає у проведенні за плату досліджень (експертиз), яка самостійно або фахівці якої підтвердили свою кваліфікацію у порядку, встановленому законом для судових експертів.

Законодавство в судово-експертній діяльності, як і усе інше в умовах війни потребує суттєвого удосконалення. Чіткого регулювання судово-експертної діяльності в структурі ДСНС немає, що суттєво ускладнює процес її розвитку. Здійснення судово-експертної діяльності в структурі ДСНС, а також її розвиток з залученням науково-практичного потенціалу вищих навчальних закладів у сфері ДСНС є нагальною потребою, оскільки, на сьогодні, пожежі є досить складними (до прикладу дослідження причин виникнення пожеж сучасних електроавтомобілів [9, с. 1]), а кількість пожеж по яких нагально потрібні експертні висновки щодо причин виникнення пожеж постійно зростає.

Література:

1. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 12 місяців 2023. ІДУ НД ЦЗ, Київ, 2024. URL: <https://idundcz.dsns.gov.ua/upload/2/0/1/8/2/6/2/analytychna-dovidka-pro-pojeji-122023.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).

2. Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24 липня 2017 року № 621 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

3. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] : [Режим посилання] : URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 06.05.2024).

4. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038 -XI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

5. Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах: Наказ Міністерства юстиції України від 12 грудня 2011 року № 3505/5 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 року / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

7. Деякі питання надання підрозділами Державної служби з надзвичайних ситуацій платних послуг: Постанова Кабінету міністрів України від від 20 лютого 2012 року № 110 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

8. Про аграрні розписки: Закон України від 6 листопада 2012 року № 5479-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

9. Gavryliuk, A., Yakovchuk, R., Chalyu, D., Lemishko, M., & Tur, N. (2023). Determination of fire protection distances during a tesla model s fire in a closed parking lot. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2(10) (122), 39–46. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.277999>

**ШТРИХИ КУЛЬКОВИХ, ГЕЛЕВИХ ТА МАСЛЯНИХ РУЧОК:
МОЖЛИВОСТІ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ
ФІЗИКО-ХІМІЧНИМИ МЕТОДАМИ**

Герасімов Віктор Миколайович

кандидат фармацевтичних наук,

судовий експерт

Запорізьке відділення

Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Запоріжжя, Україна

Серед матеріалів письма, що надходять на дослідження, безперечно, домінуючи позиції займають матеріали письма, що відображаються у штрихах. Причому рукописні штрихи, виконані пір'яними ручками зараз майже не зустрічаються, а до рукописних штрихів, виконаних «класичними» кульковими ручками, додалися виконані гелевими та масляними ручками. Визначення виду ручки, якою виконані аналізовані штрихи, є особливо важливим при визначенні давності виконання текстів, методики якого на теперішній час розроблені лише для «класичних» кулькових ручок [1, 2], та є завданням, власне, технічної експертизи документів (ТЕД). Однак це досить нетривіальне завдання, враховуючи те, що всі розповсюджені ручки, «класичні» кулькові, гелеві та масляні, обладнані, до речі, єдиним слідоутворюючим пристроєм – кульковим пишущим вузлом, який містить кульку, на 2/3 завальцовану в ньому, діаметр якої може складати від 0,3 мм до 0,8 мм та навіть більше. Таким чином, основна відмінність між всіма переліченими вище ручками криється у складі чорнил і в системі їх подачі (ролери – це ті ж самі кулькові ручки, що відрізняються типом заправки, мають більш рідкі гелеві чорнила, або навіть чорнила-рідину) [3, с. 200]. Досить важко, досліджуючи рукописні записи, визначити який саме прибор письма (кулькова ручка, гелева або масляна) був використаний для їх виконання, до того ж оцінка цього достатньо суб'єктивна та неоднозначна.

При безпосередньому виконанні штрихи, виконані кульковими ручками, мають наступні характеристики:

– штрихи класичних «кулькових» ручок – утворені під тиском на папір, в'язкими економічними чорнилами, що досить швидко висихають, мають найбільш тонку лінію, але яка є нерівномірною та розділеною посередині (слід від кульки), товщина якої змінна та залежить від кута нахилу ручки;

– штрихи масляних ручок утворені чорнилами зниженої в'язкості, водостійкі, асортимент кольорів значно більший, не проникають на

зворотну сторону паперу та не розмазуються, лінія виходить «жирною», щільною та насиченою, письмо більш м'яке та акуратне, практично без натиску на папір;

– штрихи гелевих ручок – досить тонкі, яскраві, асортимент кольорів значно більший, досить довго висихають, письмо практично без натиску на папір, можуть проникати на зворотну сторону паперу, утворені найбільш рідкими чорнилами.

До складу чорнил «класичних» кулькових ручок входять жиророзчинні барвники (або нерозчинні пігменти) та віско-жирова основа, що складається з смол, жирів, олій, восків та розчинників. В менших кількостях в основі присутні речовини, що використовуються для корекції побутових або спеціальних властивостей чорнил (модифікатори в'язкості, змочуваності, стійкості та т.п.), а саме – сикативи, пластифікатори, мастила, консерванти, антиоксиданти, мила, поверхнево-активні речовини (ПАР) та нерозчинні тверді частинки

Гелеві чорнила – рідини або пасти, що є тиксотропними колоїдними системами типу «олія у воді» (прямі колоїдні системи). Поки кулька стрижня не крутиться – у системі велика в'язкість, і вона не витікає; коли кулька закрутилася – в'язкість падає і чорнило легко витікає на папір (тиксотропія). Барвниками, найчастіше, є фталоціанін міді, сажа, оксиди заліза. Гель складається з води та біополімерів, таких як ксантанова та трагакантова камеді, поліакрілатні загусники. Також до композиції таких чорнил входять співрозчинники, смоли, тиксотропні добавки, речовини-зв'язуючі та неіонні поверхнево-активні речовини (ПАР) [4, с. 4–8].

Чорнила масляних ручок складаються з органічного розчинника або їх суміші (найчастіше, жирні кислоти), жиророзчинного барвника (нерозчинного пігмента, або їх суміші), загусника (найчастіше, полівінілпіролідон), лубриканту (смащувача, найчастіше це алканоламіди жирних кислот), поверхнево-активних речовин (ПАР) на основі силікону [4, с. 4–8].

Виходячи із наведеного вище складу чорнил доцільно підбирати відповідні фізико-хімічні методи дослідження. Суттєвою складністю є велика різноманітність рецептур та виробників, використання ними комплексу речовин, що відрізняються за своєю розчинністю, леткістю, стійкістю та іншими фізико-хімічними властивостями.

Для визначення чорнил «класичних» кулькових ручок найбільш придатні тонкошарова хроматографія (ТШХ, у разі наявності зразків барвників), методи хромато-мас-спектрометрії (далі – ГХ-МС) (визначаються жирні кислоти, висококіплячі розчинники – гліцерин, фенілгліколь, бензиловий спирт, феноксіетанол), спектральні методи (УФ-від спектрометрія – визначення класу барвників, найчастіше це кристалвіолет; ІЧ-Фур'є спектрометрія використовується для визначення синтетичних полімерних смол) [1, с. 42–49].

Для визначення чорнил масляних ручок, взагалі, придатні ті ж самі методи дослідження, які використовувалися для чорнил «класичних» кулькових ручок, з тім лише уточненням, що у їх складі визначаються жирні кислоти, співрозчинники, полівінілпіролідон та інше.

Визначення чорнил гелевих ручок є найбільш складним. У разі використання нерозчинних пігментів доцільне використання методів елементного аналізу (атомно-емісійна та атомно-абсорбційна спектроскопія, рентгенофлуоресцентний аналіз), придатних також для визначення барвників, що містять метали. ІЧ-Фур'є спектроскопія використовується для визначення камедей та поліакрилатів. Для визначення водорозчинних барвників доцільно використовувати Раманівську спектроскопію та високоефективну рідинну хроматографію (ВЕРХ) з обернено-фазовою іонною парою.

Тобто, використання сучасних інструментальних фізико-хімічних методів дозволяє надійно та достовірно визначити тип ручок, використаних для виконання текстів, що підлягають дослідженню, відрізнити чорнила класичних «кулькових» ручок, гелевих та масляних ручок. Таким чином, є можливість визначити вид матеріалів письма, що відображаються у штрихах, без проведення комплексної експертизи, в рамках судової хімічної експертизи, без залучення судового експерта за напрямком технічної експертизи документів, або надати йому допомогу в найбільш складних випадках (короткі записи, використання нестандартних паперу та поверхонь для письма).

Література:

1. Методика встановлення змін хімічного складу барвних речовин у часі. Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України. Київ, 2015. 83 с.
2. Удосконалена методика встановлення змін хімічного складу барвних речовин у часі. Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України. 2019. 92 с.
3. Djozan D., Baheri T., Karimian G., Shahidi M. Forensic discrimination of blue ballpoint pen inks based on thin layer chromatography and image analysis. *Forensic Science International*. 2008. № 179. P. 199–205. URL: <http://forensic.sc.su.ac.th/seminar/seminari52/51312344.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).
4. Qureshi, R., Wasim, M. and Ashraf, M. Forensic discrimination of blue ballpoint, gel and oil-gel pens: Application of chemometrics to ATR-FTIR Data. *International Journal of Forensic Sciences*. 2022. № 7 (3). P. 1-12. URL: <https://medwinpublishers.com/IJFSC/forensic-discrimination-of-blue-ballpoint-gel-and-oil-gel-pens-application-of-chemometrics-to-atr-ftir-data.pdf> (дата звернення: 09.05.2024).

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В СУДОВІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Герман Богдан Миронович

консультант-експерт

Центр судових і спеціальних експертиз

Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки

та судових експертиз Служби безпеки України

м. Київ, Україна

Сербіненко Оксана Леонідівна

провідний судовий експерт

Центр судових і спеціальних експертиз

Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки

та судових експертиз Служби безпеки України

м. Київ, Україна

У ході життєдіяльності, здійснюючи соціальну взаємодію, людина постійно стикається з психологічним впливом. При цьому, особа може як сама довільно чи мимовільно здійснювати цей вплив, так і зазнавати такого впливу від оточуючих. Ба більше, без здійснення психологічного впливу людина не зможе досягти своєї мети у процесі комунікації.

Так, сьогодні в основі процесів становлення та формування особистості (навчання, виховання, розвиток), управлінських (формування та розвиток корпоративної/організаційної культури, мотивування та розвиток персоналу, налагодження дієвої системи внутрішніх комунікацій, формування ефективних команд тощо), соціально-політичних (формування іміджу/бренду лідера чи організації, корекція громадської думки тощо), економічних (рекламні та маркетингові кампанії тощо), медичних (діагностика, корекція, лікування, реабілітація, профілактика розладів психічного стану людини) та інших процесів є психологічний вплив.

Окремо слід виділити таку категорію психологічного впливу як злочинний психологічний вплив. На нашу думку, він може проявлятися у таких двох формах:

– психологічний вплив на особу з метою схилення її до вчинення злочину;

– психологічний вплив злочинця на потерпілу особу [12, с. 95].

У психологічній науці вивченню феномена психологічного впливу, його природи, закономірностей формування та проявів присвятили свої дослідження, зокрема, Берн Е., Дрейкурс Р., Екман П., Зімбардо Ф., Ле Бон Г., Ляйппе М., Маєрс Д., Московісі С., Почепцов Г. Г.,

Тард Ж.-Г., Чалдіні Р., Шиллер Г. І., Шостром Е., Штайнер К. М. та інші. Як наслідок, існує цілий спектр визначень самого поняття «психологічний вплив», які певною мірою тотожні.

Так, пунктом 2 Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 15.04.2008 № 199, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.07.2008 за № 577/15268, психологічний вплив визначається як вживання спрямованих дій на психіку людини, усвідомленого або неусвідомленого характеру, за допомогою переконання, психологічного преформування або сугестії для формування певної системи уявлень, дій та відношень, які суб'єктивно сприймаються особою як особисто приналежні [11].

Методика судово-психологічної експертизи процесу спілкування особи в ситуації процесуальної дії (зареєстрована в Реєстрі методик проведення судових експертиз, код 14.1.71) визначає психологічний вплив як процес і результат зміни особою поведінки іншої людини, її установок, намірів, уявлень, оцінок тощо у ході взаємодії з нею [10, с. 4].

Натомість, для досягнення цілей і вирішення завдань судової психологічної експертизи, на наше переконання, психологічний вплив доцільно розуміти як усвідомлені цілеспрямовані опосередковані та/або безпосередні дії суб'єкта впливу на психіку об'єкта впливу, з метою зміни поведінки, установок, намірів, уявлень чи оцінок останнього.

Водночас, відповідно до статті 3 розділу I Закону України «Про судову експертизу», одним із принципів судово-експертної діяльності є принцип повноти дослідження [1]. З метою унеможливлення порушення вказаного принципу під час проведення судової психологічної експертизи щодо психологічного впливу, нами вбачається за необхідне здійснювати також вивчення окремих індивідуально-психологічних властивостей та станів особистості об'єкта впливу, а саме тих, які можуть свідчити про його нездатність чинити опір психологічному впливу. На наш погляд, до них, зокрема, належать: формальні розлади мислення (в межах психічної норми), гіперактивність, високий рівень сугестивності, високий рівень емотивності, низький рівень самоконтролю, надмірна схильність до фантазування, низький рівень домінантності у відносинах, високий рівень демонстративності, а також стани стресу, агітації та депресивні стани.

З огляду на викладене, з метою оптимізації судово-експертної діяльності за напрямом судових психологічних експертиз, вбачаємо за доцільне здійснити розробку відповідної методики, яка унормує, систематизує, визначить чіткі алгоритми та критерії оцінки ефективності психологічного впливу.

Література:

1. Закон України «Про судову експертизу», введений в дію Постановою Верховної Ради України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

2. Землянська О. В. Особистість та методи її дослідження при проведенні судово-психологічної експертизи: монографія / О. В. Землянська. Х.: Титул, 2007. 244 с.

3. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н. І. Клименко. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 528 с.

4. Князев С. М. Розслідування шахрайства, вчиненого способом фінансової піраміди: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Сергій Миколайович Князев. НАВС, 2012. 256 с.

5. Кравченко О. В. Психологічні особливості шахрайства: автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Олена Василівна Кравченко. НУВС, 2005. 23 с.

6. Медведєв В. С. Кримінальна психологія: підручник. К.: Атіка, 2004. 368 с.

7. Методика судової психологічної експертизи (загальна частина) (zareestrovana v Reestri metodik provedennia sudovih ekspertiz, kod 14.1.77).

8. Методика судово-психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису (zareestrovana v Reestri metodik provedennia sudovih ekspertiz, kod 14.1.70).

9. Методика судово-психологічної експертизи потерпілих за злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми (zareestrovana v Reestri metodik provedennia sudovih ekspertiz, kod 14.1.80).

10. Методика судово-психологічної експертизи процесу спілкування особи в ситуації процесуальної дії (zareestrovana v Reestri metodik provedennia sudovih ekspertiz, kod 14.1.71).

11. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу» від 15.04.2008 № 199, zareestrovаний у Міністерстві юстиції України 03.07.2008 за № 577/15268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те видання, переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

13. Нормативно-правові та методологічні аспекти юридичної та оперативної психології: Матеріали наук.-практ. семінару, 27–28 березня 2008 року, м. Харків / ред. кол. С. Кучерина, Т. Дегтярьова, В. Столбов, Р. Пономаренко. Х. 2008. 248 с.

14. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу: Монографія. К.: Міленіум, 2008. 216 с.

15. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х., Прапор, 2007. 640 с.

16. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. К.: КНТ, 2007. 360 с.

ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В РЕКЛАМІ

Гриньчак Валентина Миколаївна

orcid.org/0009-0006-4020-9142

*судовий експерт лабораторії товарознавчих
та транспортно-товарознавчих видів досліджень
Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Закон України «Про рекламу» [1] визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами.

Згідно з статтею 1 Закону України «Про рекламу» [1] «реклама – інформація про особу, ідею та/або товар, розповсюджена за грошову чи іншу винагороду або з метою самореклами в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена, щоб сформувати або підтримати у прямий (пряма реклама, телепродаж) або непрямий (спонсорство, розміщення товару (продакт-плейсмент) спосіб обізнаність споживачів реклами та їхній інтерес щодо таких особи, ідеї та/або товару».

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про рекламу» [1] «Використання об'єктів права інтелектуальної власності в рекламі здійснюється відповідно до вимог законодавства України про інтелектуальну власність». Право інтелектуальної власності – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, пов'язані із встановленням правомочностей конкретних осіб на строкове чи безстрокове володіння, користування і розпорядження нематеріальними об'єктами, які виражені в об'єктивній формі.

Реклама може вмішувати в собі два і більше об'єктів авторського права, торговельних марок, промислових зразків. Авторське право (АП) – це сукупність немайнових і майнових прав авторів та їх правонаступників, пов'язані із створенням та використанням творів науки, літератури, мистецтва і творів створених людиною з використанням штучного інтелекту. Суміжне право – права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення.

Для об'єктів авторських та суміжних прав чинне законодавство не вимагає виконання формальностей для засвідчення прав власності на них (отримання свідоцтва). Проте реєстрація об'єкта авторського та суміжного права може стати важливим етапом для подальшого розпоряджання правами на результат творчої діяльності автора.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1] «1. Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення і починає діяти від дня створення твору. 2. Авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, крім випадків, передбачених цією статтею. 10. Особисті немайнові права автора, передбачені статтею 14 цього Закону, охороняються безстроково».

Авторське право не поширюється на ідеї, методи, процеси, системи, способи, концепції, принципи, відкриття, факти.

Рекламний ролик у формі аудіовізуального твору є об'єктом авторського права, за умови його оригінальності. Критерій творчості, оригінальності є однією з основних ознак, яка дозволяє відокремлювати рекламу, як об'єкт авторського права, від інших повідомлень, в тому числі й рекламного характеру.

Однією з ознак об'єкта авторського права є об'єктивна форма вираження: рекламний ролик може бути записаний на магнітному чи оптичному носії з використанням аналогового чи цифрового запису; графічна реклама може бути закріплена на світлочутливих фотографічних, магнітних, цифрових, паперових та інших матеріалах; реклама на транспорті може бути розміщена на зовнішній та внутрішній поверхні транспортних засобів та спорудах підприємств транспорту загального користування та метрополітену.

Законодавство захищає творця оригінального твору, надаючи йому виключні права на виконання, копіювання, розповсюдження. Якщо в рекламі буде використано музичний твір, необхідно отримати від власника чи іншої особи, яка має право на використання музичного твору згоду. Якщо відео або музичний супровід створювали на замовлення інші особи, також потрібно отримати майнові права. Майнові права на об'єкти авторського права можна отримати шляхом передачі таких прав від автора чи особи, яка володіє майновими правами.

Автору щодо його твору належать такі особисті немайнові права: визнаватися автором твору; використовувати або дозволяти використовувати твір під справжнім ім'ям автора, псевдонімом або анонімно (право на ім'я); оприлюднювати чи дозволяти обнародувати твір в будь-якій формі, включаючи право на відкликання, а також право на захист твору, включаючи його назву, від якого спотворення чи іншого зазіхання, здатного завдати шкоди честі та гідності автора. При використанні твору в рекламі завжди повинно вказуватися ім'я автора. Якщо відео або музичний супровід створювали на замовлення інші особи, також потрібно отримати майнові права. Майнові права на

об'єкти авторського права можна отримати шляхом передачі таких прав від автора чи особи, яка володіє майновими правами.

Протягом останніх років усе більшого розвитку та широкого застосування набувають технології штучного інтелекту, які відіграють одну з важливих ролей у технічних інноваціях. З'являються програми та алгоритми, які генерують музику, твори мистецтва, зображення, тексти. Штучний інтелект створює новий контент із використанням наявних оригінальних творів: музики, живопису, літератури в рекламі. Кому належать права на створений контент, чи може штучний інтелект визнаватись автором та чи порушується авторське право під час генерування нового контенту штучного інтелекту в рекламі.

Правила охорони об'єктів, що генеруються комп'ютерними програмами або створюються з використанням комп'ютерних програм, можна віднести й штучний інтелект. Законом «Про авторське право і суміжні права» [2] передбачено, що неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою (програмами), охороняються правом особливого роду (*sui generis*). Згідно з абзацом першим частини першої статті 33 Закону: «Неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта». Законом встановлено дві моделі охорони об'єктів, що створюються за допомогою штучного інтелекту: 1) авторсько-правова; 2) правом особливого роду (*sui generis*).

Відмежування неоригінальних об'єктів, згенерованих штучним інтелектом, від об'єктів авторського права (у тому числі створених з використанням штучного інтелекту) оцінці підлягатиме характер участі користувача у їх утворенні. Зазначене підтверджується й положеннями Закону [2], а саме – абзацом другим частини першої статті 33, відповідно до якого: «Твори, створені фізичними особами з використанням комп'ютерних технологій, не вважаються неоригінальними об'єктами, згенерованими комп'ютерною програмою». Якщо за запитом користувача штучний інтелект самостійно намалював картину, просте формулювання відповідного завдання людиною не може вважатися її інтелектуальною творчою діяльністю, а тому така картина вважатиметься неоригінальною та охоронятиметься правом особливого роду (*sui generis*). Дії користувача, пов'язані з процесом створення творів штучним інтелектом, полягають у запуску відповідної комп'ютерної програми й завантаженні до неї інформації, матеріалів або встановленні налаштувань, необхідних для створення кінцевого результату. Твори, які було створено тільки штучним інтелектом, не є об'єктами права інтелектуальної власності та не підлягають правовій охороні.

Світова позиція щодо невизнання творів, створених штучним інтелектом, об'єктом права інтелектуальної власності. Судова практика переважно виділяє дві категорії творів: створені штучним інтелектом самостійно; створені людиною за допомогою штучного інтелекту.

Твори, створені людиною з використанням штучного інтелекту, за умови їх оригінальності є об'єктами інтелектуальної власності. Авторство визнається за фізичною особою у тому випадку, коли твір створений за допомогою штучного інтелекту, а потім оброблений фізичною особою з відчутним творчим внеском, а саме: рекламний відеоролик у формі аудіовізуального твору, оброблений у відеоредакторі Sony Vegas Pro; фотографічні зображення, оброблені в графічному редакторі Adobe Photoshop.

Використанню в рекламних кампаніях творів створених людиною з використанням штучного інтелекту, за умови їх оригінальності, як правило передують укладення відповідного договору між виробниками реклами, наявності відповідних дозволів (ліцензій) з власниками відповідних прав для забезпечення реалізації та охорони особистих та майнових прав авторів. У випадку створення реклами як складного об'єкту, передбачається, що права інтелектуальної власності мають передаватись за договором, який би регулював порядок та умови використання об'єктів права інтелектуальної власності в рекламі на всі об'єкти авторського права, які входять до її складу.

Література:

1. Про рекламу: Закон України від 28 липня 1996 р. № 270/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 39. ст. 181.
2. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 15 квітня 2023 р. № 2811-IX/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2023. № 57. ст. 166.

МОВНІ ПОМИЛКИ В ТЕКСТАХ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Грицевич Юрій Васильович

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та лінгводидактики

факультету філології та журналістики,

інженер I категорії відділу кадрів

Волинський національний університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Згідно зі статтею 12 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII:

«1. Судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою.

2. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою.

3. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють» [3].

Стаття 127 Конституції України вказує, що «на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросесним **та володіє державною мовою** (виділення наше. – Ю. Г.)» [5].

Р. Куйбіда та О. Сироїд, автори «Посібника з написання судових рішень», слушно зауважують: «Якість судового рішення досягається не лише через дотримання формальних вимог щодо структури, застосування норм, аналізу фактів та обґрунтування. Акуратність мовного викладу є невід'ємною складовою якісного судового рішення та свідченням професійної майстерності судді» [5, с. 108].

У зв'язку з прийняттям 22 грудня 2005 р. Верховною Радою Закону України № 3262-IV «Про доступ до судових рішень», у якому сказано, що «всі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання, крім тих, які містять інформацію, що є державною таємницею», було створено Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР) – *автоматизовану систему збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень. Як зазначено на вебсайті Реєстру: «До ЄДРСР вносяться судові рішення Верховного Суду, вищих спеціалізованих, апеляційних та місцевих судів – вироки, рішення, постанови, накази, ухвали, окремі ухвали (постанови) суду, що ухвалені (постановлені) судами у кримінальних, цивільних, господарських справах, у справах адміністративної юрисдикції, у справах про адміністративні правопорушення, крім судових рішень, які містять інформацію, що є державною таємницею» [1].*

Лінгвістичний аналіз лише окремих (у зв'язку з обмеженим форматом тез) рішень, оприлюднених на порталі ЄДРСР [1], продемонстрував наявність значної кількості помилок на різних рівнях мовної структури. Наприклад:

1) **Згідно рішення комісії № 2 її відмовлено, оскільки є розбіжності у прізвищі...**³ замість правильного **Згідно з рішенням комісії № 2 її відмовлено, оскільки є розбіжності в прізвищі...**

2) **розглядати справу без її участі, так як не може бути присутня при розгляді...** замість правильного **розглядати справу без її участі, оскільки не може бути присутньою...**

3) **в зв'язку зі станом здоров'я** замість правильного **у зв'язку зі станом здоров'я...**

4) **Суд вважає, що заява підлягає до задоволення виходячи з наступних підстав...** замість правильного **суд вважає, що заява підлягає задоволенню, з огляду на такі підстави...**

5) **У відповідності з ч. 1 п. 1 ст. 256 ЦПК України...** замість правильного **відповідно до ч. 1 п. 1 ст. 256 ЦПК України...**

6) **однак згідно рішення комісії № 2 її відмовлено у встановленні статусу учасника війни згідно представлених документів...** замість правильного **однак згідно з рішенням комісії № 2 її відмовлено у встановленні статусу учасника війни відповідно до представлених документів...**

7) **Суд___ заслухавши показання позивача, дослідивши і перевіривши зібрані докази___ приходить до висновку, що позов підставний і підлягає до задоволення...** замість правильного **Суд, заслухавши показання позивача, дослідивши і перевіривши зібрані докази, доходить висновку, що позов підставний і підлягає задоволенню...**

8) **З оригіналом вірно** замість правильного **згідно з оригіналом;**

9) **Від шлюбу в них народився син ОСОБА_5...** замість правильного **У шлюбі в них народився син ОСОБА_5...**

10) **Суд, вислухавши учасників процесу, та вивчивши матеріали справи, вважає...** замість правильного **Суд, вислухавши учасників процесу__ та вивчивши матеріали справи, вважає...**

11) **... з подальною подачею апеляції на протязі 20-ти днів** замість правильного **з подальшою подачею апеляції протягом 20-ти днів;**

12) **Тому суд___ керуючись ст. 105, 112 Сімейного Кодексу України...** замість правильного **Тому суд, керуючись ст. 105, 112 Сімейного кодексу України...**

13) **Батько помер та залишив після себе заповіт__ в якому заповідає все своє майно ОСОБА_1, і заявник не може оформити спадщину у зв'язку з неточністю...** замість правильного **Батько помер та залишив після себе заповіт, у якому заповідає все своє майно ОСОБА_1, і заявник не може оформити спадщину у зв'язку з неточністю...**

³ Тут і далі фактичний матеріал взято із вебсайту ЄДРСР: <https://reyestr.court.gov.ua/>

14) Злочин вчинено **за наступних обставин** замість правильного **Злочин вчинено за таких обставин;**

15) Обставин____ які обтяжують вину підсудного____ суд не вбачає замість правильного Обставин, які обтяжують вину підсудного, суд не вбачає;

16) Призначаючи підсудному покарання____ суд враховує як ступінь тяжкості вчиненого, так і особу винного замість правильного Призначаючи підсудному покарання, суд враховує як ступінь тяжкості вчиненого, так і особу винного;

17) застосувавши ст. 69 КК України – 600 (шістьсот) гривень штрафу у дохід держави замість правильного застосувавши ст. 69 КК України – 600 (шістьсот) гривень штрафу в дохід держави.

18) Предметом Договору **не являється** замовлення відповідачем виконання переліку будівельних робіт... замість правильного Предметом Договору не є замовлення відповідачем виконання переліку будівельних робіт...

19) **Згідно ч. ч. 2, 4 ст. 15 ЗУ «Про державне регулювання виробництва і торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами» (в редакції____ чинній на момент виникнення спірних правовідносин)...** замість правильного **Згідно з чч. 2, 4 ст. 15 ЗУ «Про державне регулювання виробництва і торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин)....**

20) **Згідно ст. 58 Конституції України** закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі замість правильного **Відповідно до ст. 58 Конституції України** закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі.

Отже, правильне мовне формулювання судового рішення відповідно до правописних норм – це важливий критерій якості правосуддя.

Література:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 09.05.2024).

2. Закон України «Про доступ до судових рішень». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення: 08.05.2024).

3. Закон України «Про судоустрій та статус суддів». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

4. Конституція України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 10.05.2024).

5. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник з написання судових рішень. Київ: Дрім-Арт, 2013. 224 с.

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ТИПОВІ ПОМИЛКИ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Гусєва Влада Олександрівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Вирішальне значення в ідентифікації особи за підписом або почерком під час здійснення досудового розслідування відіграє почеркознавча експертиза. Тобто предметом дослідження цього різновиду судової експертизи є рукописні записи та підписи, а основним ідентифікаційним завданням – «ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів і підпису» [1]. Окрім цього, завдяки проведенню цього виду експертного дослідження можливо вирішити ще й ряд неідентифікаційних (діагностичних і класифікаційних) завдань, серед яких найчастіше на вирішення експерта виносяться такі як: 1) з'ясування факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають; 2) установлення статі виконавця, його належності до певної групи (вікової, наприклад) тощо [1].

У спеціальній літературі під почеркознавчою експертизою пропонують розуміти дослідження, що проводиться експертом, котрий наділений спеціальними знаннями у галузі судового почеркознавства, та здійснюється відповідно до вимог кримінального процесуального та цивільного процесуального законодавства з метою встановлення та з'ясування фактів і фактичних обставин, що мають доказове значення у кримінальних і цивільних справах [2, с. 58]. Вважаємо, що таке визначення є цілком виваженим, адже воно втілює в собі ті окремі іманентні ознаки, що характеризують саме цей вид експертного дослідження. Водночас зауважимо, що ми пропонуємо розуміти під почеркознавчою експертизою різновид криміналістичного дослідження, що проводиться судовим експертом на підставі та в порядку, передбаченому чинним законодавством і спрямоване на ідентифікацію виконавця рукописних записів і підписів, а також умов, у яких їх було виконано.

Проведення почеркознавчого експертного дослідження достатньо складна діяльність, котра характеризується рядом складнощів і власне йому притаманною специфікою. Задля забезпечення виконання класифікаційних,

ідентифікаційних, діагностичних завдань, важливо на етапі його призначення дотримуватися ряду специфічних вимог. Отже, на підставі узагальнення слідчої та практичної діяльності вважаємо за потрібне проаналізувати типові помилки слідчих, що мають місце у їх практичній діяльності і інколи суттєво позначаються на результатах проведення почеркознавчої експертизи. До них, зокрема, ми відносимо такі:

1. Надання на експертне дослідження копій документів рукописного тексту або копій документів, виконаних за допомогою знакодруквальних пристроїв з окремими підписами. Такі дослідження характеризуються високим рівнем складності, що зумовлено незначною кількістю почеркової інформації, суттєвою деформацією літер і окремих штрихів у рукописних почеркових реалізаціях, відсутністю достатньої кількості зразків, за якими можна дослідити процес деградації письмово-рукової навички, значною варіативністю та нестійкістю зразків [3; 4].

2. Не надання на дослідження відомостей про стан здоров'я виконавця тексту, підпису тощо, зокрема, про захворювання нервової системи, що мають органічний характер та зумовлені функційними порушеннями, анатомічними порушеннями тканин, є нейродинамічними за характером. Щодо останніх, то важливо засвідчити їх наявність підтвердженнями медичними даними, викладеними в офіційних документах.

3. Не встановлення фактичних умов виконання наданого на дослідження підпису або рукописного тексту, серед яких: положення особи під час письма, характер освітлення, незручне тримання письмового приладдя, використання незвичного письмового приладдя, чи виконувався рукописний текст або підпис під впливом збиваючих факторів природного або штучного характеру тощо.

4. Надання на експертне дослідження порівняльних зразків, що не відповідають вимогам належності, якості, достатності або ж зразків, походження яких невідоме (тобто неможливо однозначно стверджувати, що ці зразки походять від конкретної особи).

Під належною якістю зразків визначають їх зіставлення із досліджуваним об'єктом за:

– способом та умовами виконання: один і той же матеріал письма, пишучий прилад, основа для виконання документу, та ж поза, темп, вид виконання (скоропис, друковані літери, цифри і т.д.);

– часом виконання, тобто зразки та досліджуваний рукопис повинні бути виконані в максимально наблизений час;

– писемністю та мовою документу, тобто зразки та досліджуваний рукопис повинні бути виконані на одній мові, тому що інша мова передбачає іншу писемність із своєю будовою букв;

– за змістом, характером і цільовим призначенням: заява, накладна, лист (документ подібний досліджуваному).

Достатня кількість зразків означає такий їх обсяг, котрий гарантує можливість повного та всебічного зіставлення усіх ознак, які знаходяться в рукописі (почерку, підписі), що досліджується.

При визначенні кількості вільних зразків, необхідних для судової-почеркознавчої експертизи, слід виходити з наступних обставин:

– обсягу рукописного матеріалу досліджуваного документа: чим менше обсяг, тим більше потрібно зразків;

– наскільки повно вдалося надати зразки, що відповідають вище зазначеним умовам: чим менше вони відповідають цим вимогам, тим більше потрібно зібрати зразків [5, с. 24–26].

5. Порушення процесуального порядку отримання зразків для експертизи, зокрема не складення відповідного протоколу або невнесення до нього необхідних реквізитів і відомостей тощо. Важливо зауважити, що надання особою зразків для експертизи може відбуватися або добровільно, або в примусовому зразку. За наявності заперечень особи щодо добровільного надання зразків почерку, важливо дотримуватися процесуальних вимог, що визначають процесуальний порядок примусового відібрання зразків.

Отже, під почеркознавчою експертизою слід розуміти різновид криміналістичного дослідження, що проводиться судовим експертом на підставі та в порядку, передбаченому чинним законодавством і спрямоване на ідентифікацію виконавця рукописних записів і підписів, а також умов, у яких їх було виконано. Результативність такого дослідження зумовлена дотриманням ряду вимог, що визначені методикою проведення цього виду дослідження та вироблені практичною діяльністю. Ураховуючи, що вагома кількість помилок, котрі негативно позначаються на вирішуваних почеркознавчою експертизою завданнях, допускається з боку ініціатора цього дослідження, вважаємо, що викорінення такої практики можливе шляхом своєчасного отримання консультаційної допомоги спеціаліста в галузі почеркознавства.

Література:

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 04.05.2024)

2. Юзишина Т. В. Проблематика проведення судово-почеркознавчої експертизи при ідентифікаційному дослідженні почерку та підписів в електронних документах. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. № 1 (25). С. 56-61. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2023-1\(25\)-56-61](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2023-1(25)-56-61).

3. Гайдамакіна Д. І., Дробишева О. С., Гріненко Л. О., Мацюк О. В. Дослідження коротких рукописних записів, виконаних особами похилого та старечого віку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 291-308. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.19>.

4. Забуга А. В., Лилова Ю. Ю. До питання дослідження підписів, виконаних особами похилого та старечого віку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 20. С. 241-252. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.18>.

5. Судово-почеркознавча експертиза у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення [Текст] : метод. рекомендації / В. В. Юсупов, Є. Ю. Свобода, О. М. Шрамко, Ю. О. Пілюков, А. А. Саковський. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 46 с.

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Демидова Євгенія Євгенівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри криміналістики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Розслідування практично будь-якого кримінального правопорушення не відбувається без залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями. Їх участь у кримінальному провадженні, з одного боку, забезпечує законність, всебічність, повноту розслідування, а з іншого – суттєво поглиблює його можливості шляхом впровадження в цей процес новітніх досягнень науки і техніки. Особливої актуальності інститут використання спеціальних знань набуває у сучасних умовах військової агресії РФ проти України, коли потреба в правильному виявленні, вилученні, фіксації та дослідженні слідів злочинів проти мирного населення, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, ідентифікації осіб та предметів стає надзвичайно важливою.

Залучення судових експертів і спеціалістів з вибухотехніки, балістики, інформаційних технологій, судової медицини, психології та інших галузей дозволяє не тільки детально реконструювати обставини кримінальних правопорушень, а й збирати важливі докази для притягнення винних осіб до відповідальності як на національному рівні, так й в міжнародних судових інстанціях. У той же час виникає низка проблем, пов'язаних із законодавчими колізіями та неоднозначним тлумаченням норм, що регламентують призначення судових експертиз та залучення спеціалістів до проведення процесуальних дій. Так, наприклад, на практиці виникають питання щодо можливості призначення повторних експертиз у кримінальному провадженні. З одного боку, призначення повторних експертиз у кримінальному провадженні має достатньо великий напрацьований досвід і більшість представників правоохоронних органів, не вбачають проблем у цьому аспекті. Однак, з іншого боку, у судових експертів такі питання виникають, особливо у разі їх залучення стороною захисту. І на це є законодавча підстава. Ані Кримінальний процесуальний кодекс, ані інші закони України, що регламентують порядок кримінального провадження, не містять відповідної класифікації судових експертиз. Визначення повторної експертизи можна знайти в Інструкції про

призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерств юстиції України 08.10.1998 № 53/5. Так, відповідно до п. 1.2.14. повторною є експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз) [1]. Однак зазначена інструкція не є частиною кримінального процесуального законодавства. Це обумовлено тим, що відповідно до ст. 1 Кримінального процесуального кодексу України порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України. При цьому ч. 2 цієї статті встановлює, що кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінального процесуального Кодексу та інших законів України [2]. Необхідно звернути увагу, що, наприклад, норми інших процесуальних Кодексів (Цивільного процесуального кодексу, Господарського процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства) містять визначення повторної експертизи та регламентують особливості її призначення. Таким чином, законодавче визначення повторної експертизи у кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє.

З метою аргументації процесуальної можливості призначення у кримінальному провадженні повторної експертизи можна використати ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», яка встановлює гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку, вказуючи, що незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються серед іншого й можливістю призначення повторної судової експертизи [3]. У той же час особливості її призначення, наприклад, неможливості її призначення тому самому судовому експерту, який проводив первинну експертизу, кримінальним процесуальним законодавством залишається не регламентованим.

У зв'язку з відсутністю єдиної класифікації судових експертиз у законодавстві України та різними підходами у нормативно-правових актах виникає й інша проблема, яка стосується призначення комплексних судових експертиз. Так, ст. 112 Цивільного процесуального кодексу, ст. 106 Господарського процесуального кодексу, ст. 110 Кодексу адміністративного судочинства містять однакову норму щодо особливостей призначення комплексних експертиз, а саме: комплексна експертиза проводиться не менш як двома експертами з різних галузей знань або з різних напрямів у межах однієї галузі знань [4; 5; 6]. У той же час Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена

наказом Міністерств юстиції України 08.10.1998 № 53/5 у п. 1.2.14. встановлює, що комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання) [1]. Таким чином, виникає ситуація, за якої відповідно до зазначених процесуальних кодексів до проведення комплексної судової експертизи має залучатися щонайменше два експерта з різних галузей знань або з різних напрямів у межах однієї галузі знань. У той же час відповідно до зазначеної Інструкції комплексна експертиза може бути проведена й одним судовим експертом, який має право провадження різних судових експертиз (із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань)). Це створює правову невизначеність і неоднозначність застосування відповідних процесуальних норм. Насамперед, така розбіжність може ускладнити порядок обрання оптимального виду проведення судової експертизи, зокрема у складних та міждисциплінарних випадках, де необхідним є залучення спеціальних знань з різних сфер. Вирішення зазначених проблем можливе шляхом уніфікації підходів у законодавстві та удосконалення нормативно-правового законодавства щодо призначення та проведення судових експертиз, а саме шляхом прийняття Закону України, який би містив єдину класифікацію судових експертиз, що застосовувалась б в усіх видах судочинства.

Література:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. Наказом МЮ України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

**ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ МОМЕНТУ
ВИНИКНЕННЯ ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ РУХУ
В ЗАЛІЗНИЧНО-ТРАНСПОРТНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ**

Джус Олег Володимирович

*завідувач лабораторії залізнично-транспортних пригод
Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

Визначення моменту виникнення загрози безпеці руху (згідно термінології, що прийнята у судовій автотехнічній експертизі – небезпеки для руху) у інженерно-транспортних експертизах є відомою проблемою, до вирішення якої існують різні підходи.

Чинні науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експерти за експертних досліджень Міністерства юстиції України у частині автотехнічної експертизи відзначають, що «момент виникнення небезпеки для руху, як правило, має зазначатися у документі про призначення експертизи (залучення експерта)». Однак зважаючи на те, що визначення моменту виникнення небезпеки вимагає спеціальних технічних знань, вище згадані рекомендації передбачають можливість визначення моменту виникнення небезпеки для руху самим експертом. На теперішній час у автотехнічній експертизі уже сформовані певні експертні підходи для найбільш поширених випадків, які відображені у значній кількості наукових та методичних праць. Результатами цих праць і користуються експерти-автотехніки при встановленні моменту виникнення небезпеки для руху.

Як показала практика, пряме застосування підходів автотехнічної експертизи до визначення моменту виникнення загрози безпеці руху у стосунку до машиністів поїздів є неприйнятним. Відсутність єдиних методичних підходів до вирішення даного питання у залізнично-транспортній експертизі становить певну проблему, особливо у випадках зіткнень на залізничних переїздах. При веденні поїзда машиніст має обов'язок забезпечення безпеки пасажирів поїзда, який він веде, а кожен випадок застосування екстреного гальмування може призвести до травмування пасажирів внаслідок, наприклад падіння з полиць чи травмувань внутрішнім обладнанням вагона. Автомобіль може встигнути покинути межі небезпечної зони до наближення поїзда. З іншої сторони, якщо зіткнення відбудеться, то це може призвести до ще гірших наслідків. Тому перед машиністом постає проблема вибору рішення у стиснутих часових рамках, а перед експертом (у випадку

настання залізнично-транспортної пригоди) – проблема встановлення моменту виникнення реальної загрози безпеці руху.

Аналіз наукових джерел, що присвячені впливу «людського чинника» на безпеку руху показав, що від правильності прийняття рішень людиною-оператором залежить ймовірність запобігання настанню залізнично-транспортних пригод (ЗТП) або зниження їх наслідків. У вітчизняних наукових школах відзначені перспективи застосування підходів нечіткої логіки до аналізу безпеки.

Аналіз ЗТП, які трапились на залізницях України, особливо аналіз зіткнень показав, що машиністи при описі події оперують нечіткими поняттями: «автомобіль був далеко», «маршрутне таксі їхало швидко», «ми наближались до переїзду». Вказані поняття по суті являють собою значення лінгвістичних змінних, які можуть бути формалізовані з використанням відповідного апарату.

З метою вирішення зазначених вище питань заплановано створення відповідної експертної методики. У основу методики заплановано включити найкращі експертні практики автотехнічної експертизи, результати наукових досліджень і попередніх науково-дослідних робіт у галузі залізнично-транспортної експертизи, а також сучасні світові підходи до оцінки транспортних ситуацій на основі понятійного та математичного апарату нечіткої логіки.

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОБМІН ДОСВІДОМ

Дзюбак Катерина Миколаївна

orcid.org/0000-0001-9227-6538

кандидат економічних наук,

головний судовий експерт лабораторії економічних видів досліджень

Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

Обмін досвідом, знаннями та налагодження міжнародних зв'язків є важливими для просування боротьби зі злочинністю в Україні в умовах воєнного стану. Особливе місце в цих процесах займає судово-експертна діяльність, яка охоплює основні види досліджень, що становлять вагому цінність у життєвому циклі країни та українського суспільства (криміналістичну, інженерно-технічну, економічну, товарознавчу, експертизу у сфері інтелектуальної власності, психологічну, мистецтвознавчу, екологічну, військову, судово-ветеринарну, гемологічну, історико-археологічну тощо) [1].

Відомо, що всі країни світу підтримали Україну у протистоянні російській військовій агресії. Так, у березні 2022 року Швейцарія разом з 42 іншими державами передала ситуацію в Україні на розслідування Головному прокурору Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) [2]. Для виконання свого мандату МКС покладається на підтримку договірних держав, у тому числі в контексті розслідувань в Україні: листом МКС від 14 грудня 2022 року до Швейцарії було надіслано офіційний запит про підтримку та відрядження судових експертів. Відповідальні федеральні органи – Федеральний департамент закордонних справ (FDFA) та Федеральний департамент юстиції та поліції (FDJP) – розглянули та схвалили цей запит. Відповідно до неупередженого мандату МКС, діяльність зарубіжних судових експертів в Україні сприятиме майбутнім розслідуванням ймовірних злочинів, незалежно від того, яка сторона їх скоїла. Метою операції було надання МКС інформації та доказів, які можуть бути використані в суді. Судові експерти були відібрані Федеральною поліцією Швейцарії у тісній співпраці з іншими федеральними відомствами та кантональними органами влади під керівництвом Швейцарської групи з ідентифікації жертв катастроф.

З 19 по 23 вересня 2022 року десять експертів Національної поліції України відвідали Федеральне відомство кримінальної поліції Австрії [3]. Основна увага була зосереджена на обміні досвідом щодо криміналістичних технологій та роботи на місці злочину, а також

судово-медичної експертизи та ідентифікації жертв катастроф (*Disaster Victim Identification*; далі – DVI). Три з п'яти днів українська делегація провела з експертами Федерального відомства кримінальної поліції Австрії. Програма включала 3D-документування місця злочину, спеціалізовані галузі хімії, експертизи документів та почерку, пожежно-вибухові експертизи, а також експертизи зброї та слідів плісняви. Також було представлено досвід команд ІТ-криміналістів та ідентифікації жертв катастроф (DVI). Візит української делегації був організований у тісній співпраці з земельними управліннями кримінальних розслідувань Відня та Нижньої Австрії. Основна увага була приділена роботі на місці злочину та збереженню доказів. У Віденському управлінні кримінальної поліції також обговорили терористичний напад 2 листопада 2020 року, а команда DVI, серед іншого, розповіла про цунамі в Індонезії та авіакатастрофу в Ефіопії.

Окремої уваги заслуговує можливість проходження стажування у сфері судово-бухгалтерської експертизи (судово-економічної експертизи), надана австрійською компанією міжнародної аудиторсько-консалтингової корпорації Deloitte [4]. Стажування у сфері судово-бухгалтерської експертизи (Forensic Accounting) передбачає 4–6 місяців активного занурення у процеси аналізу та розслідування підозрюваних або фактичних випадків розкрадань, корупції та шахрайства. Серед основних завдань, які необхідно буде вирішувати під час стажування, виділяють наступні:

- співпраця у проведенні судових розслідувань у сфері економічних та корпоративних злочинів;
- співпраця в розслідуванні підозрюваних справ у сфері відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом;
- співпраця у розробці превентивних заходів;
- підтримка в оптимізації комплаєнс-процесів та пов'язаних з ними систем внутрішнього контролю;
- підтримка в розробці регуляторних питань.

Претенденти на стажування мають відповідати наступним вимогам:

1. Мати поточне або завершене навчання в галузі господарського, фінансового або комерційного права.
2. Мати дуже добре базове розуміння ділового адміністрування та інтерес до правових питань.
3. Володіти сильними навичками аналітичного мислення та точного способу роботи.
4. Здатності до командного духу, цілеспрямованості, гнучкості і стійкості, а також високий рівень ініціативності.
5. Дуже добре знання німецької та англійської мов. Знання будь-якої іншої іноземної мови є перевагою.

Корисним для вітчизняної системи судово-експертної діяльності є отримані результати під час обміну досвідом між іноземними країнами. 6 та 7 лютого 2023 року Державне бюро судових експертиз Латвії відвідали судові експерти Норвезької національної служби кримінальних розслідувань KRIPOS [5]. Під час візиту експерти з Норвегії та фахівці Державного бюро судових експертиз Латвії обмінялися знаннями та досвідом у сфері дослідження чорнила письмового приладдя та слідів пострілу. Візит відбувся в рамках проекту «Посилення потенціалу системи судової експертизи та огляду місця події» Програми грантів ЕЕА «Міжнародне поліцейське співробітництво та боротьба зі злочинністю». Загальний обсяг фінансування проекту «Зміцнення потенціалу судово-експертної системи та огляду місця події» становить 2 680 000 євро, з яких 85% – грантові кошти ЄЕЗ, 2 278 000 євро, 15% – національне співфінансування, 402 000 євро, а також кошти двостороннього фонду Норвегії у розмірі 171 000 євро. Проект заплановано реалізувати до 30 квітня 2024 року.

З метою підвищення експертного потенціалу в системі правосуддя України у липні та жовтні 2023 року в рамках Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в Україні у партнерстві з Агентством національної політики Японії, Департаментом столичної поліції та Поліцією префектури Фукусіма пройшли ознайомчі поїздки для групи 15 слідчих-криміналістів із 12 областей України та Міністерства Внутрішніх справ України [6]. В липні 2023 року група з Харківської, Сумської, Запорізької, Донецької, Луганської, Чернігівської, Миколаївської, Херсонської та Київської областей відвідала Японію, щоб заглибитися в тонкощі процедур масового розтину, методів збирання зразків та ефективних методів аналізу ДНК, заснованих на знаннях та досвіді, пропонованих їхніми японськими колегами. Друга ознайомча поїздка у жовтні 2023 року надала можливість слідчим-криміналістам підвищити свій досвід у проведенні складних судових розслідувань та судово-медичних експертиз за допомогою обміну знаннями з японськими методами і досвідом ідентифікації ДНК. Японська поліція представила свій практичний досвід ДНК-ідентифікації невідомих і зниклих безвісти людей одразу після Великого східно-японського землетрусу 2011 року.

Державне бюро судових експертиз Латвії у рамках проекту «Підтримка українських судових експертів у документуванні військових злочинів, скоєних Російською Федерацією» (ForUkraine) [7] з 2023 року співпрацює з Харківським інститутом судових експертиз. У рамках цього проекту Латвія надасть підтримку харківським судовим експертам у вигляді необхідного обладнання та матеріалів, візитів для обміну досвідом, в розробці та тестуванні нових методів проведення експертиз тощо.

Таким чином, українські правоохоронні органи проводять значну роботу з документування та розслідування воєнних злочинів, скоєних Російською Федерацією. Вагомий внесок у цей процес роблять судові експерти України, яким доводиться в найскладніший період історії нашої країни не тільки захищати державу, а й удосконалювати професійні навички, використовуючи іноземні мови тощо.

Література:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98> (дата звернення: 11.04.2024).
2. Die Schweiz unterstützt den Internationalen Strafgerichtshof mit forensischen Spezialisten und Spezialistinnen. URL: <https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-99478.html>. (дата звернення: 01.05.2024).
3. Forensik: Ukrainisch-österreichischer Erfahrungsaustausch. URL: <https://bmi.gv.at/news.aspx?id=676F346635766A544861673D>. (дата звернення: 25.04.2024).
4. Praktikum im Bereich Forensic Accounting. URL: <https://jobs.deloitte.at/Job/228182>. (дата звернення: 08.05.2024).
5. Norwegian forensic experts visit the State Forensic Science Bureau of Latvia to exchange experiences in research of ink and shot feet of writing materials. URL: <https://eeagrants.lv/en/2023/02/28/norwegian-forensic-experts-visit-the-state-forensic-science-bureau-of-latvia-to-exchange-experiences-in-research-of-ink-and-shot-feet-of-writing-materials/> (дата звернення: 09.05.2024).
6. Україна зміцнює експертизу в галузі криміналістики за допомогою другого ознайомчого туру до Японії. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/ukraine-strengthens-expertise-forensic-science-through-second-study-tour-japan>. (дата звернення: 06.05.2024).
7. Support for Ukrainian forensic scientists. URL: https://www.vteb.gov.lv/en/article/support-ukrainian-forensic-scientists?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F (дата звернення: 09.05.2024).

ФОРМУВАННЯ ЕКСПЕРТНОГО ЗАВДАННЯ НА ВИРІШЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ

Дивнич Анатолій Володимирович

*заступник завідувача відділу економічних досліджень
Полтавський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
м. Полтава, Україна*

Дивнич Ольга Дмитрівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Полтавський державний аграрний університет
м. Полтава, Україна*

Процесуальним законодавством України та Законом [1] визначено, що судова експертиза призначається при виникненні потреби у спеціальних знаннях. Відповідно, розвиток судово-експертного середовища загалом, і, зокрема, судової економічної експертизи (далі – СЕЕ), є похідним від стану правоохоронної сфери та судочинства. Згідно з теорією зацікавлених сторін («стейкхолдерів»), ступінь задоволення потреб останніх є визначальним стимулом для досягнення цілей будь-якого суб'єкта – виробника товарів / виконавця робіт / надавача послуг.

Натомість, після повномасштабного російського військового вторгнення в Україну діяльність ініціаторів СЕЕ суттєво скоротилася. Так, порівняно з 2020 р., починаючи з 2022 р. кількість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, за якими провадження направлено до суду, була меншою на третину, а рівень розгляду справ у порядку господарського судочинства не відновився навіть на кінець 2023 р. (рис. 1). Ці ознаки опосередковано вказують на значні зрушення у діяльності стейкхолдерів СЕЕ.

Окремі проблемні аспекти взаємодії судових експертів з ініціаторами експертизи існували й до 2022 р. Так, судові експерти-економісти часто мали справу, наприклад, із:

– неповнотою вихідної інформації, спотворенням даних бухгалтерського обліку унаслідок підготовки та вчинення кримінального правопорушення;

Рис. 1. Темпи зростання / скорочення окремих показників розслідування кримінальних правопорушень та розгляду справ у порядку господарського судочинства (порівняно з 2020 роком)

Джерело: узагальнено авторами на підставі Єдиних звітів про кримінальні правопорушення (форма № 1 місячна) за січень-грудень 2020–2023 рр. згідно з даними Офісу Генерального прокурора [2], та Звітів судів першої інстанції про розгляд справ у порядку господарського судочинства (форма 1-г річна) за 2020–2023 рр. за даними Судової влади України [3]

– призначення експертиз з постановкою експертного завдання, що мало на меті усунення недоліків проведення перевірок, проведених органами фінансового та податкового контролю тощо.

В умовах воєнного стану окремі проблемні питання загострилися. Дослідження певних аспектів господарської діяльності суб'єктів, що перебували на окупованих чи прифронтових територіях, унеможливлене через фізичне знищення облікової документації чи відсутнім доступом до них. Змінився зміст матеріалів, які можливо надати на СЕЕ, та відповідний зміст експертного завдання.

Процесуальним законодавством України передбачена пряма заборона ставити запитання експертові, що виходять за межі його спеціальних знань (ч. 4 ст. 101 КПК України [4], ч. 6 ст. 103 ЦПК України [5], ч. 6 ст. 99 ГПК України [6], ч. 6 ст. 102 КАС України [7]). Крім того, у кримінальному провадженні не допускається проведення експертизи з питань права (ч. 1 ст. 242

КПК [3]). Однак, не беручи до уваги окремі неточності у формулюванні запитань, поставлених на вирішення експертизи (наприклад, стосовно найменування та змісту певних економічних показників, періоду дослідження, назви документів тощо), у теперішній час зустрічаються випадки постановки експертного завдання стосовно:

- встановлення причинно-наслідкового зв'язку між укладанням додаткових угод та недоотриманням активів / надлишковістю сплачених коштів;

- дослідження ціни за одиницю товару в період дії певної угоди та визначення її пропорційності збільшенню ціни на ринку;

- завдання шкоди шляхом проведення процедури закупівлі (вирішення питання щодо дотримання відповідальними особами організаційно-правових вимог до проведення закупівлі товарів, робіт, послуг за державні кошти);

- необґрунтованості збільшення ціни за одиницю товару, тобто вирішення питання щодо дотримання відповідальними особами організаційно-правових вимог до проведення закупівлі товарів, робіт, послуг за державні кошти;

- неправомірного відхилення пропозиції учасника закупівлі (правової оцінки діянь осіб);

- причинно-наслідкового зв'язку між проведенням процедури закупівлі, відхиленням пропозиції учасника та завданням матеріальної шкоди (збитків) замовнику;

- причинно-наслідкового зв'язку між необґрунтованим збільшенням ціни шляхом укладання додаткових угод, та надлишковою сплатою коштів;

- самостійного визначення судовим експертом розміру надлишково сплачених грошових коштів, розрахунку заборгованості унаслідок невиконання договірних зобов'язань, визначення суми збитків потерпілій стороні, тобто, здійснення ревізійних дій та встановлення фактів порушення законодавства, що належить до компетенції органів державного фінансового контролю.

Зазначимо, що нам не відомо жодного випадку застосування стягнень за призначення експертиз із постановкою подібних експертних завдань. З іншої сторони, ініціатори експертизи, що потребують спеціальних знань у галузі економіки, не є фахівцями та можуть бути необізнаними щодо завдань СЕЕ.

Вказані намагання делегувати вирішення зазначених запитань судовому експерту-економісту може розглядатися як частковий вплив так званого ефекту ендаументу. Поведінковою економікою вивчається твердження, що індивіди вбачають більшу цінність у речах / правах, якими вже володіють. На фоні періодичного перегляду завдань СЕЕ,

прояв вказаного ефекту, імовірно, полягає у намаганні трансформації наявного права призначення експертиз на право використання СЕЕ у суміжних процесах документування протиправних дій. У ряді випадків прояв вказаного ефекту передбачає вихід за межі спеціальних знань судового експерта.

Таким чином, збереження потенціалу суб'єктів, якими здійснюється СЕЕ, передбачає урівноваження взаємовідносин судових експертів та зацікавлених сторін відповідно до правового статусу та наданих повноважень. Виклики воєнного стану вимагають підвищення ефективності судово-експертної діяльності з урахування запитів ініціаторів експертиз. Водночас, формування експертного завдання має здійснюватися у межах спеціальних знань судових експертів та завдань СЕЕ.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 15.04.2024).

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Статистика / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення 29.04.2024).

3. Річна звітність щодо стану здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення 28.04.2024).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення 28.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 15.04.2024).

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 15.04.2024).

6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. Дата оновлення 14.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 15.04.2024).

7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 15.04.2024).

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Дмитрук Ірина Миколаївна

кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри морського та господарського права

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

Залучення експертів до судового процесу стало все більш актуальним в наш час. Це пояснюється виникненням нових сфер функціонування соціуму, модернізацією технологій. Сьогодні диктує жорсткі вимоги до існування та функціонування будь-якого державного органу, посадової особи, громадян, підприємств, установ, організацій. Збільшується коло досліджень експертної діяльності в суді: у військовій, психологічній, медичній, біологічній, інженерно-технічній та інших сферах. Тому важливо окреслити правовий статус експерта як учасника адміністративного процесу, який визначається Кодексом адміністративного судочинства України та Законом України «Про судову експертизу». Лише у відповідності з цими нормативно-правовими актами особа може залучатися в адміністративному судочинстві як експерт.

Експерт в адміністративному судочинстві, як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин, посідає окреме місце серед осіб, які є іншими учасниками судового процесу та сприяють здійсненню адміністративного судочинства (ч. 1 ст 61 КАСУ) [1]. Він відіграє забезпечувальну роль, оскільки виконує процесуальні функції лише допоміжного характеру, реалізує процесуальні дії, які допомагають розглядати публічно-правовий спір та вирішувати його по суті. За таких умов експерт сприяє здійсненню адміністративного провадження, забезпечує його належну якість та повноту [5].

КАСУ містить низку статей, які чітко регламентують порядок залучення та дії судового експерта в адміністративному процесі.

У статті 68 КАСУ визначено, що експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи, а стаття 69 КАСУ наголошує, що як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права [1]. Серед науковців-правників існує неоднозначна думка з приводу виділення в окрему категорію експерта з питань права. Зокрема, професор В. А. Кройтор вказує на існування такого правового інституту, як на даність, необхідність допомоги суду у зв'язку із «збільшенням випадків застосування

положень іноземного законодавства, міжнародної судової практики, а також спрямуванням на забезпечення реалізації верховенства права під час здійснення судового процесу» [4].

Експерт у процесуальному значенні є фізичною особою, що має необхідні спеціальні знання, досвід та навички для надання висновку з досліджуваних питань у юридичній справі. При цьому під спеціальними знаннями розуміють сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, які мають особи – спеціалісти в межах будь-якої професії різних галузей науки, техніки, мистецтва та ремесла і відповідно до норм процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань судочинства [5].

Процесуального статусу судовий експерт набуває, коли він призначається судом або залучається стороною.

Базовим елементом правового статусу експерта в адміністративному судочинстві є його обов'язки. Створення реальних умов їх реалізації є однією із сучасних проблем, які актуальні і в наш час. Судовий експерт в адміністративному судочинстві зобов'язаний: – з'явитися на виклик органу (посадової особи) і дати об'єктивний висновок у поставлених перед ним питаннях, а також відповісти на запитання суду та учасників справи, за відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ст. 68 КАСУ), експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом запитання, надавати роз'яснення (ст. 69 КАСУ); – призначений судом експерт невідкладно має повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів (ч. 7 ст. 102 КАСУ); – у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення призначений судом експерт невідкладно подає суду клопотання щодо його уточнення або повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за поставленими питаннями (ч. 6 ст. 103 КАСУ); – у разі скасування судом ухвали про призначення експертизи призначений судом експерт зобов'язаний негайно повернути суду матеріали та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи (ч. 4 ст. 105 КАСУ); – експерт має забезпечити збереження об'єкта експертизи (ч. 3 ст. 106 КАСУ); – якщо позасудове експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт має повідомити про це особу, яка до нього звернулася (ч. 3 ст. 104 КАСУ) [1].

Окрім цього в Законі «Про судову експертизу» обов'язки визначені у статті 12: провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним

висновку; заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі; – під час проведення судових експертиз об'єкти дослідження можуть бути пошкоджені або втрачені лише у тій мірі, в якій це необхідно для дослідження [2].

Правовий статус експерта виражається в його правах, зміцнення яких надасть можливість суттєво покращити роботу. Незалежно від виду судочинства судовий експерт має право: подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи; вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи; подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням; проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом [2].

Окрім цього, в статті 68 КАСУ визначено, що експерт має право: ознайомлюватися з матеріалами справи; заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом; викладати у висновку експерта виявлені в ході проведення експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження; для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків; користуватися іншими правами, що надані йому Законом України «Про судову експертизу» [1].

Експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом до суду.

Призначений судом експерт може відмовитися від надання висновку, якщо наданих на його запит матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою.

Ще одним елементом правового статусу експерта в адміністративному судочинстві є його відповідальність за неналежне виконання своїх обов'язків. Статті 14 Закону «Про судову експертизу» прямо вказує, що судовий експерт на підставах і в порядку,

передбачених законодавством, може бути притягнутий до юридичної відповідальності [2].

Як складник процесуального статусу судового експерта в адміністративному судочинстві необхідно визнати і низку заборон щодо його дій, які передбачені законодавцем. Так, ч. 2 ст. 105 КАСУ передбачено, що експерт не має права з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи, розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду та учасникам справи, на замовлення якого проводилася експертиза, про її результати. Окрім того, призначений судом експерт не має права спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання, крім випадків вчинення інших дій, безпосередньо пов'язаних із проведенням експертизи. Також у ч. 5 ст. 68 КАСУ зазначається, що експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі [1].

Удосконалення правових засад судово-експертної діяльності сприятиме її оптимізації з метою забезпечення правосуддя в Україні. Залучення та участь експерта в адміністративному судочинстві має вагоме значення, оскільки є гарантією дотримання засад адміністративного судочинства.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text>
4. Кройтор В.А. Експертиза з питань права в цивільному судочинстві. Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2019. С. 111.
5. Угровецький О.П. Регламентация правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 43. Том 3. 2017. С. 229-234.
6. Демидова Є.Є., Домашенко О.М., Колеснікова І.А., Латиш К.В. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності: правовий статус. Юридичний науковий електронний журнал. № 5. 2022. С. 549-553.
7. Тімашов В.О. Експертиза в адміністративному судочинстві України. Юридичний науковий електронний журнал. № 4. 2023. С. 426-429.

СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЗАСАД СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Слаєв Юрій Леонідович

*викладач кафедри організації досудового розслідування
факультету № 1*

*Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Норми Преамбули до Закону України «Про судову експертизу» [1] передбачають юридичне поняття: судово-експертної діяльності. У свою чергу, судово-експертна діяльність, як правило, розглядається у вимірі регулятивних норм права, які визначають організацію та порядок функціонування судових та правоохоронних органів України та кримінально-процесуальні інститути. Одночасно з цим, станом на теперішній час, майже недослідженою є царина судово-експертної діяльності у вимірі охоронних норм права, передусім, норм кримінального права. Вбачається, що судово-експертна діяльність, в аспекті норм кримінального права, може бути досліджена в межах вчення про об'єкт кримінального правопорушення.

Зауважимо, що норми пункту 14 частини 1 статті 92 Конституції України [2] встановлюють юридичну дефініцію – засади судової експертизи. Із урахуванням того, що в теорії кримінального права в якості об'єкта кримінального правопорушення, зазвичай, розглядаються, певні суспільні відносини, вбачається, що саме суспільні відносини у сфері засад судової експертизи можуть вважатися об'єктом кримінальних правопорушень, які посягають на вищевказані суспільні відносини.

Звертаємо увагу на той факт, що, оскільки, згідно норм частини 1 статті 3 Кримінального Кодексу України [3] (далі за текстом – КК України) передбачено, що: Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права; вбачається, що під час дефініціювання кримінально-правових категорій, у першу чергу, мають застосовуватись приписи Конституції України, як Основного Закону України. При цьому, враховано положення речення 1 частини 3 статті 8 Конституції України у відповідності до яких: Норми Конституції України є нормами прямої дії.

Також, в даному випадку, враховано і той факт, що засади судової експертизи можливо розглядати у вимірі того, що кримінально-правова охорона судової експертизи є однією із засад судової експертизи, які у розумінні норм частини 1 статті 92 Конституції України визначаються виключно законами України. В даному випадку – Законом України про кримінальну відповідальність, яким є КК України, котрий є джерелом, як кримінального права України, так і формою Законодавства України про кримінальну відповідальність. У зв'язку з цим, зазначаємо у разі розгляду кримінального права України, як галузі права та як галузі законодавства, в межах наукового принципу монізму – КК України може вважатися одним єдиним джерелом кримінального права України.

Таким чином, вищеназаний доктринальний підхід повністю співвідноситься з науковою думкою про те, що правова система України належить до романо-германської (континентальної) правової системи (сім'ї); однією із основних юридичних ознак якої є теоретичний постулат стосовно того, що нормативно-правовий акт (передусім, Закон) є основним (головним) джерелом права.

Крім того, кримінальна відповідальність судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків може розглядатися в якості однієї із гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку в розумінні норм статті 4 Закону України «Про судову експертизу». Тобто, в даному випадку, зазначається про кримінальні правопорушення передбачені статтями 384 та 385 КК України.

Окрім цього, заборона під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; може розглядатися в якості однієї із гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку в розумінні норм статті 4 Закону України «Про судову експертизу». При цьому, дефініція – передбаченої законом відповідальності, може розглядатися, зокрема, як кримінальна відповідальність за скоєння дій у формі перешкоджання з'явленню експерта, примушування його до відмови від давання висновку, тобто, діяння передбаченого приписами статті 386 КК України.

Необхідно зазначити, що у розумінні класифікації об'єкта кримінального правопорушення за вертикаллю суспільні відносини у сфері засад судової експертизи можуть досліджуватися у вимірі основного (безпосереднього) об'єкта вищеназаних кримінальних правопорушень, що передбачені статтями 384, 385, 386 КК України; тобто, в межах родового об'єкта кримінального правопорушення, яким, в даному випадку, є суспільні відносини у сфері правосуддя. Звертаємо увагу на те, що, в даному випадку, родовий об'єкт кримінального

правопорушення визначається із урахуванням внутрішньої структури Особливої частини КК України, відповідно до якої вищеназаний родовий об'єкт кримінального правопорушення, визначено на підставі тлумачення назви Розділу XVIII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти правосуддя».

Разом з цим, суспільні відносини у сфері засад судової експертизи, можуть розглядатися, в тому числі, й у вимірі додаткового об'єкта кримінального правопорушення, при чому, як обов'язкового, так і факультативного. Так, суспільні відносини у сфері засад судової експертизи, як додатковий обов'язковий об'єкт кримінального правопорушення можуть бути визначені у випадку скоєння зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (статті 365-2 КК України), у разі якщо таке кримінальне правопорушення вчиняється саме експертом, як особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, проте, здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Також, зазначаємо, що основним (безпосереднім) об'єктом кримінального правопорушення у вказаному кримінальному правопорушенні будуть суспільні відносини у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Так, в даному випадку, експерт бути вважатися спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення. Зауважимо, що у межах даного дослідження юридичні терміни – експерт і судовий експерт будуть застосовуватись, як синонімічні, тотожні. У зв'язку з цим, зазначаємо, що дефініція судовий експерт прямо передбачена приписами статей 10–14 Закону України «Про судову експертизу», які врегульовують питання щодо правового статусу судового експерта.

У свою чергу, суспільні відносини у сфері засад судової експертизи, як додатковий факультативний об'єкт кримінального правопорушення, можуть бути визначені у разі скоєння такого кримінального правопорушення, як: умисне легке тілесне ушкодження (стаття 125 КК України), у випадку, якщо вказане діяння вчинено у зв'язку з професійною діяльністю експерта, зокрема, з мотивів помсти експерту за складений ним експертний висновок.

У вищевказаному випадку, діяння винного окрім кримінально-правової кваліфікації за відповідною частиною статті 125 КК України, за відповідних правових підстав, має отримати юридичну оцінку в розумінні норм пункту 4 частини 1 статті 67 КК України, котрий передбачає обставину, яка обтяжує покарання у виді вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку. Вбачається, що, в даному випадку, різновидом службового обов'язку буде саме обов'язок експерта.

При цьому, також враховано положення статті 12 Закону України «Про судову експертизу», які встановлюють правовий інститут обов'язки судового експерта.

Все вищенаведене свідчить про необхідність проведення подальших наукових розвідок у царині суспільних відносин у сфері засад судової експертизи в наступних гносеологічних напрямках:

1) пізнання співвідношення судової експертизи з конституційним правом України, в частині визначення загально-правових засад судової експертизи, із урахуванням специфіки умов воєнного стану, передусім, щодо захисту та охорони особистої безпеки експертів і місць роботи експертів від загроз триваючої збройної агресії держави-окупанта;

2) пізнання вищеназваних суспільних відносин, як основного (безпосереднього), обов'язкового, факультативного додаткового об'єктів кримінального правопорушення, як тобто, в межах класифікації об'єкта кримінального правопорушення за горизонталлю;

3) пізнання міжгалузевої та міждисциплінарної юридичної природи вищеназваних суспільних відносин в межах вчення про доктринальний взаємозв'язок кримінального права з іншими галузями юридичних знань, зокрема, а) з експертологією, як частиною вчення про організацію судових і правоохоронних органів; б) кримінальним процесом; в) криміналістикою;

4) надання рекомендацій щодо удосконалення чинного Законодавства України в сфері засад судової експертизи, із урахуванням специфіки умов воєнного стану, передусім, щодо юридичної відповідальності винних осіб за скоєння кримінальних правопорушень проти експертів під час воєнного стану.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994, № 28, ст. 232.

2. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001, № 25-26, ст. 131.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ ДЛЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ТА ПОДАЛЬШОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Єфімова Інна Веніамінівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Постолов Тимур Олегович

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри правоохоронної діяльності
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

В сучасних умовах розвитку технологій і стрімкого зростання рівня злочинності актуальність використання спеціальної криміналістичної техніки для збирання доказів та проведення експертизи стає дедалі більш очевидною. Відтак, різноманітні види кримінальних правопорушень, від вбивств і грабежів до складних економічних злочинів, потребують комплексного підходу до виявлення та фіксації доказів. Тому, використання спеціальної техніки дозволяє збирати докази більш точно, ефективно та надійно, зберігаючи при цьому їхню доказову цінність у судовому процесі. Сучасна криміналістична техніка, включаючи фото- та відеозасоби, дактилоскопічне обладнання, люмінесцентні лампи та спектрометри, забезпечує виявлення та фіксацію слідів, які можуть бути невидимі для неозброєного ока. Крім того, технології на базі штучного інтелекту та машинного навчання все частіше застосовуються для аналізу великих масивів даних, дозволяючи ідентифікувати закономірності та зв'язки між різними доказами.

Загострення криміногенної ситуації в умовах воєнного стану також обумовлює зростання ролі криміналістичної техніки у забезпеченні якості розслідування злочинів. Технічні засоби, які дозволяють виявляти сліди вибухових речовин, біологічного матеріалу або відбитки пальців на різних поверхнях, відіграють вирішальну роль у встановленні обставин кримінальних правопорушень. У такому контексті використання спеціальної криміналістичної техніки є не лише вимогою часу, але й обов'язковим елементом забезпечення об'єктивності правосуддя та ефективності роботи правоохоронних органів. Важливо зазначити, що впровадження сучасної криміналістичної техніки

потребує відповідної нормативно-правової бази та кваліфікованого персоналу. Відсутність або недостатнє використання технічних засобів може призвести до втрати ключових доказів, що ускладнить встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Таким чином, дослідження актуальних питань використання спеціальної криміналістичної техніки є надзвичайно важливим, адже воно дозволить не лише підвищити ефективність експертиз, але й сприятиме вдосконаленню криміналістичних методів у цілому.

Нормативно-правові аспекти використання криміналістичної техніки відіграють ключову роль у забезпеченні об'єктивності та ефективності проведення судово-медичної експертизи. Чітке регламентування процедур збору, обробки та аналізу доказів є важливим елементом дотримання стандартів правосуддя, особливо в умовах стрімкого розвитку криміналістичних технологій. Нормативні акти, що регулюють використання спеціальної криміналістичної техніки, визначають не лише правила застосування технічних засобів під час збирання доказів, але й встановлюють вимоги до документування, зберігання та аналізу речових доказів для забезпечення їхньої доказової цінності [1, с. 86].

Основним нормативно-правовим актом, що регулює застосування криміналістичної техніки, є Кримінальний процесуальний кодекс України, який передбачає порядок проведення слідчих дій, у тому числі огляду місця події, обшуку, експертизи та документування доказів. Статті 237–241 Кодексу встановлюють правила проведення огляду місця події, які зобов'язують слідчих застосовувати технічні засоби для виявлення, фіксації та вилучення речових доказів [2].

Важливе значення також мають відомчі нормативні акти Міністерства внутрішніх справ України. Зокрема, Інструкція про порядок вилучення, обліку та зберігання речових доказів у кримінальних провадженнях від 2013 року регулює процедуру вилучення та зберігання доказів, встановлюючи вимоги до їхньої документальної фіксації та експертизи. Інструкція Міністерства охорони здоров'я України №6 від 1995 року визначає порядок організації і тактику проведення судово-медичної експертизи та обстеження, включаючи використання криміналістичної техніки для дослідження тілесних ушкоджень та інших речових доказів [3; 4].

Крім того, існує низка міжнародних нормативних актів та стандартів, які рекомендується враховувати під час проведення експертиз. Наприклад, Керівні принципи ООН з належного поводження з доказами визначають вимоги до збору, зберігання та аналізу доказів для забезпечення їхньої автентичності та цілісності. Стандарти Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу) також встановлюють

вимоги до застосування технічних засобів у криміналістичних дослідженнях [5].

З огляду на виклики сучасного кримінального світу та стрімкий розвиток технологій, впровадження сучасної криміналістичної техніки потребує подальшого вдосконалення нормативно-правової бази. Це дозволить забезпечити ефективне використання технічних засобів у збиранні доказів, їхню об'єктивну фіксацію та належне документування, що сприятиме підвищенню якості судово-медичних експертиз та дотриманню принципів правосуддя. Застосування спеціальної криміналістичної техніки у збиранні доказів та проведенні експертиз є фундаментальним елементом сучасної судово-медичної практики, що забезпечує об'єктивність і надійність розслідування кримінальних правопорушень. Використання таких технічних засобів дозволяє не тільки виявляти та фіксувати докази, недоступні для неозброєного ока, але й проводити детальний аналіз речових доказів із високим ступенем точності. Це, в свою чергу, сприяє формуванню об'єктивної доказової бази, необхідної для встановлення істини у кримінальних провадженнях.

Серед основних типів спеціальної криміналістичної техніки, яка застосовується для збирання доказів, варто виділити фото- та відеозасоби, дактилоскопічне обладнання, балістичні прилади, спектрометри, люмінесцентні лампи та інші інструменти, що забезпечують виявлення, фіксацію та аналіз різних типів слідів та речових доказів. Фото- та відеотехніка дозволяє зафіксувати місце події та сліди на ньому у їхньому первісному вигляді, а також здійснити макрозйомку деталей для подальшого дослідження. Дактилоскопічне обладнання забезпечує виявлення та дослідження відбитків пальців рук, а люмінесцентні лампи та реагенти – слідів крові та інших біологічних матеріалів. Балістичні прилади, у свою чергу, дозволяють ідентифікувати тип зброї та виявляти сліди на гільзах та кулях.

Проведення судово-медичної експертизи з використанням спеціальної криміналістичної техніки передбачає поєднання зусиль експертів різних напрямів та застосування сучасних методик дослідження. Це включає ДНК-аналіз, трасологічні дослідження, спектральний аналіз та інші методи, які вимагають високої точності та дотримання встановлених стандартів. Спеціальна криміналістична техніка дозволяє визначити механізм виникнення тілесних ушкоджень, встановити особу та ідентифікувати зв'язок між доказами і конкретними особами [1, с. 89]. Однак, використання спеціальної криміналістичної техніки у збиранні доказів та проведенні експертиз супроводжується низкою проблем. По-перше, недостатня матеріально-технічна база експертних установ обмежує можливості застосування сучасних технологій. Брак фінансування та застаріле обладнання призводять до

того, що експерти змушені працювати з обмеженим набором інструментів. По-друге, відсутність кваліфікованого персоналу та недостатнє підвищення кваліфікації чинних експертів ускладнюють впровадження нових методик дослідження. Також існує проблема відсутності сучасних протоколів та стандартів використання технічних засобів, що призводить до різних підходів до збирання та аналізу доказів у різних установах.

Таким чином, для забезпечення об'єктивності та надійності судово-медичних експертиз необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, розширити матеріально-технічну базу експертних установ та підвищити кваліфікацію персоналу. Це дозволить ефективно застосовувати спеціальну криміналістичну техніку у збиранні доказів та проведенні експертиз, що сприятиме підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень та забезпеченню правосуддя.

Література:

1. Батраченко Т., Сухацька І. Науково-практичний довідник з питань впровадження судових експертиз : Довідник. Дніпро : Вид. Біла К. О., 2024. 196 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.05.2024).
3. Про затвердження та введення в дію Інструкції про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду (в новій редакції). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0051900-10#Text> (дата звернення: 08.05.2024).
4. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> (дата звернення: 08.05.2024).
5. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Головна*. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini> (дата звернення: 10.05.2024).

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ТА ЇХ ОСНОВНІ АСПЕКТИ

Жербко Олександр Іванович

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу економічних,
товарознавчих та інших видів досліджень
Запорізьке відділення*

*Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Запоріжжя, Україна*

19 квітня 2019 року Президент України підписав Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [1].

За новим кримінальним законом кримінальний проступок є одним із видів кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачено кримінальну відповідальність.

Відповідно до вказаного Закону пропонується викласти ч. 2 ст. 12 Кримінального кодексу України [2] в наступній редакції «Кримінальний проступок – це Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі».

Цікаво, зазначає Дроздова О., що за готування до вчинення кримінального проступку (на відміну від злочину) особа не притягатиметься до відповідальності [3].

До кримінальних проступків відповідно до внесених змін відносяться такі поширені злочини як:

- крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК України);
- шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК України);
- незаконне полювання (ч. 1 ст. 248 КК України);
- незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ч. 1 ст. 249 КК України);
- порушення вимог законодавства про охорону праці (ч. 1 ст. 271 КК України);
- порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ч. 1 ст. 272 КК України);

– порушення правил повітряних польотів (ч. 1 ст. 281 КК України) та Порушення правил використання повітряного простору (ч. 1 ст. 282 КК України);

– групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК України);

– хуліганство (ст. 296 КК України);

– жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України);

– створення або утримання місць розпусти і звідництво (ч. 1 ст. 302 КК України);

– незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ч. 1 ст. 309 КК України);

– опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ч. 1 ст. 342 КК України).

Фактично законодавець переніс злочини невеликої тяжкості в категорію проступків, обґрунтовуючи можливість і доцільність такого поділу на існуючу значно меншу ступінь суспільної небезпеки злочинів невеликої тяжкості порівняно із злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами.

Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України [4], з урахуванням положень глави 25 КПК України.

Дізнання (досудове розслідування кримінальних проступків) здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України.

Дізнавач, що є службовою особою підрозділу дізнання, наділяється повноваженнями слідчого.

3 дні повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене протягом 72 годин; протягом 20 діб – якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; або протягом одного місяця – якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи.

У разі необхідності проведення додаткових слідчих і розшукових дій строк дізнання може бути продовжений прокурором до тридцяти днів. Про продовження строку дізнання прокурор виносить постанову.

Особу може бути затримано без ухвали слідчого судді, суду підозрювану у вчиненні кримінального проступку лише у випадках, якщо ця особа:

1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

Затримання особи здійснюється не більш як на три години з моменту фактичного затримання.

Затримання особи, яка керувала транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції здійснюється не більш як на три години з обов'язковим доставленням такої особи до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування.

Дізнавач зобов'язаний не пізніше 72 годин з моменту затримання особи подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

Прокурор зобов'язаний не пізніше 3 днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи – протягом 24 годин здійснити одну із зазначених дій:

1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а в разі затримання особи – про негайне звільнення затриманої особи;

2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи);

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності;

4) у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства.

Копії матеріалів дізнання надаються (надсилаються) особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. Дата оновлення: 22.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>. (дата звернення: 15.10.19).

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 18.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 18.10.19).

3. Дроздова О. Кримінальні проступки: 5 аспектів новели, які мають розуміти усі українці. *Закон і Бізнес*. Електронний ресурс. Режим доступу до статті : https://zib.com.ua/ua/135393-kriminalni_prostupki_5_aspektiv_noveli_yaki_mayut_rozumiti_u.html.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Дата оновлення: 18.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення: 18.10.19).

**СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КАДРОВОГО
ПОТЕНЦІАЛУ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ІНСТИТУТІВ
В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Здор Вілена Миколаївна

*завідувач лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів*

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Бабченко Анна Валентинівна

orcid.org/0000-0002-3491-931X

кандидат біологічних наук, судовий експерт

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Ус Дмитро Олексійович

старший судовий експерт

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Савіна Олена Іванівна

судовий експерт

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

У воєнний час судова експертиза та збереження кадрового потенціалу науково-дослідних інститутів в Україні відіграють критично важливу роль у забезпеченні справедливості та правопорядку.

Відповідно до статті 8 Закону організаційно-управлінські засади діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, які провадять судово-експертну діяльність.

Ось кілька можливих стратегій для збереження кадрового потенціалу у воєнний період:

1. Підтримка інфраструктури: Забезпечення безперебійної роботи науково-дослідних інститутів у воєнний час шляхом забезпечення їхньої інфраструктури та матеріальних ресурсів.

2. Збереження експертного досвіду: Проведення тренінгів, семінарів та інших навчальних заходів для збереження та підвищення кваліфікації судових експертів навіть у воєнних умовах.

Збереження експертного досвіду в умовах воєнного стану вимагає спеціальних заходів та стратегій з метою збереження та передачі знань і навичок. Ось декілька можливих способів збереження експертного досвіду:

– Документування: Створення документів, які описують методи, процедури та кращі практики, є важливим елементом збереження експертного досвіду. Це може включати створення посібників, методичних рекомендацій, а також документування внутрішніх процесів і процедур.

– Тренінги та навчальні програми: Організація тренінгів, семінарів та інших навчальних заходів для передачі знань та навичок новим співробітникам або тим, хто хоче покращити свої навички, є ефективним способом збереження експертного досвіду.

– Наставництво та менторство: Створення системи наставництва та менторства, де більш досвідчені працівники можуть передавати свої знання та досвід молодшим колегам, є ефективним способом збереження експертного досвіду та підтримки професійного розвитку.

– Розвиток баз даних: Створення та підтримка баз даних, які містять інформацію про попередні судові справи, результати експертиз та інші важливі дані, дозволяє зберігати експертний досвід та забезпечує доступ до нього у майбутньому.

Зберігання електронних архівів: Зберігання електронних архівів, що містять знання та досвід у формі документів, відеоматеріалів, презентацій тощо, дозволяє зберігати цю інформацію у безпечному та доступному форматі.

Створення команд експертів: Формування команд експертів для спільного вирішення складних судових справ, дозволяє обмінюватися досвідом та знаннями між членами команди та зберігати експертний досвід у колективній формі.

Збереження експертного досвіду є важливим елементом забезпечення стабільності та ефективності судово-експертної діяльності навіть у воєнних умовах.

3. Мобільність та гнучкість: Забезпечення можливостей для мобільності та гнучкості персоналу науково-дослідних інститутів, щоб вони могли швидко реагувати на зміни в ситуації та потреби судової експертизи.

4. Співпраця з міжнародними партнерами: Розвиток міжнародної співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну досвідом, ресурсами та експертами.

5. Стимулювання професійного розвитку: Підтримка програм професійного розвитку, стажування та наукових досліджень для працівників науково-дослідних інститутів.

6. Збереження та розвиток інституційної пам'яті: Збереження та передача знань та досвіду через створення архівів, баз даних та інших механізмів для збереження інституційної пам'яті.

7. Участь у державних програмах: Підтримка науково-дослідних інститутів через участь у державних програмах, що спрямовані на збереження та розвиток науково-технічного потенціалу країни.

Збереження кадрового потенціалу науково-дослідних інститутів у воєнний час є важливою складовою національної безпеки та забезпечує можливість продовження судово-експертної діяльності для забезпечення правопорядку та справедливості.

РОЗВИТОК НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ількова Ніка Володимирівна
*доктор філософії з економіки,
завідувач лабораторії економічних досліджень
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Сучасні тенденції розвитку економічної експертизи в умовах воєнного стану та інтеграції в європейське співтовариство вимагають впровадження новітніх прогресивних наукових підходів, що забезпечить процес реформування та ефективного функціонування галузі.

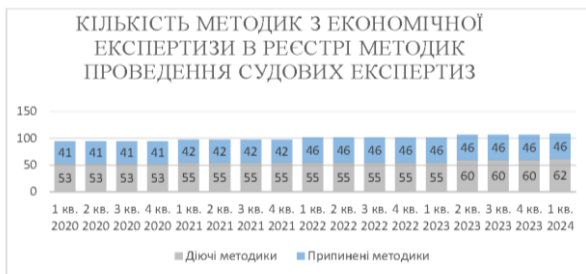
У Глобальному звіті про сталий розвиток за 2023 рік щодо реалізації 10 принципів Глобального договору компаній-учасниць ООН та Цілей сталого розвитку стверджується, що саме наукове співтовариство є ключовим виконавцем у колективній відповідальності щодо можливості мати кращий світ і краще майбутнє [1].

Враховуючи збільшення кількості та напрямів експертних досліджень, наукові здобутки з методологічного забезпечення є неодмінною необхідністю для забезпечення ефективної та продуктивної роботи судових експертів та передумовою якісного та оперативного проведення судових експертиз.

Згідно офіційної аналітичної звітності Міністерства юстиції України щодо експертного забезпечення правосуддя станом на I квартал 2024 року в Реєстрі проведення судових експертиз (далі – Реєстр) міститься 108 методик по економічним видам досліджень, з них 62 діючі [2, 3].

Динаміка кількості методик в Реєстрі за період 2020–2024 років наведено в Таблиці 1.

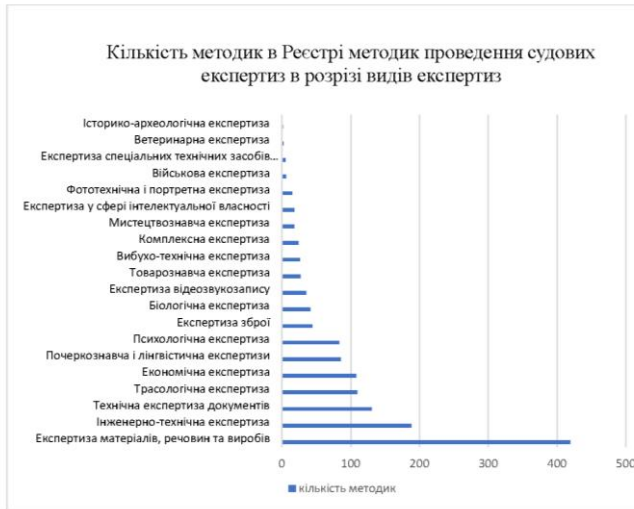
Таблиця 1

Джерело: складено за даними Міністерства юстиції України [2]

При цьому, за результатами аналізу кількості методик за видами експертиз, який наведено в Таблиці 2, частка методик з економічних видів досліджень в Реєстрі становить близько 8% та посідає п'яте місце за їх кількістю.

Таблиця 2

Джерело: складено за даними Міністерства юстиції України [3]

Також, Міністерством юстиції України регулярно вносяться зміни до наказу від 8 травня 2018 року № 1467/5, якими доповнюється перелік рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових економічних експертиз новітніми науковими розробками та публікаціями фахівців [4].

Завдяки активній роботі науковців у галузі судової економічної експертизи забезпечується наукове-методичне підґрунтя для подальшого розвитку напрямку.

З початком повномасштабного вторгнення в Україні гостро постає необхідність активного розвитку науки, технологій та інновацій у сфері судової експертизи для забезпечення належного функціонування системи з метою подолання специфічних викликів.

Судові експерти, науковці, фахівці різних спеціальностей об'єдналися з метою розробки та впровадження науково-методичного забезпечення у сфері судової експертизи для проведення судових експертиз, що стали невідкладними у зв'язку з війною у кримінальних провадженнях та на замовлення постраждалих фізичних і юридичних

осіб. У першу чергу актуальності набувають наукові розробки щодо розрахунків розмірів збитків, документальної обґрунтованості нарахувань та виплат військовослужбовцям.

Так, за тематичним планом Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України у 2023 році виконано науково-дослідну роботу на тему: «Розробка методичних рекомендацій з проведення судових економічних експертиз, пов'язаних з визначенням шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності».

У 2024 році відповідно до Тематичного плану науково-дослідних робіт науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, згідно календарних планів та технічних завдань, з економічних видів експертиз виконуються актуальні розробки методик проведення судово-економічних експертиз з питань нарахування та виплати військовослужбовцям Збройних Сил України грошового забезпечення та додаткових винагород, з питань пов'язаних з нарахуванням пенсій по втраті годувальника членами сімей військовослужбовців, з питань підтвердження матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ) внаслідок збройної агресії.

Апробація та впровадження науково-дослідних робіт і наукових розробок здійснюється шляхом обговорення на всеукраїнських та міжнародних конференціях, публікаціях у фахових виданнях, кількість яких останні роки зростає. Проведення судових експертиз з використанням відповідних наукових напрацювань лише доводить їх необхідність та актуальність.

Без наукового компоненту неможливий розвиток судової експертизи. Розробка нових методик та науково-методичних рекомендацій, наукова кооперація та обмін досвідом з експертними установами України та міжнародного співтовариства, участь у міжнародних проєктах є запорукою забезпечення наукового потенціалу у сфері судової експертизи.

Враховуючи вузьку спеціалізацію та обмежену кількість кваліфікованих фахівців відповідної галузі, збереження наукового потенціалу серед судових експертів України необхідно провадити шляхом визнання престижності наукової діяльності, забезпечення гідних умов та оплати праці, створення відповідної матеріально-технічної бази, сприяння участі у міжнародних проєктах.

Забезпечення стабільного розвитку наукового потенціалу судової економічної експертизи та ефективної роботи в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення можливе шляхом: постійного підвищення кваліфікації експертів; розробка та впровадження науково-дослідних робіт; організація спільних конференцій, круглих столів, лекцій, семінарів; провадження новітніх технологій аналітики даних, в тому числі штучного інтелекту; залучення до співпраці міжнародних організацій та експертів з метою обміну досвідом та надання підтримки.

Література:

1. Global Sustainable Development Report (GSDR) 2023. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://sdgs.un.org/gsdrgsd2023> (дата звернення: 08.05.2024).

2. Реєстр методик проведення судових експертиз. Міністерство юстиції України. URL: <https://tmpse.minjust.gov.ua/> (дата звернення: 08.05.2024).

3. Експертне забезпечення правосуддя. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/zvitnist/expert_support_of_justice (дата звернення: 08.05.2024).

4. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз : Наказ Міністерства юстиції України від 08.05.2018 № 1467/5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30115> (дата звернення: 08.05.2024).

МЕХАНІЗМ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАУКОВОГО КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Іщук Андрій Олексійович

студент

Інститут права

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» через військову агресію військової федерації проти України було введено на всій території нашої держави воєнний стан. У нашому законодавстві чітко визначено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

24 лютого 2022 року – день повномасштабного вторгнення рф на нашу землю. З цього моменту змінюється історія і шлях розвитку суверенної, незалежної правової держави. Було здійснено країноу-агресором бомбардування мирних українських населених пунктів, знищення об'єктів критичної інфраструктур (наприклад, Каховська ГЕС), тимчасову окупацію Запорізької і Чорнобильської атомних електростанцій. Усі вищевказані чинники становлять велику загрозу для життя людей, а після звірської поведінки збройних сил російської федерації на тимчасово окупованих територіях України, дає нам підставу для того, щоб говорити про геноцид українського народу. Війна розпочата росією внесла свої корективи в усі сфери діяльності. Також зміни з повномасштабним вторгненням не оминули і забезпечення правопорядку та здійснення правосуддя.

В Україні базовим ядром забезпечення правосуддя і правопорядку є судово-експертна діяльність. Визначення терміну «судово-експертна

діяльність» на законодавчому рівні нині немає. Проте, ця дефініція міститься у проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні», який з 2017 року перебуває на розгляді в одному з комітетів Верховної Ради України. Слід звернути увагу, що вищевказаний термін в даному законопроекті є досить спірним, і викликає досить багато зауважень, в основному через свій звужений зміст, який містить нелогічні між собою поєднання. Досить цікавою є думка Г. О. Стрілеця, він вважає, що судово-експертна діяльність – це врегульована законодавством діяльність судово-експертних установ, спрямована на проведення незалежних судових експертиз унаслідок об'єктивного, повного і всебічного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки і техніки, організація роботи судово-експертних установ в цілому і їхніх структурних підрозділів, їх науково-методичне і інформаційне забезпечення, підбір і підготовка судово-експертних кадрів [2, с. 13].

В умовах воєнного стану, зазначена нами діяльність зустрічається з низкою викликів, які потребують вимушеної уваги та адаптації. Збереження наукового кадрового потенціалу є особливим завданням для забезпечення проведення якісної, успішної та незалежної судової експертизи. Сьогодні весь цей є досить актуальним, адже військові агресії ставлять під небезпеку не тільки життя судових спеціалістів, але й велике надбання нашого народу. Тобто, збереження наукового кадрового потенціалу є певним закладеним фундаментом задля успішного здійснення судової експертизи.

Воєнний стан вимагає здійснення успішного адаптування судової експертної діяльності під його певні рамки. Тому ми пропонуємо свій механізм забезпечення кадрового та наукового потенціалу судових експертів на сьогодні, який складається з наступних блоків: безпека судових експертів, підвищення кваліфікації серед персоналу, цифровізація документів, модернізація та забезпечення обладнання та міжнародна співпраця.

1. Безпека судових експертів. Відповідно до ст. 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3]. Отже, персонал під час виконання своїх повноважень потребує забезпечення безпеки. Також потребується чітка організація евакуації внаслідок оголошення повітряної тривоги та забезпечення на всіх осіб укриттям, який здатен утримати велику кількість людей. Перш за все, це відноситься до тимчасово окупованих територій, які перебувають під постійним вогневим контролем.

2. Наступним елементом механізму є підвищення кваліфікації серед персоналу. Ми пропонуємо створення навчання для експертів, спрямоване для роботи в умовах воєнного стану. Судові експерти

повинні бути навчені до працювання в умовах стресу та підвищеної небезпеки, також це може включати собі оновлення знань про використання нового обладнання, які можуть бути корисними під час воєнного стану. Проведення цих тренінгів або семінарів буде становити величезним поштовхом для професійного розвитку персоналу. Основною метою проекту навчання є пристосування експертів до викликів сьогодення.

3. Не менш ключовим аспектом є цифровізація документів. Ми з вами живемо в такий час, коли в будь-який момент можемо зазнати ракетного обстрілу з боку ворогу. Тому існує великий ризик зазнати втрати серед важливих доказів та певної документації. Подальшим кроком усунення заданого питання є загальний перехід на електронну систему документообігу та створення до нього резервних копій зберігання. Процес цифровізації усіх документів поліпшить становище виконання своїх повноважень судовим експертам, і зробить максимально комфортним для забезпечення її доступності та успішного збереження з мінімальним ризиком втрат даних. На нашу думку, що фіксування паперовим документом висновком судовим експертом про судову експертизу є певною тратою часу і лише ускладнить процес вдалого проведення судової експертизу, тому перехід на електронну платформу значно покращить цей аспект в даній експертизі.

4. Модернізація та забезпечення обладнанням є ключовим елементом підвищення ефективності роботи судових експертів. Дуже важливим кроком є перехід від усіх наявних технологій на сучасне спеціалізоване обладнання, яке дасть усі можливості для успішної здійснення експертизи. Також варто оновити під європейські стандарти лабораторії судової експертизи, які будуть оснащені новітніми технологіями. Тобто, буде здійснено впровадження новітніх технологій для отримання інформації без пошкодження об'єктів дослідження. Ще досить важливим критерієм є постійне забезпечення усім необхідним обладнанням, що дозволить безперервне проведення судових експертиз в умовах воєнного стану.

5. Останнім нашим блоком є міжнародна співпраця. Міжнародна співпраця перш за все полягає в обміні досвідом, навичками, знаннями між країнами. Цьому питання в Законі України «Про судову експертизу» присвячено цілий Розділ IV «Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи». В ст. 23 цього розділу зазначено, що залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз [4]. Співпраця на міжнародному рівні дозволяє судовим експертам використовувати новітні обладнання та сучасні методики для проведення судових експертиз, які широко застосовуються на

міжнародному рівні. Також проведення європейської інтеграції в сфері судової експертизи передбачає в собі покращення зв'язків між експертами, правоохоронними органами різних країн. Саме ця інновація сприяє підвищенню якості наукового кадрового потенціалу в Україні.

Отже, підбиваючи підсумок цьому дослідженню, можна сказати, що правовий режим воєнного стану кардинально вплинув на збереження наукового кадрового потенціалу судово-експертної діяльності. Безпека судових експертів, підвищення кваліфікації серед персоналу, цифровізація документів, модернізація та забезпечення обладнання та міжнародна співпраця є досить важливими питаннями, які потребують негайного вирішення. Адже, забезпечення наукового кадрового потенціалу в нинішніх умовах дасть не тільки поштовх до збереження розвитку майбутнього покоління, а й стабільності здійснення правосуддя в Україні.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану в Україні: Закон України від 19 квітня 2024 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/sp:dark#Text>.

2. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. степеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність». К., 2009. 10 с.

3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Калініна Ірина Валеріївна

*кандидат юридичних наук, доцент
Маріупольський державний університет
м. Київ, Україна*

У судово-експертній діяльності, як і в будь-якій іншій практичній діяльності людини, можна виділити різні види цілей. Можна говорити про загальну, окрему і конкретну мету. Загальна (стратегічна) мета судово-експертної діяльності – достовірність отриманих доказів у кримінальному провадженні шляхом використання досвідченою особою (експертом) при вирішенні експертних завдань спеціальних знань в науці, техніці, мистецтві чи ремеслі. Окремі (тактичні) цілі судово-експертної діяльності реалізуються в рамках окремого кримінального провадження і полягають у встановленні фактичних даних у цьому провадженні, щодо яких перед експертом поставлені питання.

Конкретною метою окремого судово-експертного дослідження буде вирішення завдань саме цього дослідження [1, с. 27].

Сторони кримінального провадження при залученні судових експертів та використанні під час розслідування кримінальних правопорушень їхніх знань значно збільшують обсяг фактів у кримінальному провадженні, знань про факти, які вже встановлені, і таким чином сприяють більш швидкому та повному розкриттю кримінальних правопорушень.

Судова експертиза проводиться для досягнення всіх цілей розслідування та покликана надавати допомогу у пізнавальній діяльності слідчого, поширити його прогностичні можливості.

Відповідно до зазначених цілей залучення судових експертів у кримінальне провадження для проведення судових експертиз може вирішити наступні завдання: забезпечувати ідентифікацію об'єктів та суб'єктів за залишеними ними слідами; збільшувати знання про елементи криміналістичної структури кримінального правопорушення, зв'язки між цими елементами; розширювати знання про етапи розвитку цього кримінального правопорушення (підготовка, механізм, результати, можливі наслідки); забезпечувати пізнання різноманітних процесів взаємодії, її результатів (появу залежностей, змін, дефектів в інших системах), допомагати виявляти сліди цих взаємодій тощо.

Судова експертиза, крім того, покликана підвищувати можливості органу розслідування щодо поглиблення наукового прогнозування всіх явищ, які складають об'єкти експертного дослідження.

Важливим елементом забезпечення принципу змагальності у кримінальному провадженні є реалізація цієї засади у судово-експертній діяльності.

На практиці застосовується проведення експертиз у недержавних установах незалежними експертами. Такі експертизи отримали назву та статус незалежних (альтернативних) конкурентних експертиз. Проте особливості призначення, проведення й використання результатів конкурентних експертиз у нашому процесі викликають певні проблеми. Перша з них – це правова регламентація проведення судових експертиз у недержавних експертних установах [2, с. 211, 213].

Під конкурентними (альтернативними) експертизами в рамках кримінального судочинства можна розуміти експертні дослідження, до проведення яких державні і недержавні експертні установи і приватні експерти залучаються сторонами кримінального провадження з метою отримання з поставлених питань висновки експертів, засновані на проведеному дослідженні представлених об'єктів із використанням спеціальних знань.

Саме змагальність, представлення альтернативних експертних висновків здатні підвищити якість експертиз, вивести експертну систему зі стану монополії, що в свою чергу сприятиме забезпеченню повноти дослідження доказів і встановленню істини у кримінальному провадженні. Приватні експерти незалежні від органів юстиції та правоохоронних, силових відомств (служб) і не відчують від них якогось впливу [3].

У той же час для підвищення ефективності судово-експертного забезпечення кримінального провадження важливе значення має належна організація підвищення кваліфікації експертів. Існують різні форми цієї роботи. Зокрема, експерти-криміналісти підвищують кваліфікацію у провідних НДІСЕ шляхом проходження стажування, рецензування висновків тощо.

У зв'язку із комплексним проведенням окремих видів експертиз, що активно впроваджується, для підвищення їхньої ефективності необхідно щоб експерти оволоділи не тільки своєю спеціальністю, але й основами суміжних спеціальностей.

Підвищенню кваліфікації експертів сприяють також наукові конференції та семінари. Особливо корисними є предметні науково-практичні семінари, які проводяться або за загальнотеоретичними, або ж за вузькими спеціальними питаннями. Вони поширюють кругозір судових експертів, допомагають дослідити основні наукові галузеві проблеми, засвоїти нові методики, обговорити недоліки експертної практики та намітити заходи щодо їх усунення, розв'язати спірні питання, які є в експертів. Професійний рівень експертів підвищує і науково-дослідна робота, яку вони проводять.

Заслугує уваги підготовка та перепідготовка експертів у країнах Східної Європи. Вона здійснюється у різноманітних організаційних формах. Так, експертні кадри для системи МВС Польщі після отримання

вищої освіти проходять спеціальну підготовку спочатку на курсах протягом року, після цього шість місяців працюють під контролем досвідчених спеціалістів Інституту криміналістики, а потім 1,5 роки – під контролем спеціалістів на місцях. Аналогічно готуються експерти в Угорщині та Чехії.

Цікавим є досвід підготовки експертів у Німеччині, який може бути запозичений у нашій державі. Після закінчення вищого навчального закладу його випускники проходять річну підготовку за своєю майбутньою спеціальністю у секції криміналістики університету імені Гумбольдта, яка завершується складанням іспиту із криміналістики та захистом дипломної роботи. Після цього спеціалісти можуть працювати експертами у поліції та виступати у суді. Через кожні два роки вони проходять місячну перепідготовку за індивідуальними програмами, які складаються з урахуванням результатів рецензування їхніх висновків та необхідності ознайомлення з новими приладами та методиками експертних досліджень.

В зарубіжних країнах Східної Європи також використовуються такі форми підвищення кваліфікації, як стажування, участь у навчально-методичних семінарах, конференціях, колоквиумах тощо [4, с. 25].

Отже, основними критеріями, за якими оцінюється діяльність судового експерта та його компетентність, а також ефективність судово-експертного забезпечення кримінального провадження, є освіта судового експерта, досвід його професійної діяльності у сфері науки або практики, які необхідні для проведення експертизи, рівень перепідготовки та підвищення кваліфікації за певною експертною спеціалізацією.

Література:

1. Калініна І. В. Мета і завдання залучення судових експертів у кримінальне провадження. *Актуальні питання вдосконалення національного законодавства*: матеріали круглого столу (м. Маріуполь, 16 травня 2019 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2019. С. 26-28.
2. Клименко Н. І. Щодо інституту конкурентної (альтернативної) експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 211-216.
3. Калініна І. В. Розвиток конкурентної (альтернативної) експертизи в Україні. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції, м. Київ – м. Маріуполь, 27 лютого 2018 р. Київ, 2018. С. 120–121.
4. Клименко Н. І. Європейська мережа судово-експертних установ. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка: Юридичні науки*. 2015. Вип. 1 (100). С. 24-26.

ON THE PECULIARITIES OF THE PROGRAMMER'S PERSONALITY AND HIS CRIMINAL MANIFESTATIONS

Kaliuga Karina Viktorivna

Doctor of Law, Professor,

Deputy Head of the Department of Criminal Law,

Process and Criminalistics

Institute of Economics and Law of Classic Private University

Zaporizhzhia, Ukraine

Aristotle said: ‘Moral virtues do not exist in us by nature and not in spite of nature ... but through training we improve in them ... For if something is to be done by learning, then we learn by doing it... By building houses well, people will become good architects, and by building badly, they will become thin... So it's not a little, but a lot, perhaps even everything depends on what you learn from childhood.’ If you analyse this statement, you will notice that if the words ‘moral virtues’ are replaced with ‘programming virtues’, he argued that you are not predisposed to either good or bad behaviour, so you can become both good and bad... [1].

Since the publication of Edsger Dijkstra's article ‘Programming as a Human Activity’ in 1965, the personalities of programmers have attracted the closest attention of scientists [2]. And the works ‘Psychology of Programming’ and ‘Experimental Studies of Programmers' Behaviour’ and others have already become classics. For software developers, the main building block is intelligence, and the main tool is themselves. In fact, all programming is about creating air castles – it is a mental activity almost in its purest form. Programming is poorly controlled, especially because no one really knows what they are working on. We would even call it the realm of the self-sufficient.

Criminal acts can be committed by anyone, including programmers. However, certain characteristics of a programmer can influence their criminal activity. For example, it is the availability of technical knowledge: programmers have in-depth technical knowledge that can be used to commit cybercrime, such as intrusion into computer systems, theft of confidential information or development of malware, etc. They have access to a large amount of information. Many programmers have access to confidential information through their work in information technology (IT) or software development. This can create opportunities to steal data or use it for criminal purposes. Anonymity: The Internet provides an opportunity for abuse by programmers who can remain anonymous when committing crimes in an online environment, making them more difficult to detect and punish. Creativity: They often have a creative mindset, which can encourage them to find new ways to commit crimes or bypass system defences. And it is also the

ability to manipulate, as knowledge of programming can also help programmers to manipulate people or systems to achieve their goals.

It is important to remember that the majority of programmers are honest professionals who use their skills to build useful technologies and develop society. However, as in any profession, there are a certain number of people who are capable of committing criminal acts.

In general, the ‘forensic profile’ of a programmer may differ from that of a person in another profession due to specific aspects of their work, environment and personal characteristics. Here are some of them:

- analytical skills, programmers usually have a high level of analytical skills, which helps them understand and solve complex programming problems;

- logical thinking, along with analytical skills, programmers often have strong logical thinking, which allows them to understand logical relationships and create efficient code;

- creativity, although programming may seem to be a rather technical activity, it also requires a creative approach to solving problems and developing new innovations; self-discipline, the work of a programmer often requires a lot of self-discipline, as it can be isolated and require long hours of focus and concentration on tasks;

- empathy, although it may seem unexpected, empathy can also be an important characteristic for a programmer. Understanding the needs of users and being able to improve the user experience is often based on the ability to feel the emotions of others;

- patience, as programming often involves difficulties and mistakes. Therefore, programmers often need patience and resilience to solve problems and achieve their goals.

While these characteristics may be typical of many programmers, it is important to note that each person is unique, and has their own individual characteristics and personality traits.

The forensic profile of a criminal programmer may include other specific characteristics that distinguish him or her from an ordinary programmer. Some of the possible features are: technical skills for criminal activity (a criminal programmer may have in-depth technical knowledge that is used to commit cybercrime. They may know how to produce malware, extract sensitive information, or exploit vulnerabilities in systems); lack of morals (a criminal programmer may have a lack of morals or sense of responsibility that allows them to use their skills for criminal purposes without question or internal conflict); expertise in manipulating technology (knowledge of programming may help a criminal programmer manipulate technology or system vulnerabilities to achieve their goals); anonymity In general, criminal programmers can use their technical skills and knowledge to commit cybercrime, abuse systems and break laws for personal gain or influence.

The following criminal manifestations committed by criminal programmers can be distinguished and pose a threat:

- cybercrime means the use of programming skills to carry out cybercrime activities, such as hacking, information theft, hacking into systems, etc;

- exploits are the use of vulnerabilities in programmes or systems to gain unauthorised access. Criminal programmers may create exploits to break into systems or to sell to other cybercriminals;

- phishing is the use of social engineering techniques to obtain confidential information, such as passwords or personal data, by providing fake messages or websites;

- malware is the creation and distribution of malicious software (malware) to gain unauthorised access to information or send malicious commands to other computers;

- cyber extortion is the demand for ransom through cyber attacks or by encrypting user data to demand a ransom to decrypt it;

- dark web is the use of anonymous networks or dark web platforms to commit cybercrime without detection;

- data misuse is the use of access to confidential information for personal gain or for sale on the black market;

- botnets – the creation of a network of computers controlled by a criminal programmer to perform various tasks, such as spamming, cyberattacks, etc.

These phenomena reflect the typical ways in which criminal programmers use cybercrime to commit cybercrime and in which their properties and qualities are implemented.

Thus, of course, the ability to write programs directly depends on the personal character. And the most important qualities of a programmer are perseverance and at the same time modesty, closed-mindedness, professional honesty, creativity and discipline, as well as so-called ‘educated’ laziness, and most importantly, mental abilities. But intelligence, experience and perseverance harm programmers as much as they help them. There is a statement that programming is the only profession whose representatives have to deal with nine orders of magnitude of difference between the lowest and the highest level of detail. And if programming is one of the most difficult intellectual tasks in the history of mankind, programmers simply have to have a good understanding of human mental abilities, etc.

Bibliography:

1. Арістотель. Метафізика. / Перекладач : Олексій Панич. Київ : Темпора, 2022. 848 с.

2. Dijkstra E.W. "The Humble Programmer". *Communications of the ACM Turing Award Lecture*. v. 15. 1972. no. 10 (October). P. 859-866. URL: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/355604.361591>

МІЖНАРОДНА СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Камінська Наталія Василівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

Міжнародне кримінальне співробітництво є одним з пріоритетних напрямів співпраці між державами, державами і міжнародними організаціями у сучасному глобалізованому світі. Якщо із серединою ХХ століття пов'язаний процес виникнення і становлення форм та способів міжнародного співробітництва у даній сфері, то наприкінці ХХ – початку ХХІ століття спостерігається значний вплив процесів європейської і євроатлантичної інтеграції, посилення протидії міжнародній злочинності, насамперед найтяжчим міжнародним злочинам (злочинам проти людяності, геноциду, воєнним злочинам, і звісно агресії), консолідація експертного середовища, модернізація форм і методів роботи органів міжнародного і національного правосуддя тощо.

Аналіз практики міжнародних судових органів постійного і тимчасового характеру, процедур їх діяльності свідчить про вагоме значення судово-експертних досліджень, висновки судових експертів, розробки та імплементації міжнародних стандартів судово-експертної діяльності, розширення участі судово-експертних організацій у міжнародному співробітництві тощо.

Законом України «Про судову експертизу» чітко регламентовано міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи. Йдеться, зокрема, про: – проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво, на основі законодавства України, якщо інше не передбачено зазначеною угодою; – залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз за рішенням керівників державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у складі спільних експертних комісій; – встановлення міжнародних наукових зв'язків державних спеціалізованих установ, що виконують судові експертизи, з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проведення спільних наукових

конференцій, симпозіумів, семінарів, обмін стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями, здійснення спільних видань в галузі судової експертизи і криміналістики [1].

Інша тенденція, варта уваги, у контексті розвитку міжнародної судово-експертної діяльності, – створення міжнародних судово-експертних мереж, співпраця держав на договірній та інституційній основі. Тут виокремимо Європейську мережу судово-експертних установ, Південноафриканську регіональну мережу судово-експертної науки, Азіатську мережу судово-експертних наук, Міжнародну судово-екологічну експертну мережу, Трасологічну судово-експертну природоохоронну мережу. Перша з них ENFSI існує близько 30 років, об'єднуючи 54 експертні установи, більшість з яких розташовані в державах-членах ЄС. Мета ENFSI полягає у гарантуванні якості розвитку і провадження судової експертизи у Європі, тому пріоритетним визначено досягнення високої організації в галузі судово-експертної діяльності в Європі та світі шляхом розвитку якості послуг з проведення судової експертизи на всіх етапах судочинства, від місця події до суду [2–3].

У свою чергу, Римським статутом Міжнародного кримінального суду передбачено за ст. 56 Палата досудового провадження на прохання Прокурора може вжити таких заходів, які можуть виявитися необхідними для забезпечення ефективності й об'єктивності провадження та, зокрема, для забезпечення прав захисту. Такі заходи можуть включати у т.ч. призначення експерта для надання допомоги. Згідно із ст. 96 держави-учасниці Статусу виконують прохання Суду про надання допомоги у зв'язку зі здійсненням розслідувань або кримінального переслідування шляхом: отримання доказів, у тому числі показань під присягою, і збирання доказів, включаючи думки експертів та висновки експертизи, необхідні Суду; вручення документів, у тому числі судових документів; сприяння добровільній явці осіб як свідків або експертів до Суду і т.д. При цьому експертам забезпечується такий статус, який є необхідним для належного функціонування Суду, відповідно до угоди про привілеї та імунітети; надаються свідку або експерту, що з'явився до Суду, гарантії того, що вони не будуть піддані переслідуванню, триманню під вартою чи будь-якому іншому обмеженню особистої свободи з боку Суду стосовно будь-якої дії чи бездіяльності, що мали місце до від'їзду цієї особи із запитованої держави [4].

Як бачимо, на міжнародному універсальному і регіональному, наднаціональному рівнях спостерігаються тенденції розвитку міжнародної судово-експертної діяльності. Зазначені напрями і форми міжнародної співпраці ще потребують належних досліджень, у тому числі, теоретичних і практично-прикладних, компаративістських та ін.

А врахування наукового потенціалу експертних об'єднань, освітніх закладів і наукових установ, дослідницьких організацій, акумулювання зусиль урядових інституцій різних держав, на наш погляд, сприятиме більш ефективному розслідуванню міжнародних та інших злочинів, розробці та прийняттю міжнародних стандартів у даній сфері, забезпеченню їх реалізації, гармонізації національних експертних законодавств, удосконаленню методики судових експертиз та її уніфікації, міжнародному визнанню експертних висновків підвищенню кваліфікації національних і міжнародних експертів.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Клименко Н.І., Купрієвич О.А. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 130-134. https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2014_Klimenko_Kuprievuch.pdf
3. Кіпоурас П., Овсянникова І. Судово-експертна діяльність в умовах глобалізації. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal>.
4. Kaminska N.V., Shcherban I.V. Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court: historical, theoretical and practical aspects. Kyiv, 2023. 220 p.

СУЧАСНІ ТЕХНІЧНІ КОМПЛЕКСИ ПОШУКУ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСІБ: МОЖЛИВОСТІ ТА ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Капустіна Марієтта Владиславівна

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

Повномасштабна агресія російської федерації проти України є безпрецедентною. Авіаудари по цивільній інфраструктурі міст та селищ, масові вбивства мирного населення, звалтування, катування цивільних та полонених, застосування забороненої зброї свідчать про масштаби та серйозність злочинів вчинених російськими військами. Ці воєнні злочини російської федерації призвели до значних людських жертв, як серед військовослужбовців, так і цивільного населення нашої держави. В таких умовах гостро постає проблема пошуку та ідентифікації загиблих й зниклих безвісти людей. Одним з вирішень цієї проблеми є запровадження сучасних технічних комплексів з пошуку та ідентифікації осіб. Такими комплексами є:

1. Мобільна лабораторія «ANDE 6С». Сучасне устаткування цієї лабораторії дозволяє провести швидкий відбір біологічних зразків безпосередньо на місці події (на місцях прильотів ракет, після пожеж, у місцях масових поховань) та здійснити виділення ДНК-профілю людини. Програмне забезпечення цієї лабораторії обробляє наступні зразки: букальний епітелій з ротової порожнини; плями крові; слина з чашок, банок та пляшок, сигаретних недопалків, жувальних гумок та трубочок для напоїв (оральні сліди); епітелій з керма, зброї, мобільних телефонів та інших предметів, до яких торкалися; кістки; волосся; зуби; сперма; м'язи і тканини тощо [1]. Система ANDE є надійною, функціональною, економічною та простою у використанні (не потрібен технічний оператор). ANDE є лідером у галузі технології Rapid DNA. Rapid DNA – це технологія, яка генерує ДНК-ідентифікатор для ідентифікації людини за 106 хв. Це повністю автоматизований процес, що генерує ідентифікатор людини із профілю STR. Процес «введення мазка – виведення профілю» складається з автоматичного вилучення, ампліфікації, поділу, виявлення та визначення алелів без втручання людини. Перевагами системи ANDE Rapid DNA є: а) є мобільність та можливість застосування в складних умовах; б) доведена можливість обробляти складні зразки, ті, що зруйновані вогнем, водою, вибухами, часом; в) можливість одночасного оброблення до 5 зразків; г) підвищена міцність та наявність простого інтерфейсу користувача; г) можливість

працювати з витратними матеріалами без спеціального охолодження та за стабільної кімнатної температури [2].

Результати проведених експрес-аналізів мають рекомендаційний характер та слугують однією із підстав призначення молекулярно-генетичної експертизи, висновок якої вже матиме доказове значення. Аналіз судово-слідчої практики свідчить, що використання декількох мобільних лабораторій «ANDE 6C» на території Харківської області дозволило провести більше 3000 досліджень біологічного матеріалу загиблих осіб. Ці лабораторії використовувалися на місцях наймасовіших трагедій, а саме внаслідок ракетних ударів росіян у Кременчузі, Вінниці, Умані, в селі Гроза, Краматорську, Куп'янську та під час ексгумації тіл на місці масового захоронення в м. Ізюмі Харківської області. Так, завдяки цим лабораторіям в селищі Гроза на Харківщині було за тиждень ідентифіковано 59 тіл загиблих осіб, незважаючи на значні складнощі, які полягали у тому, що близько половини тіл було пошматовано більше ніж 20 частин.

2. Технічний комплекс Crime-lite AUTO дозволяє виявити сліди рук, біологічні сліди (кров, слину, сперму, мочу), сліди пострілу, волосся, скло, волокна. Комплекс Crime-lite AUTO містить устаткування, що об'єднує в собі металевий бокс з вбудованими світлодіодними випромінювачами, переглядовою лупою, електронною системою управління та термозахисту, примусовою системою охолодження та високоякісною відеокамерою. Випромінюючи світлодіоди зібрані в окремі матриці (модулі). Так, наприклад, матриця випромінювання інфрачервоним ефективно виявляє ледь помітні плями крові на темних тканинах. У цих випадках плями та бризки крові мають вигляд темних плям на однорідній світлій поверхні, незалежно від того, наскільки складним є малюнок або рельєф тканини при видимому освітленні. Перевагами цього комплексу є: а) портативність; б) повнофункціональність; в) автоматичність при виборі фільтру; г) простота у використанні оператором; г) наявність повноспектральної УФ/видимої/ІЧ камери та інтуїтивного програмного забезпечення [3].

Отже, зазначені сучасні технічні комплекси та технології їх використання є ефективними засобами експертного та криміналістичного забезпечення з пошуку та ідентифікації загиблих осіб, а також з виявлення й фіксації доказової інформації воєнних злочинів російської федерації.

Література:

1. ANDE Rapid DNA for Criminal Forensics. URL: <https://www.ande.com/criminal-forensics>.
2. Rapid DNA (by ANDE) With ANDE's Rapid DNA system, Forensic Technology is changing the paradigm in Law Enforcement. URL: <https://www.ultra-forensictchnology.com/en/products-and-services/rapid-dna/rapid-dna-by-ande/>
3. Crime-lite AUTO. URL: <https://fosterfreeman.com/crime-lite-auto/>.

ГЕНЕРАТОРИ ЯК ОБ'ЄКТ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: АКТУАЛЬНІСТЬ, ІДЕНТИФІКАЦІЯ, ОЦІНКА

Кисла Світлана Анатоліївна

*судовий експерт сектору товарознавчих видів досліджень
лабораторії дослідження об'єктів інтелектуальної власності
та товарознавчих досліджень*

*Науково-дослідний центр судової експертизи
у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Генератори як об'єкт товарознавчої експертизи є досить актуальною темою, особливо в контексті розвитку альтернативних джерел енергії.

Генератори використовуються в різних сферах, таких як промисловість, будівництво, сільське господарство тощо. Вони характеризуються складною будовою та високим рівнем технічної складності. Їх якість і надійність мають велике значення для безперебійного функціонування різних пристроїв і систем.

Генератори – це пристрої, що перетворюють рухову енергію на електричну енергію. Вони використовуються для створення струму у випадках, коли відсутнє електропостачання або коли потрібно забезпечити додаткове джерело електроенергії. Генератори можуть мати різну потужність і використовуються для різних цілей, від побутових потреб до використання на великих промислових заводах.

Існує кілька видів генераторів і кожен з них працює на різному виді палива, і всі вони мають свої відмінності та переваги.

Електричний генератор – це пристрій, який конвертує механічну енергію, отриману від зовнішнього джерела у вихідну електричну енергію.

Бензиновий генератор (міні електростанція) – невелика установка, яка використовується для вироблення електроенергії. Застосовують у разі потреби в електриці, його робота заснована на перетворенні паливної енергії в електрику. Застосовується, для забезпечення електрикою об'єктів, які не мають підключення до центральних електромереж. При необхідності його можна використовувати на тих об'єктах, на яких часто відключають центральну подачу електрики. Вид моделі розроблений з урахуванням комфортності і компактності, при необхідності доставки агрегату в потрібне місце розташування не складе великих труднощів, так як бензиновий генератор має не велику вагу, його не важко переміщати з об'єкта на об'єкт.

Дизельний генератор – призначений для постійного вироблення електроенергії. Цей агрегат має високий рівень роботи, при цьому він об'ємний і важкий. Подібний генератор слід встановлювати там, де він буде працювати довго, багато і практично безперервно. Вид такого генератора здатний працювати в автономному режимі, виробляючи електрику.

Комбінований генератор (газ/бензин) двопаливний – для роботи такої техніки застосовується два види палива – бензин і газ двох видів: пропан – бутан або метан. Це новий вид агрегатів, який користується великим попитом. Використання його таке ж, як і бензинового, але набагато менше витрати на паливо.

Подібний вид генератора універсальний і дозволяє виробляти електрику одночасно з двох видів палива. Така техніка придатна для щоденного застосування, витривала до перепадів навантаження [3].

Особливу актуальність ця тема набула сьогодні, коли в Україні діє воєнний стан та виникає дефіцит такого товару на ринку пропозицій.

З 10 жовтня 2022 року, коли росія завдала близько 300 ударів по енергосистемі України, було обстріляно низку теплових електростанцій України. Тоді міністр енергетики Герман Галущенко заявив, що окупанти завдали збитків на мільярди доларів унаслідок атак, але не всі об'єкти повністю припинили роботу. Також він додав, що імпорт електроенергії може бути одним із варіантів виходу України з кризи.

У жовтні 2022 року попит на генератори в Україні збільшився в 14 разів. Причиною стали масовані обстріли енергетичної інфраструктури. У компанії Fogo щоденні запити на купівлю генераторів у зросли у 20 разів, а після обстрілів 10 жовтня – у 30 разів. Запаси генераторів на складах закінчилися, а нові надходження швидко розкуповувалися.

Причина дефіциту полягала у тому, що Україна не виробляє генератори. Потреби закривалися поставками з Китаю, Туреччини та ЄС. За дев'ять місяців 2022 року Україна імпортувала генераторів на \$202 млн, свідчать дані Державної митної служби. Це більше, ніж за весь минулий рік, на \$196 млн.

Якщо говорити про ціни, то вони зросли у 2–3 рази. Вплинула не тільки війна, але й зростання вартості перевезень. Якщо в жовтні 2021-го найпростіший генератор потужністю 1 кВт можна було придбати за 3000 грн, то восени 2022 року – за 10 000 грн, свідчать дані сайту e-katalog. Вартість 1 кВт потужності бензинового генератора стартував від 10 000 грн, дизельного від 20 000 грн. При збільшенні потужності вартість зростає пропорційно [4].

Важливо здійснювати ідентифікацію та оцінку генераторів з метою забезпечення їх якості та безпеки використання.

Термін «ідентифікація» (від лат. ототожнювати) визначається як ототожнення, прирівнення, порівняння чого з чимось [1].

Найчастіше в товарознавчій експертизі використовується такий термін як «асортиментна (видова) ідентифікація».

Асортиментна (видова) ідентифікація – встановлення відповідності найменування товару його асортиментній характеристиці, яка обумовлює пред'явлені до нього вимоги. Цей вид ідентифікації застосовується для підтвердження відповідності товару при усіх видах оціночної діяльності, але особливе значення вона має при товарознавчій експертизі та сертифікації товарів. Виявлення невідповідності визначається як асортиментна фальсифікація товару [1].

Фальсифікація (від лат. falsifico – підробляю) – це дії, направлені на обманювання споживача шляхом підробки товару з метою наживи. При фальсифікації товару піддаються підробці одна або декілька його характеристик [6].

Ідентифікація генераторів передбачає встановлення їхньої марки, моделі, виробника, року випуску, технічних характеристик та інших параметрів. Цей процес може включати аналіз внутрішньої структури генератора, його компонентів та матеріалів, використаних при його виготовленні. Для ідентифікації генераторів можуть використовуватися різні методи: візуальний огляд, вимірювання розмірів та ваги, проведення технічного аналізу, випробування на навантажувальних стендах тощо. Крім того, може здійснюватися перевірка серійного номера та документів на генератор, щоб переконатися у його відповідності заявленому виробником.

У зв'язку з тим, що почастишали крадіжки генераторів, зросла потреба в їх оцінці та встановленні ринкової вартості.

Визначення ринкової вартості об'єкта оцінки можливе із застосуванням усіх методичних підходів у разі наявності необхідної інформації.

Відповідно до п. 38 Національного стандарту № 1 для проведення оцінки майна застосовуються такі основні методичні підходи:

- витратний;
- дохідний;
- порівняльний.

Витратний підхід ґрунтується на врахуванні принципів корисності і заміщення. Витратний підхід передбачає визначення поточної вартості витрат на відтворення або заміщення об'єкта оцінки з подальшим коригуванням їх на суму зносу (знецінення).

Дохідний підхід базується на врахуванні принципів найбільш ефективного використання та очікування, відповідно до яких вартість об'єкта оцінки визначається як поточна вартість очікуваних доходів від найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, включаючи дохід від його можливого перепродажу.

Порівняльний підхід ґрунтується на врахуванні принципів заміщення та попиту і пропонування. Порівняльний підхід передбачає аналіз цін продажу та пропонування подібного майна з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінки [2].

При оцінці та встановленні ринкової вартості генераторів експерт керується порівняльним підходом та принципом найбільшої відповідності об'єкта-аналога об'єкту, що досліджується. Найголовнішим для ідентифікації генераторів є інформація щодо марки, моделі виробу. Однак, часто в практиці у вихідних матеріалах, наданих на дослідження, відсутня інформація щодо марки, моделі та артикулу виробу, але зазначені технічні характеристики. В такому випадку експерт враховує якісні показники об'єкта, а саме: потужність, принцип дії, тип палива, розмір паливного бака, сферу застосування, тип двигуна, витрати палива на годину часу, розмірні характеристики та масу виробу.

Оцінка генераторів полягає в оцінці їхньої функціональності та працездатності, виявленні можливих дефектів, зносу та пошкоджень. Також важливо визначити вартість генератора, що включає в себе як фізичну вартість самого обладнання, так і його ринкову ціну. Окрім того, генератори можуть бути предметом дослідження в судових справах, пов'язаних з виробництвом та продажем неправдивої, некондиційної або низької якості продукції. Товарознавча експертиза генераторів в таких випадках може виявити факти порушення технічних норм та стандартів, а також допомогти встановити відповідальність за такі порушення.

Нижче наведено деякі вимоги до безпеки генераторів:

1. Вимкнення автоматичне. Генератор повинен мати функцію автоматичного вимкнення у разі виявлення неполадок, перевантаження або інших небезпечних ситуацій.

2. Вентиляція. Генератор має бути оснащений системою вентиляції для відведення випарів та видалення термічної енергії.

3. Заземлення. Правильне заземлення генератора є обов'язковим для захисту від електричного удару.

4. Пожежна безпека. Генератор має бути розташований на безпечній відстані від будівель та легкозаймистих матеріалів. Крім того, генератор має бути оснащений датчиком виявлення пожежі або іншими системами пожежної безпеки.

5. Контейнери та обмеження доступу. Генератори, розташовані на відкритому повітрі, повинні мати надійні контейнери, що захищають їх від пошкоджень та несанкціонованого доступу.

6. Захист від короткого замикання. Генератор має бути оснащений захисними пристроями, які запобігають короткому замиканню.

7. Ізоляція. Всі проводки та елементи генератора мають бути належно ізольовані, щоб запобігти удару струмом.

8. Регулярне обслуговування. Генератор має періодично проходити планове технічне обслуговування для забезпечення безпеки та ефективності його роботи.

9. Інструкції та навчання. Всі користувачі генератора повинні мати належну інструкцію та пройти навчання про безпечне його використання та уникнення нещасних випадків.

10. Дотримання правил. Генератор має відповідати нормативним вимогам та стандартам безпеки [5].

Отже, генератори як об'єкт товарознавчої експертизи мають велику актуальність, оскільки вони є важливими компонентами енергетичної системи, використовуються в різних галузях економіки та можуть мати значний вплив на життя людей та довкілля. Ідентифікація та оцінка генераторів є необхідною для забезпечення безпеки їх використання та якості виробництва.

Література:

1. Коломієць Т.М. Ідентифікація та фальсифікація товарів // Експертиза товарів URL: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1260/44/1/2/>

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»

3. Електронне джерело URL: <https://sea-tools.com.ua/ua/blog/typy-generatorov-preimuschestvo-i-ih-otlichie>

4. Електронне джерело URL: <https://medium.com/@dashachyzh/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%>

5. Електронне джерело URL: <https://130.com.ua/uk/tehnika-bezopasnosti-pri-rabote-s-dizelnymgeneratorom/>

6. Електронне джерело URL: https://pidru4niki.com/1860080663846/tovaroznavstvo/falsifikatsiya_tovariv

МЕТАЛИ І СПЛАВИ ТА КОМПОЗИТИ НА ЇХ ОСНОВІ ЯК МАТЕРІАЛИ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Кіосе Михайло Іванович

orcid.org/0009-0001-6761-0669

*доктор філософії в галузі «Природничі науки»,
судовий експерт відділу фізичних, хімічних, біологічних досліджень
Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Столярова Ірина Валеріївна

orcid.org/0009-0000-2255-9719

*завідувач відділу фізичних, хімічних, біологічних досліджень
Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

Широкомасштабне вторгнення російської федерації на територію незалежної України, терористичні дії країни агресора проти мирного населення та цивільної інфраструктури, вивело забезпечення сировинних потреб оборонпрому на перше місце. Враховуючи що сировина яка використовується підприємствами з виготовлення зброї підпадає під визначення матеріалів подвійного використання, тому контроль за такими матеріалами становить першочергове значення.

Згідно з Українським законодавством товари подвійного використання – окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також послуги (технічна допомога), пов'язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях чи для розроблення, виробництва, використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних та токсичних препаратів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [1, Стаття 1].

Товари подвійного використання внесені до «Єдиного Списку товарів подвійного використання» який призначений для узгодженого на міжнародному рівні контролю товарів подвійного використання, включаючи контроль, що здійснюється в рамках Вассенаарської

домовленості, Режиму контролю над ракетними технологіями (РКРТ), Групи ядерних постачальників (ГЯП), Австралійської групи та Конвенції з хімічної зброї (КХЗ), а також для контролю за товарами подвійного використання, що здійснюється в інтересах національної безпеки України. Його було затверджено постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання», а також він співвідноситься з Єдиним списком товарів подвійного використання Європейського Союзу.

Клас «товари подвійного використання» розподіляється на групи цих товарів відповідно до рекомендацій конкретного міжнародного режиму експортного контролю, а саме:

– група «товари, що можуть бути використані у створенні звичайних видів озброєнь, військової чи спеціальної техніки», до яких застосовується порядок здійснення контролю, рекомендований відповідними керівними принципами міжнародного режиму експортного контролю «Вассенаарська домовленість»;

– група «товари, що можуть бути використані у створенні ракетної зброї», до яких застосовується порядок здійснення контролю, рекомендований відповідними керівними принципами міжнародного режиму експортного контролю «Режим контролю за ракетними технологіями»;

– група «товари, що можуть бути використані у створенні ядерної зброї», до яких застосовується порядок здійснення контролю, рекомендований відповідними керівними принципами міжнародного режиму експортного контролю «Група ядерних постачальників»;

– група «товари, що можуть бути використані у створенні хімічної зброї», до яких застосовується порядок здійснення контролю, рекомендований відповідними керівними принципами міжнародного режиму експортного контролю «Австралійська група» та Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення;

– група «товари, що можуть бути використані у створенні бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї», до яких застосовується порядок здійснення контролю, рекомендований відповідними керівними принципами міжнародного режиму експортного контролю «Австралійська група» та Конвенцією про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення [2, с. 133–135].

Враховуючи що значну частину матеріалів подвійного використання становлять метали, сплави і композити на їх основі, наприклад сплави для авіа та ракетного будування, які використовуються як у військовій так і цивільній промисловості. Ще одним прикладом являються сплави

високої твердості та міцності що можуть використовуватися при виготовленні обладнання для гірничо добувної промисловості, металообробної промисловості, а також при виготовленні військової бронетехніки, бронезилетів, броневійних боєприпасів. Такі матеріали відносяться до товарів військового призначення, які допущені до цивільного використання, що потребує ретельного контролю за їх експортом, реекспортом, транзитом особливо до країн, які вважаються недружніми або мають неоднозначну зовнішньополітичну позицію. За своєю природою товари подвійного призначення можуть використовуватись як для досягнення подальших законних цілей, таких як сприяння науково-технологічному розвитку та зміцненню економічних взаємовідносин, так і для сприяння вчиненню необґрунтованих дій [3, с. 161–163].

Розробка та впровадження методик проведення металознавчої експертизи з ціллю визначення віднесення металів, сплавів та композитів на їх основі до списків підконтрольних товарів, дозволить ефективніше контролювати операції по передачі товарів подвійного використання. Також це розширить можливості експортерів та імпортерів в частині отримання висновку про відношення товарів до категорії підконтрольних, який необхідний для експортно імпортних операцій та транзитного переміщення товарів. У період післявоєнної відбудови та відновлення, це дозволить контролювати операції по переміщенню матеріалів подвійного використання, наприклад металобрухту військового походження. Окрім цього розробка методик ідентифікації товарів подвійного використання являється важливим кроком на шляху євроінтеграції та покращення позиції України на світовому ринку.

Література:

1. Закон України про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання (із змінами, внесеними згідно із Законами останній № 3345-IX від 23.08.2023) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>
2. Науково-практичний коментар Закону України “Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання” / За редакцією Дмитрієва А.І. – Київ.: КВІЦ, 2015. – 368 с.
3. A European dilemma: The EU export control regime on dual-use goods and technologies / Alavi, Hamed; Khamichonak, Tatsiana DANUBE: Law, Economics and Social Issues Review, ISSN 1804-8285, De Gruyter, Warsaw, Vol. 7, Iss. 3, 2016. – pp. 161-172, <https://doi.org/10.1515/danb-2016-0010>

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ» ЧЕРЕЗ КАТЕГОРІЮ «ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА»

Кірін Роман Станіславович

*доктор юридичних наук, доцент, головний судовий експерт
Дніпропетровський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
м. Дніпро, Україна*

01.05.2024 р. набув чинності прийнятий 06.11.2023 р. державний стандарт України ДСТУ 9265:2023 «Судово-експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз» [1]. Крім того, Комітет Верховної Ради України з питань правової політики 04.02.2022 р. рекомендував включити до порядку денного парламенту одразу 4 проекти закону щодо судово-експертної діяльності (далі – СЕД) [2–5], які були враховані відповідною постановою, як підготовлені до розгляду на пленарних засіданнях одинадцятої сесії Верховної Ради України [6].

Зазначу, що 3 з 4 законопроектів містить визначення поняття «судово-експертна діяльність». Останнє є безумовно важливим, адже на його змісті базуватимуться не лише інші похідні дефініції, а й основна частина судово-експертного законодавства України.

Як слушно зазначає В. В. Лазарєв, використання юридичних категорій із метою чіткого регулювання суспільних відносин потребує при використанні поняття у різних галузях права прозорого термінологічного підходу. Такий підхід включає в себе такі елементи: 1) розмежування конкретного правового поля шляхом створення відповідних термінологічних баз даних; 2) визначення термінів, що належать до конкретної галузі; 3) проведення концептуального аналізу [7, с. 78].

В свою чергу В.В. Бондаренко-Берегович, резюмуючи проведене дослідження, констатує недосконалість та певну фрагментарність законодавства, яким урегульовано сферу судової експертизи в Україні, зокрема у частині трактування поняття СЕД. Це, своєю чергою, призводить до двояких тлумачень одного і того самого терміну під час застосування норм Закону України «Про судову експертизу». Принципово відмінними також є наукові позиції сучасних вчених-правників із досліджуваного питання. Вирішення цієї проблеми можливе через вироблення єдиного узгодженого підходу до термінотворення у сфері СЕД через прийняття нового нормативно-

правового акту про СЕД – документу, у якому буде закріплено уніфіковане розуміння ключових понять [8, с. 763]. Зазначений автор розглянув наукові підходи до трактування поняття «судово-експертна діяльність», висловлені різними науковцями.

Підсумовуючи порівняльно-правове дослідження законопроектів з регламентування СЕД, інші автори зауважили, що найбільш повно передовим досягненням криміналістичної науки та рекомендаціям практиків відповідає проєкт закону 6284. Звісно, решта пропозицій також мають право на існування (принаймні, деяка їх складова), але крапку в цій дискусії має поставити Верховна Рада України [9, с. 45].

Запропоновані у проєктах законів про СЕД визначення поняття СЕД представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

**Поняття «судово-експертна діяльність»
у проєктах закону про СЕД**

Проект закону	Поняття «судово-експерта діяльність»
6284 [2]	системна діяльність, що здійснюється визначеними цим Законом суб'єктами, пов'язана з організацією, проведенням судових експертиз, їх науково-методичним, інформаційним та кадровим забезпеченням
6284-1 [3]	особливий вид діяльності, пов'язаної з організацією та проведенням судових експертиз, експертних досліджень, спрямованої на забезпечення уповноваженого осіб (органів), юридичних та фізичних осіб незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками, орієнтованими на максимальне використання досягнень науки та техніки, створенням і удосконаленням науково-методичної бази в галузі криміналістики і судової експертизи, а також державним управлінням та самоврядуванням у цій сфері
6284-2 [4]	діяльність держави, юридичних і фізичних осіб з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки, техніки, мистецтва та ремесла

За чисельних підходів до розуміння поняття СЕД варто запропонувати його розгляд через категорію «правомірна поведінка», тобто поінформованість та уявлення про способи здійснення СЕД, які відповідають приписам правових норм та володіють системою

об'єктивних та суб'єктивних ознак. Результати порівняння, проведеного шляхом виділення у представлених дефініціях системи ознак складу правомірної поведінки, в якості якої розглядається СЕД, представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

**Порівняння складів поняття «судово-експерта діяльність»
у проєктах закону**

Ознаки складу поняття	Законопроект		
	6284	6284-1	6284-2
суб'єкт	визначені цим законом суб'єкти	відсутній	держава, юридичні і фізичні особи
суб'єктивна сторона	відсутня	орієнтація на максимальне використання досягнень науки та техніки	орієнтація на максимальне використання досягнень науки, техніки, мистецтва та ремесла
об'єкт	організація, проведення судових експертиз, їх науково-методичне, інформаційне та кадрове забезпечення	організація та проведення судових експертиз, досліджень, створення і удосконалення науково-методичної бази в галузі криміналістики і судової експертизи, а також державне управління та самоврядування у цій сфері	відсутній
об'єктивна сторона	системна діяльність	особливий вид діяльності, спрямований на забезпечення уповноваженого осіб (органів), юридичних та фізичних осіб незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками	діяльність з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою

Література:

1. Про прийняття національних стандартів : наказ Національного органу стандартизації Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 16.11.2023 р. № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0321774-23#Text>

2. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284&conv=9>

3. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284-1 від 19.11.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284-1&conv=9>

4. Проект Закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів № 6284-2 від 22.11.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284-2&conv=9>

5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6284-3 від 23.11.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6284-3&conv=9>

6. Про порядок денний одинадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2024 р. № 3562-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3562-20#Text>

7. Лазарєв В.В. Концептуалізація юридичної термінології: необхідність прозорого термінологічного підходу. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 73–80. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.08>

8. Бондаренко-Берегович В.В. До питання про поняття судово-експертної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1, С. 761–764. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/183>

9. Юодкайте-Гранскіене, Г., Фролов, М. (2022). Порівняльна характеристика законопроектів про судово-експертну діяльність. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 1 (26). С. 24–51. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.03>

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Кісіль Наталія Валеріївна

*кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник*

Київське відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України;
доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права*

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

У Національному класифікаторі України «Класифікатор професій» під кодом 2429 зазначається професійна назва роботи: «судовий експерт». Між тим, поки не розроблено професійного стандарту для судових експертів, а також не сформовано критеріїв для визначення рівня професійних компетентностей судових експертів та фахівців, які залучаються судом, слідством або іншими учасниками справи, до проведення судових експертиз, зокрема вимог, що пред'являються до їх професійних знань, умінь, навичок, здобутих компетентностей за результатами професійної підготовки та практичного досвіду роботи.

Зміст понять «професія» та «кваліфікація» розкрито у Кодексі законів про працю України [1], в якому також встановлено норми щодо професійних стандартів. Так, у статті 4¹ вищезазначеного Кодексу зазначено: *«професійна кваліфікація може бути засвідчена відповідним документом, і являє собою стандартизовану сукупність здобутих особою компетентностей та/або результатів навчання, що дає змогу здійснювати всі трудові функції, визначені відповідним професійним стандартом»*.

З метою визначення вимог до загальних та спеціальних професійних компетентностей судових експертів та фахівців, що залучаються для проведення судових експертиз, співробітниками Київського відділення ННЦ «Інститут СЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» у співпраці з Науково-дослідним центром судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України проводиться розробка «Довідника професійних компетентностей судових експертів».

На нашу думку, доцільно сформуванати загальний перелік знань, вмінь, навичок, комунікативних та інших особистих якостей, якими мають

володіти експерти та які мають продемонструвати фахівці (експерти) після проходження навчання (стажування), які мають бути включати наступні категорії: знання; уміння та навички, комунікація, автономність та відповідальність. У роботі [2] вже висвітлювалися результати визначення професійних компетентностей судових експертів у сфері інтелектуальної власності та приділялося увагу визначенню загального переліку знань, вмінь, навичок, комунікативних та інших особистих якостей, якими мають володіти експерти, що атестуються за експертними спеціальностями у сфері інтелектуальної власності.

Для цілей висвітлення у Довіднику професійних компетентностей судових експертів за різними спеціальностями вважаємо за доцільне професійні компетентності поділяти на 4 основні рівні:

1. *Загальні компетентності* – ці компетентності є основоположними для ефективного проведення судових експертиз за всіма експертними спеціальностями. Включають знання з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи, здатність здійснювати повне та всебічне дослідження властивостей та ознак досліджуваних об'єктів, явищ і процесів, надавати аргументовані експертні висновки, у разі необхідності надавати роз'яснення тощо;

2. *Спеціальні (базові або фахові) компетентності* – орієнтовані на специфіку відповідної (базової) галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла до яких відносяться досліджувані об'єкти, явища і процеси. Зазвичай ці компетентності набуваються під час отримання формальної освіти у вищих навчальних закладах за другим освітнім рівнем та практичної роботи за фахом.

3. *Спеціалізовані (предметні) компетентності* – специфічні компетентності необхідні для забезпечення кваліфікованою та об'єктивною експертизою за певною експертною спеціальністю. Включають знання об'єкту та предмету експертизи відповідного напрямку; методичних підходів вирішення експертних завдань тощо.

4. *Особисті (індивідуальні) компетентності* – можуть набуватись внаслідок накопиченого практичного досвіду здійснення судово-експертної діяльності, а також формальної освіти за третім (освітньо-науковим/освітньо-творчим) рівнем, шляхом неформальної та інформальної освіти із набуттям знань, вмінь і навичок у певній сфері науки, техніки і мистецтва. Так, рівень особистої компетентності експерта може визначатися наявністю у експерта наукового ступеня, наукових та методичних робіт, досвіду викладацької діяльності, стажу експертної роботи, кількістю проведених експертиз, наявністю атестації за різними експертними спеціальностями, наставницьким досвідом та підвищенням кваліфікації. Цей вид професійних компетентностей може

додатково свідчити про розширення та постійне вдосконалення професійних знань, умінь та навичок експертом, який залучається до проведення певної експертизи.

До загальних компетентностей можуть бути віднесено, зокрема, наступні:

- Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- Здатність здійснювати повне та всебічне дослідження властивостей та ознак досліджуваних об'єктів, явищ і процесів та надавати аргументовані експертні висновки.
- Здатність до пошуку, оброблення, аналізу та узагальнення інформації з різних джерел.
- Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
- Здатність на достатньому рівні застосовувати державну мову у професійній сфері (усно та письмово).
- Здатність ставити завдання, вирішувати проблеми та приймати обґрунтовані рішення.
- Здатність генерувати нові ідеї, будувати гіпотези та планувати хід проведення експертного дослідження.
- Здатність вести ділове спілкування з правоохоронними органами та іншими суб'єктами призначення експертиз (суддями, адвокатами, учасниками справ тощо), іншими учасниками провадження, надавати роз'яснення щодо складеного висновку.
- Здатність ефективно комунікувати з іншими експертами під час проведення комісійних та комплексних експертиз.
- Здатність забезпечувати належну організацію судово-експертної діяльності.
- Здатність застосовувати принципи та норми процесуального законодавства, системно пов'язані із судово-експертною діяльністю, здійснювати постійний моніторинг змін до законодавства.
- Здатність застосовувати комп'ютерні навички Microsoft Office (Word, Exel, Outlook, PowerPoint), впевнено користуватися копіювальною технікою, фототехнічними засобами, використовувати інформаційно-комунікативні та цифрові технології у судово-експертній діяльності, користуватися електронним кабінетом учасника судового провадження.

Спеціальні (*базові або фахові*) компетентності за відповідною експертною спеціальністю, а також спеціальні (предметні) компетентності вважаємо за доцільне визначати за кожною спеціальністю окремо.

Спеціальні (фахові) компетентності за відповідною експертною спеціальністю мають охоплювати:

– наявність теоретичних знань природи досліджуваних об'єктів, явищ і процесів (достатній рівень знань у певній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла до яких відносяться досліджувані об'єкти, явища і процеси). Ці знання здобуваються переважно під час вищої (формальної) освіти, але також можуть набуватися під час неформальної та інформальної освіти і практичного досвіду роботи у відповідній сфері;

– здатність належно застосовувати положення нормативно-правових актів та нормативних документів (міжнародних, національних та галузевих стандартів, технічних умов, положень, інструкцій, рекомендацій тощо), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови, науково-технічну, довідкову література, програмні продукти тощо, у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, що стосується досліджуваних об'єктів, явищ і процесів;

– здатність застосовувати новітні методики та науково-методичні рекомендації проведення експертних досліджень, що входять до предмета експертизи за обраним напрямком.

Додатково доцільно визначати спеціалізовані (предметні) компетентності за кожною з експертних спеціальностей. Розробку предметних компетентностей пропонуємо здійснювати із урахуванням змісту тем, що визначені у затверджених Програмах підготовки експертів.

Отже, для цілей висвітлення у Довіднику професійних компетентностей судових експертів, професійні компетентності пропонуємо за доцільне висвітлювати із поділом на 4 основні рівні: загальні компетентності; спеціальні (базові або фахові) компетентності; спеціалізовані (предметні) компетентності та особисті (індивідуальні) компетентності. Ці професійні компетентності слід враховувати при підготовці експертів, отриманні (підтвердженні) кваліфікації та під час призначення судових експертів.

Література:

1. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

2. Кісіль Н. В. Визначення професійних компетентностей судових експертів у сфері інтелектуальної власності та їх значення для підготовки експертів. *Криміналістика і судова експертиза*: міжвідом. наук.-метод. зб. К., 2023. Вип. С. 601–614. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.60>.

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ СУДОВО-МЕДИЧНИХ
ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ**

Клименко Олександр Сергійович

*доктор філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління
та адміністрування»,*

викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики

Одеський державний університет внутрішніх справ;

судово-медичний експерт

Одеське обласне бюро судово-медичної експертизи

м. Одеса, Україна

Актуальність даної теми полягає в необхідності адаптації до складних умов воєнного стану коли змінюються пріоритети, виникають нові виклики та потреби, що вимагають відповідної організації та управління для забезпечення ефективного функціонування сфери судово-медичних експертиз. Такий підхід дозволить забезпечити належний рівень підтримки судових процесів, збереження доказів та забезпечення справедливого правосуддя.

Згідно зі статтею 8 Закону України «Про судову експертизу» [4], організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та управління діяльністю державних спеціалізованих установ покладається на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Це означає, що вони відповідають за розробку та впровадження наукових та методичних матеріалів, стандартів, протоколів і документів, що визначають процедури, методи та критерії, за якими проводиться судова експертиза.

Складові науково-методичного забезпечення судово-експертною діяльністю охоплюють різні аспекти, включаючи розробку методик та процедур проведення судових експертиз у різних галузях, таких як криміналістика, медицина, технічна експертиза. Вони також включають визначення стандартів і критеріїв для оцінки доказів та висновків судових експертів. Окрім того, важливо проводити дослідження новітніх наукових розробок і технологій для їх застосування в судовій експертизі, організувати навчання та підвищення кваліфікації судових експертів, а також проводити науково-дослідні роботи та публікувати наукові розробки у галузі судової експертизи.

До організаційно-управлінських засад судово-експертною діяльністю належать принципи, методи та функції управління державними спеціалізованими установами, які здійснюють судово-експертну діяльність [1].

Основними організаційно-управлінськими завданнями судово-експертної діяльності, що спрямовані на проведення судово-медичних експертиз, є наступні:

- визначення структури та підрозділів спеціалізованих установ, що виконують судово-медичну експертизу, розстановку управлінь, відділів або лабораторій;

- процедури відбору, навчання та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів, а також регулювання процесів призначення на посади, оцінки праці та професійного розвитку в судово-медичній експертизі;

- фінансування державних спеціалізованих установ, що займаються судово-медичною діяльністю, для забезпечення необхідних матеріально-технічних ресурсів, обладнання, лабораторного устаткування та інших потреб;

- система контролю та оцінки якості роботи судових експертів і діяльності установи в цілому, а також визначення процедур атестації, аудитів, моніторингу якості та вдосконалення проведення судово-медичних експертиз;

- забезпечення взаємодії та співпраці між державними спеціалізованими установами, судами, правоохоронними органами, а також встановлення механізмів координації діяльності та обміну інформацією для забезпечення ефективності та якості судово-медичної діяльності.

Виконання організаційно-управлінських завдань у сфері судово-медичної діяльності покладено на Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ), відповідно до покладених на нього повноважень: здійснює організаційне керівництво судово-медичною службою; затверджує Порядки проведення судово-медичної експертизи та присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-медичним експертам та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-медичних експертів [1].

В адміністративно-господарському відношенні бюро судово-медичної експертизи підпорядковані відповідному департаменту охорони здоров'я обласної державної адміністрації. В науково-практичному та організаційно-методичному відношенні обласні бюро судово-медичної експертизи підпорядковані начальнику Головного бюро судово-медичної експертизи. Зокрема, слід зазначити, що такий стан не сприяє реалізації принципу незалежності судово-медичної діяльності.

Управління судово-медичною експертизою МОЗ під час дії воєнного стану в Україні передбачає прийняття спеціальних заходів та координацію дій у сфері судово-медичних досліджень з метою

забезпечення правосуддя в умовах воєнного стану. МОЗ відіграє важливу роль у забезпеченні проведення судово-медичних експертиз та координації роботи судово-медичних установ під час воєнного часу, включаючи організацію роботи судово-медичних експертів, координацію дій з іншими відповідними органами та військовими структурами, надання методичних рекомендацій та роз'яснень, контроль якості проведення експертиз, а також навчання та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів через організацію навчальних програм та тренінгів. Всі ці заходи мають на меті забезпечити високу якість та надійність судово-медичних досліджень під час воєнного часу.

При Мін'юсті України є Координаційна рада з проблем судової експертизи, де розглядаються найважливіші питання розвитку судової експертизи, що мають міжвідомчий характер. Координаційна рада з проблем судової експертизи при Мін'юсті України є постійно діючим, консультативно-дорадчим органом, що має на меті вироблення єдиних підходів до організації судово-експертної діяльності та вирішення найважливіших питань розвитку судової експертизи, які мають міжвідомчий характер [3].

Відповідно до статті 8 Закону України «Про судову експертизу», Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX [2], підпунктів 63–65 пункту 4 Положення Мін'юст, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 року № 228, з метою належного експертного забезпечення правосуддя в умовах воєнного стану в Україні було прийнято необхідні норми. Проведення планових та позапланових перевірок діяльності судових експертів, які не працюють у державних установах, тимчасово призупинено до закінчення воєнного стану. Це призведе до змін у графіку перевірок без необхідності додаткових рішень від Міністерства юстиції. Крім того, розгляд заяв та документів для атестації судових експертів також тимчасово зупинено.

Експертам, які подали заявки на атестацію до введення воєнного стану, автоматично продовжено термін дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта. Таке продовження стосується також свідоцтв, що закінчуються протягом воєнного стану або місяця після його закінчення. Експерти мають звернутися для продовження свідоцтва протягом трьох місяців після припинення воєнного стану згідно з Положенням про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції. Якщо цього не зроблено, свідоцтво вважатиметься недійсним. Департамент експертного забезпечення правосуддя має 30 днів на організацію засідання Центральної експертно-кваліфікаційної комісії та коригування графіка перевірок діяльності судових експертів з оменту припинення чи скасування воєнного стану.

Таким чином з метою організації діяльності сфери судово-медичних експертиз в умовах воєнного стану, слід розглянути можливість підвищення ефективності координації між відповідними органами, які здійснюють судово-медичні експертизи, з метою оперативного обміну інформацією та координації дій у разі виникнення екстрених ситуацій. Також доцільно провести аналіз можливих ризиків і визначити стратегії управління в умовах воєнного стану для забезпечення безперервного функціонування судово-медичних експертиз та збереження якості роботи судово-медичних експертів. Зокрема, розробити і впровадити план навчання та підготовки персоналу з метою підвищення їхньої готовності до реагування на кризові ситуації, що можуть виникнути в умовах воєнного стану. Провести аудит існуючих ресурсів і забезпечити їхню оптимальну мобілізацію та розподіл для забезпечення неперервності проведення судово-медичних експертиз. Встановити механізми співпраці з місцевими органами влади, медичними установами та іншими зацікавленими сторонами з метою забезпечення координації дій та обміну необхідною інформацією для ефективного функціонування системи судово-медичних експертиз під час воєнного стану.

Література:

1. Клименко О.С. Публічне управління сферою судово-медичних експертиз у системі охорони здоров'я в Україні. дис. на здоб. наук. ступ. д. філософ. за спец. 281 публ. упр. та адмін. *Національний університет «Одеська політехніка», МОН України, Одеса, 2023.* URL: <https://op.edu.ua/science/disphd>
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
3. Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 1994 р. № 778 : ред. від 19.11.2019 [online]. *Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-94-п>
4. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 № 4038-XII : ред. від 17.10.2019 [online]. *Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України.* URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЮ

Ковкіна Євгенія Володимирівна

*кандидатка філологічних наук,
завідувач лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних
та психологічних досліджень*

*Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

На сьогодні розвиток України як правової держави супроводжується активними процесуальними діями щодо подолання корупції та використання дієвих заходів з метою повного викорінення корупційної злочинності в усіх гілках влади. Внутрішня політика України спрямована на формування та реалізацію стратегії удосконалення громадянського суспільства, гармонійного розвитку всіх сфер внутрішнього устрою, реформування політичної системи й зміцнення національної безпеки. Актуальним інструментом стабілізації розвитку України наразі є зміцнення протидії корупційним злочинам.

Кримінальним кодексом України передбачено кримінальну відповідальність за надання неправомірної вигоди, за спонукання іншої особи (осіб) до надання вигоди, а також за її обіцянку й отримання, зокрема у диспозиціях ст. 364, 365², 368, 368², 368³, 368⁴, 369, 369² Розділу XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [1]. Тому у слідчих органів виникає потреба у призначенні різних видів експертиз, за результатами яких можна визначити спосіб незаконного отримання вигоди й роль конкретної особи, яку підозрюють у скоєнні такого злочину.

Однією з таких є лінгвістична експертиза, об'єкт якої – мовлення фігурантів справи як речового доказу у кримінальному провадженні. Предметом лінгвістичної експертизи є визначення наявності у мовленні осіб, яких перевіряють, висловлювань про певні домовленості, узгодженості дій відносно надання коштів; обіцянки та пропозиції за виконання дій або послуг. Отже, на тепер є актуальними лінгвістичні семантико-текстуальні експертизи мовлення у таких справах із метою визначення висловлювань, які містять ознаки мовленнєвих актів пропозиції, обіцянки або спонукання до надання будь-якої вигоди як в розмовах осіб, яких перевіряють за інкримінованими статтями, так і в текстових повідомленнях.

Зараз у Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

актуальним є проведення лінгвістичних семантико-текстуальних експертиз мовлення зі встановлення в текстах, розмовах або інших об'єктах зазначених вище мовленнєвих актів. Для лінгвістичної експертизи з метою встановлення мовленнєвих актів пропозиції, обіцянки або спонукання до надання будь-якої вигоди зазвичай ставлять такі запитання: «Чи містять надані на дослідження мовленнєві об'єкти висловлювання, виражені у формі пропозиції, обіцянки або спонукання до надання будь-якої вигоди? Якщо так, то до якої саме вигоди?».

Експерт із лінгвістичного дослідження мовлення на основі дискурсивного аналізу шляхом лексико-граматичного, змістового та контекстуального аналізу визначає об'єктивний зміст усього мовленнєвого об'єкту, а також предметно-тематичний зміст (чи йдеться в досліджуваному об'єкті про передання грошових коштів, майна або виконання певних послуг за висловлену пропозицію; чи міститься у розмові (повідомленні) мета передання або обіцянки будь-якої вигоди; чи визначено ініціатора розмови; чи міститься спонукання до передання або отримання грошових коштів і в якій формі воно виражене: вимога, прохання, пропозиція і т. ін.).

Вивчаючи надані на експертизу документи та вирішуючи завдання, експерт оглядає об'єкти дослідження, їх якість і достатність інформативного матеріалу для проведення лінгвістичного дослідження, визначає методи та прийоми проведення семантико-текстуального аналізу, ураховуючи межі спеціальних знань експерта-лінгвіста. Для уточнення інформації або усунення будь-яких недоліків експерт складає клопотання відповідно до чинного законодавства, яке спрямовує до органу, що призначив експертизу, із метою роз'яснення завдань, поставлених перед експертом, або висловлює зауваження щодо якості та інформативності досліджуваного об'єкта.

На сьогодні переважна більшість мовленнєвих об'єктів міститься на цифрових носіях інформації у відео– або аудіоматеріалах. Слід зазначити, що лінгвістичні семантико-текстуальні експертизи мовлення щодо вирішення питань встановлення мовленнєвих актів пропозиції, обіцянки, прийняття або спонукання до надання будь-якої вигоди проводять експерти-лінгвісти виключно за текстовими роздруківками (стенограмами) усних повідомлень із дослідження писемного мовлення.

У разі надання мовленнєвого об'єкту на цифровому носії інформації доцільно призначати комплексну судову експертизу відео-, звукозапису та лінгвістичну семантико-текстуальну експертизу мовлення, у межах якої спочатку визначають зміст усномовленнєвого повідомлення, розмови й т. ін., а потім експерт-лінгвіст дослідить зміст текстового відтворення й визначить лінгвістичні ознаки пропозиції, обіцянки, прийняття або спонукання до надання будь-якої вигоди.

Значущим є розуміння чіткого окреслення меж компетенції експерта з лінгвістичного дослідження мовлення у справах, пов'язаних із корупційною діяльністю. До компетенції експерта не належать питання правового, юридичного характеру, тобто у лінгвістичному дослідженні не вирішують, чи у досліджуваному об'єкті йдеться про надання хабаря, чи містяться в розмовах провокація до скоєння посадового злочину або ознаки зловживання посадою тощо.

Не менш важливим є виведення за межі компетенції експерта-лінгвіста вирішення питань, що стосуються сприйняття учасниками діалогу змісту досліджуваного об'єкту, характеристики реакції співрозмовників на висловлювання одне одного, визначення наявності психологічного впливу на співрозмовника через спонукання до конкретних дій, спостереження щодо реалізованості в розмові маніпуляційних тактик й прийомів і т. ін. Зазначене можна розглядати в аспекті психологічного аналізу комунікативної ситуації лише у межах комплексного дослідження.

Вирішення завдань щодо визначення висловлювань, виражених у формі пропозиції, обіцянки або спонукання до надання будь-якої належить до складних, оскільки досліджувані об'єкти є продуктами мовленнєвої діяльності людини, що часто мають форму незавершених за змістом реплік, усічених фраз із використанням невербальних форм вираження інформації (жести, асоціації, натяки тощо). Лінгвістичні семантико-текстуальні експертизи мовлення на сучасному етапі ґрунтуються на основі теорії дослідження мовленнєвих іллокутивних актів, що (у свою чергу) знаходяться також на етапі розвитку та становлення. У теорії дослідження мовленнєвих актів провідним є твердження про те, що іллокутивний акт – це втілення у висловлюванні певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, яка надає спрямованості зазначеному висловлюванню.

Отже, на сьогодні лінгвістична експертиза мовлення є одним із інструментів, що сприяють зростанню ефективності боротьби правоохоронних органів із корупційною діяльністю. Висновки експертів щодо встановлення висловлювань, виражених у формі пропозиції, обіцянки або спонукання до надання будь-якої вигоди лягають в основу прийняття рішення про наявність або відсутність складу злочину, пов'язаного з діями, що мають на меті отримання будь-якої неправомірної вигоди.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://goo.su/9JK1> (дата звернення: 07.05.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СВІТОВИХ СТАНДАРТІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕВІДОМИХ ОСІБ В СУДОВО-МЕДИЧНУ ЕКСПЕРТНУ ПРАКТИКУ

Козань Наталія Миколаївна

*доктор медичних наук, професор, в.о. проректора з наукової роботи,
професор кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківський національний медичний університет
м. Івано-Франківськ, Україна*

Волошинович Володимир Мирославович

*кандидат медичних наук,
доцент кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківський національний медичний університет
м. Івано-Франківськ, Україна*

Коцюбинська Юлія Зіновіївна

*доктор філософії, доцент,
в.о. завідувачки кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківський національний медичний університет
м. Івано-Франківськ, Україна*

Сорока Оксана Ярославівна

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківський національний медичний університет
м. Івано-Франківськ, Україна*

Чадюк Валерія Олександрівна

*аспірант кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківський національний медичний університет
м. Івано-Франківськ, Україна*

Воєнна ситуація в Україні породила ряд соціально-негативних наслідків, серед яких висока смертність та масове потрапляння

понівечених тіл, які потребують ідентифікації. Незважаючи на заходи, вжиті владою, значна кількість загиблих залишається неідентифікованою. Одночасно, курс на європейську інтеграцію вимагає вирішення ряду питань, пов'язаних з дотриманням базових принципів міжнародного гуманітарного права, відповідно до яких кожне тіло має бути ідентифіковано та передано родичам для поховання [1, с. 537].

Зміни в правовому регулюванні процесу ідентифікації осіб, що загинули внаслідок військових дій на території України, мають відбуватися відповідно до законодавства з урахуванням прозорості, етики та міжнародних стандартів, спрямованих на захист прав людини [2, с. 1, 3, с. 13]. Ідентифікація невідомих осіб включає багато складних аспектів, вимагаючи комплексного підходу та застосування сучасних наукових досягнень. Ускладнення ідентифікації може виникати через різні обставини, коли тіло довгий час знаходилося в несприятливих умовах, коли тіло понівечене до невпізнання чи спалене доглати, гнильно змінене, скелетоване. Незважаючи на це, кожне тіло повинно бути ідентифіковане та передане родичам для поховання згідно з міжнародним гуманітарним правом.

Таким чином, питання ідентифікації залишаються актуальними в судово-медичній експертній практиці, спонукаючи до розвитку нових систем та методів для полегшення роботи судово-медичних експертів, особливо в умовах масової трагедії.

У світі існує декілька організацій, які відповідають за ідентифікацію великої кількості жертв різноманітних катастроф і розробляють методики для цього в залежності від їх типу.

1. Міжнародна організація Disaster Victim Identification (DVI) INTERPOL – уповноважена займатися ідентифікацією жертв інцидентів з масовими людськими жертвами, як техногенного, так і природного характеру.

2. Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ, англ. International Committee of the Red Cross ICRC) – приватна гуманітарна установа, яка має унікальні повноваження, що базуються на міжнародному гуманітарному праві Женевських конвенцій, для захисту жертв міжнародних і внутрішніх збройних конфліктів.

3. Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти (англ. International Commission on Missing Persons, ICMP) – міжнародна організація, яка спеціалізується на вирішенні питань зниклих безвісти внаслідок збройних конфліктів, порушень прав людини та природних катастроф. Ця комісія надає допомогу урядам у проведенні ексгумацій масових поховань і ідентифікації осіб за допомогою ДНК. Вона також підтримує асоціації сімей зниклих безвісти та допомагає у створенні стратегій та установ для пошуку зниклих безвісти.

В Україні права людини бути ідентифікованою забезпечує Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих

обставин» – відповідно до частини 1 статті 5 цього закону, особа, зникла безвісти за особливих обставин, має всі права, гарантовані Конституцією та законами України, а також має право на всебічне розслідування обставин її зникнення та встановлення її місцеперебування [5].

У випадках масової трагедії, ідентифікація загиблих має бути проведена виключно спеціалізованою комісією або органом місцевої влади після ретельного аналізу та оцінки відповідних даних. Для ідентифікації жертв враховуються ступінь пошкодження людських рештків, час, протягом якого людські рештки залишалися відкритими, і пов'язані з цим зміни впливатимуть на характер і якість посмертних даних. Вибір методів ідентифікації залежить від умов і є науково обґрунтованими, надійним, застосовними в польових умовах і такими, що можуть бути реалізовані протягом розумного періоду часу. Основними методами є дерматогліфічний, порівняльний стоматологічний аналіз і аналіз ДНК. Вторинні засоби ідентифікації включають особистий опис, медичні висновки, татуювання, а також особисті речі та одяг. Ідентифікація за фотографіями може бути ненадійною, а візуальна ідентифікація свідком може бути вкрай обтяжливою. Оцінка всіх даних має бути здійснена з урахуванням інформації про зниклих безвісти, а якість даних має відповідати високим стандартам.

Основні принципи судово-медичної ідентифікації включають:

- Застосування мультидисциплінарного підходу.
- Використання всіх доступних доказів для підтвердження тотожності між останками та зниклою особою.

Сукупність інтеграційних фахових зв'язків у галузі ідентифікації осіб та проведення судово-медичних експертиз у міжнародній практиці регулюється структурою ICPO-Interpol, яка об'єднала в собі не тільки об'єм інтелектуального людського ресурсу, а й системність напрацьованих алгоритмів та протоколів адаптованих до різних умов виникнення катастроф з відповідними наслідками [4, с. 18]. Спеціально для випадків надзвичайних ситуацій міжнародного та національного масштабу Інтерполом був розроблений методологічний підхід Disaster Victim Identification (DVI-interpol), процес якого складається із чотирьох окремих фаз:

1. Огляд місця події та встановлення осіб загиблих.
2. Забір інформації після смерті, включаючи ДНК, відбитки пальців та характеристику стоматологічного статусу.
3. Забір можливого прижиттєвого матеріалу (даних клінічного стоматологічного огляду та медичних карт хворого, інформації від родичів та сім'ї).
4. Реконсіяція, яка включає контроль, верифікацію та перевірку виконання кожного із попередніх етапів та формулюванні висновків.

Відповідно до критеріїв Interpol, ідентифікації повинна бути підтверджена обов'язковими позитивними результатами співставлення результатів дослідження хоча б однієї з первинних ознак (стоматологічний статусу, ДНК, відбитки пальців), сукупністю унікальних вторинних ознак, або ж комбінацією доказової інформації, отриманої з сукупності первинних і вторинних достовірних критеріїв порівняння.

Однак, крім алгоритму ідентифікації, описаному у DVI Guide, процес ідентифікації у випадках масових катастроф забезпечується ще й відповідним програмним забезпеченням, яке помітно оптимізує виконання процесу співставлення даних та пошуку аналогічних співпадінь.

Висновки. Таким чином, обраний Україною курс на європейську інтеграцію вимагає вирішення низки питань, пов'язаних із забезпеченням базових принципів міжнародного гуманітарного права, які передбачають впровадження методів ідентифікації згідно до світових стандартів.

Література:

1. N. M. Kozan, V. I. Gunas V. D., Mishalov V. M. Voloshynovych, V. O. Chadyk Possibilities of using the dermatoglyphic method to identify an unknown person (literature review). Reports of Vinnytsia National Medical University/ 2020. 24 (3):537-542 <https://reports-vnmedical.com.ua/index.php/journal/article/view/794>
2. Charles, A., Ramani, P., Sherlin, H. J., Dilip, S., Srinivas, S., & Jayaraj, G. (2018). Evaluation of dermatoglyphic patterns using digital scanner technique in skeletal malocclusion: A descriptive study. Indian Journal of Dental Research, 29 (6), 711. doi: 10.4103/ijdr.IJDR_137_18
3. Serebrennikova, O. A., Gunas, V. I., Klimas, L. A., Ocheretna, N. P., & Shayuk, A. V. (2019). Predictive assessment of the association of dermatoglyphic indicators with indicators of personality traits, established by factor analysis. Reports of Morphology, 25 (1), 12–8. doi: 10.31393/morphology-journal-2019-25(1)-02
4. Принципи функціонування системи DVI INTERPOL та спеціалізованого програмного забезпечення PLASS DATA SOFTWARE у розрізі міжнародної співпраці та післядипломної освіти спеціалістів стосовно ідентифікації осіб / Є. Я. Костенко // Судово-медична експертиза. – 2015. – № 2. – С. 16-28. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sme_2015_2_5
5. <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>

СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНА ОЦІНКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ СЕКСУАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ

Козерацька Олена Андріївна

доктор медичних наук, головний судово-психіатричний експерт

Центру судових експертиз,

провідний науковий співробітник відділу наукових досліджень

судово-психіатричної експертизи

ДУ «Інститут судової психіатрії

Міністерства охорони здоров'я України»

м. Київ, Україна

Обґрунтування вибору теми дослідження. В Україні та світі спостерігається невтішна тенденція до зростання злочинності на сексуальному підґрунті. За даними наукових досліджень в місцях позбавлення волі за скоєння зґвалтувань покарання відбувають 73% від загальної кількості засуджених за сексуальні злочини, більше 1/3 з них – повторно, що свідчить про недостатність профілактики даного виду правопорушень [1–4]. Останнє підтверджується тими обставинами, що за опублікованими даними тільки кількість зафіксованих сексуальних деліктів зростає за період 2012–2022 рр. удвічі [5–7]. Сексуальне насильство полягає в спричиненні потерпілим не тільки фізичного, але й психічного страждання. Згідно з дослідженнями науковців [8–14] в переважній більшості жертв сексуального насильства розвиваються розлади адаптації та посттравматичний стресовий розлад.

Вивченню сексуальних правопорушень присвячена низка досліджень останнього десятиріччя [3, 6, 11, 15–17, 18]. Як свідчить аналіз літератури, чисельні аспекти проблеми судово-психіатричної експертизи (СПЕ) осіб, які скоїли злочини на сексуальному підґрунті, досліджені не в повному обсязі. Досі не розроблені чіткі критерії судово-психіатричної оцінки психічних розладів у осіб, які скоїли сексуальні правопорушення, зокрема «обмеженої осудності». Не завжди враховується той факт, що сексуальна поведінка є результатом інтеграції соціальних, психологічних, соціально-психологічних, біологічних факторів, а сексуальний делікт, що є одним з видів порушення поведінки, також відображає різні рівні взаємодії особистості та середовища.

Безумовно, судово-психіатрична експертна оцінка не може ґрунтуватися тільки на констатації наявності психічного розладу, вона потребує визначення його динаміки, перебігу, глибини та тяжкості, специфічних особливостей, психологічного аналізу структури особистості злочинця, який скоїв злочин проти здоров'я та статевої недоторканості особи, її мотиваційної сфери, динаміки емоційного стану

з урахуванням характерологічних особливостей і кримінальної ситуації, можливості довільної саморегуляції при здійсненні агресивних дій.

Виходячи з вказаного, комплексне дослідження осіб, об'єднаних загальною ознакою – наявністю елемента агресії в структурі сексуальної протиправної поведінки, є актуальним і своєчасним для виявлення чітких критеріїв оцінки їхнього психічного стану. Це може посприяти розкриттю механізмів суспільно-небезпечного діяння (СНД), а також уточненню шляхів профілактики повторних СНД.

Особливу актуальність темі дослідження надає взаємна детермінованість кримінальної агресії та негативних процесів у суспільстві (економічна криза, трансформація політичних систем і правових інститутів, переоцінка цінностей і девальвація ідеалів) [19–22]. Несприятливі макро- та мікросоціальні фактори впливу на людину сприяють формуванню в неї кримінальної агресії, що виявляється у вигляді тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи [23].

Намагання на державному рівні нівелювати вплив негативних факторів знайшло своє відображення в Міжгалузевій комплексній програмі «Здоров'я нації – стратегія розвитку охорони здоров'я на 2016–2030 роки». У розділі «Розробка плану дій в області психічного здоров'я» серед пріоритетних стратегічних програм зазначені профілактичні заходи з попередження насильства щодо жінок і дітей.

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що розробка теоретичних, методологічних і практичних аспектів судово-психіатричної експертної оцінки психічних розладів у осіб, які скоїли злочини проти здоров'я та статевої недоторканості особи, є актуальною проблемою судової психіатрії.

Об'єкт дослідження: психічні та поведінкові розлади в осіб, які скоїли кримінальні правопорушення на сексуальному підґрунті.

Мета дослідження – на основі дослідження з позицій міждисциплінарного підходу клініко-психопатологічних, соціальних, сексологічних, контекстуально-кримінальних та віктимогенних чинників формування й реалізації кримінальної поведінки сексуального спрямування, обґрунтувати судово-психіатричну модель оцінки здатності усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними в осіб, які скоїли сексуальні злочини, та систему заходів з попередження цих правопорушень шляхом розробки критеріїв судово-психіатричної оцінки та призначення заходів медичного характеру зазначеній категорії осіб.

Методи дослідження: анамнестичний, інформаційно-аналітичний, соціально-демографічний, клініко-психопатологічний, психодіагностичний, експертного дослідження документації, судово-психіатричного аналізу генезу СНД, статистичний.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження ґрунтується на основі аналізу суцільної вибірки з підекспертних, які скоїли кримінальні правопорушення на сексуальному підґрунті та перебували на СПЕ в судово-психіатричній установі м. Києва з 2000 р. по 2015 р. (протягом 16 років), усього вивчено 287 підекспертних. Також

проводилося дослідження потерпілих у рамках виконання СПЕ за даних проміжок часу для вивчення питання можливої віктимної поведінки з їхнього боку, що робилося з метою дослідження питання мотивації протиправного діяння та можливих заходів профілактичного характеру, вивчено 70 потерпілих.

З метою визначення взаємозв'язку між ступенем порушення можливості усвідомлювати свої дії та/або керувати ними і вирішенням експертних питань усі спостереження були розподілені на 3 групи: 1 (200 спостережень) – підекспертні, визнані «осудними»; 2 (14 спостережень) – підекспертні, визнані «неосудними»; 3 (73 спостереження) – «обмежено осудні». Остання була штучно сформована з групи «осудних», виходячи з концепції «обмеженої осудності». Гіпотеза полягала в тому, що штучно створена група «обмежено осудних» повинна мати показники, відмінні від інших груп. Для цього був використаний метод оцінки відносного ризику, що застосовується для двох дихотомічних змінних.

Концепція роботи базувалася на системному підході до поняття «обмежена осудність». Відповідно до неї будь-який психічний розлад проявляється через діяльність особи в мікро- та макросоціумі, де лишаються відповідні відбитки. Отже, дослідження соціуму або кримінальної ситуації в нашому випадку стає обов'язковим. Ступінь тяжкості психічного розладу встановлюється через його відбиття в певних елементах кримінальної дії. У випадку відсутності психічного розладу приймається рішення про здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними на період скоєння СНД, а за наявності тяжкого психічного розладу на період скоєння злочину – рішення про нездатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними на цей проміжок часу.

Основними сексологічними факторами, які впливають на скоєння сексуального правопорушення, визначено викривлення сексуального потягу, специфіка мотивації, наявність парафілій та клішованість сексуальних дій.

Викривлення сексуального потягу за об'єктом F65, мало місце у майже у всіх обмежено осудних (91,8% осіб), на відміну від осудних (34,0%) та неосудних (29,6%). Також у групі «обмежено осудних» порівняно з «осудними» достовірно переважали підекспертні, в яких спостерігалася агресивно-насильницька психопатологічна мотивація, що сполучалася з задоволенням викривленого сексуального потягу ($p < 0,002$). У групі «осудних» порівняно з «обмежено осудними» достовірно превалювали досліджувані з корисливою ($p < 0,001$), агресивною ($p < 0,002$), корисно-насильницькою ($p < 0,02$) мотивацією. У переважній більшості осіб з парафіліями діагностовано педофілію F65.4 (65,8% обмежено осудних, 19,0% осудних, 28,6% неосудних), серед інших розладів зустрічалися фетішизм F65.0, ексгібіціонізм F65.2, геронто- чи некрофілія F65.8, садизм F65.5. Клішованість сексуальних дій мала місце у 38,4% обмежено осудних, на відміну від 3,0% осудних

та 7,15% неосудних; серійність – у 41,0% обмежено осудних, на відміну від 13,0% осудних та 14,3% неосудних.

У осудних осіб викривлення сексуального потягу мало обсесивний характер із збереженням критичних здібностей, на відміну від інших груп обмежених (для обмежено осудних – викривлення сексуального потягу компульсивного, неосудних – імпульсивного характеру).

Серед контекстуально-кримінальних факторів, такими, що мають вплив на скоєння сексуального правопорушення, означено такі. Ситуаційність скоєння СНД – 92,9% неосудних; 57,8% обмежено осудних; 79,0% осудних.

Мотивація скоєння правопорушення: загострення сексуального потягу у стані сп'яніння (35,7% неосудних, 37,0% обмежено осудних, 66,5% осудних), корисно-насилницька (відсутня у неосудних, 50,7% у обмежено осудних, 9,5% у осудних).

Встановлено, що віктимологічні чинники відіграють істотну роль в генезисі ситуації сексуального насильства. Низький соціальний статус потерпілої особи, якому відповідає низький освітній і культурний рівень, має істотне віктимологічне значення ($p < 0,02$). В 30,0% випадків звалтування здійснювалось по відношенню до випадкової жертви, в інших 30,0% – гвалтівники були знайомі з потерпілими за місцем проживання або підтримували дружні стосунки. У 15,0% випадків злочинець знайомився з потерпілою напередодні вчинення злочину, в такий спосіб полегшуючи сексуальний напад. Сексуальне насильство з боку родичів мало місце майже у 17,0% випадках, подружнє насильство – у 3% випадків.

Серед осудних (53,5%) та неосудних (57,0%) підекспертних переважали випадки сексуального насильства по відношенню до дорослих осіб, на відміну від обмежено осудних, дорослі жертви яких становили 26,0%. Сексуальне правопорушення стосовно малолітніх осіб скоїли 15,5% осудних, 14,3% неосудних і 52,1% обмежено осудних осіб.

На основі запропонованих медичних критеріїв судово-психіатричної оцінки осіб, які скоїли правопорушення на сексуальному підґрунті, сформульовано критерії призначення примусових заходів медичного характеру залежно від ступеня порушення здатності усвідомлювати свої дії та/або керувати ними.

Критерієм застосування заходів медичного характеру у вигляді спрямування до спеціалізованого стаціонарного психіатричного закладу є визнання особи «неосудною» (50,0% – суворий нагляд, 35,7% – посилений нагляд, 14,3% – загальне спостереження); у вигляді надання амбулаторної допомоги в рамках ст.92.КК України – визнання особи «обмежено осудною» (100%).

Висновки. На основі аналізу і узагальнення результатів дослідження, враховуючи клініко-експертні уявлення про перебіг психічних розладів, особливості реалізації хибного сексуального потягу, розроблена модель судово-психіатричної оцінки здатності усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними в осіб, які вчинили сексуальні злочини. Запропонована судово-психіатрична модель оцінки та профілактики правопорушень,

скоєних на сексуальному підґрунті, буде сприяти стандартизації експертної оцінки психічних розладів у осіб, які скоїли сексуальні злочини, та забезпеченню певного алгоритму дослідження психічного стану особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, в умовах судово-психіатричної експертизи для забезпечення науковості та повноти експертного дослідження, доказовості експертних висновків.

Література:

1. Шум СС. Стан насильницької злочинності в Україні. Право та держ. упр. 2021;(1):116-24. doi <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.18>.
2. Ревенок АА, Олейник ОП, Радзевилова АВ, Кирилук ЕА. Судебно-психиатрическая экспертная оценка психических расстройств в участников боевых действий. Психиатрия, психотерапия и клин. психология 2020;11(3):523-30.
3. Carlsson AC, Owen U, Rajan G. Sexual violence, mental health, and suicidality-Results from a survey in cooperation with idea-driven organizations and their social media platform followers. Health Sci Rep. 2022 Dec 2;6(1):e973. doi: 10.1002/hsr2.973.
4. Dworkin ER, Jaffe AE, Bedard-Gilligan M, Fitzpatrick S. PTSD in the year following sexual assault: A Meta-Analysis of Prospective Studies. Trauma Violence Abuse. 2023 Apr;24(2):497-514. doi: 10.1177/15248380211032213.
5. Шалгунова СА. Кримінологічні ознаки серійних сексуальних вбивств. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012;(1):466-77. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2012_1_57.
6. Андрусак Г. Суспільна небезпека та деякі правові позиції кваліфікації зґвалтування. Історико-правовий часопис. 2019;(2):94-8. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2019_2_20
7. Скок ОС, Вербицька КВ. Особливості кримінальної відповідальності за сексуальне насильство. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022;(1):282-9. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2022_1_45.
8. Напреєнко ОК, Марценковський ДІ. Депресії при посттравматичному стресовому розладі у дітей та підлітків. Нейропедіатрія та нейропсихіатрія. 2019;(2):20-8.
9. Мишиев ВД, Барановский КЛ, Барановская ЛМ, Лебедев ДС, Зеленев КЕ. Системный подход в организации реабилитации пациентов с психическими расстройствами. Психиатрия, психотерапия и клин. психология. 2019;10(2):312-8.
10. Кожина ГМ, Зеленська КО, Краськовська ТЮ, Кожин МІ. Комплексний підхід в терапії розладів адаптації. Укр. вісн. психоневрології. 2020;28(4):34-39. doi: <https://doi.org/10.36927/2079-0325-V28-is4-2020-6>.
11. Honda T, Wynter K, Yokota J, Tran T, Ujiie Y, Niwa M, et al. Sexual violence as a key contributor to poor mental health among japanese women

subjected to intimate partner violence. *J Womens Health (Larchmt)*. 2018 May;27(5):716-23. doi: 10.1089/jwh.2016.6276.

12. Ullman SE, O'Callaghan E, Shepp V, Harris C. Reasons for and experiences of sexual assault nondisclosure in a diverse community sample. *J Fam Violence*. 2020 Nov;35(8):839-51. doi: 10.1007/s10896-020-00141-9.

13. Dworkin ER. Risk for mental disorders associated with sexual assault: A meta-analysis. *Trauma Violence Abuse*. 2020 Dec;21(5):1011-28. doi: 10.1177/1524838018813198.

14. Koon-Magnin S, Selwyn CN, Isaak H, Langhinrichsen-Rohling J. Rape myth acceptance and other barriers to formally reporting sexual assault among college students with and without sexual assault histories. *J Interpers Violence*. 2023 May;38(9-10):6773-97. doi: 10.1177/08862605221137703.

15. Маркова МВ. Сексуальна аддикція: аналіз феномена. *Укр. вісн. психоневрології*. 2013;21(3):59-64.

16. Маркова МВ, Кришталь ЄВ, Абдяхімова ЦБ, Агішева НК, Кришталь Т.В. Медико-психологічні аспекти сексуальності, сексуальної поведінки та сексуального здоров'я і його порушень. В: Пилюгіна ГЯ, редактор. *Медична психологія: в 2 т. Вінниця: Нова кн.; 2020. Т. 2. Спеціальна медична психологія.. с. 365-390*

17. Baigoria J, Warmling D, Magno Neves C, Delzivo CR, Salema Coelho EB. Prevalence and associated factors with sexual violence against women: systematic review. *Rev Salud Publica*. 2017 Nov-Dec;19(6):818-26. doi: 10.15446/rsap.V19n6.65499.

18. Borumandnia N, Khadembashi N, Tabatabaei M, Alavi Majd H. The prevalence rate of sexual violence worldwide: a trend analysis. *BMC Public Health*. 2020 Nov 30;20(1):1835. doi: 10.1186/s12889-020-09926-5.

19. Лінський ІВ, Кузьмінов ВН, Мінко ОІ, Кожина ГМ, Гриневиц ЄГ, Овчаренко МО, та ін. Питущі особи в мікросоціальному оточенні мешканців України. Вікові та гендерні особливості. *Укр.. вісн. психоневрології*. 2021;29(1):4-11. doi: <https://doi.org/10.36927/2079-0325-V29-is1-2021-1>.

20. Belov O, Pshuk N. Some trends of clinical phenomenology of modern depressive disorders. *Психиатрия, психотерапия и клин. психология*. 2020;11(1):98-104.

21. Марута НО. Оцінка стресостійкості та індивідуально-психологічних особливостей у хворих на рекурентні депресивні розлади. *Укр. вісн. психоневрології*. 2022;30(3):70-1.

22. Маркова МВ, Кочарян ГС, Авраменко АІ. Вплив воєнних дій на психічне і сексуальне здоров'я населення України/ *Укр/ вісн/ психоневрології*. 2022;20, (3):64. doi: <https://doi.org/10.36927/2079-0325-V30-is3-2022-57>.

23. Перцева ТО, Огоренко ВВ, Кожина ГМ, редактори. *Актуальні проблеми сімейного насильства*. Дніпро: Ліра ЛТД;2021. 187 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ГІРНИЧОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Коновалов Олександр Дмитрович

старший судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Гірничовидобувна промисловість – одна з найнебезпечніших у сфері промисловості України. Незадовільні умови праці, технічний стан засобів виробництва та недосконалість технологій видобутку корисних копалин підвищують ризики впливу небезпечних та шкідливих факторів на гірників, які працюють на шахтах, гірничозбагачувальних комбінатах та в кар'єрах. Незадовільний стан охорони праці та промислової безпеки на підприємствах гірничодобувної промисловості обумовлений комплексом об'єктивних та суб'єктивних причин. Головними є існуючі недоліки в законодавстві про охорону праці, незадовільні умови праці, невідповідний технічний стан засобів виробництва та чисельні порушення вимог правил безпеки і технологічних регламентів технічним персоналом, що породжує високий рівень аварійності, який супроводжується нещасними випадками з тяжкими і смертельними наслідками та матеріальними збитками, що обумовлює реєстрацію чималої кількості кримінальних проваджень, пов'язаних з порушеннями вимог законодавства про охорону праці в гірничій промисловості. Високий рівень аварійності і травматизму на підприємствах гірничої промисловості та труднощі в розслідуванні і розкритті обставин та причин неправильних дій технічного персоналу, пов'язаних з порушеннями вимог правил безпеки та технології робіт, обумовили необхідність введення в клас судових інженерно-технічних експертиз рід гірничотехнічної експертизи.

8 листопада 2002 року на засіданні Президії науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, було прийнято рішення про створення нової експертної спеціальності «Дослідження причин та наслідків надзвичайних подій в гірничій промисловості і в підземних умовах» та внесення її до Додатку 4 Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 15.07.97 № 285/7-А, до розділу «Інженерно-технічні експертизи»

Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Перед експертами цієї спеціальності було поставлено завдання щодо встановлення необхідних для слідства або суду фактичних обставин та причин виникнення і розвитку надзвичайних подій та спричинених негативних наслідків на підприємствах гірничої промисловості і в підземних умовах, які можуть бути визнані доказами в процесі розслідування кримінальних, цивільних або адміністративних справ.

У Дніпропетровському науково-дослідному інституті судових експертиз Міністерства юстиції України з 2011 року проводяться судово-експертні дослідження причин та наслідків надзвичайних подій на підприємствах гірничовидобувної промисловості України за експертною спеціальністю 10.15 «Дослідження причин та наслідків надзвичайних подій в гірничій промисловості і в підземних умовах». Постійне надходження у ДніпроНДІСЕ чималої кількості кримінальних проваджень та цивільних справ для вирішення питань шляхом проведення гірничотехнічної експертизи, свідчить про актуальність цього напрямку судової експертизи серед фізичних осіб та суб'єктів господарювання.

У гірничотехнічній експертизі встановлена одна експертна спеціальність 10.15 «Дослідження причин та наслідків надзвичайних подій в гірничій промисловості і в підземних умовах», яка охоплює судово-експертні дослідження надзвичайних подій у всіх галузях гірничої промисловості України. Але в гірничій промисловості розробка родовищ та видобуток корисних копалин здійснюється за різними напрямками та способами, які характеризуються видами корисних копалин та умовами їх залягання, що висуває умови до специфіки технологій розробки, які мають принципові галузеві відмінності. У зв'язку з чим ВНЗ з гірничої справи готують гірничих інженерів-технологів за «вузькою» спеціалізацією: для вугільної галузі, для рудної та нерудної галузей, для галузі з видобування сировини для виробництва кольорових металів, які розподіляються на розробку родовищ підземним способом, відритим способом та комбінованим. Гірничий інженер-технолог під час навчання у ВНЗ одержує знання за спеціалізацією: «Підземна (відкрита) розробка вугільних родовищ» або «Підземна (відкрита) розробка рудних родовищ».

У сучасній практиці проведення судових гірничотехнічних експертиз застосовуються методики та науково-теоретичні розробки Донецького НДІСЕ, які виконувалися на протязі 2002–2012 років, згідно з якими експерти проводять судово-технічні дослідження обставин та причин надзвичайних подій, що сталися на підприємствах вугільнодобувної та гірничорудної і нерудної галузей гірничій промисловості.

Ці методики розроблені з урахуванням специфіки технологій та умов розробки вугільних родовищ та функціонування підприємств вугільновидобувної промисловості. Специфіка ж технологій та умов розробки рудних та нерудних родовищ корисних копалин та функціонування підприємств гірничорудної промисловості має суттєві відмінності, але ці відмінності не досліджено та не враховано в попередньо виконаних методиках і науково-теоретичних розробках Донецького НДІСЕ, що може впливати на повноту та всебічність досліджень, і в кінцевому результаті на об'єктивність та якість висновків експертизи, так як гірничий інженер-технолог за гірничою спеціалізацією «Розробка вугільних родовищ» не буде володіти необхідним обсягом спеціальних знань та професійною компетенцією щодо специфіки технологій розробки рудних та нерудних родовищ корисних копалин.

Гірнича промисловість поділяється на галузі видобування корисних копалин, які в свою чергу поділяються за напрямками та способами розробки родовищ.

Вугільна галузь поділяється на кілька напрямків видобування корисних копалин:

1. Видобування кам'яного вугілля.
2. Видобування бурого вугілля.
3. Видобування торфа.
4. Видобування горючого сланця.
5. Видобування кристалогідратів.

Рудна та нерудна галузі також поділяються на кілька напрямків видобування корисних копалин:

1. Видобування залізної, марганцевої руди та руд поліметалів.
2. Видобування мармуру.
3. Видобування гранітів.
4. Видобування пісковика.
5. Видобування глини.
6. Видобування піску.
7. Видобування вапна.
8. Видобування кам'яної солі.
9. Видобування калійної солі.

Приведені напрямки видобування корисних копалин здійснюються підземним, відкритим та комбінованим способами за технологіями, які характеризуються видом корисної копалини та пристосуванням до небезпечних і шкідливих техногенних та природних небезпечних факторів, які породжуються властивостями цих корисних копалин під час їх розробки та збагачуванні.

Головними чинниками, які характеризують та обумовлюють специфіку технологій розробки вугільних та рудних родовищ підземним способом є небезпечні природні та техногенні фактори на вугільних і рудних шахтах:

1. Небезпечні фактори на вугільних шахтах:

– газодинамічні явища, обвалення порід покрівлі, газоносність, вибухонебезпечний газ метан, вибухонебезпечний вугільний пил, вибух пилометаноповітряної суміші, екзогенні та ендегенні пожежі, гірський тиск, обводненість та затоплення гірничих виробок.

2. Небезпечні фактори на рудних шахтах:

– гірський тиск, гірські удари, обвалення порід покрівлі, отруйні гази CO, NO, NO₂, SO₂, обводненість та затоплення гірничих виробок.

З метою забезпечення безпеки праці, указані небезпечні фактори викликають потребу в розробці та впровадженні заходів щодо їх попередження:

Заходи на вугільних шахтах:

- вимоги до пилогазового режиму і вентиляції шахт;
- вимоги щодо вибухонебезпечності гірничих машин, механізмів та електрообладнання;
- заходи по дегазації вугільних шахт;
- вимоги до безпеки ведення буро-вибухових робіт;
- кріплення (перекріплення) гірничих виробок.

Заходи на рудних шахтах:

- вимоги до пилогазового режиму і вентиляції шахт;
- вимоги до ведення буро-вибухових робіт;
- кріплення (перекріплення) гірничих виробок.

Вибір технологій розробки родовищ та видобутку корисних копалин підземним способом обумовлюють гірничотехнічні, гірничогеологічні та гідрогеологічні умови залягання родовища, у зв'язку з чим ці технології відрізняються за такими параметрами:

- кількість вугільних пластів або рудних покладів, що розробляються та глибина їх залягання;
- кут падіння вугільного пласта або рудного покладу;
- види вміщуючих порід та їх властивості;
- фізичні та хімічні властивості корисних копалин (міцність, тріщинуватість, стійкість, питома вага, структура та інші);
- системи розробки;
- гірничі машини і комплекси, механізація гірничих робіт;
- спосіб розробки, схема розкриття, система підготовки, система розробки, схема провітрювання шахтного поля;
- правила безпеки ведення гірничих робіт, система управління охороною праці та технічні регламенти;

- гідро-геологічні умови, обводненість;
- спосіб розробки;
- правила безпеки ведення гірничих робіт, система управління охороною праці та технічні регламенти.

Вибір систем розробки також здійснюється з урахуванням забезпечення безпеки праці, раціонального використання надр, механізації та автоматизації процесів, зниження втрат і засмічення корисних копалин при їх виїмці.

Приведені різноматні небезпечні фактори та гірничотехнічні, гірничогеологічні і гідрогеологічні умови залягання родовища, обумовлюють принципові відмінності технологій розробки вугільних та рудних родовищ підземним способом.

Отже, вказані відмінності технологій розробки родовищ корисних копалин у вугільнодобувній та гірничорудній і нерудній галузях гірничої промисловості, які пристосовуються до небезпечних природних і техногенних факторів на шахтах та кар'єрах, висувають вимоги до обсягу та рівня спеціальних знань судового експерта-гірничотехніка, до його професійної компетенції щодо проведення успішних судово-експертних досліджень.

Предмет гірничотехнічної експертизи – це відображена в матеріалах справи (вихідні дані) інформація про обставини, причини та спричинені наслідки надзвичайної події, що стали об'єктами розслідування та відносно яких експерт проводить дослідження і надає висновок щодо поставлених на вирішення експертизи питань або в порядку експертної ініціативи.

Об'єктами гірничотехнічної експертизи є: матеріальні й матеріалізовані джерела інформації (речові докази, фрагменти місця події, зразки, гірничі виробки, комунікації, способи і засоби виробництва, системи керування, контролю та захисту, документи тощо).

Основними завданнями гірничотехнічної експертизи є:

- верифікація виду техногенної аварії на гірничому підприємстві (рудникова ендегенна чи екзогенна пожежа, обвалення порід покрівлі, вибух пилometаноповітряної суміші, затоплення підземних виробок, газодинамічні явища, гірничий удар тощо), встановлення її причин та обставин, а також ступеня тяжкості матеріально-технічних і екологічних наслідків; з'ясування причин порушень технологічного гірничого процесу; визначення відповідності фактичних умов експлуатації гірничих машин, механізмів, обладнання, інструментів вимогам нормативно-технічної документації, їх технічного стану й придатності для виконання конкретних технологічних та технічних операцій;

- виявлення наявності дефектів гірничих машин, обладнання й механізмів, технічних причин і часу їх виникнення;
- встановлення відповідності кваліфікації суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яка ним виконується;
- визначення об'єктивної можливості виконання певних дій у заданих гірничогеологічних та гірничотехнічних умовах;
- встановлення недоліків організаційно-технічного характеру у виробничому процесі гірничого підприємства;
- визначення відповідності умов праці на гірничому підприємстві й певному робочому місці правилам і нормам техніки безпеки;
- виявлення обставин, наслідком яких стало професійне захворювання, виробниче травмування чи аварія на підприємстві гірничої промисловості;
- встановлення послідовності явищ, що призвели до надзвичайної ситуації на шахті;
- встановлення придатності (якості) використовуваних матеріалів та інструментів відповідно до безпеки ведення певного виду робіт;
- встановлення природних або гірничо-геологічних явищ, які могли обумовити виникнення досліджуваної події, з урахуванням впливу людського фактора;
- оцінка адекватності дій причетних до події осіб у певній виробничій ситуації;
- встановлення відповідності поведінки осіб, причетних до події, вимогам нормативно-правових актів з охорони праці, що регламентують дії гірників та інженерно-технічних працівників у нормальних та екстремальних виробничих умовах;
- виявлення дій осіб, що не відповідали вимогам нормативно-правових актів з охорони праці і які знаходилися у прямому (безпосередньому) причинно-наслідковому зв'язку з настанням події або ускладненням та розвитком негативних наслідків певної надзвичайної ситуації.

Завдання, об'єкти дослідження та питання, поставлені на вирішення судової експертизи, визначають предмет експертизи і є головними ознаками, які відрізняють один вид судової експертизи від іншого.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- Які організаційні та технічні причини виникнення надзвичайної ситуації?
- Які особи, причетні до події, мали технічну можливість запобігти настанню надзвичайної ситуації та які їх дії (бездіяльність) з технічної точки зору знаходились в прямому (безпосередньому) причинно-наслідковому зв'язку з настанням події та її негативними наслідками?

– Чи відповідають дії осіб, причетних до створення загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків на виробництві, вимогам відповідних нормативно-правових актів з охорони праці?

– Що стало причиною загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків на виробництві?

– Дії яких осіб у даній виробничій ситуації не відповідають вимогам нормативно-правових актів з охорони праці?

– Чи відповідає стан охорони праці на виробництві вимогам нормативних актів з охорони праці?

– Чи відповідає організація роботи на виробництві вимогам нормативних актів з охорони праці?

– Чи відповідає порядок виконання робіт на виробництві вимогам технічної документації (експлуатаційна інструкція, паспорт, технологічний регламент)?

– Невиконання яких вимог безпеки з технічної точки зору перебуває у причинно-наслідковому зв'язку зі створенням загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на виробництві?

– Які порушення вимог нормативно-правових актів з охорони праці допущені особами, причетними до створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків?

– Чи відповідають матеріали розслідування аварії або нещасного випадку вимогам нормативних актів з охорони праці?

– Вимоги яких нормативних актів з питань охорони праці не забезпечені особами технічного персоналу під час виконання робіт в досліджуваній виробничій ситуації?

– Чи відповідає технічний стан устаткування, механізмів, гірничих машин вимогам технічних регламентів та експлуатаційних інструкцій?

– Чи відповідає технічний стан устаткування, механізмів, гірничих машин умовам виробничого середовища, в якому вони експлуатуються?

– Невиконання яких вимог нормативних актів з охорони праці та технологічного процесу технічним персоналом спричинило небезпечну виробничу ситуацію та настання в її умовах аварії, нещасного випадку?

– Чи відповідав стан та вид кріплення гірничих виробок, в яких сталася аварія, розробленому паспорту кріплення?

Враховуючи наведені відмінності технологій розробки родовищ корисних копалин у вугільновидобувній та гірничорудній галузях, логічним є висновок, що успішні судово-експертні дослідження надзвичайних подій у різних галузях, може проводити судовий експерт за фахом гірничий інженер-технолог на підставі спеціальних знань, який має відповідну спеціальну освіту гірничого інженера-технолога «Підземна (відкрита) розробка вугільних родовищ» або «Підземна

(відкрита) розробка рудних родовищ» та пізнання щодо технологій розробки та видобування корисних копалин у вугільнодобувній галузі, гірничорудній та нерудній галузях, відкритим та підземним способами розробки корисних копалин.

З огляду на викладене можна дійти висновку, що у зв'язку з необхідністю подальшого розвитку гірничотехнічної експертизи доцільно започаткувати експертну спеціальність «Дослідження причин та наслідків надзвичайних подій у рудній та нерудній галузях гірничої промисловості», яка сприятиме підвищенню якості проведення досліджень надзвичайних подій у рудній та нерудній галузях гірничої промисловості судовими експертами з необхідним обсягом і рівнем спеціальних знань та професійної компетенції.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Константиновська Оксана Геннадіївна

головний судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Під час збройної російської агресії Російської Федерації в Україні вимушено відбуваються істотні зміни в усіх сферах життєдіяльності країни, які безпосередньо стосуються підприємств та населення, серед яких найпоширенішими є:

- збитки, завданні підприємствам, установам та організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок втрати, руйнування або пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації (далі – збройна агресія), отримання упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання;

- люди, які виїхали з тимчасово окупованої території з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, а також, які перемістилися з території адміністративно-територіальної одиниці, на яких проводяться бойові дії (далі – вимушено переміщені особи);

- призов військовозобов'язаних, резервістів на військову службу з метою здійснення забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Так одним із завдань судово-експертної діяльності є оцінка (визначення розміру) реальних збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок втрати, руйнування або пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією, оцінка (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання, а також оцінка потреб у відновленні майна суб'єктів господарювання.

Судова експертиза (експертне дослідження), що пов'язана з оцінкою збитків, та діяльність судових експертів, що пов'язана з оцінкою майна,

здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу», з урахуванням особливостей методичного регулювання оцінки збитків, спричинених втратою, руйнуванням та пошкодженням майна державної, комунальної та приватної форм власності в ході збройної агресії, визначених у Методиці визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності, яка затверджена Наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України 18 жовтня 2022 року № 3904/1223 [1].

У результаті аналізу відомостей про стан завантаженості НДУСЕ МЮУ [2] вбачається, що найбільш затребуваними видами експертних досліджень є:

- будівельно-технічна експертиза;
- вибухотехнічна експертиза;
- товарознавча експертиза;
- транспортно-товарознавча експертиза;
- економічна експертиза.

Попит на проведення даних видів експертних досліджень, зокрема обумовлений потребою у визначенні органами досудового розслідування розміру збитків внаслідок збройної агресії, у зв'язку з чим існує надмірне навантаження на одного судового експерта, а при проведенні окремих видів досліджень є реальна загроза життю, при цьому всьому, згідно з даними сайту work.ua [3] середній рівень заробітної плати судових експертів становить 20 000,00 грн.

Також, доцільно зауважити про відсутність бронювання від мобілізації до Збройних Сил України та інших військових формувань у більшості працівників судово-експертних установ МЮУ, які є військовозобов'язаними та/або перебувають у резерві.

Отже, актуальним питанням сьогодення НДУСЕ МЮУ, насамперед, є збереження вже існуючого кадрового потенціалу.

На думку автора, шляхами вирішення цього питання є:

- підтримка належного рівня заробітної плати судових експертів НДУСЕ МЮУ;
- забезпечення бронювання від мобілізації до Збройних Сил України, а також інших військових формувань працівників судово-експертних установ МЮУ, які є військовозобов'язаними та/або перебувають у резерві;
- застосування спрощеної процедури працевлаштування вимушено переміщених осіб, які мають кваліфікацію судового експерта;

- надання, за потреби, психологічної підтримки працівникам НДУСЕ МІОУ;
- розробка та впровадження програм з навчання та стажування судових експертів НДУСЕ МІОУ у міжнародних організаціях за програмами і проєктами міжнародної технічної допомоги з метою використання кращого світового досвіду у діяльність провідної судово-експертної установи України.

Література:

1. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : Наказ Міністерство економіки від 18.10.2022 № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> (дата звернення: 07.05.2024).
2. Відомості про стан завантаженості науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidomosti-pro-stan-zavantajenosti-naukovo-doslidnih-ustanov-sudovih-ekspertiz-ministerstva-yustitsii-ukraini> (дата звернення: 07.05.2024).
3. Судовий експерт: середня зарплата в Україні. Work.ua – сайт пошуку роботи № 1 в Україні. URL: <https://www.work.ua/salary-sudoviy+ekspert/?setlp=ua> (дата звернення: 07.05.2024).

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У МИТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ
УКРАЇНИ, ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ /
ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ МИТНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ
ТА ПРОЦЕДУР ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ Й ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ**

Коросташова Ірина Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри публічного управління та митного адміністрування*

Університет митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

Зовнішньоекономічна діяльність є одним із найскладніших видів економічної діяльності держави, оскільки в ньому завжди наявний іноземний елемент. Одним з напрямів зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоторгівельна діяльність, що пов'язана з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Широкий асортимент різноманітних товарів, що мають певні властивості і є предметом зовнішньоторгівельної діяльності, в процесі здійснення митних формальностей та митних процедур, в ряді випадків обумовлюють необхідність проведення експертизи таких товарів. Тому, в митному законодавстві України, й зокрема в нормах Митного кодексу України (далі – МКУ), передбачено, що під час перебування товарів в різних митних режимах, на різних етапах митного контролю, у разі застосування заходів сприяння захисту прав інтелектуальної власності (далі – прав ІВ), а також у разі здійснення проваджень у справах про порушення митних правил, наявна необхідність проведення різних видів експертиз товарів, що переміщуються через митний кордон України.

Проведемо аналіз правового регулювання нормами МКУ одного із специфічних напрямів діяльності митних органів із застосування заходів сприяння захисту прав ІВ, успішна реалізація яких не можлива без проведення судової експертизи/експертних досліджень.

Митно-адміністративний захист прав інтелектуальної власності [1, с. 229] за своєю сутністю та змістом відрізняється від усіх інших способів захисту прав ІВ, виходячи із специфіки правовідносин, що виникають під час переміщення товарів, що містять ОПВ через митний

кордон України та суб'єкта (органу публічної влади – митні органи), що уповноважений на застосування заходів сприяння захисту прав ІВ.

Під сприянням захисту прав ІВ слід розуміти – забезпечення/створення митними органами сприятливих умов, шляхом застосування до товарів, що переміщуються через митний кордон України і підозрюються у порушенні прав ІВ заходів сприяння, за яких правовласник ОПІВ) /(його представник), отримує можливість для ефективного захисту охоронюваних законом прав ІВ.

Сьогодні до первинних заходів сприяння захисту прав інтелектуальної власності. відносяться: 1) призупинення митного оформлення товарів на підставі даних митного реєстру ОПІВ, які охороняються відповідно до закону, відповідно до ст. 399 МКУ; 2) призупинення митного оформлення товарів за ініціативою митного органу (ex-officio) відповідно до статті 400 МКУ. Проведемо аналіз застосування митними органами заходів призупинення митного оформлення товарів на підставі даних митного реєстру.

Так, Згідно з ч. 2 ст. 399 МКУ, рішення про призупинення митного оформлення товарів на строк до 10 робочих днів і в разі необхідності продовження цього строку не більш як на 10 робочих днів приймає керівник митного органу або його заступник [2].

Товари, митне оформлення яких було призупинено, підлягають митному оформленню в установленому порядку: – у разі якщо протягом перших 10 робочих днів після отримання повідомлення про призупинення митного оформлення товарів правовласник письмово не поінформує митний орган, що призупинив митне оформлення таких товарів, про звернення до суду з метою забезпечення захисту прав ІВ або не звернеться до такого митного органу з письмовим вмотивованим клопотанням про продовження строку призупинення митного оформлення, то за відсутності ознак порушення митних правил [2, ч. 7 ст. 399]; – у разі якщо протягом 20 робочих днів, до митного органу, що призупинив митне оформлення товарів, не буде подано ухвалу суду про заборону вчинення певних дій у справі про порушення прав ІВ або відповідне рішення іншого уповноваженого державного органу, та за відсутності ознак порушення митних правил [2, ч. 10 ст. 399].

Вищезазначене свідчить, що продовження строку призупинення митного оформлення можливе лише за виконання сукупності певних умов, якими є: подання правовласником ОПІВ позову про захист прав ІВ до суду; вчинення судом певних процесуальних дій у справі та надання правовласником ОПІВ (його декларантом) у встановлені законодавством строки митному органу документів, що підтверджують

виконання вищевказаних умов правовласником ОПІВ (його представником). Ч. 12 ст. 399 МКУ передбачено, що правовласник ОПІВ та/або декларант можуть з дозволу митного органу брати проби (зразки) товарів, щодо яких прийнято рішення про призупинення митного оформлення, і передавати їх на експертизу. Один примірник висновку, отриманого за результатами експертизи, подається митному органу [2]. Крім того згідно з ч. 13 вищевказаної статті, правовласник ОПІВ зобов'язаний забезпечити проведення такої експертизи [2]. Отже, у разі прийняття керівником митного органу рішення про призупинення митного оформлення товарів за даними митного реєстру йдеться про *право* правовласника ОПІВ (його представника) звернутися до суду за захистом порушених прав ІВ. А у разі проведення правовласником ОПІВ та/або декларантом відбору проб (зразків) товарів, щодо яких прийнято рішення про призупинення митного оформлення, йдеться вже не про право, а про *обов'язок* правовласника ОПІВ забезпечити проведення експертизи товарів, що підозрюються у порушенні прав ІВ.

Аналіз вищевказаних норм митного законодавства свідчить, що в цьому випадку, законодавець зобов'язує правовласника ОПІВ та/або декларанта займати активну позицію для забезпечення реалізації заходів із сприяння захисту прав ІВ, оскільки митним законодавством передбачено можливість створення митними органами умов із сприяння захисту прав ІВ фактично лише у разі зайняття правовласником ОПІВ та/або декларантом активної позиції з виконання митних формальностей, передбачених МКУ із захисту його порушених прав ІВ, зокрема й щодо проведення експертизи. «Тобто, як застосування митними органами заходів сприяння, так і їх результати безпосередньо залежать від волевиявлення правовласника ОПІВ, активності його позиції та дій щодо захисту належних йому прав ІВ» [3, с. 116].

Згідно із ч. 3 ст. 98 ГПК України, висновок експерта може бути наданий на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи [4].

Практика свідчить, що у спорах про порушення прав ІВ для з'ясування обставин, що мають значення для справи, як правило, необхідні спеціальні знання у сфері ІВ, без яких встановити відповідні обставини неможливо. Згідно ч. 1 ст. 210 ГПК України [4] та ч. 1 ст. 229 ЦПК України [5] – висновки експертів є доказами у справі. Тому, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи за сукупності визначених ст. 99 ГПК України призначає експертизу у справі. Також, згідно із ст. 101 ГПК України, учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення (ч. 1). Порядок проведення експертизи та складення висновків експерта за результатами

проведеної експертизи визначається відповідно до чинного законодавства України про проведення судових експертиз (ч. 2) [4].

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [6, Ст. 1]. Основним завданням експертизи об'єктів інтелектуальної власності є визначення властивостей цих об'єктів, до яких належать об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права і суміжних прав (п. 5.1) При дослідженні об'єктів промислової власності вирішуються питання щодо властивостей цих об'єктів, а саме: знаків для товарів і послуг (торговельних марок); комерційних найменувань; географічних позначень; промислових зразків; винаходів і корисних моделей; комерційної таємниці і ноу-хау; раціоналізаторських пропозицій; топографії інтегральних мікросхем; сортів рослин; порід тварин тощо (п. 5.2) [7].

Слід також звернути увагу на те, що ч. 14 ст. 399 МКУ [2] визначено виключні підстави для порушення митним органом справи про порушення митних правил за ст. 476 МКУ «Переміщення товарів через митний кордон України з порушенням прав інтелектуальної власності», яким є висновок експертизи, проведеної відповідним уповноваженим органом, наданий правовласником ОПВ та/або декларантом, протягом дії рішення про призупинення митного оформлення товарів за даними митного реєстру.

Висновок експерта є доказом у справах про порушення митних правил [2, п. 4 ч. 1 ст. 495], що буде розглядатися судом, оскільки ст. 476 МКУ передбачено санкції у виді накладення штрафу в розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією товарів, що переміщуються з порушенням прав ІВ.

Підсумовуючи, слід сказати, що реалізація заходів митно-адміністративного захисту прав інтелектуальної власності є дуже специфічною, оскільки, як безпосередньо, так і опосередковано залежить від результатів судової експертизи/експертних досліджень, оскільки сфера інтелектуальної власності відноситься до сфери, що потребує спеціальних знань стосовно вирішення питань щодо властивостей ОПВ, що за національним законодавством підлягають митно-адміністративному захисту за даними митного реєстру під час переміщення через митний кордон України. Проведення експертизи товарів, що переміщуються через митний кордон України та підозрюються у порушенні прав ІВ, може здійснюватися за ухвалою суду або за замовленням правовласника ОПВ (його представника). У разі застосування митними органами заходів сприяння захисту прав ІВ

за ст. 399 МКУ, підставою для порушення посадовою особою митного органу справи про порушення митних правил за ст. 476 «Порушення прав інтелектуальної власності» – є висновок судового експерта. Обов'язок щодо забезпечення проведення такого експертного дослідження покладено на правовласника ОПВ.

Крім того, слід зазначити, що з огляду на зміст, специфіку та значення судово-експертної діяльності в різних сферах життєдіяльності, зокрема й у сфері зовнішньоекономічної діяльності, збереження її наукового та кадрового потенціалу є одним із ключових завдань в сучасних умовах.

Література:

1. Патентологія: навчальний посібник / Р.С. Кірін, В.Л. Хоменко, І.М. Коросташова. М-во освіти і науки України, НТУ "Дніпровська політехніка", Дніпро: НТУ "ДП", 2018. 240 с.;

2. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>;

3. Korostashova I.M. (2023) Implementation of norms of EU customs legislation in the European integration process of Ukraine: EU experience and features customs procedures and customs formalities for the protection of intellectual property rights in international trade. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-278-4-5> P.109-129. Development of Ukraine's customs policy in the context of European integration: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. 276 p. ISBN: 978-9934-26-278-4 DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-278-4/>;

4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>;

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>;

6. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>;

7. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

МАТЕРІАЛЬНЕ І СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: ШЛЯХ ЗБЕРЕЖЕННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Костюченко Олена Євгенівна

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу дослідження міжнародної податкової конкуренції
Науково-дослідний інститут фінансової політики
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Дідук Алла Григорівна

*кандидат юридичних наук, доцент, директор
Науково-дослідний інститут фінансової політики
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Київська область, Україна;
тренер-консультант
Національна школа суддів України
м. Київ, Україна*

В умовах воєнного стану фінансування судово-експертної діяльності ускладнено відсутністю необхідних фінансових ресурсів у державному бюджеті України. Водночас вагомість результатів судових експертиз, в процесі вирішення судових справ, вимагає не лише безперервності такої діяльності, а й забезпечення її виконання висококваліфікованими кадрами. Збереження кадрового потенціалу для проведення якісних судових експертиз істотно залежить від рівня матеріального та соціального забезпечення судових експертів, адже реалізуючи свої здібності до праці, судові експерти мають на меті не лише прагнення до особистісного й професійного зростання, а й потребу заробляти собі на життя працюю, яку вони вільно обирають або на яку вільно погоджуються. На сьогодні умовно може бути поділена на дві складові, зокрема, забезпечення: (а) судових експертів державних спеціалізованих установ та (б) інші фахівці (експерти) із відповідних галузей знань, які не є працівниками спеціалізованих установ.

Частина 7 статті 15 Закону України «Про судову експертизу» дає підстави стверджувати, що матеріального і соціального забезпечення експертів, які не є працівниками спеціалізованих установ, вирішується на договірних засадах коштом замовника, тобто це питання перебуває переважно у площині приватного права 1. Відповідно до частин 1–3

статті 15 Закону України «Про судову експертизу» фінансове забезпечення судово-експертної діяльності здійснюється за рахунок коштів державного чи місцевого бюджетів. Отже, стосовно судових експертів державних спеціалізованих установ питання матеріального і соціального забезпечення, що охоплює правове регулювання умов праці, її оплати, підвищення кваліфікації, соціальні гарантії, трудові та соціально-побутові пільги, у переважній більшості, залежить від централізованого регулювання. Відповідно до Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017 р. 2 статтю 18 Закону України «Про судову експертизу» викладено у новій редакції. Змінами передбачалось підвищення посадових окладів працівникам державних спеціалізованих установ, які мають кваліфікацію судового експерта та закріплювалась норма щодо залежності пенсій від прожиткового мінімуму у відповідних відсотках. Але з часу внесення цих змін до сьогодні, кожного року дія частини 2 статті 18 щодо розміру посадових окладів судових експертів зупиняється, що фактично 7 років нівелює зміст цих законодавчих положень.

Ми переконані в тому, що в умовах воєнного стану питання матеріального забезпечення судових експертів та інших працівників у державному та комунальному секторах економіки має залежати від наявних фінансових ресурсів, але ж питання у тому, що підвищення посадових окладів судових експертів потратило у «замкнуте коло», у період до оголошення воєнного стану посадові оклади не встигли підняти для судових експертів, але для таких категорій працюючих як судді, прокурори, правоохоронці, державні службовці підвищення відбулось, а у період воєнного стану виникли інші обставини, що унеможливають підвищення посадових окладів судовим експертам. В решті решт станом на сьогодні питання здатності судових експертів заробляти собі на життя власною працею та отримувати винагороду за працю, залежно від складності та умов виконуваної роботи, залишається невіршеним відповідно до тих законодавчих приписів, які були закріплені у законі ще у далекому 2017 році.

Отже, проблема матеріального і соціального забезпечення судових експертів за роки не вирішення питань із справедливою оплатою праці набула нового виразу, а саме: (а) відсутність коштів в умовах воєнного стану на підвищення оплати праці; (б) декларативність законодавчих норм щодо оплати праці судових експертів і «ручний» режим регулювання їх оплати праці; (в) зниження зацікавленості висококваліфікованих кадрів до роботи судовими експертами; (г) втрати наукового і кадрового потенціалу спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи. Все це загрожує втратою реальних можливостей здійснення якісної судово-експертної діяльності,

внаслідок чого знизиться якість когнітивного компоненту правових позицій сторін у судових справах, і зрештою це може негативно вплинути або істотно ускладнити роботу судів у частині винесення правосудних, об'єктивних, справедливих рішень.

Вище викладене свідчить про те, що проблема зосереджена у питанні грошового забезпечення, недостатність якого породжує нові проблеми у сфері збереження наукового і кадрового потенціалу судово-експертної діяльності, а отже варто зупинитися на питанні вирішенні першої проблеми. У всьому цивілізованому світі усі джерела доходів умовно поділяються на 3 групи: 1) рента; 2) доходи від праці; 3) допомоги. На сьогоднішні дохідні частини державного та місцевих бюджетів вже охоплюють усі існуючі джерела доходів, питання лише у частці надходжень цих коштів до бюджетів, відповідно до умов фінансової політики держави. Фактично ми можемо розглядати питання збільшення дохідної частини бюджетів через підвищення відсотків чи ставок податків та обов'язкових платежів, але це, на наш погляд, не вирішить проблему, що нами аналізується. Наприклад, потрібно переглянути підходи до перерозподілу наявних ресурсів та використання стимулюючого потенціалу нематеріальних благ. Пропонуючи переглянути існуючі підходи до матеріального і соціального забезпечення судових експертів через перерозподіл ресурсів, ми вбачаємо два основні шляхи, які можуть комбінуватися у різні варіативні моделі.

Так, перший шлях полягає у докорінному перегляді державної політики щодо оплати праці усіх без винятку працівників та службовців, оплата праці яких здійснюється за рахунок державного або місцевого бюджетів. Така модель вимагає перебудови системи оплати праці на основі єдності та диференціації виключно на основі таких показників, як кваліфікація працівника (службовця) та складність виконуваної ним роботи. За такої моделі необхідно відмовитися від диференціації в оплаті праці, залежно від займаної посади чи категорії професійної діяльності. У такій моделі необхідно відмовитися від високих заробітних плат державних службовців, суддів, працівників правоохоронних органів тощо, що фактично знизить рівень їхнього фінансового забезпечення через оплату праці. Водночас вирівнювання оплати праці за кваліфікацією та складністю роботи поставить на один щабель вчителя в школі та працівника міністерства, директора державного підприємства і головного лікаря закладу охорони здоров'я. Така модель є радикальною, і очевидно, що тут вбачаються елементи зниження рівня державних гарантій, визначених законодавством України для окремих категорій працюючих. Але, виходячи з того, що відповідно до Закону

України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» ми вже тимчасово, на період воєнного стану, обмежили дію статті 43 Конституції України, то така модель цілком може бути реалізована в сучасних умовах. А обмеження конституційних прав у сфері праці, зокрема щодо її оплати, можуть бути застосовані й до тих працюючих, на яких не поширюється дія вказаного закону.

Другий шлях вирішення проблеми матеріального і соціального забезпечення судових експертів, лежить у площині перерозподілу матеріальних ресурсів та нематеріальних благ. Традиційно до нематеріальних благ, зокрема і щодо розуміння їх як об'єктів цивільних прав, відносяться життя, здоров'я, честь, гідність, свобода літературної, художньої, наукової, технічної, творчої діяльності, право на ім'я тощо. Водночас таке нематеріальне благо або нематеріальний ресурс, як час або коректніше вільний час, залишається недооціненим. Так, на сьогодні у світі шириться тенденція щодо переходу на скорочений робочий тиждень. Цей експеримент стартував у Іспанії в 2021 році й уже наприкінці 2022 року держави розпочали впровадження чотириденного робочого тижня. На сьогодні такі умови праці пропонуються у Бельгії, Іспанії, Ісландії, Новій Зеландії, Великій Британії та США. Можна порізно ставитися до такого підходу, але збільшення вільного часу від роботи беззаперечно виступає істотним стимулом у роботі, і певною мірою, може розцінюватися працівником як перевага та цінність, що істотно впливає на рішення про продовження трудових відносин із даним роботодавцем. Ця модель також є радикальною, зокрема і з огляду на те, що в умовах воєнного стану для окремих категорій працівників передбачена правова можливість збільшення тривалості робочого часу до 60 годин на тиждень. Але питання у тому, що у випадку відсутності грошей на справедливую оплату праці працівникові необхідно запропонувати інші блага чи ресурси, які б могли компенсувати нестачу грошової винагороди. Тут важливо пам'ятати, що заробітна плата це не просто грошова винагорода, яка виплачується за виконану роботу, а й виплата, що забезпечує працівникові фінансові ресурси на відновлення його працездатності. Також не менш важливим є й те, що висококваліфіковані працівники, зокрема судові експерти, це не молодь у віці 20 чи 25 років, а люди більш старшого віку, які з роками потребують збільшення часу для відновлення працездатності та здоров'я. Привабливості вільного часу також може бути істотним стимулом для працівників із сімейними обов'язками, і тому, на нашу думку, час як ресурс, може бути включений до загальної системи матеріального і соціального забезпечення судових експертів.

Усі інші моделі можна будувати шляхом комбінування двох наведених вище, проте залишати питання невирішеним роками, як це

відбувається з законодавчими нормами щодо оплати праці судових експертів, не можна, бо у такий спосіб ми самостійно руйнуємо силу права та його здатність надавати правовідносинам прогнозованого характеру.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України № 4038-ХІІ від 25.02.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/ed20240101#Text>.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України № 2147-VIII від 03.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19/ed20171215#Text>.

**ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ ПО ВСТАНОВЛЕННЮ
ДАВНОСТІ (ПЕРІОДУ ЧАСУ) ВИГОТОВЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Крижановська Олена Анатоліївна

*головний судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Заковирко Оксана Миколаївна

*завідувач сектором досліджень матеріалів, речовин
та виробів і трасологічних досліджень лабораторії матеріалів,
речовин, виробів та біологічних досліджень
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Довготривалий воєнний стан значно вплинув на судово-експертну діяльність в Україні. Напочатку повномасштабного вторгнення особливо відчутною була нестача кадрового потенціалу. Через воєнні дії агресора, значна частина населення або стала на захист нашої держави, або була вимушена переїхати у більш безпечні її регіони чи взагалі покинути країну, що призвело до потреби в кваліфікованих фахівцях з експертних спеціальностей у галузях знань, які на той час проходилися в державних спеціалізованих експертних установах.

Попри те, основною метою судово-експертної діяльності залишається забезпечення повного задоволення потреб слідчої та судової практики у кримінальних, адміністративних, господарських і цивільних справах щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань експертними установами [1, с. 2]. Але не зважаючи на виклики воєнного стану, судові експерти не лише не знизили активність судово-експертної діяльності, а й відповідно до реалій та потреб сьогодення освоюють нові види експертних спеціальностей, що є найбільш затребуваними в умовах воєнного стану та викликають підвищений попит на проведення судових експертиз та експертних досліджень. Наприклад, на початку повномасштабного вторгнення, найпоширенішими та пріоритетними напрямками судових експертиз стали: експертиза зброї та слідів обставин її використання; вибухотехнічна; біологічна, а саме молекулярно-генетична; експертиза військового майна; психологічна;

інженерно-технічна та військова. Але наразі з цим, набувають оберти і традиційні види криміналістичних експертиз, такі як лінгвістична, фототехнічна, портретна, почеркознавча та серед яких набуває попиту технічна експертиза документів, адже проблема підробки залишається постійно актуальною проблемою і потребує ретельного дослідження з використанням сучасного криміналістичного обладнання та нових методичних прийомів.

Бувають випадки, коли документи, які використовуються в ході кримінального або цивільного процесу створюють спеціально з метою обману і велика кількість спірних документів, які є об'єктами судової технічної експертизи документів, виконані не на час зазначеної у них дати, а раніше або пізніше вказаних у документах років, місяців, з наступним внесенням змін до змісту і потребують визначення абсолютної та відносної давності виготовлення документа або внесення певних реквізитів, наприклад рукописних записів, підписів, відбитків печаток, штампів, друкованого тексту тощо [2, с. 156–164]. Або на документ навмисно здійснюється вплив сторонніх агресивних факторів з метою унеможливлення проведення досліджень, що виявляється в тому числі, у зміні оптичних, морфологічних та фізико-хімічних властивостей паперу і матеріалів реквізитів, нехарактерних для природнього старіння документів [3, с. 237–246].

Одним найскладнішим та популярним видом досліджень на даний момент у технічній експертизі документів є експертизи по встановленню абсолютного часу складання документа (чи по встановленню абсолютного часу виконання окремих реквізитів документа). Адже паперовий документ залишається широко використовуваним і надійним для будь-яких ділових і юридичних операцій, та є прямим доказом у кримінальних, господарських і цивільних справах.

Насьогодні, специфіка проведення експертизи по встановленню абсолютного часу складання документа (чи по встановленню абсолютного часу виконання окремих реквізитів документа) полягає в тому, що для проведення досліджень потрібні порівняльні зразки документів – документи, які створені у досліджуваній (той, період що припускається) проміжок часу з використанням паперу та паст кулькових ручок із такою ж рецептурою, що і у досліджуваному документі. Порівняльні зразки документів надаються судом або слідчими органами згідно загальних вимог чинного законодавства по проведенню судових експертиз [4, с. 53].

Але все частіше складною проблемою при дослідженні стає доступ та збір запитуваних документів, оскільки в умовах воєнного стану, отримати доступ до цих документів може бути ускладненим або взагалі неможливим, через окупацію деяких територій України, або якщо вони були знищені під час ведення військових дій або терористичними діями

країною-окупанта. Все це ускладнює, але не унеможливує збір необхідних вихідних даних для виконання даного виду експертиз, адже для проведення порівняльних досліджень необхідні порівняльні зразки документів рукописно виконані (не обов'язково фігурантами досліджуваних документів) записи та підписи, що виконані пастами кулькових ручок (такими ж за кольором та відтінком, як і у досліджуваних документах). У цьому випадку слід було б використовувати альтернативні методи збору гарантовано датованих зразків документів, які містять рукописні записи та підписи виконані пастами для кулькових ручок. Наприклад, документи що містяться в архівних справах установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади, судах тощо та використовувати ці документи, як порівняльні зразки при проведенні експертиз по встановленню абсолютного часу складання документа.

Таким чином ці ускладнення будуть усунені та направлені на ефективну співпрацю між замовниками експертизи, наприклад, судами або правоохоронними органами та судово-експертними установами для забезпечення швидкого та об'єктивного розгляду справ, навіть у складних умовах. Це допоможе забезпечити ефективний обмін інформацією та вчасність виконання і надання експертних висновків, цілісність доказів наданих на дослідження. Загалом, судово-експертна діяльність при виконанні експертиз в умовах воєнного стану вимагає спеціального підходу та додаткової уваги до забезпечення безпеки, об'єктивності та ефективності процесу збору та аналізу доказів органами досудового розслідування чи суду та виконання експертиз в оптимальні строки.

Література:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Дата оновлення: 27.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 02.05.2024).

2. Гора І. В., Попович І. І. Питання призначення й проведення судово-технічної експертизи документів з метою встановлення давності їх виготовлення. *Науковий вісник. Львівської академії*. URL: <https://fmnzb.sfa.org.ua/wp-content/uploads/2021/05/20.pdf> (дата звернення 02.05.2024).

3. Посільський О. О., Родюкова О. С., Шовкова Г. В. Можливості дослідження документів з ознаками штучного зістарювання. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук-метод. зб.* Київ, 2017. Вип. 62. С. 237–246.

4. Методика визначення абсолютного віку документів (в частині документів, виконаних пастами для кулькових ручок): звіт про НДР / КНДІСЕ; керівник: Г. В. Прохоров-Лукін, викон.: О. Б. Юрченко, О. В. Цимбал. К., 2001. 74 с.

CURRENT OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FORENSIC SCIENCE IN UKRAINE

Kryzhna Anastasiia Yevhenivna

Student

National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

Forensic science is an integral part of the modern legal system of Ukraine, playing a key role in the process of investigating and adjudging in both civil, and administrative cases. Over the past decades, the field of forensic expert activity has undergone significant transformations, driven by the rapid development of science and technology, the implementation of the latest technologies, as well as changes in legislative regulation.

In the current context, the issue of exploring the capabilities and prospects for the development of forensic examination has become particularly relevant for the judicial system of Ukraine. This is due to the need to increase the effectiveness and objectivity of expert research, ensure their compliance with international quality standards, as well as the need to introduce innovative methods and tools for forensics analysis.

The forensic examination of Ukraine has been working under high workload for more than two years. In the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, forensic experts, along with law enforcement agencies, have participated in the inspection of destroyed buildings and other infrastructure objects, help to professionally remove and record evidence, and study the various consequences of the use of weapons that have caused damage to the state and its citizens. Damage calculation, new methodologies, closed registers – the war dictates the rules and determines the speed of the expertise. The most common forensic examinations today are those related to the calculation of damages caused by armed aggression. This is one of the main topics that, unfortunately, will remain relevant for a long time. Currently, construction experts, commodity experts, and economists are significantly overloaded.

It should be noted that current trends have led to an expansion in the use of computer technologies in the process of conducting economic examinations. Currently, these forensic examinations represent a complex of actions carried out by trained forensic experts who have accounting and legal knowledge, as well as the ability to professionally use computer equipment and modern software for researching and analyzing information. The use of computer technologies allows to improve the process of forensic expert research, reduce the time spent by experts on analysis, logic, calculations,

arithmetic methods and other procedures, create the necessary prerequisites for improving the quality and speed of expert research, and increase the efficiency of the examination results.

Automated information processing in forensic expert research includes the formulation of tasks that fall within the competence of expert-economists, the formation of algorithms, as well as software for solving specific problems and implementing the processed information to substantiate the hypotheses put forward and summarize textual conclusions. Thus, the use of information technologies will allow for the automatic search for the necessary information, the performance of standard expert procedures, and the formation of conclusions [1].

Today, the armed aggression has made the topic of conducting proceedings in electronic format more relevant, as an additional opportunity along with paper format. In case of emergency evacuation and taking into account the current living conditions, this could become an effective solution. The first step, thanks to the Ministry of Justice, has already been taken – forensic experts have been given the opportunity to sign the conclusions in electronic form and provide them as electronic evidence for interested parties [2].

It should be noted that today, forensic science is rapidly developing, including the development of methods, techniques, and technical means used in the implementation of examinations. Currently, the most relevant is DNA examination, due to the endless number of requests for the identification of individuals, including military personnel. In the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, military personnel are dying every day, and a large number of them cannot be identified without DNA research. Only in the Kharkiv region, more than 900 victims of the war were exhumed since September 7, about 200 people have not yet been identified, so the police received modern complexes for DNA examinations, with the help of which the identification has been accelerated.

Handwriting expertise, linguistic expertise of speech; technical examination of documents, materials, substances and products (paints and varnishes; polymeric materials; oil products, fuels and lubricating materials-liquids) may also be helpful [3].

Forensic science in Ukraine is an important tool for ensuring justice, which is constantly being improved under the influence of scientific and technological progress and changes in legislation. The current stage of its development is characterized by the introduction of innovative research methods, the expansion of the range of forensic experts specialties, and the increase in the requirements for the quality and objectivity of forensic expert conclusions.

The main areas of activity for improving forensic activities in Ukraine are: harmonization of the legal framework with international standards, optimization of organizational and managerial aspects, development of

scientific and methodological support, enhancement of expert personnel qualifications, and implementation of modern information and analytical technologies.

The prospects for the development of forensic examination in Ukraine are associated with the expansion of the range of expert specialties, improvement of research methods, increasing the level of standardization and accreditation of expert institutions, and strengthening the interaction between forensic experts, law enforcement agencies, and scientific institutions.

In summary, the improvement of forensic science in Ukraine is an important component of the expert support of justice in general and criminal proceedings in particular. To ensure the effectiveness and quality improvement of the work of forensic experts, it is necessary to take into account international standards and the experience accumulated by world science and research practice. Today the national forensic science cannot exist in isolation from the institutions of forensic science and criminalistics of other countries. International cooperation of forensic expert institutions is necessary for the exchange of experience, professional development of forensic experts, considering modern advances in science and technology, the creation of standardized expert methods [4].

Bibliography:

1. Ціжма Ю. І., Лишак О. А., Ціжма О. А. Діджиталізація як сучасна рушійна сила вдосконалення судово-експертної діяльності. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. Київський НДІ судових експертиз*; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.), Н. В. Нестор (заст. голов. ред.) та ін. Київ: вид-о Ліра-К, 2023. Вип. 68. С. 40-47.

2. Актуальні питання та перспективи розвитку судової експертизи в умовах війни. *Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України»*. URL: https://seu.in.ua/last_news/aktualni-pytannya-ta-perspektyvu-rozvytku-sudovoyi-ekspertyzy-v-umovah-vijny/

3. Ключев О. Перспективи розвитку судової експертології в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. Д-р юрид. наук, професор, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Випуск 4 (29), м. Харків, Україна. С. 5-11.

4. V. Shepitko, M. Shepitko. The International Cooperation in the Field of Criminal Investigation and Forensic Activities: Informative Support and Instruments. *Міжн. наук-пр. конф. «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики»* (Харків, 10.11.2023). С. 32-36.

ЕКСПЕРТ З ПИТАНЬ ПРАВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Кузнецов Віталій Володимирович

доктор юридичних наук, професор,

головний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз

Інститут правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Реформування судово-експертної діяльності неможливе без удосконалення профільного законодавства. Як відомо, Закон України «Про судову експертизу» був прийнятий ще в 1994 році та на сьогодні значна частина його положень потребує значної трансформації, що обумовлено міжнародним досвідом нормативно-правового регулювання такої діяльності та практикою проведення судових експертиз [8]. Необхідність ухвалення нового законодавства про судово-експертну діяльність пояснюється проголошеними Президентом України змінами в сучасній правовій політиці держави (згідно Указа Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 8 листопада 2019 р. № 837), зокрема проведенням судової реформи, у межах якої судова експертиза стає невід'ємною складовою судової системи [11].

Як відомо, Міністерством юстиції України розроблено проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» від 5 листопада 2021 р. № 6284 (проект № 6284), яким пропонується встановити нові підходи до системи експертного забезпечення правосуддя з метою забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, яка б відповідала вимогам міжнародних стандартів та викликам сучасності [12].

Для реалізації положень проекту № 6284 у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення деяких положень, пов'язаних з порядком призначення експертизи» від 5 листопада 2021 р. № 6285 (проект № 6285). Метою цього законопроекту є удосконалення положень Кримінального процесуального кодексу (КПК) України в частині порядку призначення експертизи у зв'язку із запропонованою редакцією проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність» [8]. Зміни до статей 69, 242, 243 КПК України спрямовані на удосконалення та конкретизацію окремих положень, які стосуються порядку призначення експертизи та підстав її проведення.

Загалом, не заперечуючи актуальність підготовлених законопроектів, необхідно висловити щодо їх змісту таку важливу, але досі не вирішену проблему.

Указані проекти № 6284 та № 6285, на нашу думку, не вирішують проблему легалізації в кримінальному процесуальному законодавстві такого суб'єкта експертної діяльності як експерт з питань права (разом з тим, у законопроекті № 6284 пропонується нова назва такого суб'єкта – консультант з питань права). Оскільки частина перша статті 242 КПК України в редакції проекта № 6285 містить категоричне положення: «Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань щодо права» [8]. Для з'ясування всіх питань потенційної нормативної реалізації діяльності експерта з питань права (консультанта з питань права) у кримінальному процесі, розглянемо більш детально цю проблему.

Як відомо, кримінальне процесуальне законодавство визначає експертом у кримінальному провадженні особу, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України) [1]. Отже, КПК України не містить таке поняття, як експерт з питань права (консультант з питань права), а оперує поняттям експерт як учасник кримінального процесу, яким є, фактично, судовий експерт.

Слід зазначити, що в кримінальному провадженні, як правило, саме стороною захисту все ж використовуються науково-правові висновки. Такі можливості для адвокатів реалізовані у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р., який серед професійних прав адвоката передбачає право одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань (п. 10 ч. 1 ст. 20) [4]. Такі експертизи (діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів – ч. 1 ст. 1) проводять переважно наукові експерти (фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи – ч. 7 ст. 4), групи експертів або експертні ради (абз. 4 ч. 6 ст. 4) відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 р. [10]. Одним із завдань такої експертизи є, зокрема, перевірка відповідності об'єктів експертизи вимогам і нормам чинного законодавства (абз. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу») [5]. Однак таке науково-правове дослідження не відноситься до судових експертиз відповідно до Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. й на думку В. Навроцького є ближчим до висновку спеціаліста [3]. Отже, висновок науково-правової експертизи не може

виступати процесуальним джерелом доказів у кримінальному процесі [2, с. 306]. Однак у певних випадках судді все ж таки використовують подібні висновки у своїх рішеннях. Таке посилення, як правило, виступає додатковим обґрунтуванням заздалегідь сформованої позиції суду, аніж підтримкам формування такої позиції [13].

Законодавець, усвідомлюючи наявність вказаної проблеми, декілька разів спробував її вирішити, зокрема, про це йшлося в двох законопроектах, які стосувалися вказаного предмету дослідження: перший проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо проведення експертизи з питань права» від 15 січня 2020 р. № 2741 (автори: народний депутат України І. Фріс та відомі криміналісти М. Хавронюк та П. Фріс) [9] та другий проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення» від 30 жовтня 2020 р. № 4295 (проект № 4295) (автори – народні депутати України І. Фріс, О. Совгира, Р. Стефанчук та ін.) [5].

Зміст вказаних законопроектів подібний, але другий, на нашу думку, більше деталізує повноваження фахівця з питань права.

Наприклад, у проекті № 4295 передбачені наступні зміни до КПК України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Зокрема, КПК України доповнюється новими статтями 242-1 «Фахівець з питань права», 242-2 «Зміст висновку фахівця з питань права», 242-3 «Зміст висновку фахівця з питань права судом», а КУпАП – новою ст. 273-1 «Фахівець з питань права». У вказаному проекті зазначено такі вимоги до фахівця з питань права: це повинна бути особа, яка має науковий ступінь та/або вчене звання (модельні ст. 242-1 КПК України, ст. 273-1 КУпАП). Висновок фахівця з питань права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду; суд може посилатися в судовому рішенні на висновок фахівця з питань права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань (модельні ст. 242-3 КПК України, ст. 273-1 КУпАП) [5].

Головне науково-експертне управління Верховної Ради України (ГНЕУ) не підтримало вказані законопроекти з таких основних причин: 1) КПК України забороняє проведення експертизи для з'ясування питань права у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 242 КПК України); 2) результати експертного висновку з питань права не відносяться до спеціальних знань, а відносяться до загальновідомих та загальнодоступних наукових знань в галузі матеріального права, якими повинні володіти слідчі, прокурори, судді; 3) кваліфікаційні вимоги до судді вже передбачають наявність вищої юридичної освіти та певного досвіду, що дозволяє їм кваліфіковано здійснювати правосуддя; 4) не конкретизовані або не некоректно визначені вимоги до такого фахівця (експерта) з питань права; 5) такий висновок не є обов'язковим для суду та не може

вплинути на судові рішення [6; 7]. Вказані обставини призвели до зняття Верховною Радою України законопроектів з розгляду.

На нашу думку, окремі зауваження є дискусійними та можуть бути враховані при удосконаленні відповідного законодавства.

Вважаємо, що питання заборони на проведення експертизи з питань права може бути вирішено через внесення відповідних змін до КПК України. При цьому ми не заперечуємо, що такий експертний висновок не є судовою експертизою. Цікаво, що у проекті № 4295 частково враховано зауваження ГНЕУ та відмовилися від термінів «експерт з питань права» (замінили на «фахівця з питань права») та «експертиза» (замінили на «висновок фахівця з питань права») [5]. До речі, як відомо, інші процесуальні кодекси вже використовують термін «експерт з питань права» (ст. 73 ЦПК України, ст. 70 ГПК України, ст. 69 КАС України) та жодних проблем у формулюванні такого поняття не існує. Наразі пропонується проектом Закону України «Про судово-експертну діяльність» від 5 листопада 2021 р. № 6284 змінити цей термін на інший – консультант з питань права.

Також є дискусійним питання, які знання (загальні чи спеціальні) містять такі експертні висновки. Якщо ГНЕУ вважає, що це загальнодоступні знання, то чому вони, наприклад, аналізують законопроекти та дають рекомендації парламентарям (особливо тим, які мають юридичну освіту, а, іноді й наукові ступені та/або вчені звання)? Також залишаються відкритими риторичні питання: по-перше, чому в окремих галузях судочинства такі висновки є допустимими, а в кримінальному судочинстві – ні; по-друге, Конституційний Суд України та Верховний Суд можуть використовувати такі висновки, а інші суди – ні [2, с. 309].

Інші, на нашу думку, формальні, але доречні зауваження ГНЕУ усуваються з урахуванням правил законодавчої техніки й не можуть бути суттєвими причинами відхилення законопроектів.

На нашу думку, поширення такого правового інституту на КПК України та КУпАП дозволить не тільки врахувати зарубіжний досвід й існуючу національну практику правозастосування, але й логічно завершити процес його нормативної інтеграції в законодавство. Отже, пропонуємо в частині першій статті 242 КПК України в редакції проекта № 6285 виключити положення: «Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань щодо права».

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона діяльності експерта з питань права. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 309. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267742/263574>
3. Навроцький В. О. Правова експертиза у кримінальних справах. URL: https://uba.ua/documents/doc/v_navrockiy_speech.pdf

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення : проект Закону України від 30 жовтня 2020 р. Реєстр. № 4295. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1255>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення : висновок на проект Закону України від 15 січня 2020 р. Реєстр. № 2741. Апарат Верховної Ради України. Головне науково-експертне управління Верховної Ради України. № 16/3-2020/51873 від 19 травня 2020 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/108000>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення : висновок на проект Закону України від 30 жовтня 2020 р. Реєстр. № 4295. Апарат Верховної Ради України. Головне науково-експертне управління Верховної Ради України. № 6/03-2021/175936 від 31 травня 2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/744028>
8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення деяких положень, пов'язаних з порядком призначення експертизи : Пояснювальна записка від 4 листопада 2021 р. до проекту Закону України від 5 листопада 2021 р. Реєстр. № 6285. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73155
9. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо проведення експертизи з питань права : проект Закону України від 15 січня 2020 р. Реєстр. № 2741. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1255>
10. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-вр#Text>
11. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 8 листопада 2019 р. № 837. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389>
12. Про судово-експертну діяльність : проект Закону України від 5 листопада 2021 р. Реєстр. № 6284. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154
13. Староста І. Експерт з питань права: повноваження та обов'язки. *Юридична Газета*. 2020. № 3 (709). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/ekspert-z-pitan-prava-povnovazhennya-ta-obovyazki.html>

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КАДРОВОГО ТА НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЕКСПЕРТНІЙ СЛУЖБІ МВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кузнецова Наталя Леонідівна

завідувач сектору кадрового забезпечення

*Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр Міністерства внутрішніх справ України*

м. Дніпро, Україна

В умовах воєнного стану одним із більш актуальних та важливіших питань є забезпечення ефективного використання кадрового та наукового потенціалу. Організація праці, розподіл навантаження, оптимальна розстановка та використання сил та засобів завжди були актуальними питаннями для будь-яких державних установ, а особливо для Експертної служби МВС яка є системою державних спеціалізованих установ, які належать до сфери управління МВС [1, с. 1] та визнані критично важливими підприємствами для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період [2, с. 1]. Максимальна результативність роботи підрозділу, окремого судового експерта є запорука ефективного виконання завдань, що стоять перед Експертною службою. З початку військової агресії російської федерації з метою неупередженого та процесуально правильного фіксування військових злочинів судові експерти виконують вкрай важливу роботу – проведення експертних досліджень, задля якісного збору доказової бази для подальшого притягнення до відповідальності осіб, які підозрюються у вчиненні дій, що суперечать законам та звичаям війни, для подальшого використання в Міжнародному кримінальному суді (Гаага, Нідерланди). Діяльність, на період мобілізації та воєнного часу, законодавством України не припиняється, а потреба в проведенні судових експертиз тільки зростає.

Спеціалізовані висококваліфіковані судові експерти, які працюють за вузькими напрямками, вкрай важливі для повноцінного виконання покладених завдань. Кількість таких спеціалістів в Україні обмежена, їхній досвід неоціненний, а навчання тривале.

Значно зросло навантаження на вибухотехнічну службу через наявність величезної кількості вибухонебезпечних об'єктів, що підлягають вивченню та знешкодженню. Особливе значення займає напрям молекулярно-генетичних досліджень у зв'язку з агресією російської федерації проти нашої держави. Лабораторія ДНК сприяє швидкій ідентифікації тіл загиблих та проведенню аналізу зразків букального епітелію, відібраних у родичів загиблих або зниклих безвісті осіб.

Службова діяльність судового експерта в умовах воєнного стану пов'язана з високою нервово-психічною напругою через наявність реальної вітальної загрози, а також з впливами різних екстремальних факторів, необхідністю прийняття рішень у мінливих умовах (невизначеність, дефіцит часу, висока відповідальність).

Стресостійкість судового експерта, як частина особистості є сукупністю наступних складових:

- психофізіологічної;
- мотиваційної;
- емоційного досвіду особистості, набутого у процесі подолання негативних впливів;
- вольової, яка виявляється у свідомій саморегуляції дій, приведенні їх у відповідність до вимог ситуації;
- професійної підготовленості, інформованості та готовності до виконання тих чи інших завдань;
- інтелектуальної – оцінка вимог ситуації, прогноз її можливої зміни, прийняття рішень про способи дій.

Тому, саме стресостійкість судового експерта – є важливою складовою, яка надасть можливість працювати їм в сучасних умовах, приймати оптимальні рішення.

Найважливішим компонентом збереження кадрового та наукового потенціалу в умовах воєнного стану є система забезпечення професійної захищеності судових експертів.

Поняття «професійна захищеність», особливо у взаємозв'язку з питаннями підвищення їхньої стресостійкості, необхідно розглядати значно ширше. Професійну захищеність недоцільно відносити лише до проблеми захищеності від дій пов'язаних із виконанням професійної діяльності, хоча ці поняття нерозривно пов'язані у професійній діяльності судових експертів. Професійна захищеність судових експертів – багатопланове та багатокомпонентне явище, що включає в себе взаємопов'язані складові, які одночасно є самостійними за своєю суті. Серед них можна виділити такі види:

- матеріально-технічна захищеність – відповідність матеріального забезпечення судових експертів його обґрунтованим потребам у необхідних матеріальних засобах для виконання професійної діяльності;
- законодавча захищеність – відповідність правової та нормативної бази діяльності судових експертів в умовах воєнного стану реальним умовам та покладених на них завданням;
- фінансова захищеність – гарантування судовими експертам, які працюють в умовах воєнного стану відповідного фінансового, соціального захисту та відповідних виплат;
- інформаційна захищеність – відповідність наявної інформації та ресурсів для отримання необхідної інформації з метою ефективної професійної діяльності. Своєчасна можливість наукового та практичного підвищення знань, навичок, умінь та компетентності (наукові та практичні), об'єктивної значимості наявності такої

інформації для подальшого виконання професійних завдань та забезпечення захищеності від інформаційних небезпек та неправдивої інформації. Особливого значення забезпечення інформаційної безпеки судових експертів набуває в період воєнного стану, оскільки в інформаційному просторі існує багато неправдивої, викривленої інформації, яка може нашкодити як і особисто судовому експерту, так і якості й ефективності його діяльності. Така інформація може стосуватися, наприклад, фейків щодо діяльності судових експертів, їх неупередженості, чесності, відкритості;

– психолого-педагогічна захищеність – заходи, спрямовані на профілактику та попередження психології деформації особистості судового експерта під впливом негативних факторів, стресових ситуацій та психологічних навантажень, рівнем реально існуючого впливу на експерта факторів психотравмуючого характеру, пов'язаних з бойовими діями та конфліктами;

– фізична захищеність – забезпечення безпечним робочим місцем, бомбосховищем з метою збереження життя та здоров'я судових експертів в умовах воєнного стану, захищеною інформаційною базою тощо [3, с. 33].

Виходячи з вищезазначеного можна зробити висновок, питання збереження кадрового та наукового потенціалу в умовах воєнного стану постали перед керівництвом Експертної служби МВС максимально гостро, адже в умовах воєнного стану навантаження значно зростає, необхідно докладати максимум зусиль порівняно зі звичайними умовами праці. Це вимагає від керівництва використання тактичних прийомів та стратегічних планів у діяльності, створення всіх умов для професійної захищеності судового експерта, забезпечення прав працівників на відпочинок та на відповідний рівень заробітної плати з урахуванням навантаження та умов праці.

Література:

1. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС від 03.11.2015 № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

2. Про визначення державних спеціалізованих установ Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період: Наказ МВС від 05.07.2023 № 557.

3. Колектив авторів за загальною редакцією д-ра біол. наук, проф. В.Г. Грибана, канд. юрид. наук В.А. Глуховері Забезпечення охорони праці та особистої безпеки в Національній поліції України: навчальний посібник. Дніпро „Ліра ЛТД”. 2017. 212 с.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Купчак Мар'яна Ярославівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри права

*Львівський інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Львів, Україна*

Підвищенню ефективності судово-експертної діяльності в Україні, особливо в умовах воєнного стану, для збереження й розвитку кадрового потенціалу слугує введення на законодавчому рівні ряду інновацій та змін щодо функціонування судово-експертних установ України, включаючи норми міжнародного співробітництва.

Першочерговим завданням постає необхідність в оновленні законодавчої бази України, що врегульовує питання судово-експертної діяльності, оскільки на прийняття судових рішень та об'єктивність судочинства для встановлення обставин справи покликана судово-експертна діяльність. Вимогами до судових експертів є знання не лише національного законодавства, але й вміння керуватися міжнародним досвідом.

Судовий експерт є учасником судового процесу, керуючись принципом незалежності, володіє чітко закріпленими нормативними правами й обов'язками, у якого відсутня будь яка зацікавленість у результатах експертного дослідження, що може вплинути на результати судової експертизи [4].

З метою забезпечення якості судово-експертних досліджень вбачаємо за необхідне розробку Стратегії розвитку міжнародного співробітництва судово-експертних установ України з іноземними державами й міжнародними організаціями, положення якої мають бути направленими на [3]:

- імплементацію норм законодавства України до світових, зокрема європейських стандартів;
- збереження й підготовку високопрофесійних судових експертів, які на високому рівні володіють іноземними мовами та глибокими знаннями у галузі міжнародного права в сфері світової судово-експертної діяльності;
- створення на національному рівні електронної довідково-інформаційної бази даних міжнародних судово-експертних організацій, а також впровадження спільних заходів, експертиз;

– інтеграцію у світову систему співробітництва судових експертів щодо проведення спільних міжнародних досліджень, експертиз тощо.

З врахуванням досвіду європейських держав важливо виробити й закріпити в даній Стратегії довгострокову політику розвитку судово-експертної діяльності із врахуванням потенційних ризиків й загроз та прогнозування наслідків щодо їх подолання. Тобто, прослідковуємо необхідність у довгостроковому плануванні розвитку системи судово-експертного забезпечення правосуддя [1].

Важливим досягненням для України є те, що до ENFSI – Європейської мережі судово-експертних установ, яка одержала міжнародне визнання шляхом розвитку якості послуг судових експертиз на усіх етапах судочинства входять [3, с. 290]:

– Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України;

– Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса».

Така співпраця відкрила нові можливості для міжнародної комунікації судових експертів. Проте, нагальною потребою є прийняття суттєво нового нормативно-правового акту на протипагу діючому Закону України «Про судову експертизу» [4].

Проблеми унормування самоврядування судових експертів, зокрема, інтеграція судових експертних установ у новостворену систему, а також необхідність рецензування висновків судових експертів й визначення граничних термінів у проведенні судових експертиз вперше були порушені на законодавчому рівні із прийняттям:

– Указу Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» [7];

– Указу Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [8].

Заходи на виконання даних законодавчих документів було реалізовано розробленням чотирьох законопроектів:

– Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» від 05.11.2021 № 6284;

– Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» від 19.11.2021 № 6284-1;

– Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів» від 22.11.2021 № 6284-2;

– Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» від 22.11.2021 № 6284-3.

Важливим кроком для підвищення ефективності судово-експертної діяльності в Україні є імплементація норм чинного національного

законодавства до правових європейських стандартів. Важливими нормами при цьому виступають:

- Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [5];
- Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і іншими державами, з іншої сторони [6].

Відповідно до вказаних міжнародних документів існує правова домовленість щодо розвитку судового співробітництва з використанням відповідних міжнародних конвенцій, що ґрунтуються на принципах юридичної визначеності та взаємної правової допомоги, що включає приєднання у разі необхідності до відповідних міжнародних документів ООН та Ради Європи й більш тісна співпраця з Євроюстом [6]. Зокрема, положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року, що передбачають одержання доказів, включаючи думку експертів й висновків судової експертизи, витрати щодо підготовки будь яких висновків експертів або експертизи.

На сьогодні проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» за висновками антикорупційної експертизи Національного агентства з питань запобігання корупції виявлено у його положеннях корупціогенні фактори, що обумовлює його доопрацювання.

Погоджуємося з висновком дослідницької роботи Габріеле Юодкайте-Гранскієне, Михайла Фролова «Порівняльна характеристика законопроектів про судово-експертну діяльність» [2], які здійснили порівняльно-правовий аналіз чотирьох вищезазначених законопроектів, що регламентують судово-експертну діяльність й дійшли наукової позиції про те, що передовим досягненням сучасної криміналістичної науки відповідає проект закону від 05.11.2021 № 6284. Звичайно, незважаючи на якісний аналіз положень цих проектів, дана думка є суб'єктивною, а остаточне рішення все ж буде за Верховною Радою України. Незаперечним є факт реформування системи судово-експертної діяльності, удосконалення нормативно-правової бази, а також приведення її у відповідність до правових стандартів Європейського Союзу шляхом адаптації та імплементації норм права.

Отже, інноваційний розвиток незалежної судово-експертної діяльності сприяє підвищенню якості надання послуг з врахуванням міжнародного досвіду діяльності експертних структур й удосконалення нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності та її організаційних форм. З метою підвищення ефективності судово-експертної діяльності в Україні, особливо в умовах воєнного стану, вважаємо за необхідне прийняття якісно нового закону та розроблення й законодавчого затвердження Стратегії розвитку міжнародного

співробітництва у судово-експертній діяльності з метою врегулювання перспективних напрямків планування, розвитку й проведення судово-експертної співпраці з міжнародними урядовими організаціями, зокрема ENFSI, щодо забезпечення якості судових експертиз в Україні.

Література:

1. Біла В. Перспективи розвитку правового регулювання судово-експертної діяльності у контексті Євроінтеграції. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф.* Львів, Київ, Одеса. 28.09.2023. С. 27-30.

2. Габрієле Юоджайте-Гранскієне, Михайло Фролов «Порівняльна характеристика законопроектів про судово-експертну діяльність». Дослідницька робота. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, 2022. Випуск 1 (26). С. 24-51.

3. Дмитрієва К. С. Актуальні напрями розвитку міжнародного судово-експертного співробітництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2020. С. 288-291.

4. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII. URL : zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 27.04.2024).

5. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 № 1629-IV. URL zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 28.04.2024).

6. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і іншими державами, з іншої сторони від 27.06.2014 № 984-011. Офіційний вісник України від 26.09.2014 №75, Т. 1, 83 с.

7. Указу Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави». URL : zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 27.04.2024).

8. Указу Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL : zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 28.04.2024).

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА МОДЕЛЬ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Курінний Євген Володимирович

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри конституційного та адміністративного права

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Належне виконання цілей і завдань будь-якого з різновидів вітчизняного судочинства (конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, господарського) неможливе без об'єктивних результатів судової експертизи.

Поняття «експертиза» досить часто вживається в науковій, виробничій і споживчій сферах повсякденного життя сучасного людства. Це поняття застосовується при проведенні різноманітних досліджень, які вимагають спеціальних професійних знань.

Визначення судової експертизи набуло законодавчого закріплення в ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» від 24 лютого 1994 року, – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває в провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства.

Судова експертиза відрізняється від несудових експертиз тим, що порядок її призначення та виконання, а також використання отриманих при цьому результатів, регламентовано процесуальним законодавством. Результати експертизи отримують дослідним шляхом за допомогою спеціального інструментарю – експертних методик.

Судову експертизу відрізняють від інших експертиз в інших сферах людської діяльності за наступними ознаками: підготовка матеріалів на судову експертизу, її призначення й проведення проводиться з дотриманням правової регламентації; експертні дослідження засновані на використанні спеціальних знань у різних галузях науки та техніки; висновок експерта має статус джерела доказів; як правило, для дослідження використовується обладнання, без якого неможливе його проведення на сучасному науковому рівні; проводиться підготовка експертних кадрів і здійснюється контроль за якістю їх досліджень; проводяться складні комплексні й комісійні експертизи; розробляються нові наукові методики експертних досліджень [1].

Згідно ст. 3 Закону, судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: визначенням законом порядком призначення судового експерта; заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду; створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; можливістю призначення повторної судової експертизи; присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи (ст. 4 Закону).

У відповідності до ст. 7 Закону, судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом. До державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Науково-методичне та організаційно-управлінське забезпечення діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, покладається на Міністерство юстиції України. Міністерство юстиції України у визначеному ним порядку здійснює контроль за дотриманням законодавства з питань судово-експертної діяльності судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ (ч. 3 ст. 8 Закону).

Також, згідно до ч. 1 ст. 9 Закону, атестовані відповідно до цього Закону судові експерти включаються до державного Реєстру

атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України.

За півроку до повномасштабної агресії рф міністр юстиції України Д. Малюська зазначив, що в галузі судової експертизи планують вирішити такі ключові питання: неспівмірні зарплати судових експертів, відсутність ефективної системи контролю за експертами; застаріле законодавство та відсутність механізмів забезпечення незалежності; недостатні можливості для розвитку недержавних експертів.

Крім того він анонсував, що найкращою моделлю для розвитку державних експертів стане створення **окремого спеціалізованого центрального органу виконавчої влади**, якому було б надано гарантії інституційної незалежності та до якого перейшли б усі державні відомчі установи, що зараз проводять судову експертизу [2].

Після 24 лютого 2022 року, потреба у здійсненні судових експертиз помітно збільшилась, з кожним місяцем відчувається суттєва нестача кваліфікованих кадрів, у разі збільшилась кількість ДНК-експертиз.

Воєнний час обумовлює появу великої кількості звернень щодо встановлення експертами наслідків вторгнення рф до України.

Було започатковано нові напрямки експертних спеціальностей – 12.5 «Оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння», 14.1 «Психологічні дослідження», 10.5 «Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці» [3, с. 80].

Результативне функціонування установ судових експертиз в умовах війни в Україні можна вважати не тільки серйозним випробуванням для фахівців, які у них працюють, а й не менш важливою перевіркою на міць та ефективність усієї вітчизняної **судово-експертної моделі**, під якою пропонується розуміти – сукупність судово-експертних установ, діяльність яких має відповідну законодавчу регламентацію, здійснюється у межах конкретної (централізованої, децентралізованої або змішаної) управлінської системи з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання сучасних досягнень науки і техніки.

Аналіз чинного законодавства, що визначає організацію та функціонування судово-експертних установ, дозволяє стверджувати, що теперішня вітчизняна судово-експертна діяльність, функціонує у межах так званої «змішаної моделі», основними характерними ознаками якої є: достатньо стабільна законодавча основа (положення згаданого вище Закону діють понад 30-ти років та мають лише 20-ть змін); відсутність ознак єдиного централізованого управління відповідними установами, що зараз функціонують як у структурі кількох міністерств, СБУ та ДПСУ (Державної прикордонної служби України) так й на основі

комунальної або приватної власності; фактична монополія з боку державних спеціалізованих установ на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз; важлива роль Мініюсту України щодо облікового, координаційного та науково-методичного забезпечення функціонування судово-експертних установ; остаточно неформованість моделі, що надає можливість внесення у її конструкцію необхідних організаційних корегувань.

Згадуючи про пропозицію Д. Малюськи щодо створення окремого спеціалізованого центрального органу виконавчої влади, якому були б надані гарантії інституційної незалежності і до якого перейшли б усі державні відомчі установи, які здійснюють зараз судову експертизу, можна зауважити, що на мій погляд, подібна реформа, окрім певного позитиву (оптимізація кількості судово-експертних установ, поява уніфікованих критеріїв проходження державної служби та забезпечення соціального захисту судових експертів, збільшення контрольних можливостей за роботою відповідних установ), мала б низку негативних наслідків серед яких: зайва централізація та державний монополізм, який фактично нівелює понад 30-річний досвід функціонування чинної змішаної моделі; підвищений рівень бюрократії, що гальмував би підготовку та прийняття необхідних оперативних управлінських рішень; певне нерозуміння специфіки окремих різновидів судових експертиз, які здійснюються насамперед МВС, МО України, СБУ, ДПСУ; переважне несприйняття такої новації судовими експертами передусім з перелічених «силових структур».

Література:

1. Судово-експертна діяльність як особливий вид діяльності. 25 жовтня 2017. <https://kndise.gov.ua/sudovo-ekspertna-diyalnist-yak-osoblyvyj-vyd-diyalnosti/>
2. Д. Малюська анонсував створення спеціалізованого органу з питань судової експертизи. Pravo.Ua. 30 серпня 2021. <https://pravo.ua/d-maliuska-anonsuvav-stvorennia-spetsializovanoho-orhanu-z-pytan-sudovoi-ekspertyzy/>
3. В. Дуднік. Проблеми та перспективи розвитку судових експертиз під час воєнного стану. Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко – Львів: Растр-7, 2023. – 326 с.

ЕФЕКТИВНИЙ ДОПИТ ЕКСПЕРТА В СУДІ: ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Кучинська Ірина Вікторівна

кандидат фармацевтичних наук,

головний науковий співробітник

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки

та судових експертиз Служби безпеки України

м. Київ, Україна

Допит є основним способом отримання та перевірки інформації у справі. Складність полягає в тому, що допитані часто не мають експертних знань. Допит експерта відрізняється від допиту інших учасників і потребує особливої тактики.

Висновки експерта майже ніколи не задовольняють обидві сторони, тому одна з них може намагатися підірвати їх довіру. Незважаючи на типову ситуацію постійного конфлікту між сторонами, метою тактики допиту є встановлення дійсних фактичних обставин, що мають доказове значення.

Учасникам судового процесу корисно знати тактичні поради для експерта на допиті, щоб уникнути відхилення його висновку як доказу. Загальні принципи судової експертизи та приклади запитань з об'єктивними відповідями допомагають у цьому. Часто експерт стикається з питаннями, не пов'язаними з його спеціальністю. Недоліки цього процесу вимагають практичних порад для експертів, які підтверджують свої висновки на допиті.

Досвідчені судові експерти під час допитів чітко пояснюють свої висновки за встановленою схемою: вихідні дані, задачі, об'єкти дослідження, методи, результати та висновки. Це спрощує судову оцінку їхніх висновків та допомагає уникнути додаткових питань.

Чинне законодавство передбачає виклик експерта до суду для пояснення його висновку, що має важливе значення у судовій практиці. Увага до судової експертизи виявляється у призначенні, проведенні та оцінці висновків експертів. Судді ставляться до цієї діяльності довірливо, бо вона є важливим засобом використання наукових знань у судовій практиці.

Разом з тим, часті випадки, коли під час допиту експерта представники незадоволеної сторони можуть ставити некоректні питання, сумніватися у професіоналізмі експерта або підозрювати його в підкупі. повинні зніматися судом, із зауваженням про неприпустимість їх постановки. Законодавство України дозволяє стороні захисту переконати суд у недостовірності висновку експерта. Згідно зі статтею 84 КПК, висновок експерта не є обов'язковим для доказування і не має наперед визначеної сили. Фактичні дані, отримані згідно з процедурою, є доказами, а не сам висновок експерта.

Доведення недопустимості даних, що визначаються у висновку експерта як докази, означає виграш захисника. Для цього ініціюється допит експерта в суді, під час якого ставляться правові питання для виявлення його некомпетентності в галузі експертизи та способів дослідження.

Судова експертиза призначається для виявлення фактів та потребу у спеціальних знаннях. Згідно з Конституцією України та законами про судову експертизу, вона полягає у дослідженні об'єктів науки, техніки та мистецтва. Експерти мають необхідні знання для дослідження, але не в сфері права. Правові питання не є предметом судової експертизи. Виняток становлять експерти з права за умови, що вони мають науковий ступінь та визнану кваліфікацію.

Висококваліфіковані захисники та прокурори при цьому використовують заздалегідь продуману розгалужену послідовність певних запитань з варіантами найбільш ймовірних відповідей на них, які ставляться так, що у підсумку експерт підводиться саме під ту відповідь, на яку розраховує сторона захисту і має суттєве значення для винесення судового рішення.

Для уникнення подальших дискусій, які не стосуються спеціальних знань експерта, слід наголосити, що експерт не зобов'язаний відповідати на правові питання. Якщо правове питання не буде знято, можна посилатися на ст. ст. 57 та 19 Конституції України та відмовитися від відповіді на ці питання.

Для переконливого доведення недопустимості даних, що визначені у висновку експерта, важлива якість експертизи та оформлення висновку, які визначені ст. 102 КПК.

Іноді захисники намагаються оскаржити висновок експерта, стверджуючи, що дослідження було неповним. На допиті ставлять питання про методи, які, за їх думкою, експерт не використовував. Іноді подаються зайві матеріали, щоб підірвати довіру до експертизи. Закон вимагає від експерта повного й об'єктивного дослідження та висновку на поставлені запитання.

Деякі захисники намагаються дискредитувати висновок експерта, стверджуючи, що експерт може дати неправдивий висновок. Для цього на допиті ставиться запитання недотичне до об'єктів експертизи, або на підставі передбачуваної відповіді експерта висувається заздалегідь вибудований послідовний ланцюг фактів та припущень, спрямований переконати суд у недовірі до висновку експерта. Практичний приклад питання: «Яке Ваше військове звання?». Логічний ланцюг даного запитання наступний: експерт має військове звання, є військовослужбовцем, зобов'язаний виконувати накази керівництва, це означає, що експерт міг виконати злочинний наказ та надати неправдивий висновок, тому довіряти висновку експерта не можна. Для відповіді на такі запитання доцільно охопити правові засади допиту експерта та матеріальність об'єктів експертизи. Отже, запитання, що можуть бути поставлені експерту на допиті в суді, регламентовані ч. 3 ст. 356 КПК та повинні стосуватися достовірності висновку. Усі інші

запитання, не передбачені вказаною частиною, не можуть бути поставлені експерту і експерт не зобов'язаний відповідати на них. Посилаючись на ст. 19 Конституції України експерту потрібно заявити, що на цій правовій підставі експерт відмовляється надати відповідь на питання, що не передбачене законодавством, зокрема і надавати відповідь на питання щодо військового звання експерта. Ці ж роз'яснення доцільні у випадках, якщо сторона провадження чи суддя у якійсь іншій ситуації заявить, що експерт на допиті в суді зобов'язаний відповідати на будь-які питання. При відповіді на наведене вище для прикладу питання доцільно додати, що згідно ст. 60 Конституції України ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

Ще одним способом дискредитувати висновок експерта в суді є обговорення питання про попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок. Наприклад, на допиті експерту може бути поставлене запитання: «Коли ви розписалися про попередження про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок?». Логічний наслідок цього запитання полягає у тому, що експерт був попереджений лише після проведення експертизи, що може свідчити про порушення процесуальних норм. Це може використовуватися стороною захисту для дискредитації висновку експерта перед судом. Однак, важливо зауважити, що статут КПК передбачає, що висновок експерта повинен містити зазначення про попередження експерта про його відповідальність за неправдивий висновок. Однак, не визначено конкретний момент чи особу, яка має здійснювати це попередження. Оскільки висновок містить зазначення про попередження, то порушення процесуального законодавства відсутнє. Крім того, експерти державної експертної установи проходять спеціальну підготовку та складають іспит, під час якого їм надається обов'язкове попередження про кримінальну відповідальність за неправдивий висновок, а значить порушення норм відсутнє.

Розглянути всі можливі запитання, спрямовані на визнання висновку експерта недопустимим доказом, складно. Тут наведені лише деякі типові приклади запитань. Для підтвердження висновку важлива ретельність його оформлення та відповідність законодавчим вимогам.

Агресивна напористість сторони захисту або судді на допиті може негативно позначитися на якості експертизи. Тактична підготовленість експерта полягає в чіткому обґрунтуванні свого висновку.

Згідно з Конституцією України, суддя повинен керуватися верховенством права. Експертні відповіді на допиті надаються судді, а не лише тій особі, яка поставила запитання.

Крім спеціальних знань, судовим експертам важливо мати розуміння правових аспектів, що стосуються їхньої експертизи. Правовий супровід експертів на допиті в суді є ефективним шляхом вирішення цієї проблематики.

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ

Латиш Катерина Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри криміналістики*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна;*

*докторант MSCA4Ukraine програми Вільнюського університету
м. Вільнюс, Литовська Республіка*

У контексті стрімкого розвитку цифрових технологій та впровадження систем штучного інтелекту, значні трансформації відбуваються у багатьох сферах людської діяльності, у тому числі в судово-експертній та правоохоронній, де точність та оперативність є критично важливими. Проте, існуюче законодавство та фінансування не завжди забезпечують адекватне технічне оснащення та підтримку необхідних інновацій судово-експертної діяльності, що ставить під загрозу ефективність впровадження цих технологій та навчання ним.

В умовах воєнного стану, ці проблеми оголилися ще з більшою силою та необхідність адаптації передових технологій набула особливого значення. Повномасштабне вторгнення лише масштабувало ці проблеми. Непрогнозовані ракетні обстріли та пов'язана з цим фізична небезпека породили не лише хвилю вимушеної міграції, але й загрозу втрати вже напрацьованих судово-експертних досліджень та відповідної матеріально-технічної бази. Через необхідність збереження життя та здоров'я велика кількість, у тому числі судових експертів, вимушена була лишити свої домівки та робочі місця, у зв'язку з чим виявився кадровий дефіцит на тлі великої кількості вчинених воєнних злочинів та необхідності швидкого проведення судово-експертних досліджень, зокрема наслідків обстрілів з метою ідентифікації виду зброї, з якої відбулося ураження цивільних об'єктів та людей.

Відповіддю на ці виклики стала інтенсивна цифровізація судово-експертної діяльності, що дозволяє забезпечити безперервність роботи експертних установ навіть у воєнний час. До прикладу, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України (ОНДІСЕ) розробив і впровадив веб-додаток «Платформа» для електронного документообігу та архівації, яка включає в себе 90% висновків, зроблених після початку війни. «Платформа» дозволяє

працювати дистанційно, підписувати висновки в електронній формі, що є їх оригінальними версіями, та забезпечує надійне зберігання даних навіть при можливій втраті фізичного доступу до установи [1, с. 15]. Це розширює можливості для проведення різних типів експертиз, включно з лінгвістичними та економічними, забезпечуючи безпеку експертів та продовження їх роботи під час обстрілів чи інших надзвичайних ситуацій.

Вищевказане збільшення навантаження на судових експертів з початком повномасштабної агресії підтверджується і статистичними даними, згідно яких, у 2022 році, порівняно з 2021 роком, судово-експертні установи Служби безпеки України провели на 11% більше судових експертиз, що є рекордом за останні роки. У першому півріччі 2023 року кількість проведених судових експертиз зросла на 63% у порівнянні з аналогічним періодом 2022 року. Від початку повномасштабного вторгнення, найбільше актуальними були такі напрямки судових експертиз, як лінгвістичні, вибухово-технічні та експертизи вибухових речовин, балістичні, комп'ютерно-технічні, портретні, відео-, звукозапису, а також економічні, товарознавчі [2, с. 13]. Зазвичай обсяг необхідних досліджень даних у межах таких експертиз є великим, особливо, якщо мова йде про лінгвістичні експертизи та відео-, звукозапису, а часові рамки проведення та ресурси – є обмеженими. Тоді технології штучного інтелекту могли б стати важливим інструментом для оптимізації процесів пошуку ключових слів у великому масиві інформації та аналізі текстів для подальшого судово-експертного аналізу та відображення у висновку судової експертизи з використанням спеціальних знань у відповідній галузі. Тобто, мова не йде про підміну людського інтелекту та спеціальних знань машинним, штучно натренованим та згенерованою на основі цього інформацією, оскільки є багато питань щодо достовірності джерел, які використовуються штучним інтелектом для генерації відповідей. Мова йде про можливість використання нових інструментів та науково-технічних засобів, які б допомогли оптимізувати діяльність судових експертів, особливо, коли мова йде якусь технічну монотонну роботу, яка не потребує спеціальних знань та високого професіоналізму, яким володіють судові експерти. Наприклад, перегляд великої кількості відео сюжетів з метою виявлення шуканих ключових слів для подальшого експертного дослідження.

В іноземній літературі також пропонується використовувати штучний інтелект для аналізу відео- та фотозображень, вказуючи, що «нешодавні технологічні досягнення дозволили покращити розпізнавання обличчя людини, зробленого з низькою якістю зображення, під неідеальним кутом або навіть коли його обличчя затемнене. Одним із методів ідентифікації зображень низької якості є

погіршення якості чітких зображень цифр і літер для імітації зображень нижчої якості, а потім використання погіршених математичних представлень для ідентифікації» [3]. Крім того, алгоритми штучного інтелекту можуть аналізувати значні обсяги даних та за допомогою лінгвістичних (мовних) моделей виявляти шаблони, характерні для пропагандистських повідомлень [4, с. 94].

Також є пропозиції використовувати штучний інтелект для вивчення документів, аналізу доказів і визначення можливого рівня складності справи, тобто швидко підготувати необхідну базу для другого етапу роботи (перевірки і винесення висновку) [5, с. 228]. Однак, не в повній мірі можна погодитися з цим твердженням, оскільки досі не встановлено механізми забезпечення конфіденційності тих персональних та інших даних, які потрапляють до системи штучного інтелекту та хто має до них доступ, які є межі дозволеного використання цих даних третіми особами, які мають доступ до цієї системи.

Іншим важливим аспектом судово-експертної діяльності є можливості дослідження та ідентифікації об'єктів, згенерованих штучним інтелектом, особливо у справах пов'язаних з дипфейками (deepfakes), які розробляються настільки якісно, що традиційні методи та засоби вже не здатні виявити їх і все більше постає потреба у застосуванні спеціальних знань.

Аналізу можливостей використання штучного інтелекту у правоохоронній діяльності було приділено значну увагу [6; 7], на відміну від можливостей його використання у судово-експертній діяльності. Разом з тим, деякі з цих положень можливо застосувати і під час здійснення судово-експертних досліджень. Так, штучний інтелект може використовуватися у судово-експертній діяльності з метою інформаційно-аналітичного та довідкового забезпечення діяльності судових експертів (вищезгадана «Платформа»); створення спеціалізованих інформаційних інтелектуальних інформаційних освітніх систем.

З урахуванням викладеного, слід погодитися з точкою зору щодо необхідності «обов'язкового дотримання принципів верховенства права, основних прав людини, поваги до її честі й гідності, рівності перед законом і судом, пропорційності, змагальності сторін, прозорості, неупередженості та справедливості» [7, с. 38] під час використання штучного інтелекту у тому числі й у судово-експертній діяльності.

Література:

1. Кішко Д. Цифровізація судово-експертної діяльності в умовах війни як шлях забезпечення безперервної роботи експертних установ.

Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко. Львів : Растр-7, 2023. 326 с. С. 15. С. 15-16.

2. Чечіль Ю. Досвід діяльності експертних служб в умовах воєнного стану. Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 року) : тези доповідей / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко. Львів : Растр-7, 2023. 326 с. С. 13. С. 13-14.

3. Artificial Intelligence in Criminal Justice (last updated: March 2024). Master's in AI. URL: <https://www.mastersinai.org/industries/criminal-justice/>

4. Шепітько М., Латиш К. Кримінальна політика у сфері цифрової протидії пропаганді під час війни. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2023. Вип. 4 (33). С. 87-98. DOI: 10.32353/khrife.4.2023.06.

5. Тимчишин А. М. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. №1. С. 228. С.228-235.

6. Юхно, О. (2021). Генезис і проблемні питання використання новітніх технологій та штучного інтелекту в криміналістиці, експертній діяльності й досудовому розслідуванні. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 3 (25). С. 40–59. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.04.

7. Матуєлене, С., Шевчук, В., Балтунене, Ю. (2022). Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 4 (29). С. 12-46. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.02.

Подяка: Катерина Латиш отримала фінансування в рамках проекту MSCA4Ukraine, який фінансується Європейським Союзом.

ПРОБЛЕМА ВТОРИННОЇ ВІКАРІЗАЦІЇ ТА ВІКТИМІЗАЦІЇ ЕКСПЕРТІВ-ПСИХОЛОГІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Литвиненко Едуард Станіславович

*кандидат психологічних наук, головний судовий експерт
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

В умовах невинуватої повномасштабної агресії РФ проти держави Україна у провадженні експертів-психологів значно збільшилась кількість психологічних та комплексних психолого-лінгвістичних досліджень, які пов'язані насамперед з визначенням:

1) наявності у підекспертних стану психологічного та фізіологічного афекту під час скоєння ними кримінального правопорушення;

2) наявності у підекспертної особи душевних страждань з метою оцінки підстав для відшкодування йому моральної шкоди;

3) емоційно-психологічних станів та психологічних якостей осіб (жертв, підозрюваних, учасників), які фігурують у справах про домашнє насильство;

4) індивідуально-психологічних якостей та мотиваційних чинників поведінки осіб, підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів проти України;

5) сформованих установок, настроїв, почуттів представників цільової аудиторії, які стали жертвою російської пропаганди (психологічного впливу), інформаційно-психологічних операцій країни-агресора [2, 4].

Під час виконання експертних завдань № № 1–4 у експерта-психолога виникає проблема стати жертвою вторинної травматизації (вікарізації) у ситуації, що склалася.

Вікарізацією (від лат. vicarius – «заступник», «намісник») або вторинною травматизацією у сучасній психологічній літературі називають ситуацію, коли психолог отримує психологічну травму внаслідок **співпереживання** підекспертному, переймається його психологічними травмами (проблемами), переносить на себе його емоції [6].

Раніше зазначений феномен у психологічній науці часто співставляли з поняттям емпатії, тобто здатності психолога розуміти емоційний стан іншої людини та співпереживати їй. Але на відміну від простої емпатії вікарізація

характеризується наявністю травматизуючої для експерта-психолога інформації, травматизуючих емоцій та почуттів [9].

Процес вікарних переживань експертом-психологом ускладнює дотримання вимог щодо його об'єктивності і неупередженості під час виконання судових психологічних та психолого-лінгвістичних експертиз [6, 7].

Ще одним, на сьогодні недостатньо вивченою проблемою є попередження боротьба з наслідками інформаційної віктимізації експерта-психолога, коли вони, під час виконання комплексних психолого-лінгвістичних експертиз щодо злочинів проти основ національної безпеки України, досліджують факти застосування представниками країни-агресора маніпулятивних технологій, деструктивного інформаційно-психологічного впливу, і мимоволі стають жертвами цілеспрямованого деструктивного інформаційно-психологічного впливу засобів масової інформації (комунікації) країни-агресора. Результатом зазначеної інформаційної віктимізації є небезпека сприйняття експертом інформації, що подається, на емоційному, а не на раціональному та критичному рівні, підсвідоме мимовільне формування у нього ряду негативних соціальних патернів (шаблонів, ідеологем), вигідних військово-політичному керівництву, окремим організаціям РФ та їх представникам, які, знову ж таки, ускладнюють дотримання вимог щодо його об'єктивності і неупередженості під час виконання експертиз [1, 8].

При цьому загальна повторюваність ситуацій, змісту експертної інформації, що надається, може викликати в експерта ефект кумулятивності – поступового накопичення емоційно-психологічного впливу, інформаційно-психологічне пересичення, стомлення та відторгнення набридливої інформації [3].

Зазначений ефект кумулятивності значно посилюється при тривалому військовому протистоянні України проти РФ в суспільно-політичних умовах впливу суб'єктивної невизначеності, коли наслідком стає підвищена тривожність, зникання цілеспрямованості діяльності, невизначеність експерта в оцінці особистих перспектив, значущості витрачених зусиль у професійній діяльності, виникнення регресивних форм реагування на можливі проблеми у професійній діяльності (байдужість, апатія, депресія, агресія тощо) [5].

Шляхом подолання проблеми вторинної вікарізації та віктимізації експертів-психологів в сучасних умовах ведення війни проти-держави агресора є групове обговорення результатів професійної діяльності шляхом участі у конференціях, семінарах, секціях за напрямком професійної діяльності, підвищення професійної майстерності шляхом самонавчання і самоосвіти, підвищення кваліфікації, контролювання

оточуючого інформаційного фону, раціональне використання режиму праці та відпочинку в умовах, що склалися [9].

Література:

1. Головка О.М. Інформаційна віктимізація у медіа-просторі. Журнал «Інформація і право». К., НДЦ ПІ НАПрН України, № 3(15)/2015, С. 49–55.
2. Гула Л. Ф., Гумін О. М. Організаційні основи проведення окремих видів судових експертиз. Л., Вид-во Львівської політехніки., 2018. 428 с.
3. Інформаційна безпека. Підручник / Під заг. ред. В.В. Остроухова. К.: Видавництво Ліра-К, 2021. 412 с.
4. Землянська О.В. Особистість та методи її дослідження при проведенні судово-психологічної експертизи. Х.: Титул, 2007. 244 с.
5. Кара-Мурза С.Г. Маніпуляція свідомістю. Навчальний посібник. Видання друге. К.: Оріони, 2006. 528 с.
6. Почепцов Г. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Харків, Vivat, 2022. 384 с.
7. Ріпенко А.І., Тищенко В.В., Самойленко О.А., Судові експертизи у кримінальному провадженні. Одеса., Гельветика, 2021, 152 с.
8. Судова експертиза. Навчальний посібник. Укладачі: Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков. К., КПІ ім. І.Сікорського, 2023. 99 с.
9. Чалдіні Р. Психологія впливу. К.: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2022. 608 с.

АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТНИХ СЛУЖБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Лікарчук Наталія Василівна

доктор політичних наук,

професор кафедри державного управління

Навчально-науковий інститут публічного управління

та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Діяльність експертних служб в сучасному світі відіграє важливу роль у різноманітних сферах, починаючи від правосуддя та закінчуючи наукою та технологіями, адже через них забезпечують об'єктивність і надійність в оцінці різноманітних ситуацій та явищ. У сфері правосуддя, приміром, експерти забезпечують аналіз доказів, допомагаючи судам у розгляді справ і прийнятті обґрунтованих рішень [3]. В галузі науки експертні служби проводять оцінку досліджень та наукових відкриттів, допомагаючи забезпечити їх наукову обґрунтованість і надійність.

Крім того, експертні служби грають важливу роль у сферах безпеки, технологій та економіки, адже вони проводять аналіз ризиків, оцінюють безпеку продуктів та технологій, а також допомагають у розв'язанні економічних питань. У цих сферах експертні висновки мають велике значення для прийняття стратегічних рішень як на рівні держав, так і на рівні підприємств. Тому, експертні служби стають ключовим інструментом сучасного суспільства в забезпеченні об'єктивності, надійності та безпеки в різних сферах діяльності [1].

Експертні служби в країнах Європейського Союзу відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування державних інституцій та здійсненні реформ у різних галузях. Одним із прикладів є Німеччина, де існують експертні органи, такі як Федеральна служба з розвитку сільських територій і водного господарства, які займаються аналізом ситуації та розробкою стратегій у відповідних сферах. У Швеції працює Національна рада з питань економіки, яка складає прогнози економічного розвитку та рекомендації з покращення фінансової стабільності, а її експерти аналізують динаміку ринків, вивчають соціально-економічні тенденції та розробляють стратегії збалансованого економічного зростання. У Сполучених Штатах Америки експерти часто надають свої послуги у сфері правосуддя. Наприклад, у справах з кримінальною сутністю експерти можуть бути запрошені для аналізу фізичних доказів, таких як ДНК, відбитки пальців або балістика, а також

експертизи з психологічної чи медичної областей для оцінки психічного стану обвинуваченого чи потерпілого, їх висновки та експертні думки є важливими для суду під час розгляду справи й прийняття обґрунтованих рішень [4].

Умови воєнного стану ставлять перед експертними службами низку викликів та завдань, що вимагають ретельної підготовки та оперативності в діях. Перш за все, вони повинні забезпечувати безпеку та надійність функціонування важливих систем та інфраструктури у критичні моменти. Надзвичайна ситуація вимагає посиленого контролю та моніторингу, що дозволяє вчасно виявляти та усувати можливі загрози. Другий аспект полягає у забезпеченні інформаційної безпеки та здатності до реагування на кібератаки та інші форми кіберзагроз. Експертні служби повинні бути готові до виявлення, аналізу та нейтралізації кіберзлочинних дій, що можуть бути спрямовані на державні структури, критичну інфраструктуру або військові об'єкти [2].

Останнім, але не менш важливим аспектом є підтримка ефективної взаємодії між різними силовими структурами та агентствами у вирішенні кризових ситуацій. Координація зусиль та обмін інформацією між експертними службами, правоохоронними органами та військовими формуваннями є ключовими для успішного подолання викликів, які виникають у контексті воєнного стану.

Умови воєнного стану відіграють критичну роль у функціонуванні експертних служб, а саме:

- експертні служби мають критичне значення для забезпечення безпеки та оборони країни й вони залучені в аналізі загроз, розвідці, кібербезпеці, а також в розробці стратегій протидії агресії;

- умови воєнного стану вимагають екстрених заходів і реакцій, а експертні служби зазвичай грають ключову роль у кризовому менеджменті, надаючи аналітичну підтримку та допомогу у прийнятті рішень;

- забезпечення ефективної комунікації є важливим аспектом в умовах воєнного стану, а експертні служби брутто участь у розробці та поширенні інформації щодо ситуації, загроз та стратегій дії;

- експертні аналізи можуть допомогти в ухваленні стратегічних рішень на рівні уряду та військових командувань й містить аналіз інформації про ворожі дії, оцінку військових можливостей та прогнозування наслідків дій;

- умови воєнного стану вимагають залучення зовнішніх експертів та ресурсів, а експертні служби співпрацюють з міжнародними партнерами для обміну інформацією, координації дій та спільного розв'язання проблем [2; 4].

Отже, введення воєнного стану викликає ряд складних викликів для експертних служб, які грають ключову роль у забезпеченні безпеки та функціонуванні суспільства. Перш за все, підвищується потреба у високоспеціалізованих знаннях і навичках для вирішення нових військових, стратегічних та гуманітарних викликів. По-друге, експертні служби мають активно співпрацювати з військовими, судовими та цивільними владними органами для ефективної координації дій та обміну інформацією й це дозволить вчасно реагувати на загрози та максимально зменшити можливі наслідки воєнних дій для населення та інфраструктури.

На завершення, важливо забезпечити ефективну комунікацію з громадськістю, пояснюючи їм ризики та надаючи рекомендації щодо захисту, адже це сприятиме підтримці громадського спокою та довіри до владних структур у складних умовах воєнного стану.

Література:

1. Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Інституційно-організаційне забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 4 (22). С. 59-79.
2. Чемерис А. О., Свобода Є. Ю. Сучасний стан інформаційного забезпечення діяльності експертної служби МВС України. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України: матеріали Науково-практичної конференції (Львів, 22 грудня 2023)*. Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 169-172.
3. Likarchuk N., Velychko, Z., Andrieieva O., Lenda R., & Vusyk H. Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41(76). P. 769-779.
4. Matson J. *Effective Expert Witnessing: Practices for the 21st Century*. Routledge. 2012. 204 p.

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА З ОЦІНКИ МАЙНА ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗАСТАВИ (ІПОТЕКИ)

Ліпатнікова Ольга Олександрівна

аспірант кафедри цивільного права

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Реалізація права застави заставодержателем передбачає звернення стягнення на предмет застави, яке має наслідком вже реалізацію майна – предмета застави вже різними способами, включаючи продаж майна. При цьому реалізація майна не є повторною реалізацією права застави, а скоріше результатом етапного «розгортання» права заставодержателя у площину забезпечення реального виконання зобов'язання, забезпеченого заставою. Власне, реалізація права застави здійснюється не сама по собі, не заради реалізації як такої, а для того, щоб було виконано основне зобов'язання, забезпечене заставою, і за рахунок майна, переданого у заставу. Реалізація права шляхом звернення стягнення констатує реалізацію майна шляхом продажу або ж іншим способом. Відповідно, реалізація права призводить до руху усю систему заставного правовідношення, а реалізація майна безпосередньо задовольняє вимоги заставодержателя і як правило фіналізує заставні (іпотечні) вимоги у зобов'язальних відносинах. При дослідженні механізму реалізації права застави не можна не помітити його економічного підґрунтя, зумовленого дією економічних законів вартості, що особливо актуально при здійсненні продажу предмета застави (іпотеки). Тому визначення справжньої вартості відповідного майна, проведення його оцінки є важливим елементом механізму реалізації права застави. Це здійснюється, у тому числі шляхом проведення оціночної експертизи.

Нормативними актами Міністерства юстиції України передбачено проведення експертиз, експертних досліджень з оцінки майна на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу», з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» щодо методичного регулювання оцінки майна (пункт 1.5 розділу I Інструкції про призначення про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5). Наприклад, при іпотечі земельної ділянки оціночно-земельна експертиза вирішує

завдання експертної грошової оцінки земельних ділянок та прав на них. Судова експертиза може стосуватися також встановлення правильності проведення оцінки майна, що має значення при вирішенні спорів про оскарження реалізації предмета застави, зокрема з підстав визначення ціни на рівні не нижчому за звичайні ціни.

Звернення стягнення на предмет застави відбувається: у судовому порядку (на підставі рішення суду); у нотаріальному порядку (на підставі виконавчого напису нотаріуса); у договірному порядку (зокрема, на підставі договору про задоволення вимог іпотекодержателя). При застосуванні перших двох варіантів застосовується примусова процедура, що виконується виконавцем (державним або приватним). Стосовно третього варіанту сторони в договорі про задоволення вимог заставодержателя передбачають один із двох способів: перехід права власності на предмет застави до кредитора або надання заставодержателю можливості продати предмет застави (укласти договір купівлі-продажу).

Для реалізації шляхом продажу предмета іпотеки визначення вартості (оцінка) майна має значення зазначення у рішенні суду початкової ціни предмета іпотеки для його подальшої реалізації. Довгий час визначення початкової ціни предмета іпотеки для його подальшої реалізації визнавалося обов'язковим, а її відсутність унеможливила реалізацію права іпотекодержателя. Відповідно до постанови ВСУ від 27.05.2015 у справі № 6-61цс15, висновок якої був розвинений в інших постановках, в резолютивній частині рішення суду ціна предмета іпотеки має визначитися в грошовому виразі. Встановлення початкової ціни предмета іпотеки означає встановлення її в рішенні суду в грошовому вираженні, визначеної за процедурою, передбаченою ч. 6 ст. 38 Закону України «Про іпотеку» (постанови ВСУ від 04.11.2015 у справі № 6-340цс15, від 23.12.2015 у справі № 6-1205цс15). Тобто істотне значення визнавалося як за самою ціною, так і за порядком її встановлення, а суд повинен зазначити, що початкова ціна встановлюється на рівні, не нижчому за звичайні ціни на цей вид майна, на підставі оцінки, проведеної суб'єктом оціночної діяльності/незалежним експертом на стадії оцінки майна під час проведення виконавчих дій. Пізніше ВС відмовився від таких категоричних підходів і вказав, що у спорах цієї категорії, лише не зазначення у резолютивній частині рішення суду початкової ціни предмета іпотеки в грошовому вираженні не має вирішального значення, та не тягне за собою безумовного скасування судових рішень (постанова ВП ВС від 21.03.2018 у справі № 235/3619/15-ц). Такий підхід зумовив і відповідні рішення з боку законодавця, який вніс зміни до ст. 39 Закону України «Про іпотеку» і передбачив, що у разі визначення судом

способу реалізації предмета іпотеки шляхом проведення електронного аукціону ціна предмета іпотеки у рішенні суду не зазначається та визначається при його примусовому виконанні на рівні, не нижчому за звичайні ціни на такий вид майна на підставі оцінки, проведеної суб'єктом оціночної діяльності або незалежним експертом на стадії оцінки майна під час проведення виконавчих дій. Верховний Суд вказав, що непроведення оцінки предмета іпотеки на момент звернення до суду та розгляду судом спору про звернення стягнення не є підставою для відмови у позові (постанова КЦС ВС від 24.05.2023 у справі № 953/19143/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111159845>).

Це зняло гостроту питання лише для стадії судового розгляду, але не для виконання судового рішення, яке є вирішальним комплексом заходів, саме яке і зумовлює задоволення вимог іпотекодержателя (заставодержателя). Під час проведення виконавчих дій, процес яких може відділятися від часу ухвалення судового рішення роками, визначення ціни на підставі оцінки майна залишається обов'язковим. При цьому відповідно до ст. 57 Закону України «Про виконавче провадження» визначення вартості майна боржника здійснюється за взаємною згодою сторонами виконавчого провадження, при недосягненні такої згоди – виконавцем або суб'єктом оціночної діяльності. Це не виключає залучення до процесу оцінки і експерта шляхом проведення експертного дослідження.

АНТИКОРУПЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ

Лісний Іван Анатолійович

старший викладач кафедри правознавства та фінансів

Полтавський інститут економіки і права

ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини

«Україна»

м. Полтава, Україна

Боротьба з корупцією як вид діяльності у сфері соціального управління передбачає зменшення масштабів корупції, зміну характеру корупції, обмеження впливу корупції на суспільні процеси, підвищення ризику корупційних діянь, усунення соціальних передумов корупції, причин та умов корупції, виявлення та розмежування корупційних діянь, притягнення до відповідальності осіб, які вчинили корупційні правопорушення. Вона включає систему політичних, правових, організаційних, ідеологічних, соціальних, психологічних та інших заходів.

Одним із механізмів запобігання та протидії корупції в Україні є антикорупційна експертиза. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон), антикорупційна експертиза – це діяльність, спрямована на виявлення в нормативно-правових актах чи законопроектах положень, які самі по собі або в сукупності з іншими положеннями можуть сприяти вчиненню корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень [1].

Аналіз Закону свідчить, що право призначати антикорупційних експертів належить державним органам, їх членам, уповноваженим представникам, фізичним та юридичним особам, які здійснюють антикорупційну діяльність, які видають наказ про призначення офіційних антикорупційних експертів щодо нормативно-правового акта та його проекту, вносять пропозиції до відповідних органів за результатами призначення експертів та подають надані пропозиції до відповідних органів, мають право на отримання інформації від відповідних органів щодо розгляду своїх пропозицій. Оприлюднення громадської антикорупційної експертизи та її результатів може здійснюватися за ініціативою та коштом фізичних осіб, державних органів та юридичних осіб. Така експертна робота може здійснюватися також за рахунок інших джерел, не заборонених законом, у тому числі міжнародної технічної допомоги.

Однак експертиза законопроектів, поданих до Верховної Ради України народними депутатами України, здійснюється Комітетом Верховної Ради України з питань антикорупційної політики.

Однак експертиза законопроектів, поданих до Верховної Ради України народними депутатами України, здійснюється Комітетом Верховної Ради України з питань протидії корупції. Порядок і методику проведення антикорупційної експертизи, а також порядок оприлюднення її результатів визначає Міністерство юстиції України.

Антикорупційній експертизі, яка проводиться Міністерством юстиції України, підлягають усі проекти нормативно-правових актів, що вносяться на розгляд Кабінету Міністрів України, закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України у зазначених нижче сферах: прав та свобод людини та громадянина; повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування, осіб уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; надання адміністративних послуг; розподілу та вираження коштів державного та місцевого бюджету; конкурсних (тендерних) процедур.

Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів державних органів проводиться під час реєстрації, якщо правочин підлягає державній реєстрації. Антикорупційна експертиза законопроекту складається з трьох етапів: перший – загальна оцінка законопроекту; другий етап – оцінка положень законопроекту з антикорупційної точки зору; третій – підготовка висновків та рекомендацій щодо усунення корупціогенних факторів.

На першому етапі здійснюється віднесення законопроекту до проектів з високим рівнем корупційних ризиків, визначається загальна характеристика проекту, оцінюється обґрунтованість його прийняття та визначається відповідність законопроекту антикорупційному законодавству.

На другому етапі оцінюються корупціогенні фактори за кожною статтею законопроекту, оцінюється ступінь внутрішньої узгодженості та доступності положень законопроекту.

На третьому етапі робляться висновки, готуються рекомендації щодо усунення корупціогенних факторів та презентуються можливі шляхи усунення корупціогенних факторів [2].

У разі виявлення факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, результати антикорупційної експертизи чинних нормативно-правових актів підлягають оприлюдненню на офіційному веб-сайті організації, що проводила відповідну експертизу. Громадська антикорупційна експертиза чинних

та проектів нормативно-правових актів може проводитися за ініціативою фізичних осіб, органів державної влади та юридичних осіб. Результати антикорупційної експертизи, у тому числі громадської, підлягають обов'язковому розгляду організацією, яка видала (прийняла) відповідний нормативно-правовий акт, її правонаступником або організацією, якій делеговані відповідні нормотворчі повноваження у цій сфері [3, с. 18].

Антикорупційна експертиза має велике значення у запобіганні та протидії корупційним правопорушенням і реалізується в законодавстві та при його розробці з метою виявлення та усунення елементів, що можуть спричинити корупцію. Як наслідок, корупція сьогодні не лише створює атмосферу несправедливості та напруги в суспільстві, а й загрожує національній безпеці України.

Література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року № 1700-УП. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
2. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи. Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-v1395323-17>
3. Антикорупційна експертиза законопроектів Верховної Ради України IX скликання. Результати, проблеми, перспективи. *Аналітичний центр "Інститут законодавчих ідей"*. Київ. 2021. 56 с.

ЗБЕРЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лісовицька Ірина Анатоліївна

*кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу з безпеки життєдіяльності
охорони праці та промислової безпеки
лабораторії інженерно-технічних досліджень
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Компетентність експерта – це суб'єктивна характеристика здібностей фахівця вирішувати завдання поставлені перед ним і ступінь його володіння теорією, методами і методиками експертного дослідження, пов'язаних з правосуддям. Наукова (професійна) компетенція судового експерта визначає обсяг спеціальних знань, яким повинен володіти експерт відповідної експертної спеціальності. Спираючись на завдання, що виносяться на вирішення того чи іншого роду (виду) експертизи можна визначити наукову компетенцію експерта. Перелік завдань за різними родами (видами) експертиз наведено в «Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення експертиз та експертних досліджень» [1].

Науковий потенціал судового експерта можна представити наступними аспектами, а саме він повинен:

- мати глибокі знання у своїй області експертизи;
- мати вміння аналізувати складні дані та докази, використовуючи наукові методи та техніки;
- мати дослідницькі здібності: здатність до проведення досліджень та розв'язання проблем, використовуючи наукові підходи та методи;
- мати вміння ефективно спілкуватися з правоохоронними органами, судом, адвокатами, та іншими сторонами справи, щоб зрозуміло та чітко пояснити свої висновки;
- дотримуватися високих стандартів професійної етики, забезпечуючи об'єктивність, незалежність та дотримання правових норм;

– постійно підтримувати свої знання та навички, брати участь у форумах, круглих столах, семінарах та конференціях.

Загалом, науковий потенціал судового експерта є ключовим елементом його професійної компетентності який допомагає забезпечити надійність та об'єктивність судових експертних висновків.

Експерт є досвідченим фахівцем своєї справи тому збереження його наукового потенціалу є критично важливим для розвитку будь-якої країни, у тому числі і в умовах воєнного стану. Це є складним завданням, але воно дуже важливе для забезпечення стійкості та відновлення після кризових ситуацій. Нижче наведені можливі способи і шляхи збереження наукового потенціалу в умовах воєнного стану:

1	Фінансування досліджень	Забезпечення стабільного фінансування для дослідницьких проєктів і програм може допомогти науковій спільноті продовжувати свою роботу.
2	Заохочення наукових досліджень	Навіть у складних умовах воєнного стану важливо стимулювати та підтримувати наукові дослідження. Це може бути здійснено шляхом надання грантів, стипендій та інших форм фінансової підтримки для науковців і дослідницьких груп.
3	Створення безпечних умов для роботи	Забезпечення безпеки для наукового персоналу, лабораторій та наукових закладів, включаючи захист від нападів, диверсій та інших загроз.
4	Збереження доказів	Забезпечення збереження і надійності доказів у воєнних умовах може бути складним завданням через можливість руйнування, втрати або перетворення місць злочинів.
5	Освіта та підтримка наукових кадрів	Надання можливостей для навчання, стажування та підтримки молодих вчених допомагає зберегти і розвинути науковий потенціал.
6	Збереження наукових знань та інтелектуального капіталу	Заохочення публікацій, патентування і документування результатів досліджень допомагає зберегти науковий капітал. Підтримка інтелектуальної власності, документування результатів досліджень та забезпечення їх доступності для подальшого використання.
7	Міжнародне співробітництво	Залучення міжнародних партнерів, організацій та фондів до співпраці та фінансування наукових проєктів.
8	Політика інновацій	Створення сприятливої політики щодо інновацій та трансферу технологій може стимулювати розвиток новаторських досліджень.
9	Психологічна підтримка науковців	Забезпечення психологічної підтримки для наукового персоналу, який може зазнати стресу та травм у зв'язку з воєнними діями.

Наведені заходи можуть допомогти зберегти і розвинути науковий потенціал, що в свою чергу сприятиме науковому прогресу та соціальному економічному розвитку. Збереження наукового потенціалу в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу та спільних зусиль уряду, міжнародних організацій, наукової спільноти та громадськості. Такий підхід допоможе зберегти важливий ресурс для подальшого розвитку суспільства і після кінця конфлікту.

Література:

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, АКТУАЛЬНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Лукавенко Кристина Сергіївна

*старший судовий експерт відділу економічних досліджень
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
м. Харків, Україна*

Унаслідок широкомасштабних воєнних дій російської федерації після 24 лютого 2022 року, які призвели до збитків, ушкоджень і руйнувань у розмірі, за різними підрахунками, на суму від сотень мільярдів до трильйона доларів США, гостро постало питання захисту порушених прав та інтересів постраждалих осіб.

Водночас значних збитків зазнав вітчизняний бізнес. Специфічним аспектом шкоди останнього є не лише прямі втрати від руйнувань та знишень, але й упущена вигода, неможливість отримання доходів у майбутньому, порушення нормальної господарської діяльності, втрата економічних зв'язків, порушення ланок виробництва, зниження капіталізації підприємств.

20 березня 2022 року постановою Кабінету Міністрів України № 326 затверджено «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації» та поставлено завдання перед відповідними міністерствами й органами виконавчої влади в шестимісячний строк розробити та затвердити методики, передбачені вказаним Порядком (далі – Порядок від 20.03.2022 № 326) [1].

Згідно з пунктом 2 Порядку від 20.03.2022 № 326, визначення шкоди та збитків здійснюється окремо за напрямками, у тому числі: п. 18 «Економічні втрати підприємств» та п. 19 «Втрати установ та організацій».

Напрямок «Економічні втрати підприємств» включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

Напрямок «Втрати установ та організацій» (крім установ та організацій оборонно-промислового комплексу) включає втрати установ та організацій усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна (крім втрат громадських будівель та споруд комунальної власності, які зазначені в підпункті 7 цього пункту).

З 16 січня 2023 року набула чинності Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх

форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності, затвердженої спільним наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України 18 жовтня 2022 року № 3904/1223 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02 грудня 2022 р. за № 1522/38858) (далі – Методика № 3904/1223) [2].

Методика № 3904/1223 передбачає механізми оцінки (визначення розміру) збитків, завданих підприємствам, установам, організаціям та іншим суб'єктам господарювання, усіх форм власності внаслідок збройної агресії, оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання, а також оцінки потреб у відновленні майна суб'єктів господарювання, станом на дату оцінки, яка є датою не раніше 23 лютого 2022 року.

Відповідно до Методики № 3904/1223, оцінка збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії російської федерації, здійснюється шляхом проведення, незалежної оцінки збитків або судової експертизи. Зокрема:

- незалежне оцінювання збитків забезпечується суб'єктами оціночної діяльності – суб'єктами господарювання, визнаними такими Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (далі – суб'єкти оціночної діяльності), із дотриманням національних стандартів оцінки майна та Міжнародних стандартів оцінки майна;

- судова експертиза, що пов'язана з оцінкою збитків, та діяльність судових експертів, що пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу» [3], з урахуванням особливостей методичного регулювання оцінки збитків, спричинених втратою, руйнуванням та пошкодженням майна державної, комунальної та приватної форм власності під час збройної агресії.

Судова експертиза, як одна з форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, є вагомим засобом для підвищення ефективності розслідування та формування якісної доказової бази. Так у результаті ведення бойових дій на території України було пошкоджено та знищено велику кількість майна фізичних осіб, підприємств, установ, організацій, а також техніки військового призначення ЗСУ, що передбачає необхідність визначення розмірів матеріальних збитків. За таких умов зросла потреба у проведенні судово-економічних експертиз,

що включають експертизи бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій [4].

У науковій літературі зазначається, що збитки мають подвійну природу, адже вони є економічною та юридичною категорією.

У юридичному розумінні збитки – це негативні для потерпілої особи наслідки в майновій сфері, які є результатом неправомірних дій іншої особи.

В економічному розумінні збитки – це зменшення вартості майна юридичної чи фізичної особи в результаті перевищення витрат цієї особи над отриманими нею доходами в одному часовому періоді [5].

При призначенні судово-економічних експертиз із питань визначення збитків, експерт-економіст у межах своєї компетенції визначає лише економічну сторону шкоди, тобто розмір втрат, заподіяних потерпілій особі, незалежно від підстав їх виникнення.

З огляду на напрями визначення шкоди, перелік яких наведений у пп. 1-21 пункту 2 Порядку від 20.03.2022 № 326, до компетенції та завдань експерта-економіста можуть бути віднесені:

– за п. 18 «економічні втрати підприємств» та п. 19 «втрати установ», які можуть вирішуватися експертом-економістом, щодо: упущеної вигоди підприємств різної форми власності, підтвердження нестачі ТМЦ, наявності дебіторської або кредиторської заборгованості підприємств.

Враховуючи вищевикладене, на даний час, методики за якими можна розраховувати збитки, зазначені в порядку № 326 від 20.03.2022, уже розроблені, а саме: методики проведення судових експертиз «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз», реєстраційний код 11.0.08; «Методика з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ)» реєстраційний код 11.0.57; «Методика вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків», реєстраційний код 11.0.22, Методика № 3904/1223 та інші.

Таким чином, проведення експертних досліджень щодо визначення розміру збитків, завданих збройною агресією російської федерації, є доцільним, оскільки наявність в особи (насамперед юридичної особи) висновку експерта дозволить, не втрачаючи час, розпочати відновлення пошкодженого майна та буде підставою для отримання відповідних компенсацій у майбутньому.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні

внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

2. Спільний наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України «Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією РФ, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності» від 18 жовтня 2022 року № 3904/1223. [Електронний ресурс] URL : <https://ips.ligazakon.net/document/re38858?an=1>.

3. Про судову експертизу. Закон України № 4038-ХІІ від 25.02.1994. Редакція від 01.01.2022. [Електронний ресурс] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text5>

4. Грига М.А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р., НАВС). Київ: НАВС, 2022. С. 58–62. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/21476>

5. Бондарчук В.В. Особливості проведення економічної експертизи щодо визначення розмірів збитків, завданих збройною агресією РФ/ Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Одеса-Львів, 28 вересня 2022 року): тези доповідей / відп. ред. Дмитро Кішко, Роман Заяць – Львів : Растр-7, 2022. С. 23–24.

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАУКОВИХ КАДРІВ ТА ЇХ ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Любчич Анна Миколаївна

*кандидат юридичних наук, старший дослідник, учений секретар
Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Ми перебуваємо на вирішальному етапі історії – на половині шляху до досягнення перемоги. Війна, що триває в Україні, глибоко вплинула на українську наукову спільноту. Багато дослідників або емігрували, або перейшли на альтернативні професії.

Важливим виміром такого відтоку мізків, якому приділялося багато уваги в попередніх дослідженнях, є еміграція вчених [1]. Особливо під час війни виїзд з країни може бути привабливим варіантом для мешканців цієї країни, включно з науковцями. Однак не всі мають рівні можливості для еміграції, оскільки більш обдаровані особи мають більше варіантів, ніж інші [2]. Таким чином, цілком ймовірно, що під час розладу та війни країни втрачають своїх найпродуктивніших учених з більшою швидкістю.

За інформацією Міністерства освіти і науки України [3], станом на липень 2023 року 74 з ~300 університетів були пошкоджені або зруйновані. Близько 51% з них у східних регіонах і ще 27% у південних.

З початку війни міжнародна підтримка українських вчених була значною і охоплювала як тих, хто переїхав, так і залишився. З одного боку, іноземні уряди, інституції, університети та окремі науковці запропонували українським науковцям домовленості про розміщення (зокрема, наприклад, гранти на дослідження та візитні посади), і з'явилися ініціативи для сприяння відкриттю таких можливостей, як-от Science4Ukraine та через Платформа ERA4Ukraine. З іншого боку, були запропоновані ініціативи підтримки вчених, які залишаються в Україні, наприклад, через програми наставництва (наприклад, програма віртуального наставництва EURAXESS «Сформуль майбутнє дослідника, який приїжджає до Європи») або гранти на спільне дослідження (Національний фонд досліджень України 2022, EURAXESS Болгарія, 2023).

По-перше, війна зробила роботу в Україні менш захищеною. Наше трудове законодавство було слабке ще до війни, а його виконання погано контролювалося державою і профспілками. В умовах воєнного стану

права працівників були серйозно обмежені, а компанії могли звільнити працівників та/або мінімізувати витрати на персонал.

Нам потрібна комплексна політика щодо ринку праці та зайнятості, гармонізована з економічною, фінансовою та іншою політикою. Необхідно посилити захист прав працівників у законодавстві та на практиці, особливо щодо офіційного оформлення трудових відносин та гарантій оплати праці. Як перший крок, допомогу з часткового безробіття потрібно зробити більш доступною для працівників.

Конкурентоспроможний науковий сектор є важливою складовою сучасної нації. Зовнішні політики можуть допомогти запобігти подальшому погіршенню наукового сектору України та покласти зерно його оновлення. Враховуючи нестабільні умови вчених-мігрантів, пропонування більшої кількості стипендій і триваліших стипендій, здається, є пріоритетом номер один для цієї групи вчених. Взнявши за еталон внесок Європейської Комісії на поstdокторську стипендію в рамках Проекту Марії Склодовської-Кюрі (MSCA), ми оцінюємо, що потреба у фінансуванні становить приблизно 700 мільйонів євро на рік. Виноска⁷ Приймаючи українських науковців, Європа дозволяє їм бути в курсі наукових досягнень і дає їм можливість підвищити свої дослідницькі навички. Надання тимчасового академічного притулку для українських науковців також допомагає їм залишатися у світовій науковій спільноті, мінімізуючи подальші втрати для українського наукового сектору під час війни.

Однак навряд чи такі домовленості перетворяться на довгострокові можливості для вчених-мігрантів. Отримати посади в європейських наукових інституціях було досить складно перед війною, і приплив українських вчених чинить тиск на і без того недофінансовану та конкурентоспроможну систему. Отже, малоімовірно, що наукові інституції приймаючих країн запропонують достатньо довгострокові, стабільні перспективи.

У звіті ОЕСР про права та підтримку українських біженців у приймаючих країнах [4] наголошується на необхідності інноваційних рішень «подвійної мети», які гарантуватимуть, що навички переміщених українців не залишатимуться бездіяльними та продовжуватимуть розвиватися, водночас не перешкоджаючи можливому поверненню до України коли закінчиться війна. Проте існує довга історія вчених, які залишали свої країни під час конфлікту чи політичної кризи, а потім їм було дуже важко повернутися або ефективно внести свій внесок у діаспору після закінчення кризи. У надконкурентній міжнародній науковій системі, де талант стоїть на першому місці, багато найкращих українських науковців або студентів можуть виникнути спокуса

залишитися у своїх нових домівках, а не повернутися до закладів, які постраждали від спустошення війни. На індивідуальному рівні це був би цілком законний і зрозумілий вибір. Але що можна зробити зараз, щоб такий індивідуальний вибір не завдав серйозної шкоди довгостроковому майбутньому української науки?

Література:

1. Ganguli I (2014) Відтік наукових мізків і формування людського капіталу після розпаду Радянського Союзу. *Int Migr* 52(5):95–11.
2. Ganguli I (2015b) Хто йде, а хто залишається? Докази відбору іммігрантів після розпаду радянської науки. In: Geuna A (ed) *Global Mobility of Research Scientist*, Academic Press, p. 133–154.
3. Міністерство освіти і науки України (2023) Освіта в надзвичайних ситуаціях. <https://saveschools.in.ua/en/>
4. Rights and Support for Ukrainian Refugees in Receiving Countries. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/rights-and-support-for-ukrainian-refugees-in-receiving-countries_09beb886-en

ОГЛЯД СПЕЦІАЛІСТОМ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мазниченко Юрій Олександрович

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник*

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Колонюк Віктор Петрович

кандидат юридичних наук, доцент

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

При проведенні слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні особлива роль належить огляду речових доказів, зокрема огляду документів. Адже проведення цієї процесуальної процедури у ході огляду надає суб'єктам розслідування значні пізнавальні можливості для встановлення обставин справи. Як свідчить слідча (розшукова) практика результати навіть попереднього огляду документів у значній мірі визначають як спрямування, так і ефективність розслідування у цілому, повноту та об'єктивність відпрацювання найбільш вірогідних версій, які були висунені за результатами проведення вищевказаних дій.

Особливого значення огляд документів набуває в умовах воєнного стану, коли можливості розслідування обмежені у частині отримання доступу як до самих документів, так і складністю залученням спеціаліста із технічного дослідження документів для попередньої оцінки інформаційної значимості цих криміналістичних об'єктів. Також слід урахувати специфічні умови процесуальної реалізації цього виду огляду через скасування низки конституційних прав і свобод громадян та розширення повноважень правоохоронних органів в умовах воєнного стану (наприклад, огляд особистих речей і предметів, автотранспортних засобів, ознайомлення з персональними даними, що містяться на таких електронних носіях як мобільні телефони, планшети, вилучення предметів подвійного призначення та тих, що вилучені з обігу без санкцій слідчого судді тощо).

Процесуальні аспекти огляду документів у кримінальному провадженні. Згідно п. 2. ст. 84 «Докази» процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, *документи*, висновки експертів. У кримінальному судочинстві відповідно до *принципу диспозитивності* документи виступають як рівноцінний об'єктивний доказ, поряд з іншими доказами, отриманими суб'єктами розслідування з використанням засобів, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України).

Документ – це спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (див. п. 1 ст. 99 КПК України)

Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ст. 98 КПК України).

Відповідно до п. 2. ст. 100 чинного КПК України, у якій йдеться про зберігання речових доказів і документів, «...Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду» [1].

Тому документ як речовий доказ, вилучений у ході огляду повинен бути оглянутий слідчим, а у протоколі огляду необхідно вказати його вихідні дані (назва, реквізити, на чие ім'я заповнений, скільки сторінок, дата видачі, термін дії, установа, яка випустила, особливі відмітки, ступінь пошкодження, ознаки підробки тощо).

Слідчий самостійно чи шляхом залучення профільного спеціаліста з технічного дослідження документів ще на заключній стадії огляду повинен подбати про підготовку вилучених у ході його проведення документів та додаткових матеріалів необхідних для подальшого експертного дослідження та тим самим сприяти вирішенню експертом діагностичних і ідентифікаційних завдань (наприклад, встановлення факту підроблення документа, відповідності його реквізитів встановленим зразкам, конкретного типу чи моделі обладнання, на якому виконано документ тощо). З цією метою проводиться детальний огляд документів та супутніх матеріалів, які становлять криміналістичний інтерес для розслідування.

На сьогодні об'єктами огляду є доволі широке коло документів, таких як:

- паперові гроші, цінні папери (акредитиви, акції, векселі, майнові сертифікати та ін.);
- документи, що посвідчують особу (паспорти, посвідчення, військові квитки та ін.);

- розписки, нотаріальні зобов'язання, свідоцтва;
- медичні довідки, висновки МСЕК про інвалідність, ЛЛК про непридатність до військової служби, витяги з історії хвороби та ін.);
- чеки, картки, лотерейні білети, бонусні електронні картки, монетоподібні значки, фішки, жетони;
- оригінали та копії різноманітних процесуальних документів (позовні заяви, постанови про відмову в порушенні кримінального провадження і про зняття арешту, рішення (ухвали) судів і т.п.);
- фінансові документи (кредитні договори, договори оренди, видаткові накладні, довіреності і т.і.);
- документи строгої звітності (рецепти, талони попереджень та проходження техогляду, акцизні марки, спеціальні перепустки, білети, пломби-наклейки та ін.).

Також об'єктами попереднього огляду (інформаційної оцінки) все частіше стають пластикові банківські картки (Visa, Diners, Mastercard), електронні документи, контрафактна продукція (оптичні та магнітні диски) та інше. Причому слід відзначити, що з кожним роком зростає кількість документів, що зафіксовані на електронних носіях (мобільні телефони, планшети тощо) [2].

Типові ознаки, що фіксуються у ході огляду документів. Найбільш характерними ознаками, які, на нашу думку, спеціалісту доцільно відобразити у ході попереднього огляду документів, які виконані на традиційних носіях є наступні:

1) ознаки, що індивідуалізують документ за його змістом: найменування; текстуальні реквізити бланку; номер, дата складання (видання); кому адресований (виданий); від імені кого виконаний (виготовлений); початкові та кінцеві фрази документа; основний зміст; виявлені підписи: їх кількість, розташування та транскрипція; наявність відбитків печаток і штампів, їх розташування та зміст;

2) ознаки, що індивідуалізують форму документа: обсяг та формат (або вказівка на типову форму бланку документу); характер нанесених знаків (слова, цифри, рисунки); спосіб виконання знаків (рукописний, типографський, машинописний, комп'ютерна графіка); кольорові особливості використаних барвників;

3) ознаки, що характеризують матеріал документа: найменування матеріалу; якість паперу: колір, товщина, щільність, наявність захисної смуги, водяних знаків; форма та характер пошкоджень матеріалу; наявність склеювання, наявність ознак інших способів відновлення цілості документа; стан країв документа (рівні, обрізані, обшарпані тощо); наявність у документі сторонніх речовин та слідів;

4) ознаки, що вказують на зв'язок змісту, форми, матеріалу документа з фактами, які встановлюються: ознаки способів знищення окремих записів, відбитків печаток і штампів (травлення, змивання,

підчищення); ознаки способів додавання нових знаків й записів (дописки, додрукування, комп'ютерна графіка); ознаки способів заміни частин документа (вклейка нових знаків, переклеювання фотографій); ознаки способів підробки бланків, підписів, відбитків печаток і штампів;

5) інші ознаки, що вказують на віднесеність документа до фактів, які будуть у подальшому встановлювати експертизою: особливості, з'ясовані на місці виявлення документа; дані про виготовлення документа певною особою або належність документа певній особі; обставини, що суперечать загальновідомим або встановленим у провадженні фактам; дані про місце попереднього зберігання документа та умови його зберігання; ознаки, стосовно яких під час огляду важко визначитись, чи матимуть вони доказове значення у провадженні, чи ні.

Особливості оцінки спеціалістом інформаційної значимості документів у ході їх попереднього огляду. Спеціаліст як суб'єкт розслідування після отримання доручення від слідчого (прокурора, дізнавача чи судді) повинен провести попередній огляд об'єктів, відповідно до криміналістичних рекомендацій поводження з такими об'єктами та дотримуючись процедур неруйнучих методів дослідження, аналогічно як це проводить експерт на попередній стадії дослідницької частини експертизи.

Загальні застереження при огляді документів. При огляді документів спеціаліст обов'язково повинен дотримуватися таких правил: не вносити ніяких змін в документ і забезпечити його повне збереження. Перед тим як брати документ у руки, потрібно, враховуючи, що на ньому можуть залишитися сліди рук, сліди біологічного походження (крові, слини, епітелію та ін.), мікрочастки тощо. У зв'язку з цим документи рекомендується оглядати на стійкій поверхні (стіл, тумба, підставка тощо) на чистому аркуші паперу і в латексних рукавичках.

Документ треба брати пінцетом, в результаті огляду він не повинен бути розірваним, пошкодженим або зміненим будь-яким іншим способом. Особливо обережно треба поводитися з пошкодженими документами (спалені, згаслі, фрагментовані та ін.). Не можна торкатися документів олівцем, ручкою або чимось гострим (наприклад, циркулем), ставити на них відбитки печаток чи штампів, робити в них записи, без необхідності складати (розгортати). Документи не можна піддавати тривалому впливу світла, вологи, високої температури з метою запобігання істотних змін їх властивостей.

Спочатку спеціалістом застосовуються безконтактні методи огляду і фіксації: візуальне вивчення і фотозйомка з використанням різних прийомів та засобів судової фотографії. Різноманітними можуть бути засоби та режими освітлення, а також оптичні прилади, які призначені для виявлення і огляду незначних за розміром об'єктів (лупи: складні, штативні, з підсвіткою, вимірювальні; USB-мікроскопи) [3].

При описі об'єктів у ході попереднього огляду документів спеціаліст повинен зафіксувати наступні ознаки: розміри, колір захисного пакування (ламінування) та пояснювальні написи на ньому; матеріал обкладинки, барвники, клей, спеціальні ознаки; ступінь збереженості та належний стан (відсутність чи наявність пошкоджень; наявність на поверхні сторонніх речовин; нечіткі чи згаслі пояснювальні написи). До спеціальних ознак документів відносять такі: номер і серія (виконані недрукарським методом); елементи захисту; кодові мітки; наявність чіпа з персональною інформацією; ID-код у визначеному місці та ін. [4].

У ході попереднього огляду вивчаються як лицьова, так і зворотня сторони документа. При вивченні змісту документа проводиться його співставлення з іншими фактами і обставинами, з'ясованими у ході проведення конкретної слідчої дії. Особлива увага приділяється реквізітам (розміщення підпису, зміст тексту відбитків печатки, штамп, дата видачі тощо). Характер і послідовність дій спеціаліста багато у чому залежить від стану та особливостей конкретного документа [5].

Попередній огляд документів має важливе значення для інформаційного забезпечення кримінального провадження, адже він забезпечує суб'єктам розслідування організаційно-тактичні передумови для об'єктивного та повного з'ясування фактів та обставин кримінального правопорушення та підвищує результативність слідчих дій в умовах військового стану.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 26.04.2024).
2. Шведова О.В. Дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій: метод. реком. Київ, 2004. 41 с.
- 3.Брайчевская Е.Ю. Осмотр документов : метод. пособ. / Е.Ю. Брайчевская, Н.М. Зюскин К.: КНИИСЭ, 1967. 32 с.
4. Шведова О.В. Особливості підготовки та проведення слідчих дій, спрямованих на пошук і вилучення об'єктів судової експертизи документів, виготовлених за допомогою комп'ютерних технологій. Часопис Академії адвокатури України. № 11 (2/2011). Київ, 2011. С. 1–4.
5. Бирюков В.В., Коваленко В.В. Криминалистическое исследование документов: моногр. Луганск: РИО ЛИВД, 1999. 164 с.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЕКОЛОГІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Марко Сергій Іванович

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1*

*Інститут підготовки фахівців для підрозділів слідства
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Сучасна екологічна злочинність характеризується виникненням нових форм злочинної поведінки, еволюцією способів вчинення кримінальних правопорушень, неухильним підвищенням участі організованих злочинних груп, і співтовариств у їх вчиненні. Кримінальні правопорушення проти довкілля – це постійно прогресуюча форма злочинної активності, яка часто не визнає державних кордонів, при цьому її суспільна небезпека недооцінена.

Надзвичайно складно встановити точний масштаб злочинності у цій сфері у зв'язку з багаторівневим механізмом латентизації зазначених діянь через відсутність персоніфікованої потерпілої сторони, низький рівень екологічної правосвідомості й доброчесності посадових осіб у сфері лісо- та надрокористування тощо. Збільшення кількості злочинних посягань на довкілля та його компоненти посилює ситуацію екологічної кризи, що може призвести до масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

Глобалізація ринку міжнародної торгівлі з розвитком мережі Інтернет призвела до значного розширення ринків збуту, зокрема нелегально видобутих корисних копалин, бурштину та виробів з нього. Однією з найбільш привабливих для діяльності організованих злочинних угруповань категорії кримінальних правопорушень проти довкілля належить незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. Останніми роками обсяги знищення та розкрадання лісових ресурсів в Україні набули масштабів екологічного лиха, як свідчать вітчизняні й міжнародні експерти [1].

До чинників, що визначають кількість кримінальних правопорушень в певному регіоні, можна віднести: загальну площу території регіону, вкриту лісами, запаси лісових ресурсів, їх транспортну доступність та віддаленість від населених пунктів, економічну орієнтованість регіону та його економіко-фінансове благополуччя, зайнятість населення,

активність природоохоронних органів та громадських природоохоронних організацій.

Вбачаємо необхідність вироблення єдиної державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю проти довкілля, а також проведення кримінологічної експертизи нормативних правових актів, що приймаються у сфері охорони довкілля, покликаної виявляти можливість використання прогалін у законодавстві з метою легалізації схем злочинної поведінки.

Зважаючи на те, що організована екологічна злочинність все частіше набуває вираженого транснаціонального характеру, ефективність боротьби з таким видом організованої злочинності безпосередньо залежить від зусиль щодо її нейтралізації на всіх етапах вчинених кримінальних правопорушень. Важливу роль тут відіграє об'єднання зусиль правоохоронних та правозастосовних органів різних держав щодо припинення екологічно злочинної поведінки, нейтралізації всіх етапів реалізації кримінального правопорушення: планування, незаконного видобутку природних ресурсів, транспортування, збуту, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом.

Ліквідація економічної основи діяльності злочинних угруповань, зниження її прибутковості є запорукою успіху у боротьбі з нею. Удосконалення міжнародного законодавства у цій сфері дозволить створити на рівні окремих держав комплексну систему заходів протидії організованій злочинності проти довкілля та уніфікувати національні законодавчі системи (термінологію, склади, а також санкції, які застосовуються до вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля організованими групами).

Очевидною є важливість вироблення єдиної концепції, комплексного підходу, спланованих та послідовних дій [2, с. 143] з протидії екологічним правопорушенням на міжнародному та національному рівні. Так, у травні 2021 року Європейського Союзу затвердив пріоритети у боротьбі із серйозною та організованою злочинністю на наступні чотири роки, до яких віднесено й екологічні злочини. Пріоритети заплановано реалізувати в період з 2022 по 2025 рік у рамках «Європейської міждисциплінарної платформи проти кримінальних загроз» (EMPACT) [2].

В умовах сьогодення Міжнародній спільноті варто сфокусуватись на формуванні чіткого розуміння норм права, присвячених кримінальним правопорушенням проти довкілля, з урахуванням того, що така шкода носить переважно транскордонний характер. Налагодження співпраці у переслідуванні злочинців є важливим кроком до збереження

навколишнього середовища, забезпечення безпеки життя і здоров'я теперішнього та майбутніх поколінь.

Таким чином, характерними ознаками сучасної злочинності проти довкілля є: орієнтованість ринку (зокрема й нелегального); довговічність і стабільність злочинної організації; наявність корупційної складової; здатність до мінімізації ризиків, що виникають у зв'язку з її функціонуванням; довгострокове планування діяльності; залучення фізичних осіб та комерційних структур; створення злочинних мереж. Транснаціональна організована екологічна злочинна діяльність здійснюється за такими ключовими напрямками, як незаконна діяльність у сфері лісозаготівлі, незаконне видобування корисних копалин, бурштину, їх подальший збут.

Ліквідація економічної основи діяльності злочинних угруповань, зниження її прибутковості, є запорукою успіху у боротьбі з нею на національному та міжнародному рівні. Важливу роль у протидії організованій злочинності у сфері довкілля відіграє об'єднання зусиль правоохоронних та правозастосовних органів різних держав щодо припинення протиправної поведінки, нейтралізації всіх етапів вчинення кримінального правопорушення: планування, незаконного видобування природних ресурсів, транспортування, збуту, легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Література:

1. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В.Ф. Оболенцев. Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук НМ, 2005. 128 с.
2. Турлова Ю.А. Протидія екологічній злочинності: поняття, мета та завдання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 1. С. 143-147.
3. Delegations will find in the Annex the Council conclusions setting the EU's priorities for the fight against serious and organized crime for EMPACT 2022–2025. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8665-2021-INIT/en/pdf>

ОСОБЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗКЛАДАННЯ ТРУШВ БЕЗХРЕБЕТНИХ ТА ХРЕБЕТНИХ ТВАРИН НЕКРОБІОТИЧНОЮ ФАУНОЮ

Милостива Дар'я Федорівна

orcid.org/0000-0002-3609-776x

кандидат сільськогосподарських наук, судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Бабченко Анна Валентинівна

orcid.org/0000-0002-3491-931X

кандидат біологічних наук, судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Крижановська Олена Анатоліївна

головний судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Розкладання трупа є безперервний процес, тривалий і необоротний. При цьому стани, що змінюють один одного, характеризуються характерними змінами трупних тканин, що дозволяє виділяти у ньому певні стадії. Трупи тварин, до яких був неможливий доступ некробіонтних комах, зберігають свою форму та параметри багато місяців після настання смерті, що дає можливість провести їх впізнання, тоді як тіла, доступні для заселення комахами, розкладаються і зникають протягом кількох тижнів. Таким чином, у трупів, недоступних для комах, розкладання протікає в іншій формі, ніж у тих, до яких комахами мають доступ [4, с. 27]. Головними умовами, які впливають на формування структури спільноти некробіонтів, є маса трупа та його шкірні покриви. Чим більше гниючої органічної речовини і чим довше шкірні покриви здатні зберігати вологу в трупі, тим більше він придатний для некробіонтів [2, с. 2].

У природі дрібні поодинокі групи безхребетних тварин не придатні для щільного заселення некробіонтами. Труп цих тварин за короткий термін висихають і здебільшого протягом 2–3 днів їх розтягують мурахи, або на відкритих ділянках вони швидко руйнуються під вплив абіотичних факторів.

Шкірні покриви у хребетних тварин визначають склад некробіонтів і впливають на швидкість розкладання. Наявність верхнього рогового шару (пір'я, волосся) перешкоджає випаровуванню вологи, тим самим зберігає привабливість для некробіонтів, які активно заселяючи труп, швидко його утилізують. Навпаки, трупи з м'якими покривами (риби, амфібії) в короткі терміни втрачають свою привабливість і розкладаються довше.

Труп дрібних тварин у природних умовах колонізують представники двокрилих (род. *Calliphoridae*, *Phoridae*) та заселяють жорсткокрилі (род. *Silphidae*), личинки яких встигають розвиватися за нетривалий період розкладання м'яких тканин. Живлячись трупними тканинами імаго двокрилих-некрофагів (*Dryomyzidae*, *Sepsidae Fanniidae*, *Sarcophagidae*) та жорсткокрилих кератофагів та сапрофагів, також сприяє їх швидкому руйнування. У літній період трупи дрібних тварин утилізуються в протягом 15 днів [3, с. 31].

Великі трупи містять більше органіки, що розкладається, і більш привабливі для некробіонтів. На великій падали відмічають велику кількість облігатних, факультативних і випадкових некробіонтів. Основними деструкторами та утилізаторами м'яких тканин трупа є личинки двокрилих. З двокрилих найбільш рясні імаго род. *Calliphoridae*, *Muscidae*, *Fanniidae*, *Sarcophagidae*, *Sepsidae*, *Piophilidae*. Серед твердокрилих-некробіонтів завжди присутні представники род. *Silphidae*, *Histeridae*, *Staphylinidae*, *Scarabaeidae*, *Nitidulidae*, *Hydrophilidae*. М'які тканини трупів у літній період розкладаються протягом двох місяців, а руйнування частин скелета, пір'я та волоссяного покриву може займати до кілька років.

Участь ґрунтових безхребетних у кругообігу речовин та потоці енергії в екосистемах визначається насамперед характером харчових відносин цих організмів, а також співвідношенням у складі ґрунтового населення тих чи інших трофічних груп. Ці параметри тваринного населення, в свою чергу, залежать від структури рослинного покриву і типу ґрунту [1, с. 104].

Література:

1. Жуков А.В. Зоологическая диагностика почв на основе анализа трофической структуры почвенной мезофауны степного Приднестровья. Экология та ноосферология, 2003; 13(1-2): 104–112.

2. Корольов О. В., Шульман М. В. Роль *Pterostichus melanarius* (Coleoptera: Carabidae) у регуляції чисельності твердокрилих ентомоценозу природних і штучних лісових екосистем степового Придніпров'я. Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Біологія, 2013; 34:40–46.
3. Марченко М.И., Кононенко В.И. Практическое руководство по судебной энтомологии. Под ред. А.Ф. Рубежанского. Харьков, 1991. 69 с.
4. Шевченко И.Н., Голубович Л.Л., Куртев А. В. Динамика разложения трупа. Судово-медична експертиза, 2012; 5:26–29.

ВИЗНАЧЕННЯ ХІМІЧНОГО СКЛАДУ ЧАЮ ХРОМАТОГРАФІЧНИМИ МЕТОДАМИ

Милостива Дар'я Федорівна

orcid.org/0000-0002-3609-776x

кандидат сільськогосподарських наук, судовий експерт

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

У світі є понад 3000 комерційних сортів чаю, хоча чайної рослини *Camellia sinensis* лише два види. Залежно від концентрації ферментації чай класифікується на зелений, жовтий, білий, червоний та чорний. Зелений чай виробляється без попередньої ферментації, жовтий, білий та червоний – з частковою ферментацією і чорний чай – з повною ферментацією. В основному споживаються чорні та зелені сорти чаю, їх виробляють приблизно у співвідношенні 80 та 20%.

На якість чаю впливають багато природних факторів: вологість, температура, висота, час збору, тип ґрунту, близькість гір чи моря. Звичайно, якість чаю залежить також від технології переробки, зберігання, упаковки та ін.

Інтерес до чаю значно зріс через високий вміст у ньому сильних антиоксидантів. Сильна антиоксидантна активність чаю в основному пов'язана з високою концентрацією катехінів, особливо у зеленому чаї.

В даний час хімічний склад різних сортів чаю широко досліджується хроматографічними методами. Сучасні хроматографічні методи найбільш надійні як рутинних, так дослідницьких аналізів. Для визначення компонентів чаю використовують основні аналітичні методи хроматографії: газової, рідинної, іонної [1].

Для виділення катехінів у чистому вигляді з екстрактів зеленого чаю використовують препаративну рідинну хроматографію, для виділення теафлавінів у чистому вигляді застосовують протиточну хроматографію.

Для визначення хімічного складу чаю найчастіше застосовують високоефективну рідинну хроматографію з УФ-детектором [2]. Крім того, використовують електрохімічні (амперометричні та кулонометричні), мас-спектрометричні, флуоресцентні та хемілюмінесцентні детектори.

Інформація про структуру сполук у чаї можна відобразити за допомогою раманівської спектроскопії. Це дуже специфічна технологія спектрального аналізу. Метою раманівської спектроскопії є візуалізація розподілу різних компонентів у зразку [3].

Газову хроматографію з полум'яно-іонізаційним детектором застосовують для аналізу органічних летких компонентів, що визначають аромат чаю. В останні роки для аналізу складу чаю використовують також методи капілярного електрофорезу, переважно

зонний капілярний електрофорез та міцелярну електрокінетичну капілярну хроматографію. Рідше застосовують методи тонкошарової та паперової хроматографії.

Основна фенольна кислота в чаї – галова. Також у хімічному складі чаю визначаються і ефіри галової кислоти, зокрема, теогаллін. Методом капілярного електрофорезу одночасно можна визначити у чаї вміст шавлевої, яблучної, лимонної та аспарагінової кислот. Для одночасного визначення оцтової, аскорбінової, сукцинової, яблучної, лимонної, шавлевої, фосфорної, соляної та сірчаної кислот можна використовувати аніонообмінну хроматографію [4].

У чаї методом високоефективної рідинної хроматографії з амперометричним детектором визначають аскорбінову кислоту, α -, β -каротиноїди та хлорофіллы.

Вміст катехинів у чаї визначають хроматографічними методами. Найбільше міститься чотири типи катехинів: епігалокатехін, епігалокатехін галату, епікатехін та епікатехін галату. У менших кількостях зустрічаються галокатехін, катехін та галокатехін галат [5].

У чаї визначають такі амінокислоти: глутамін, аспарагін, аланін, треонін, серин, пролін, ізолейцин, лейцин, метіонін, глутамінову кислоту, гістидин, фенілаланін, тирозин. Вміст амінокислот у зеленому чаї є критерієм його якості.

З наведеного короткого огляду видно, що методи хроматографії широко застосовують дослідження складу чаю.

Література:

1. Ding Y, Yu H, Mou S. Direct determination of free amino acids and sugars in green tea by anion-exchange chromatography with integrated pulsed amperometric detection. *J Chromatogr A*. 2002;982(2):237-44. doi: 10.1016/s0021-9673(02)01650-3.
2. Liang X, Li L, Han C, Dong Y, Xu F, Lv Z, Zhang Y, Qu Z, Dong W, Sun Y. Rapid Limit Test of Seven Pesticide Residues in Tea Based on the Combination of TLC and Raman Imaging Microscopy. *Molecules*. 2022;27(16):5151. doi: 10.3390/molecules27165151.
3. Shen Z, Fan Q, Yu Q, Wang R, Wang H, Kong X. Facile detection of carbendazim in food using TLC-SERS on diatomite thin layer chromatography. *Spectrochim Acta A Mol Biomol Spectrosc*. 2021;247:119037. doi: 10.1016/j.saa.2020.119037.
4. Shirai N. Gas chromatographic Analysis of Organic Acids in Japanese Green Tea Leaves. *J Oleo Sci*. 2019;68(12):1271-1277. doi: 10.5650/jos.ess19208. PMID: 31787675.
5. Takahashi M, Nishizaki Y, Masumoto N, Sugimoto N, Sato K, Inoue K. Quantification of tea-derived catechins without the requirement for respective calibration curves by single reference liquid chromatography based on relative molar sensitivity. *J Sci Food Agric*. 2021;101(9):3804-3810. doi: 10.1002/jsfa.11013.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мисковець Назар Олександрович

старший судовий експерт

Волинське відділення

Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Луцьк, Україна

В умовах воєнного стану збереження та розвиток кадрового потенціалу в галузі судової експертизи є невідкладним та надважливим, оскільки призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень є невід'ємною частиною значної категорії судових справ.

Відтік кадрів за кордон, мобілізація працівників до лав ЗСУ, скорочення витрат на навчання персоналу, значне зростання вартості життя людей в Україні спричинили погіршення ситуації з формуванням, збереженням та розвитком кадрового потенціалу на підприємствах, в установах та організаціях, зокрема, в НДУСЕ та інших організаціях, що провадять судово-експертну діяльність. Цим обумовлюється актуальність теми.

Кадровий потенціал організації розглядають, як загальний рівень кадрового забезпечення можливостей існування та розвитку організації [1]. Отже, кадровий потенціал судово-експертних установ дає можливість повноцінно працювати сфері проведення судових експертиз, надаючи висновки експертів та висновки експертних досліджень на вимогу судів органів досудового розслідування та інших зацікавлених осіб.

Більш широке тлумачення поняття «кадровий потенціал», подає у визначенні В. Безсмертна. На думку науковця, кадровий потенціал – це сукупність якісних і кількісних характеристик персоналу, які включають чисельність, склад і структуру, фізичні та психологічні можливості працівників, їхні інтелектуальні і креативні здібності, професійні знання і кваліфікаційні навички, комунікабельність і здібності до співпраці [2]. Отже, процес збереження та розвитку кадрового потенціалу судово-експертних установ в умовах воєнного стану має бути багатоплановим та безперервним і здійснюватися враховуючи комплексний підхід.

Виходячи з викладеного та враховуючи умови воєнного стану розглянемо проблему збереження та розвитку кадрового потенціалу через призму трьох компонентів.

1. Забезпечення безперервності процесу судово-експертної діяльності.

Ця складова обіймає своєчасне забезпечення чисельності, складу та структури персоналу в судово-експертних установах. Чисельність працівників, на нашу думку, можна забезпечити двома шляхами – притоком молодих фахівців, які закінчили вищі навчальні заклади і мають відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень та досвід роботи; створенням умов для збереження існуючого персоналу.

Варто зауважити, що на підготовку дипломованого спеціаліста в галузі експертної діяльності витрачається близько 150000–200000 грн та 5,5 років. І впродовж 2–3 років спеціаліст набуває необхідного досвіду для якісного виконання поставлених йому завдань. Тому в умовах воєнного стану, в період, скорочення витрат на освіту, важливим, на нашу думку, є збереження існуючих працівників та поступове навчання нових.

2. Забезпечення розвитку кадрового потенціалу.

Під розвитком кадрового потенціалу розуміємо забезпечення умов для впливу на інтелектуальні та психологічні можливості судових експертів, їх креативні здібності, рівень професійних знань, їх кваліфікація.

Цей аспект забезпечується рівнем професійної підготовки судових експертів, їхнім досвідом у проведенні судових експертиз і написанні висновків, моральним і психологічним кліматом в колективі, а також можливістю особистісного саморозвитку. Під час дії воєнного стану, на нашу думку, реалізація даних можливостей скорочується, впливаючи на загальну якість персоналу.

Саме тому є необхідність в обміні практичними навичками та теоретичними напрацюваннями, які значно покращують теоретичну та практичну обізнаність експерта, дозволять швидше та краще опанувати фах та підвищити якість висновків.

Прямо на процес навчання та освоєння фаху судового експерта конструктивно та позитивно вплине відновлення програм очного стажування у НДУСЕ. Підвищення кваліфікації, може мати вирішальну роль у формуванні свідомості молодого фахівця та слугує для передачі спеціальних знань більш досвідчених експертів.

Одним з джерел мотивації в роботі є можливість професійно розвиватися. Залучення експертів до конференцій, круглих столів з можливістю висловлювання власної експертної думки, написання фахових статей, залучення до участі у розробці та впровадженні науково-методичних рекомендацій та методик проведення судових експертиз та експертних досліджень з подальшим визнанням роботи, може стати потужним стимулюючим фактором задля збереження кадрового потенціалу в галузі судової експертизи.

3. Забезпечення безпеки та збереження фізичного здоров'я працівників судово-експертних установ.

Забезпечення безпеки є базовою необхідністю, особливо під час воєнного стану в Україні. Забезпечення безпеки, на нашу думку, є різностороннім процесом.

Одним з аспектів є мобілізація працівників. Відповідно до указу президента України №271/2024 [3] та закону № 3543-ХІІ від 06.02.2024 [4] та інших нормативно-правових актів в Україні триває загальна мобілізація. А саме до мобілізації відповідно до Закону України № 3633-ІХ від 11 квітня 2024 року [5] можуть бути залучені особи чоловічої статі віком від 25 до 60 ти років. Враховуючи незначну, в масштабах країни, чисельність судових експертів, (експерти НДУСЕ – 969, експерти не є працівниками НДУСЕ 607) і те, що лише частина з них підпадають під вказані вікові обмеження, варто розглянути можливість бронювання таких військовозобов'язаних в повному об'ємі [6].

Протягом повномасштабного вторгнення держава-агресор на постійній основі застосовує засоби повітряного нападу. Обладнане укриття є життєво-важливим елементом у системі забезпечення безпеки та збереження життя. Тому варто передбачити обладнання та модернізацію укриттів, що є в розпорядженні НДУСЕ. Окремим аспектом є інструктаж експертів про подібні укриття в районі проведення огляду об'єктів дослідження за межами НДУСЕ.

Важливим для збереження здоров'я є правильна організація робочого місця, придатного до якісного виконання досліджень та написання висновків; забезпечення належних умов праці; наявність відповідного програмного забезпечення, тощо.

Забезпечення нормальних умов праці експерта є одним з складових чинників, які впливають на результативність роботи. Виходячи з характеру роботи та інтенсивності інтелектуальної праці, відносний комфорт є необхідним. Це стосується стану офісних меблів стільців, приладів освітлення та стану приміщення. Стрімкий розвиток можливостей комп'ютерної техніки зумовлює потребу в її оновленні повністю, або частково.

Технічне забезпечення в частині спеціальних приладів та програмно-апаратних комплексів потребує оновлення та технічного обслуговування відповідно до регламенту. Крім того, експерти, допущені до експлуатації спеціальних приладів та програмно-апаратних комплексів, повинні постійно підвищувати знання, вміння і навички щодо їх використання за рахунок проходження занять з підвищення кваліфікації від розробника відповідного програмно-апаратного забезпечення.

На нашу думку основними чинниками, що можуть вплинути на збереження та розвиток кадрового потенціалу судових експертів на нашу думку можуть бути:

1. Облаштування та оновлення робочого місця.

2. Матеріально технічне забезпечення (комп'ютерною технікою та іншими спеціальними технічними приладами та програмними продуктами).

3. Проведення постійного навчання та підвищення кваліфікації щодо використання спеціальних технічних приладів та програмного забезпечення.

4. Бронювання військовозобов'язаних судових експертів.

5. Облаштування та модернізація безпечних укриттів (у разі їх відсутності).

6. Відновлення програм стажування працівників НДУСЕ.

7. Широке залучення експертів до наукової роботи.

8. Мотивація шляхом відзначення досягнень шляхом матеріального та нематеріального заохочення.

Література:

1. Козлова І.М. Давидов С.І. Кадровий потенціал: поняття, сутність, основні Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики характеристики праці XII Міжнародна науково-практична конференція «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики»(Харків 25. Листопада 2022) Харків 2022. С. 322–325.

2. Лисак В.Ю. Олійник О.С. Актуальні проблеми та передумови формування поняття «кадровий потенціал» Економіка та суспільство 2018 № 14/2018 с. 709-715.

3. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента від 6 травня 2024 року № 271/2024 / Володимир ЗЕ-ЛЕНСЬКИЙ URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2712024-50769> (дата запиту 08.05.2024).

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 3543-ХІІ/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> .(дата звернення 08.05.2024).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 21.10.1993 3543-ХІІ/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення 08.05.2024).

6. Експертне забезпечення правосуддя: звіт Міністерство Юстиції України 31.03.2024 URL: <https://minjust.gov.ua/m/1-kvartal-2024-roku> (Дата звернення 08.05.2024).

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА САМОГУБСТВ: ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Міхєєва Марина Леонідівна

*завідувач сектору криміналістичних, психологічних
та спеціальних видів досліджень
Донецьке відділення*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Актуальність проблеми дослідження обумовлено як статистично обґрунтованим зростанням кількості самогубств у світі, так і трагічною трансформацією існування українського суспільства, особливо тієї його частини, що на межі людських можливостей героїчно захищає Батьківщину.

Самогубство (або суїцид) є надзвичайним явищем, яке вивчають у міждисциплінарному науковому дискурсі (філософського знання, соціології, психології, психолінгвістиці, психіатрії, екології тощо) та є остаточно не визначеним феноменом взаємодії особистості зі світом, іншими та власним «Я».

У наукових дослідженнях кримінально-правової спрямованості самогубство (або суїцид) визначають як будь-який смертельний випадок, який вчиняється зусиллями особи по відношенню до самої себе та має низку причин і передумов скоєння, серед яких важливо відмітити негативний вплив різних соціальних тенденцій або реальних ситуацій деструктивної взаємодії та внутрішніх психологічних або біологічних чинників, що детермінують життєдіяльність індивіда, викликаючи сукупну динаміку суїцидальної поведінки особистості [1; 2; 4; 5].

Численні міждисциплінарні дослідження свідчать, що суїцидальна поведінка є підсумком нелінійної унікальної взаємодії складних компонентів структури особистості: психофізіологічних, психологічних, моральних, соціальних і культурних. Стверджується, що основною причиною самогубства є соціально-психологічна дезадаптація, яка виникає внаслідок гострого стресового розладу, травмувального збігу життєвих обставин, відсутністю можливостей психологічного захисту та втратою цінності життя [1; 3; 5; 6].

У контексті проблеми дослідження зазначимо, що вагомим чинником ефективності слідчих дій та адекватності судових рішень у багатьох видах кримінальних проваджень є результати судово-психологічної

експертизи як системи психологічних досліджень особистості та поведінки підекспертного в юридичнозначущих ситуаціях.

Особливе місце в експертно-психологічній діяльності займає проведення посмертних (або заочних) експертиз за фактом (доказовим або ні) самогубства, що презентується виключним актом людської поведінки та свідчить про те, що психогенні чинники можуть бути сильніше за інстинкт самозбереження або інстинкт життя.

За думкою дослідниці О. Землянської, використання спеціальних психологічних знань і методів наукової психології дають змогу об'єктивно аналізувати та ідентифікувати психологічні особливості, суб'єктивні причини та внутрішні психологічні механізми конкретних поведінкових проявів людини, яка опинилася залученою у сферу кримінального судочинства [2].

Аналіз теоретичних основ проблеми та власної експертної практики дають змогу визначити важливі для нашого дослідження положення:

– посмертну судово-психологічну експертизу за фактом суїциду призначають у відношенні до особистостей, психічне здоров'я яких не підлягає сумніву або підтверджено висновками судово-психіатричної експертизи, тобто замах людини на власне життя кваліфікують як самогубство (за умови, що вона усвідомлює значення своїх дій і керує ними) [2; 6];

– посмертна судово-психологічна експертиза є варіантом заочної та традиційно належить до найскладніших видів експертиз у кримінальному процесі [2; 4; 6];

– посмертну судово-психологічну експертизу здійснюють лише на засадах вивчення матеріалів кримінального впровадження та ін., що характеризують особистість померлого без можливості особистого експертного дослідження [2; 5; 6];

– інтегративна диференціація чинників суїцидальності визначає виокремлення двох їх груп: об'єктивних (природничі, соціально-економічні, соціально-психологічні, правові, організаційно-управлінські, соціально-політичні явища) і суб'єктивних (соціально-психологічна дезадаптація особистості, рівень стресостійкості її, зрушення життєвих сенсів та відчуття цінності людської особистості [3; 4; 5];

– суїцидальна поведінка є сукупністю внутрішніх (суїцидальні думки, уявлення, переживання, задуми та наміри) та зовнішніх форм психічної активності та триває від декількох хвилин до місяців [1; 4].

Зазначимо, що змістом судово-психологічної експертизи за фактом самогубства є дослідження особистості підекспертного, його психічного стану та можливих кореляцій з фактом суїциду; життєвих обставин, що передували самогубству та ступені їх психічної токсичності у

співставленні з психологічним портретом підекспертного, проявами соціальної дезадаптації, амплітудою зрушень звичних умов життя та їх інтерпретації, власне розуміння загибим позитивних або негативних змін (за матеріалами провадження).

Розглянемо компоненти організації посмертної судово-психологічної експертизи за фактом імовірного самогубства, що презентують її структуру та особливості проведення. По-перше, межі компетентності експерта-психолога за фактом цього виду експертиз окреслюють: визначення характеристик психологічного стану суїцидента напередодні самогубства (його структурно-динамічні особливості); з'ясування стану його свідомості та змісту переживань у передсуїцидальний період; аналіз характеру взаємодії особистості та ситуації; окреслення можливої мети і змістовно-сміслового типу суїциду; оцінка соціально-психологічних та індивідуально-психологічних чинників ризику самогубства.

По-друге, алгоритм проведення посмертної судово-психологічної експертизи за фактом суїциду зазвичай має такі етапи:

- аналіз матеріалів кримінального провадження та з'ясування його фабули;
- визначення індивідуально-психологічних особливостей підекспертного на основі матеріалів кримінального провадження;
- дослідження ситуації, що передувала самогубству, її особистісної значущості, аналіз останнього дня життя підекспертного (за наявністю даних);
- ретроспективний аналіз динаміки психічного стану підекспертного до здійснення суїциду та аналіз його психічного стану в момент суїциду (за наявністю даних);
- аналіз взаємодії особистості підекспертного з юридичнозначущою ситуацією та особливостей взаємовідносин з можливими суб'єктами трагічної події.

Предметом посмертної судово-психологічної експертизи за фактом суїциду є індивідуальні особливості психічної діяльності суїцидента. До об'єктів експертизи за фактом самогубства можна віднести всі джерела інформації, закріплені у матеріалах кримінального провадження та передбачених кримінально-процесуальним законодавством. Зазвичай вони містять відомості щодо психічної діяльності загиблого, обставин загибелі, можливих причин смерті; а також матеріали, що характеризують загиблого, його соціальне середовище, умови розвитку, зв'язки та відношення, систему цінностей, схильності, інтереси, установки тощо.

Зазначимо, що носіями необхідної інформації щодо складання експертних висновків є:

- медична документація з психіатричних, наркологічних і соматичних медичних установ; висновки попередніх експертиз;
- характеристики особистості, отримані на засадах офіційних запитів (із місця працевлаштування, проживання, навчання тощо);
- протоколи слідчих експериментів, листи, щоденники, малюнки, передсмертні записки, інші продукти творчості підекспертної особи;
- протоколи свідчень свідків (близьких, родичів, друзів, колег, очевидців та ін.).

Адекватність, обґрунтованість і змістовність висновків судового експерта забезпечуються реалізацією синергетичного підходу до експертного дослідження.

Значна частина судово-психологічних експертиз за фактом самогубства у сучасному кримінально-правовому полі України належить до експертних досліджень відносно загибелі військових; вихідні позиції їх проведення визначають положення, що обговорені у змісті цієї публікації.

Уважаємо, що участь у бойових діях актуалізує переживання почуттів патріотизму, мужності, відповідальності, але водночас підсилює реагування на несправедливість (об'єктивну або суб'єктивну), прояви жорстокості та агресивності, відчуття знецінення людського життя, моральних страждань і морального виснаження, що детермінує прояви суїцидальної поведінки, збільшує кількість самогубств поміж військових та обумовлює потребу оптимізації експертних психологічних досліджень таких фактів.

Література:

1. Дюркгейм Е. Самогубство: соціологічне дослідження. Київ: Основа, 1998. 519 с.
2. Землянська О.В. Особистість та методи її досліджень при проведенні судово-психологічної експертизи : монографія. Харків: Титул. 2007. 244 с.
3. Приходько І., Моцегора Я., Колесніченко О. Типізація індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців, схильних до суїцидальної поведінки. *Психологічні науки*. 2018. № 1. С. 175–201.
4. Тимченко О. В. Структура суїцидальної поведінки. *Наукові записки Харківського військового університету*. 2001. Вип. 9. С. 143–146.
5. Федоренко Р. П. Психологія суїциду : навч. посіб. Луцьк : ВНУ ім. Л. Українки, 2011. 260 с.
6. Шкуро В. В. Кримінологічна характеристика та протидія суїцидальності як фоновому для злочинності явищу : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 238 с.

ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗГРАБУВАНЬ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ

Мурзо Євгенія Олександрівна

ад'юнкт відділу докторантури та ад'юнктури

Національна академія внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Розграбування (англ. «pillage», «plunder», «looting») є воєнним злочином, який закріплений у міжнародних договорах. Зокрема, відповідно до ст. 33 Конвенції про захист цивільного населення під час війни – пограбування забороняються, ст. 147 прямо встановлює, що широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно, становить серйозне порушення Конвенції [1], а отже, міжнародного гуманітарного права в цілому.

У кримінальному законодавстві України відсутнє поняття «воєнний злочин». Натомість існує низка статей Кримінального кодексу України (далі – КК України), які відповідають зазначеному вище складу злочину у міжнародному праві. Україна є учасницею Першої, Другої та Четвертої Женевських конвенцій та криміналізувала серйозні порушення міжнародного гуманітарного права у національне законодавство шляхом включення до КК України ст. 438. Згідно цієї норми, знищення та привласнення майна може бути криміналізовано військовими супротивниками, які вторгаються або захоплюють територію.

Для ефективного розслідування випадків, коли комбатанти вилучають власність у цивільних осіб, слідчий здійснює розвідку на основі відкритих джерел (далі – OSINT) щодо вчинення цих кримінальних правопорушень або надає доручення на проведення кримінального аналізу оперативним співробітникам управління кримінального аналізу. Вказані дії фіксуються у протоколі огляду.

У зв'язку з поширеністю і доступністю цифрових технологій, Інтернет і соціальні мережі поступово стають важливими видами доказів. Сфера онлайн-документування активно розвивається та удосконалюється. Онлайн-розслідування може надати слідчим доступ до подій на територіях, які недоступні для розслідування або в доступі до котрих їм було відмовлено.

Основними напрямками OSINT є: пошук і перевірка особи; пошук і перевірка інформації. Велике значення відіграє в процесі проведення OSINT розслідувань ідентифікація осіб, які зображені на фото чи відео.

Так, експерти [2] розробили інструкцію, як можна ідентифікувати країну, до якої відноситься військовослужбовець, лише за фотографією такого військовослужбовця [3, с. 167–168].

Надалі, доцільно призначити судову портретну експертизу або експертизу фото-, відео-, звукозапису для того, щоб ідентифікувати/підтвердити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення за голосом, обличчям.

Зловмисники можуть залишати сліди у вигляді електронних даних в мережі Інтернет, які можна розділити на загальнодоступні (наприклад, публікації на форумі, де для перегляду на форумі не потрібен вхід), і приватні (наприклад, інформація облікового запису Facebook) [4, с. 9], фотографії, відео, що підтверджують перебування підрозділу російської федерації на території України, належність підозрюваного до військового підрозділу. Для фіксування цих фактів як доказів, фото- та відеозаписи долучаються до матеріалів кримінального провадження, адже відповідно до ч. 2 ст. 99 Кримінального процесуального кодексу України такі докази є документами. Відеозаписи можуть слугувати важливими доказами, де можна бачити вчинення злочинів, а також ідентифікувати зловмисників за їх зовнішнім виглядом або рухами.

Роздруківки, скріншоти, які підтверджують вчинення розграбувань повинні бути отримані та відображені у кримінальному провадженні уповноваженою особою; у встановленому законодавством порядку з дотриманням процесуальної форми; можливістю перевірити достовірність таких доказів і надійність способів їх отримання [5, с. 3].

У подальшому, слідчий призначає комп'ютерно-технічну експертизу, адже завдяки розвитку технологій можливо внести зміни в інформаційний зміст веб-сайту або створити вигляд повідомлень в Інтернеті, які ніколи не існували. Записи можуть бути втрачені, пошкоджені, змінені для законних чи злочинних цілей [6, с. 48]. Такі електронні документи вимагають уважної перевірки щодо походження та достовірності. Експертиза може визначити автентичність електронного документа та виявити ознаки фальсифікації. Сучасні методи експертизи дозволяють визначити, чи був електронний документ створений на конкретному комп'ютері чи переписаний з іншого носія.

Правильне використання електронних доказів може значно збільшити ефективність розслідування та допомогти виявити та притягнути до відповідальності злочинців, які вчинили розграбування. Аналіз цих слідів може допомогти виявити способи діяльності злочинців, їх спільноти та інформацію про можливі цілі та плани.

Також, технології OSINT застосовують журналісти, дослідники, громадські організації. Цифровізація процесу доказування сприяє

створення спеціалізованих сайтів, де пропонується схема завантаження інформації та графічних доказів воєнних злочинів (<https://dokaz.gov.ua/>; <https://warcrimes.gov.ua/>). Нова можливість є цінним вдосконаленням, оскільки вона дозволяє правоохоронним органам сконцентрувати увагу на перевірці отриманих відомостей та підтвердженні їх джерел [7, с. 54].

Отже, OSINT для розслідування розграбувань та подальшого проведення експертиз є корисним інструментом доказування, який може допомогти підтвердити факти злочину шляхом аналізу доказів на місці події та порівняння їх з іншими відомостями. Дані з різних джерел, таких як соціальні мережі, новинні статті та геолокаційні дані є важливими у встановленні фактів, ідентифікації підозрюваних та зборі доказів. Повний аналіз цієї інформації може також служити підґрунтям для проведення експертиз, що підвищує шанси на успішне розкриття розграбувань.

Література:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12.08.1949. *Офіційний вісник України*. 2013. № 27. С. 370. Ст. 942. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
2. Komar R. How to Digitally Verify Combatant Affiliation in Middle East Conflicts. Bellingcat: website. URL: <https://www.bellingcat.com/resources/how-tos/2018/07/09/digitally-verify-middle-east-conflicts/>.
3. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень : підручник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 180 с.
4. ACPO Good Practice Guide for Digital Evidence. Association of Chief Police Officers of England, Wales & Northern Ireland. Version 5. 2012. 43 p. URL: https://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_Guide_for_Digital_Evidence_v5.pdf.
5. Доказування воєнних злочинів: напрацювання та виклики за підсумками двох років повномасштабного вторгнення. Discussion paper, 2024. 13 с. URL: https://drive.google.com/file/d/19cvpADHdoiyDwV2gDf3fSJHs_eYdqUY/view.
6. OIOS Investigations Manual. 2015. 99 p. URL: https://oios.un.org/sites/oios.un.org/files/general/investigations_manual.pdf.
7. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46-56. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5150/1/1771-Article%20Text-2060-1-10-20220801.pdf>.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Муха Олег Анатолійович

*кандидат технічних наук, доцент,
науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних досліджень
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Судово-експертна діяльність є однією із складових забезпечення правосуддя України. Збереження її кадрового потенціалу під час воєнного стану є важливою задачею, що потребує використання значних матеріальних ресурсів держави та застосування комплексного підходу при вирішенні проблеми. Серед аспектів, що значно впливають на збереження кадрового потенціалу в судово-експертній діяльності, слід виділити соціально-економічний, який в умовах військового стану в країні набув першочергового значення.

Для збереження кадрового потенціалу в державних спеціалізованих установах, що здійснюють судово-експертну діяльність, слід приділяти особливу увагу наступним соціально-економічним факторам:

1) безпека – застосування країною-агресором ракетної зброї не дає жодній людині відчувати себе в безпеці незалежно від її місцезнаходження в країні, особливо в містах, що розташовані неподалік від кордонів України та лінії фронту;

2) умови праці – створення на кожному робочому місці умов праці відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці дозволить усунути вплив шкідливих та небезпечних чинників на працівників, підвищити продуктивність праці та зменшити кількість днів непрацездатності;

3) матеріально-технічне та інформаційне забезпечення – наявність у судових експертів необхідних сучасних матеріально-технічних ресурсів та нормативних і довідкових інформаційних баз дозволить ефективно виконувати їм свої професійні обов'язки;

4) оплата праці – недостатня оплата праці працівників спеціалізованих установ порівняно з їх кваліфікацією та відповідальністю може стати причиною втрати кадрового потенціалу. Якщо оплата праці судового експерта не забезпечує прийнятний рівень життя, фахівці можуть спробувати себе в іншій сфері діяльності;

5) професійний розвиток – можливість додаткового навчання, професійного розвитку (проведення тренінгів, семінарів та практичних занять з різних аспектів судово-експертної діяльності) та підвищення кваліфікації як в Україні, так і за кордоном, буде позитивно впливати на привабливість сфери судово-експертної діяльності.

Врахування державними спеціалізованими установами вищезазначених соціально-економічних факторів може стати ключовим моментом при збереженні кадрового потенціалу в судово-експертній діяльності. Застосування комплексного підходу, який буде спрямований на забезпечення безпеки судових експертів, створення комфортних умов праці, покращення оплати праці, сприяння кар'єрного зростання може допомогти при залученні нових та збереженні працюючих висококваліфікованих фахівців у сфері судово-експертної діяльності.

ЕКСГУМАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Набокова Ольга Геннадіївна

адвокат,

викладач кафедри теорії та історії держави і права

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Ексгумація, як явище, істотне для криміналістики, розглядається як процедура, що передбачає вилучення та подальшу перевірку тіла чи людських останків, що попередньо були закопані або поховані. Основною метою ексгумації є збір доказів, які належать до категорій, пов'язаних з обставинами смерті, встановленням причини смерті, ідентифікацією особи.

Роль ексгумації у криміналістичному дослідженні важлива, оскільки вона надає можливість здобути необхідні фізичні докази, які можуть бути вирішальними для викриття злочинів та розкриття справжніх обставин подій.

Проведення ексгумації тіла є обов'язковою процедурою у випадках, коли існують об'єктивні підстави для переоцінки обставин смерті або ідентифікації особи. Такі підстави можуть включати необхідність проведення повторного огляду тіла, що може бути приховане, а також проведення судової експертизи для детального встановлення причини смерті. Додатково, пред'явлення тіла для ідентифікації може стати необхідним у випадках, коли первісне судово-медичне дослідження не було проведене або було проведене неналежним чином. Частіше за все, остання зазначена обставина є причиною ексгумації, особливо у випадках, коли існує підозра на насильницьку смерть, надання неправильної медичної допомоги або таємне поховання тіла з метою приховування злочину. Крім того, ексгумація може бути необхідною в разі виявлення серйозних порушень під час первинного дослідження або для уточнення обставин смерті у зв'язку з новими виявленими фактами, такими як підозра на отруєння.

Згідно з статтею 239 Кримінального процесуального кодексу України [1], проведення ексгумації є можливим лише за ухвалою прокурора. Реалізація цієї ухвали покладається на посадових осіб органів місцевого самоврядування.

У випадку, коли під час досудового розслідування виникає потреба у проведенні ексгумації тіла, слідчий може звернутися до прокурора з клопотанням. Прокурор зобов'язаний розглянути та, у випадку

необхідності, винести постанову про проведення ексгумації. У такій постанові має бути відображено:

- особу, чий труп підлягає вилученню з місця поховання,
- місце поховання,
- мету проведення ексгумації,
- відповідальну особу за її виконання,
- дату та час проведення,
- будь-яку іншу інформацію, яка вважається необхідною для

обґрунтування рішення, включаючи посилання на докази, що підтверджують неможливість отримання необхідної інформації без проведення огляду та дослідження тіла.

Питання про ексгумацію тіла обов'язково повинно бути погоджене між слідчим, прокурором, адміністрацією кладовища та санітарно-епідеміологічною службою. Слідчий та прокурор мають повідомити про проведення огляду, пов'язаного з ексгумацією, близьких родичів та членів сім'ї померлого, а також провести інформування населення про мету та хід проведення такої дії з метою нейтралізації можливих негативних наслідків.

Згідно з положеннями статті 239 Кримінального процесуального кодексу України [1], процедура ексгумації включає наступні етапи:

1. Судово-медичний експерт здійснює вилучення тіла з місця його поховання з урахуванням та відповідно до встановлених норм, зазначених у статті 238 Кримінального процесуального кодексу України [1]. Після завершення ексгумації та проведення необхідних досліджень, тіло повертається на попереднє місце поховання з відновленням могили у первісний стан.

2. Під час проведення ексгумації судово-медичним експертом можуть бути забрані зразки тканини, органів або частин тіла для подальших експертних досліджень.

3. У випадку необхідності, труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення додаткової експертизи.

4. Під час ексгумації можуть бути вилучені речі та предмети, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Всі проведені дії фіксуються в протоколі, який містить повну інформацію про виявлене під час ексгумації, упорядковане в хронологічній послідовності та відображене у відповідному стані. Якщо під час ексгумації були вилучені предмети для подальших досліджень, це також реєструється в протоколі. До протоколу додаються всі необхідні матеріали, такі як виміри, фотографії, відео- або аудіозаписи, плани, схеми, графічні зображення, відбитки тощо.

Відповідно до Правил проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи, експертиза тіла

завичай виконується у судово-медичних моргах або у моргах лікувально-профілактичних установ [2]. Однак, за винятком, допускається проведення експертизи після ексгумації в умовах, затверджених особою, яка призначила експертизу, при сприятливій погоді та у відповідних умовах для роботи на відкритому повітрі.

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією під час дії воєнного стану, є важливою процедурою, спрямованою на встановлення обставин смерті особи, яка загинула внаслідок воєнних дій. У контексті воєнного стану, коли мають місце факти значних порушень правил ведення війни, ексгумація тіла стає важливим етапом розслідування для встановлення обставин смерті та ідентифікації жертв.

Під час ексгумації у період воєнного стану, слідчі та судово-медичні експерти проводять комплексні дослідження з метою збирання всієї можливої інформації щодо причини смерті, механізму травм та інших можливих ознак насильства. Враховуючи непередбачувані обставини, що супроводжують конфлікт, цей огляд може включати в себе додаткові заходи безпеки та заходи для збереження доказів.

Додатково, огляд трупа в умовах воєнного стану може включати ідентифікаційні процедури, такі як збирання біологічного матеріалу для ДНК-аналізу, а також фотографічне та візуальне документування ознак та пошкоджень, що виявлені на тілі. Ці заходи мають на меті забезпечити максимально можливу об'єктивність та достовірність встановлення ідентичності та причини смерті особи, що загинула під час воєнних дій.

Отже, ексгумація виступає суттєвим етапом у процесі розслідування кримінальних справ, сприяючи збору необхідних фізичних доказів та інформації, яка є ключовою для розкриття обставин смерті, ідентифікації особи та вирішення судових питань. Важливість ексгумації підтверджується її здатністю допомагати у встановленні або спростуванні подій, а також забезпечувати справедливість під час судового розгляду.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.05.2024)
2. Правила проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів в бюро судово-медичної експертизи: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/reg793?an=1> (дата звернення: 08.05.2024).

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ РОЗ'ЯСНЕННЯ ЕКСПЕРТНОГО ВИСНОВКУ

Навроцька Віра Вячеславівна

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

У ст. 365 КПК України передбачено, що суд вправі викликати експерта для допиту задля роз'яснення висновку [1]. Не виключена ситуація, за якої експерт, знаючи про загрозу настання кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку згідно ст. 384 КК України [2], висновок дає істинний, такий, що узгоджується із встановленими та доведеними фактичними обставинами провадження, а от уже роз'яснення цього висновку – завідомо хибне, зроблене з метою введення в оману суду (а також інших професійних та непрофесійних учасників кримінального судочинства). Постає питання: чи можна у такому випадку його притягнути до кримінальної відповідальності? На жаль, на поставлене запитання слід дати заперечну відповідь. Справа у тому, що вітчизняний законодавець (на відміну від ідеї, обстоюваної правворцями окремих зарубіжних країн, до прикладу, у ст. 364 Киргизької Республіки [3] та ст. 307 КК російської федерації [4]) ні у ст. 384 КК України, ні у будь-якій іншій статті цього Кодексу не вважає за необхідне криміналізувати вказане діяння. І, як видається, абсолютно даремно та безпідставно! Цей підхід явно не узгоджується з окремими положеннями чинного КПК України та йде врозріз з іншими нормам КК України.

Так, згідно ч. 2 ст. 84 КПК України до процесуальних джерел доказів, належать, зокрема, висновки експерта та показання. Причому, відомості, що їх надає експерт під час допиту щодо відомих йому обставин провадження, відповідно до положень ч. 1 ст. 95 цього ж Кодексу, також є показаннями (як, зрештою, показання свідка, потерпілого, підозрюваного/обвинуваченого). В силу положень ч. 1 ст. 94 чинного КПК, жоден доказ не має наперед встановленої сили [1]. Тобто, і показання експерта, і його висновок, є, по-суті, рівноцінними доказами. То ж чому тоді при наданні суду завідомо неправдивого експертного висновку, повинна наставати кримінальна відповідальність, а при наданні такого ж самого рівнозначного доказу – роз'яснення цього висновку – ні? Питання, звісно ж, риторичне...

У ст. 385 КК України передбачено відповідальність експерта за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (до яких належить і давання висновку, і, за потреби, його роз'яснення). А у ст. 386 КК України йдеться про неприпустимість примусу експерта до неявки до органів досудового розслідування та суду чи змушення його до відмови від давання показань та/чи висновку, до давання завідомо неправдивих показань та/чи висновку [2].

Таким чином, у вищезазначених нормах КК України, вітчизняний законодавець демонструє важливість для нього обох процесуальних джерел доказів – і висновку експерта, і його показань. А тому вказане ще раз засвідчує нелогічність існуючої правової регламентації, згідно якої у разі надання експертом завідомо неправдивого роз'яснення свого висновку кримінальна відповідальність чомусь не настає.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Criminal Code of the Kyrgyz Republic of October 28, 2021 № 127. URL:<https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=136047>.
4. Criminal Code of the russian federation of June 13, 1996 № 63-FZ. URL:<https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1747>.

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Нестор Наталія Володимирівна

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
заслужений юрист України,
заступник директора з наукової роботи
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Полянський Антон Олександрович

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва
та підготовки експертів
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Баулін Олег Вячеславович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу наукової та нормативно-методичної діяльності
лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва
та підготовки експертів
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Не зважаючи на те, що судово-експертна діяльність в Україні вже третій рік поспіль продовжує здійснюватися в умовах воєнного стану, введеного за Указом Президента України Володимира Зеленського 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти нашої держави, результати цієї діяльності, вектор її розвитку і роль, відзначена у п. 4.7 розділу II Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 [1], неухильно вказує на поступову інтеграцію українських спеціалізованих судово-експертних установ до європейського простору, орієнтири якого

визначені Планом дій для Європейського простору судової експертизи до 2030 року, схваленому Радою ЄС 2023 року [2].

Участь у діях із реалізації зазначеного Плану авторитетних міжнародних органів, установ і організацій, зокрема Європейської комісії, Європолу, а також ENFSI – Європейської мережі судово-експертних установ, до членів якої належать Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України та деякі інші державні спеціалізовані судово-експертні установи України є запорукою успіху в досягненні намічених цілей.

Вже зараз в Україні в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини функціонує автоматизована система біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства [3], напрацьовуються методичні рекомендації щодо збору та аналізу біометричних даних, здійснюється міжвідомчий обмін криміналістичними даними, проводяться науково-дослідні роботи з формування єдиного підходу до лексики (термінології), що вживають судові експерти для комунікації, з'являються наукові праці щодо можливостей використання в судово-експертній практиці штучного інтелекту, перспектив діджиталізації та впровадження новітніх технологій у галузі судової експертизи.

Всі ці зусилля спрямовані на розв'язанні загальних проблем, пов'язаних із забезпеченням достовірності результатів судової експертизи і відновленням даних, необхідних для судової експертизи, особливо тих, які зникли з цифрових носіїв; зменшення корупційних ризиків і суб'єктивного впливу на прийняття рішень під час проведення судових експертиз; підвищення рівня професійної компетентності судових експертів, обізнаності юристів, які практикують у різних видах судочинства та юрисдикціях про можливості судової експертизи; процесів акредитації експертних лабораторій тощо.

При цьому компетентним органам, фахівцям і судовим експертам потрібно враховувати положення Сіднейської декларації [4], в якій слушно відзначені такі фундаментальні принципи як:

1. Активність і присутність продукують сліди, які є фундаментальними векторами інформації.
2. Огляд місця події є науково-діагностичним заходом, що вимагає наукових знань.
3. Криміналістика ґрунтується на конкретних випадках і спирається на наукові знання, методологію розслідування та логічні міркування.
4. Криміналістика – це оцінка висновків у контексті через асиметрію часу.
5. Криміналістика має справу з континуумом невизначеностей.
6. Криміналістика має багатовимірні цілі та внесок.
7. Висновки судово-медичної експертизи набувають значення в контексті.

Сприйняття корисної сутності зазначених принципів, адаптація їхнього змісту в положеннях національної правової теорії криміналістики і судової експертизи та реалізація цих принципів у правоохоронній і судово-експертній діяльності сприятиме підвищенню їх ефективності та покращенню стану національної безпеки та правопорядку в державі.

Також для підвищення ефективності діяльності спеціалізованих судово-експертних установ України необхідно на законодавчому рівні визначитись із правовим статусом і повноваженнями керівників даних установ, особливо у їх можливостях змінювати процесуальне визначення призначених експертиз і організувати в межах установи їх виконання судовими експертами, оскільки поширені помилки слідчих, прокурорів, адвокатів і суддів у назвах і видах експертиз, цьому питанні зумовлюють додаткове листування між експертними установами та ініціаторами проведення експертиз, що збільшує строки їх проведення і спричиняє порушення засади розумності строків здійснення судочинства. Необхідним є і скасування заборони проведення експертиз з питань права у кримінальному провадженні, оскільки проведення таких експертиз дозволить *розв'язати* важливі питання кваліфікації кримінальних правопорушень та вирішити інші проблемні питання, що виникають під час проведення в умовах воєнного стану досудового слідства і судового розгляду.

Література:

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
2. ON THE ACTION PLAN FOR THE EUROPEAN FORENSIC SCIENCE AREA 2.0: COUNCIL of the European Union CONCLUSIONS 7152/23. March 9, 2023. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7152-2023-INIT/en/pdf> (дата звернення: 09.05.2024).
3. Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-%D0%BF#n12> (дата звернення: 09.05.2024).
4. Roux C., Bucht R., Crispino F., et al. The Sydney declaration – Revisiting the essence of forensic science through its fundamental principles. *Forensic Science International*. 2022. Vol. 332. Art. 111182. Pp. 1-10. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0379073822000123> (дата звернення: 09.10.2024).

АНАЛІЗ СТАНУ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СФЕРИ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Окуневич Ірина Леонідівна

старший науковий співробітник

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Кадровий потенціал сфери експертного забезпечення правосуддя відіграє важливу роль у здійсненні судово-експертної діяльності. На сьогодні не існує чіткого визначення судово-експертної діяльності. Частіш за все у своїх роботах науковці та правники ототожнюють це поняття з поняттям «судова експертиза».

В статті 1 Закону України «Про судову експертизу» визначено поняття судової експертизи, як «дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [1].

Такі дослідження, згідно з чинним законодавством, мають право проводити судові експерти державних спеціалізованих установ та судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому чинним законодавством. Інформація про них міститься в державному Реєстрі атестованих судових експертів (далі – Реєстр), ведення якого покладено на Міністерство юстиції України [2].

Порядок присвоєння кваліфікації судового експерта визначається міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність [1].

Отже, судовий експерт – це фахівець який володіє спеціальними професійними знаннями та навичками в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, отримані у процесі навчання та практичної діяльності за тією чи іншою спеціальністю (фахом) і необхідні для вирішення питань, які виникають в процесі досудового розслідування, суду та виконавчого провадження та інформація про якого внесена до державного Реєстру атестованих судових експертів.

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що основною складовою кадрового потенціалу сфери експертного забезпечення правосуддя є судові експерти державних спеціалізованих установ та судові експерти, які не є працівниками цих установ.

Згідно з приписами статті 7 Закону України «Про судову експертизу» встановлено, що «до державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України» [1].

За даними Міністерства юстиції України [3] за період з 01.01.2021 по 31.03.2024 р.р. в структурі суб'єктів судово-експертної діяльності кількість експертів, що є працівниками експертної служби Міністерства внутрішніх справ України мала перевагу над іншими і становила близько 50% від загальної кількості, тоді як кількість судових експертів, що є працівниками науково-дослідних установ судових експертиз, судово-медичних та судово-психіатричних установ Міністерства охорони здоров'я України становили близько 25% від загальної кількості та кількість судових експертів, що є працівниками науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України становили близько 15% (див. рис. 1).

Загальна кількість атестованих експертів за даними за даними Міністерства юстиції України [3], станом на 31.03.2024, складає 5 987 осіб (див. табл. 1).

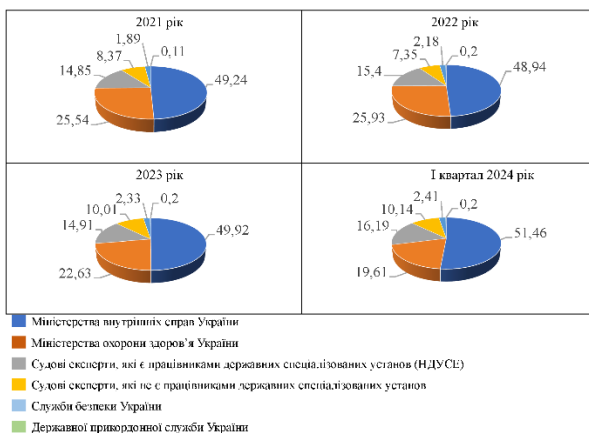

Рис. 1. Динаміка змін у структурі суб'єктів судово-експертної діяльності за даними Реєстру за період з 01.01.2021 по 31.03.2024 рр., %
Джерело: розраховано автором за даними Міністерства юстиції України [3]

Як бачається з табл. 1 за перший рік повномасштабного вторгнення загальна кількість судових експертів зменшилась на 321 особу.

Найбільшого «скорочення» зазнали Міністерство внутрішніх справ України (на 176 осіб), судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ (на 87 осіб) і Міністерство охорони здоров'я України (на 59 осіб). Кількість судових експертів, які є працівниками державних спеціалізованих установ (НДУСЕ) за той же період зменшилась на 15 осіб.

Серед причин такого становища в перші місяці війни стали: виїзд експертів, насамперед жінок, до інших країн з територій на яких безпосередньо велись бойові дії та які піддавались постійним обстрілам; мобілізація експертів-чоловіків до Збройних сил; мобілізація фахівців, що мають медичну освіту; загибель від обстрілів та ракетних атак тощо.

В подальшому кількість судових експертів поступово зростає (див. табл. 1), але і кількість запитів на проведення судових експертиз теж.

У зв'язку з чим, з одного боку, на ринку праці існує попит на фахівців у специфічних галузях знань (військові експерти, спеціалісти з вибухотехнічної експертизи, експерти-лінгвісти, експерти-психологи, експерти ІТ-технологій, експерти-економісти, експерти у сфері дослідження питань інтелектуальної власності та ін.) через політично-економічну ситуацію, що склалася в Україні. З іншого боку, існує незацікавленість у роботі, яка не має належного соціально-матеріального забезпечення та неспроможність держави забезпечити належне фінансування суб'єктів судово-експертної діяльності.

Погоджуючись з думкою Сташевської І. В. і Мартинової Л. В. з приводу такого: «встановлення гідного рівня оплати праці судового експерта матиме позитивні наслідки щодо: збереження кадрового потенціалу, оскільки це є одним із пріоритетів експертних установ, бо забезпеченню висококваліфікованими кадрами передують тривалий відбір та багаторічна їх підготовка; покращення матеріального забезпечення судового експерта; стимулювання до прикладання більших зусиль під час виконання посадових обов'язків, що призведе до підвищення якості експертних досліджень, які є важливими для подальшого чесного та неупередженого судочинства; подальше піднесення авторитету та престижу професії судового експерта; запобігання корупційним виявам в експертній сфері; продовження судової реформи на шляху України до Європейського Союзу» [4, с. 198–199], автор вважає, що сьогодні основною задачею, яка стоїть перед керівниками міністерств, відомств та державних спеціалізованих установ є саме збереження існуючого кадрового потенціалу, зокрема, і завдяки встановленню гідного рівня оплати праці судового експерта.

Таблиця 1

**Кількість атестованих судових експертів за даними Реєстру
за період з 01.01.2021 по 31.03.2024 рр.**

Найменування суб'єкту судово-експертної діяльності	Кількість атестованих судових експертів за даними Реєстру, всього осіб			
	станом на 31.12.2021	станом на 31.12.2022	станом на 31.12.2023	станом на 31.03.2024
Міністерства внутрішніх справ України	3 071	2 895	2 982	3 081
Міністерства охорони здоров'я України	1 593	1 534	1 352	1 174
Судові експерти, які є працівниками державних спеціалізованих установ (НДУСЕ)	926	911	891	969
Судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ	522	435	598	607
Служби безпеки України	118	129	139	144
Державної прикордонної служби України	7	12	12	12
Разом:	6 237	5 916	5 974	5 987

Джерело: таблиця складена автором за даними Міністерства юстиції України [3]

Література:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 24.04.2024).

2. Реєстр атестованих судових експертів. *Реєстр атестованих судових експертів*. URL: <https://rase.minjust.gov.ua/> (дата звернення: 24.04.2024).

3. Експертне забезпечення правосуддя. *Міністерство юстиції України*. URL: https://minjust.gov.ua/zvitnist/expert_support_of_justice (дата звернення: 25.04.2024).

4. Сташевська І. В., Мартинова Л. В. Реалізація гарантії незалежності судового експерта в контексті його матеріального і соціального забезпечення: сучасний стан. *Право і суспільство. Кримінально-процесуальне право та криміналістика*. 2022. № 1. С. 195–205. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/1_2022/28.pdf (дата звернення: 30.04.2024).

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА НЕРУХОМОЮ РІЧЧЮ

Осипенко Катерина

*старший науковий співробітник лабораторії
будівельно-технічних досліджень*

*Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

На сьогодні відсутній єдиний підхід у визначенні поняття об'єкта незавершеного будівництва у законодавчих і нормативно-правових актах.

Відповідно до Національного стандарту № 2 об'єкти незавершеного будівництва (будівлі, споруди або передавальні пристрої), які фактично не експлуатують внаслідок того, що перебувають у недобудованому стані [1]. Згідно із ст. 1 Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» об'єкт незавершено-го будівництва – подільний об'єкт незавершеного будівництва та неподільний об'єкт незавершеного будівництва. Подільний об'єкт незавершеного будівництва – це об'єкт нерухомого майна, який буде споруджено в майбутньому (будівля, споруда), щодо якого отримано право на виконання будівельних робіт та який не прийнято в експлуатацію, за умови що у складі такого об'єкта проектною документацією на будівництво передбачено не менше ніж два майбутніх об'єкти нерухомості. Неподільний об'єкт незавершеного будівництва – це об'єкт нерухомого майна, який буде споруджено в майбутньому (будівля, споруда), щодо якого отримано право на виконання будівельних робіт та який не прийнято в експлуатацію, за умови що у складі такого об'єкта відсутні майбутні об'єкти нерухомості. Неподільні об'єкти незавершеного будівництва поділяють на неподільні житлові об'єкти незавершеного будівництва (об'єкти, які відповідно до класифікатора належать до житлових будівель) та неподільні нежитлові об'єкти незавершеного будівництва (об'єкти, які відповідно до класифікатора належать до будівель нежитлових та інженерних споруд).

Об'єкт незавершеного будівництва – це об'єкт, на який видано дозвіл на будівництво, понесені витрати на його спорудження, але який не прийнятий в експлуатацію відповідно до законодавства [2]. У наказі Фонду державного майна України від 15 березня 2006 р. № 461 «Про затвердження Класифікатора державного майна» [3] поняття об'єкту

незавершеного будівництва визначено як об'єкт, який розпочатий будівництвом і не прийнятий в експлуатацію (зокрема, законсервовані об'єкти).

Ці норми законодавства дають змогу стверджувати, що створення будь-якого об'єкту нерухомості можна поділити на юридичний (правовий) і фізичний (матеріальний) аспекти. Юридичним (правовим) аспектом існування об'єкта незавершеного будівництва можна вважати отримання дозволів на будівництво, фізичним (матеріальним) – процес створення об'єкту нерухомості, починаючи з планування земельної ділянки, розробки ґрунту (так званий «нульовий цикл будівництва») та процес створення нової речі, коли будівельні матеріали перестають існувати у своєму первісному стані і стають частиною нової речі.

У ст. 181 Цивільного кодексу України [4] зазначено, що до нерухомих речей належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення, а рухомими речами є речі, які можна вільно переміщувати у просторі. Тому об'єкт незавершеного будівництва слід вважати нерухомою річчю.

Проте згідно з ч. 2, 3 ст. 331 Цивільного кодексу України [4] право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. До завершення будівництва (створення майна) особу вважають власником матеріалів, обладнання та ін., які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

Слід зазначити, що будівельні матеріали – це матеріали (цегла, блоки, бетон, пісок, цемент, деревина та ін), які застосовують для ведення будівельних робіт або створення із них будівельних конструкцій та виробів.

Ми погоджуємося зі С. Сліпченко, що «матеріали, які були використані в процесі будівництва» слід тлумачити ширше: з *одного боку*, фундаменти, стіни тощо (матеріали, що утворюють об'єкт незавершеного будівництва) – це нова річ відносно будівельних матеріалів (цегла, цемент та ін.), з *іншого*, об'єкт незавершеного будівництва є матеріалом по відношенню до майбутньої конструкції [5]. Під час оцінювання об'єкта незавершеного будівництва у судовій експертизі слід розглядати об'єкт дослідження не як сукупність будівельних матеріалів і конструкцій, а як цілісний об'єкт, вартість якого складається із вартості на нерухомий об'єкт (ураховуючи відсоток

готовності), технічного стану, розташування, об'ємно-планувального рішення тощо.

Для визначення речі нерухомістю в юридичному сенсі важливим є не лише її фізичні властивості, а й юридичні. Для того щоб об'єкт нерухомості можна було вважати нерухомою річчю, він має бути зареєстрований у реєстрі права на нерухомі речі.

Тому можна визначити дві основні ознаки, які характерні для об'єктів незавершеного будівництва:

1) тісний зв'язок із земельною ділянкою, унаслідок чого переміщення об'єкта без його знецінення та зміни експлуатації є неможливим (фізичний критерій);

2) відсутність відповідної документації із прийняття в експлуатацію об'єкта як будівлі (споруди) (юридичний критерій).

Наявність цих ознак дає можливість розглядати об'єкти незавершеного будівництва з фізичного критерію нерухомим об'єктом, а з юридичної – рухомим.

Література:

1. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна» : затвер. Постановою Кабміну України від 28.10.2004 р. № 1442. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp041442?an=142&ed=2013_03_04 (дата звернення: 22.04.2024).

2. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому : Закон України від 15.08.2022 р. № 2518-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text> (дата звернення: 24.04.2024).

3. Про затвердження класифікатора державного майна : наказ Фонду держмайна України від 15.03.2006 р. № 461. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/fin19358?an=1217> (дата звернення: 22.04.2024).

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.04.2024).

5. Слипченко С. Еще раз о праве собственности на объект незавершенного строительства. *Юридичний радник*. 2004. № 2. С. 30–34.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА НАПРЯМОМ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Остапов Сергій Володимирович

головний судовий експерт

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки

та судових експертиз Служби безпеки України

м. Київ, Україна

Становлення та подальший розвиток України як демократичної правової держави неможливі без подолання негативних явищ нашого суспільства, одним із яких є злочинність. Ефективність боротьби зі злочинністю залежить від багатьох чинників, пріоритетними серед яких є наявність відповідного інтелекту нації, належний розвиток національної науки, підготовка висококваліфікованих кадрів, упровадження новітніх напрямів досліджень і методів роботи, спрямованих на протидію злочинності. Для повноцінного функціонування правосуддя України має бути забезпечене належною кваліфікованою й об'єктивною судовою експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки.

Рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб [1].

Законодавством визначено, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про судову експертизу» [2].

Висновки судових експертів базуються на використанні спеціальних знань та спрямовані на забезпечення правоохоронних і судових органів незалежною об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Згідно із процесуальним законодавством України висновки судових експертів можуть надаватися лише особами, які відповідають вимогам Закону України «Про судову експертизу».

Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

Посада судового експерта має певні особливості. З одного боку, робота експерта полягає у проведенні із застосуванням своїх спеціальних знань (з практично необмеженого кола питань – науки, техніки, ремесла тощо) науково обґрунтованого дослідження для встановлення фактів, що мають доказове значення під час розслідування та розгляду справ у судах, з іншого – судовий експерт набуває статусу процесуальної особи під час надання висновку і таким чином у своїй професійній діяльності поєднує статус фахівця з відповідної галузі знань, науковця та процесуальної особи. Крім того, відповідно до статей 384, 385 Кримінального кодексу України судові експерти можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків. Це суттєво відрізняє роботу судового експерта від інших фахівців у відповідних галузях знань – працівників установ, підприємств та організацій різних секторів економіки.

Як зазначалось вище, однією із головних вимог до судового експерта є перш за все наявність відповідної вищої освіти (освітнього ступеня спеціаліст або магістр). Цей ступінь здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Освітня програма – це система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін логічну послідовність їхнього вивчення, кількість кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, потрібних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), які повинен опанувати здобувач відповідного ступеня вищої освіти [3].

На прикладі вищого навчального закладу, розглянемо підготовку майбутнього фахівця у галузі судово-експертної діяльності. За приклад візьмемо Національну академію внутрішніх справ (далі – НАВС). До складу навчального закладу входять структурні підрозділи, зокрема: навчально-наукові інститути, інститути та факультети, інші навчальні підрозділи. В навчально-науковому інституті № 2 НАВС навчаються курсанти та студенти за такими напрямками:

підготовка кадрів для підрозділів техніко-криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування Національної поліції України за спеціальністю 081 «Право»;

підготовка кадрів для оперативних підрозділів за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність».

Навчально-науковий інститут № 2 НАВС є єдиним навчальним закладом України, який готує експертів-криміналістів.

Як відомо, криміналістична експертиза – це вид судової експертизи, що досліджує сліди – відображення людей і речей для вирішення ідентифікаційних (якою конкретною особою або конкретним предметом залишено сліди), діагностичних (встановлення природи чи стану об'єктів, якими утворено сліди) або ситуаційних (встановлення механізму та умов слідоутворення) завдань.

До основних видів криміналістичної експертизи відносяться: почеркознавча та лінгвістична; технічна експертиза документів; експертиза зброї; трасологічна; вибухово-технічна; фототехнічна, портретна; відео-, звукозапису; експертиза спеціальних технічних засобів (СТЗ) негласного отримання інформації; матеріалів, речовин та виробів, біологічна.

Таким чином, після навчання у вищому навчальному закладі, в даному випадку НАВС, випускник потрапляє до експертних підрозділів та приступає до наступного етапу – проходження підготовки судового експерта за визначеним видом судової експертизи з метою отримання в подальшому кваліфікації судового експерта.

Отже, в навчальному закладі слухач вже навчається тим криміналістичним видам судової експертизи за якими він буде працювати в експертних підрозділах.

Однак, окрім криміналістичної експертизи існують ще такі види: інженерно-технічна експертиза; економічна експертиза; товарознавча експертиза; експертиза у сфері інтелектуальної власності; психологічна експертиза; мистецтвознавча експертиза; військова експертиза; гемологічна експертиза; ветеринарна експертиза; історико-археологічна експертиза; лінгвістична експертиза; судово-медична, судово-психіатрична та судово-психологічна експертиза.

До складу інженерно-технічної експертизи зокрема входить експертиза безпеки життєдіяльності, пожежно-технічна експертиза та інші. Що стосується експертизи безпеки життєдіяльності та пожежно-технічної експертизи з'ясовано, що серед переліку вищих навчальних закладів України відсутні такі, що безпосередньо проводять підготовку та навчання основам судово-експертної діяльності із зазначених видів судових експертиз.

З цього слідує що при проходженні конкурсу до державних спеціалізованих підрозділів, що здійснюють судово-експертну

діяльність в галузі досліджень безпеки життєдіяльності та пожежно-технічних досліджень майбутні фахівці зіштовхуються з рядом труднощів під час проходження підготовки. До них відноситься вивчення норм законодавства України, що регулюють судово-експертну діяльність; норми кримінального процесу законодавства України, що регулюють судово-експертну діяльність; участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях та вивчення основ криміналістики. В подальшому під час спеціальної підготовки судового експерта вже вивчається специфіка проведення досліджень окреслених видів судової експертизи. Труднощі полягають не у самій тематиці, яку необхідно вивчити, а у часу який потрібний для вивчення, оволодіння цими знаннями та застосування їх на практиці.

В умовах воєнного стану кадри відіграють важливу роль в забезпеченні судово-експертної діяльності. Підбір кандидата на судового експерта та його підготовка (теоретична та практична) займає багато ресурсу в експертній установі як матеріально так і фізичного. Не завжди кандидати в судові експерти успішно складають іспити на присвоєння кваліфікації судового експерта, в такому разі навчання починається з початку. В умовах воєнного стану судово-експертна діяльність та її забезпечення є важливим критерієм для повноцінного функціонування правосуддя України.

Висновки. З урахуванням зазначеного вище, для оптимізації підбору кадрів, які утворять майбутній кадровий потенціал та процесу їх підготовки, з метою якісного та швидкого виконання поставленого перед експертом завдання існує необхідність на «фундаментальному рівні» розпочати вивчення судової експертології, а саме ввести у вищих навчальних закладах навчання та підготовку судового експерта за тими видами судової експертизи, які є необхідними в умовах сьогодення. Це в свою чергу не тільки розвантажить суб'єкти судово-експертної діяльності з пошуку та підготовки кадрів, а й дасть поштовх розвитку наукового потенціалу судової експертології.

Література:

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення 06.05.2024).

2. Закон України «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 06.05.2024).

3. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 06.05.2024).

4. Криміналістика. Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. В. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 464 с.

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Паламарчук Галина Вікторівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Одеський державний університет внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

Вже більше двох років на території України діє правовий режим, з яким раніше наше країна на практиці взагалі не зіштовхувалася за роки незалежності точно, – режим воєнного стану. В раках дії такого правового режиму усім видам практичної діяльності прийшлося підлаштовуватися, з'явилася необхідність змін, уточнень, в тому числі й законодавчих, через дію такого режиму. Це стосується і такої практичної діяльності, як судова експертна діяльність.

Визначення судової експертизи, яка є результатом судово-експертної діяльності, відповідно, надано в ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, де судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

В рамках дії воєнного режиму було внесено деякі корективи й функціонування судової експертної діяльності, зокрема, 14 березня 2022 року наказ Міністерства юстиції України «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» № 1138/5, встановив: зупинення проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, позапланових контрольних перевірок діяльності судових експертів та перевірок відповідності робочого місця, розпочатих відповідно до Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 12 грудня 2011 р. № 3505/5, на період до останнього календарного дня (включно) місяця, в якому буде припинено чи скасовано воєнний стан; перенесення проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, які мали розпочатися у період з 24 лютого 2022 р., відповідно до скоригованого графіка перевірок; зупинення з дня

введення в Україні воєнного стану перебіг строків розгляду заяв та документів, поданих до Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України відповідно до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 р. № 301/5; продовження строк дії свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України з метою продовження строку дії свідоцтв, а також свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта, строк дії яких закінчується у період дії воєнного стану, або протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану; зобов'язання фахівців протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану вжити заходів щодо продовження строку дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта у порядку, визначеному Положенням про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 р. № 301/5 [2]. Такі корективи, уточнення, зміни, очевидно, були викликані саме підлаштуванням судово-експертної діяльності під обставини воєнного стану.

Через часті влучення на території нашої країни і, відповідно, при огляді місця події таких влучень суттєво та гостро збільшилась необхідність використання спеціальних знань саме у галузі криміналістичної вибухотехніки, судової балістики тощо. Судово-експертна діяльність, яка здійснюється саме завдяки використанню спеціальних знань, має суттєве значення для кримінального провадження загалом, як для самого процесу розслідування, так і для судового провадження. Очевидно, що якість судово-експертної діяльності, вміння, професійних навичок експертів в застосуванні ними спеціальних знань впливає на хід усього розслідування та прийнятого за його результатами судового рішення.

Слід підкреслити, що значного досвіду у наших експертів та правоохоронців при проведенні огляду місця події влучень та саме в таких умовах, тому правоохоронцям потрібно було майже вперше застосовувати свої знання при складанні усіх процесуальних документів та здійсненні усіх процесуальних дій на місцях влучень, експертам застосовувати свої раніше майже тільки теоретичні знання в сфері криміналістичної вибухотехніки, судової балістики тощо. Але, все ж, за більш ніж два роки судова балістика сформувалась як складова криміналістики, галузь криміналістичної техніки, а тому має свій

предмет, методи, завдання вже підлаштовані до частих випадків фіксування місць прильотів та надання відповідних експертних висновків.

Весь спектр обставин, який сформувався за час дії воєнного стану створили додаткові проблеми для судової експертизи. Зокрема, інколи наявне суттєве обмеження доступу до місць злочинів; втручання певних владних структур у виконання функціональних обов'язків правоохоронних органів та судових експертів; недостатній або ж взагалі інколи відсутній доступ до ресурсів, наприклад, доступ до лабораторії, обладнання, тощо – все це може обмежувати можливості проведення детальних та точних експертиз; загроза життю та безпеці експертів та багато інших питань в цій сфері. Тому, очевидно, що ті уточнення, які були внесені до положень проведення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану не забезпечують можливостей для проведення експертної діяльності належним чином.

З наведеного можна зробити висновок, що, хоч і правоохоронці та відповідні судові експерти прилаштувалися до проведення необхідних процесуальних дій та надання відповідних висновків експертиз в умовах воєнного стану, але наявна достатня кількість проблемних питань щодо можливості належного провадження судової експертної діяльності в умовах воєнного стану. Всі подібні питання для свого вирішення потребують більш поглибленої уваги та вирішення з боку влади та міжнародних організацій, щоб забезпечити незалежність, об'єктивність та ефективність судової експертизи навіть в умовах воєнного стану.

Література:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
2. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : наказ Міністерства юстиції України від 14 березня 2022 року № 1138/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text>.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Пархоменко Наталія Миколаївна

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії наук України,

завідувач відділу теорії держави і права

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Наразі державні механізми формування публічної політики потребують удосконалення, адже досі відсутня злагоджена комунікація між суб'єктами правотворчої діяльності, а законодавчі ініціативи часто є неузгодженими з програмними документами або між собою. Відсутність єдиного злагодженого підходу до роботи з нормативно-правовими актами призвела до того, що станом на сьогодні кількість чинних нормативно-правових актів в Україні перевищує 1 млн – що є юридичною катастрофою як для правотворців, так і громадян [1]. Зазначене вимагає посилення якості чинного законодавства, його об'єктивної зумовленості та відповідності об'єктивному стану суспільних відносин. Одним із засобів досягнення цієї мети, на нашу думку, є унормування та науково-експертне супроводження правотворчого процесу в Україні.

Влітку 2023 року було прийнято Закон України «Про правотворчу діяльність», в якому, зокрема у статті 44, йдеться про експертизу проектів нормативно-правових актів. Законодавець закріпив положення, згідно з якими проект нормативно-правового акта підлягає обов'язковій експертизі на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Протоколів до неї, практиці Європейського суду з прав людини; як одного із засобів здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів, а також науковій, юридичній (правовій), антикорупційній, гендерно-правовій, антидискримінаційній та іншим експертизам, визначеним законом.

Відповідно до Статті 54 цього ж Закону окремо зазначено, що юридична (правова) експертиза нормативно-правових актів проводиться міністерством, що забезпечує формування державної правової політики, що забезпечує формування державної правової політики, із залученням експертів.

Обов'язкова експертиза проекту нормативно-правового акта здійснюється суб'єктами забезпечення правотворчої діяльності та особами, які виконують завдання наукового, юридичного, експертного,

консультативного, технічного та інших видів забезпечення правотворчого процесу.

Звертаючи увагу на важливість та об'єктивну необхідність прогнозованого розвитку системи права та системи законодавства України, інших складових правової системи, науково-правову експертизу проектів нормативно-правових та експертизу чинного правового масиву для створення Наукової концепції розвитку законодавства України, підготовка якої доручена згаданим Законом НАН України, слід розглядати як обов'язкову складову їх цієї діяльності.

Констатуючи складність та багатоаспектність цієї діяльності необхідно зазначити про існування низки об'єктивних та суб'єктивних чинників, які безпосередньо впливають на фаховий аналіз чинного законодавства ого масиву щодо визначення ступеню його ефективного впливу на суспільні відносини та потреби удосконалення правового регулювання.

Серед них – кадрове забезпечення правотворчого процесу як складова та одна із важливих передумов його науково-експертного супроводу.

Відповідно, згідно з законодавством України, основними принципами наукової експертизи є: компетентність і об'єктивність осіб, установ та організацій, що проводять експертизу; врахування світового рівня науково прогресу, вимог стандартів, міжнародних угод, громадської думки; відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій експертизи та ін.

Що ж стосується особи експерта, то згідно з Законом України «Про наукову та науково-технічну експертизу» експертами можуть бути фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи. Крім того, наукову експертизу можуть проводити наукові установи, підприємства та організації різних форм власності і підпорядкування, а також спеціально створені експертні організації, статутна діяльність яких передбачає проведення наукових експертиз та фізичні особи, які на постійній або професійній основі здійснюють діяльність, пов'язану з наданням експертних послуг та які повинні пройти державну акредитацію і отримати свідоцтво, що підтверджує кваліфікацію його отримувача з питання організації та проведення наукової експертизи. Виняток становлять наукові організації Національної академії наук України та національних галузевих академії наук, заснованих на державній власності, державні вищі навчальні заклади III–IV рівня акредитації, провідні державні науково-технічні установи центральних органів виконавчої влади, які згідно п. 3.2 наказу Міністерства юстиції України від 12.01.2004 р. № 12 «Про проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової та науково-

технічної експертизи» можуть здійснювати спеціалізовану експертну діяльність без додаткової акредитації, на підставі статутних положень, якими така діяльність передбачається [2].

В цьому аспекті, повертаючись до Наукової концепції розвитку законодавства України як прогнозного документа публічної політики, слід зазначити, що вона має бути одним із результатів пізнання та тлумачення чинного правового масиву, аналізу наукових підходів до стану та перспектив розвитку правової системи загалом та системи права і законодавства зокрема науковими експертами в сфері права. Відповідні правові акти потребують ревізії щодо відповідності об'єктивно існуючим суспільним відносинам (виявлення застарілих правових актів); існування об'єктивної потреби у правовому впливі; конституційності та відповідності міжнародним принципам та європейським стандартам; узгодженості між правовими актами різної юридичної сили та різних суб'єктів правотворчості; здатності здійснювати регулюючий вплив на суспільні відносини; існування механізмів реалізації правових приписів та подолання декларативності права тощо.

Проведення такої ревізії потребує від експертів комплексного застосування різного роду правових засобів загалом та включає низку моніторингових дій, оскільки правовий моніторинг дозволяє максимально зблизити емпіричне і логічне в наукових дослідженнях даного роду, охопити і зв'язати воедино не тільки методи вивчення законодавства та правозастосовної практики, але й організаційні, управлінські блоки, інституційну, функціональну та інструментальну складові його природи і змісту» [3].

Науково-експертна діяльність як складова моніторингу чинного правового масиву на предмет підготовки Концепції, як і будь-яка науково-правова експертиза, що включає в себе об'єкт, предмет, принципи, суб'єктів, методи, засоби та здійснюється в декілька етапів, передбачає проведення науковцями підготовчого етапу, етапу збору інформації та її безпосереднього аналізу та оцінки, формування переліку нормативно-правових актів, які необхідно розробити та прийняти у відповідні п'ять років.

На першому, підготовчому етапі правового моніторингу, розробники Концепції визначають об'єкт, предмет та мету проведення моніторингу, форму та зміст Концепції, перелік засобів та прийомів, необхідних для досягнення мети.

Предметом правового моніторингу при підготовці Концепції є рівень ефективності правового регулювання окремих сфер суспільних відносин шляхом співвідношення мети і досягнутого результату правового впливу. З'ясування ефективності також передбачає виявлення основних тенденцій та закономірностей правового регулювання суспільних відносин, колізій та прогалин у правовому регулюванні.

Визначення мети, завдань, предмету правової експертизи при підготовці Концепції дозволить експертами-науковцями здійснити

безпосередній аналіз інформації, що включає: чинну систему нормативно-правових актів, яка складається з законів та підзаконних нормативно-правових актів, законодавство УРСР; судову та адміністративну практику; рішення Конституційного Суду України, постанови вищих судових інстанцій; моніторингові звіти національних та міжнародних, європейських організацій та ін.

З огляду на те, що підготовка Концепції відбуватиметься відповідно до євроінтеграційних зобов'язань України щодо продовження адаптації законодавства України до права ЄС, його уніфікація та стандартизація, об'єктом правового моніторингу мають також бути директиви і регламенти ЄС, які необхідно імплементувати у найближчий час в законодавство України. Також необхідно розуміти структуру права ЄС з огляду на перспективу входження до ЄС і подальшого розвитку системи права України. Важливим є вивчення і розуміння досвіду країн, які останнім часом стали членами ЄС.

Таким чином підготовка Концепції передбачає проведення незалежної комплексної формально-юридичної, емпіричної та прогнозної експертизи ефективності правового регулювання, вимагає фахового наукового підходу суб'єктами її проведення – установами НАН України..

За таких умов Концепція має стати науково обґрунтованим підґрунтям та засобом для прийняття державних рішень щодо подальшого соціально-економічного та політичного розвитку; обрання оптимальних форм таких рішень, ступеню їх обов'язковості та місця в системі правових регуляторів. Це дасть змогу виявити оптимальні та раціональні шляхи правового розвитку, що включає не лише систему права та систему законодавства, а й правову свідомість, правову культуру та правопорядок.

Таким чином фахова науково-експертна діяльність є важливим науково-організаційним юридико-технічним засобом, використання якого сприятиме удосконаленню правотворчого процесу, його модернізації та оптимізації, корегуванню стратегічного напрямку правового впливу та отримання очікуваного суспільством результату.

Література:

1. Парламент прийняв Закон про правотворчу діяльність. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/240491.html>
2. Пархоменко Н. М. Науково-правова експертиза: доктринальні та законодавчі виміри. Альманах права. 2019 № 10, С. 80.
3. Онищук І.І. Концепція правового моніторингу в Україні. Філософські та методологічні проблеми права. 2014. № 2. С. 135–151.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОПІДЛОГУ У СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Пашинська Ірина Володимирівна

*стажист судового експерта Центру судових і спеціальних експертиз
Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Основним завданням судово-почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукопису тексту, цифрових записів або підпису. Така експертиза вирішує також деякі неідентифікаційні завдання, а саме: встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком із підробкою (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної вікової групи.

З вище перерахованих завдань, більшість діагностичних досліджень, пов'язані з вивченням почеркових об'єктів, виконаних у незвичайних умовах. Кількість такого роду експертних завдань, з кожним роком збільшується, а складність їх вирішення зростає. Особливе місце серед експертних завдань підвищеної складності займають підписи, що виконуються особами від свого імені, але зі зміною ознак власного підписного почерку.

Дослідження підписів, що виконуються особами від свого імені, але зі зміною ознак власного підписного почерку, відрізняється інтеграційністю, тому що передбачає взаємопроникнення задач ідентифікаційного (щодо справжності підпису) і діагностичного (стосовно умов виконання підпису) характеру. Експериментальним дослідженням підписів, виконаних від свого імені з навмисною зміною, вперше стало предметом дослідження таких вчених, як Л. Є. Ароцкера та Є. П. Коновалова (1957 р.) [1, с. 80–81]. У своєму дослідженні, науковці проаналізували ознаки, які у своїй сукупності дозволяють на якісному рівні встановлювати факт навмисної зміни особою свого підпису, а також надати пояснення такому способу виконання підпису від наслідування підпису іншої особи.

Експерти усвідомлювали, що найбільш складні для дослідження почеркові об'єкти – це підписи, виконані особами від свого імені, але зі зміною ознак власного підписного почерку, і тому даній тематиці почали приділяти більше уваги. З часом розроблено методичні рекомендації дослідження таких підписів, фундаторами яких стали: В. В. Липовський, Е. Х. Чекушев, З. С. Яблокова, Н. В. Тулякова.

Головний судовий експерт Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, Т.О. Сукманова аналізуючи праці вченої Л. В. Маркової (експерта з почеркознавчої експертизи за часів СРСР з досвідом понад 40 років) цитувала найбільші її наукові напрацювання за цим напрямком, до яких віднесено і «поняття автопідлогу, як навмисного викривлення підпису особою, від імені якої він значиться, з метою подальшої відмови від нього». Та на основі проведених досліджень пропонує своє визначення поняття навмисної зміни підпису, а саме: «авторське маскування підпису з метою надання йому іншого зовнішнього вигляду» [2, с. 256]. Нам теж імпонує дане визначенням, оскільки воно дійсно відображає суттєві в плані криміналістичного дослідження риси – виконання підпису від свого імені (ідентифікаційний аспект і відмінність від підписів, виконаних з наслідуванням) та навмисність викривлення (діагностичний аспект і відмінність від підписів, виконаних у незвичайних умовах, не пов'язаних з навмисною зміною).

В практиці зустрічається два основних способи викривлення власного підпису:

а) зміна його загальної будови, яка може бути здійснена шляхом введення нового буквеного та штрихового складу, переміни пишучої руки або наслідуванням «друкованому» шрифту;

б) часткова його зміна при зовнішній схожості шляхом викривлення загальних та окремих ознак.

Також під час викривлення власного підпису відбувається колізія між свідомим бажанням змінити підпис і стійкістю раніше виробленої навички при його виконанні. Така колізія призводить до порушення звичної системи рухів. Дослідження таких підписів пов'язано, перш за все, з труднощами оцінки встановлених збігів і розбіжностей, а також відмежування їх від ознак, властивих підписам, виконаним із наслідуванням, та таких, що з'явилися у результаті зміни підпису під час виконання.

Стадії підготовки до експертного дослідження й роздільного дослідження таких підписів не відрізняються специфічністю. На підготовчій стадії дослідження при встановленні ознак незвичності письма не вдається виділити ознаки, які давали б підстави стверджувати про наявність автопідлогу чи наслідування. На цій стадії можна лише констатувати наявність ознак незвичного виконання підпису й припустити можливість автопідлогу або наслідування [3, с. 68].

Встановлення автопідлогу або виконання підпису з наслідуванням відбувається пізніше, після порівняльного дослідження підпису і зразків почерку тієї особи, від імені якої значиться підпис.

На стадії порівняльного дослідження основне завдання – виділити у досліджуваному підписі сукупність збігів незмінених ознак, яка дала б підставу для висновку про його автентичність. При цьому слід дотримуватися таких вимог: порівняння досліджуваного підпису не тільки зі зразками підпису, але й зі зразками почерку особи, від імені якої значаться підпис; зразки повинні за часом виконання відповідати досліджуваному підпису.

Аналізуючи думки вчених, можемо резюмувати, що автопідлогом підпису є виконання підпису особою, від імені якої він зазначений, з навмисною зміною ознак власного підписного почерку. Під підписним почерком, слід розуміти усі варіанти підпису особи, які використовуються нею, як посвідчувальний знак у певний проміжок часу. Предметом експертизи такого роду об'єктів є отримання експертом у процесі своєї діяльності інформації для встановлення або спростування факту, що має доказове значення, стосовно виконання підпису особою, від імені якої він значиться, з намаганням навмисно змінити ознаки власного підписного почерку.

Випадки навмисної зміни особами від свого імені ознак власного підписного почерку в експертній практиці дуже складні для розпізнавання. При проведенні такого дослідження, від експерта потрібна дуже висока кваліфікація, але вона не є запорукою отримання категоричних висновків.

Література:

1. Ароцкер Л. Е., Коновалов Е. П. Признаки автоподлога подписей. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1957. С. 79-86.
2. Сукманова Т. О. Поняття автопідлогу і класифікація факторів та умов виконання підписів з навмисною зміною ознак власного підписного почерку. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 255-265.
3. Створення експертної системи з діагностичного дослідження підписів з ознаками порушення координації рухів їх виконавців : звіт про НДР / викон.: М. Є. Бондар, Т. О. Сукманова, Ю. М. Беляк та ін.; КНДІСЕ. Київ, 2001. 114 с.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ РОЗУМІННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Перепелиця Сергій Іванович

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник*

*Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Зауважимо, що процес проникнення в сутність досліджуваних предметів і явищ є низько ефективним, а в окремих випадках взагалі неможливим за відсутності попередньої розробленості криміналістичної класифікації тих правопорушень, для яких були розроблені методичні рекомендації. Безпосередньо це відноситься й до злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. Окремо наголосимо, що колабораційні злочини характеризуються досить високим рівнем суспільної небезпеки в умовах воєнного стану та вимагають від держави застосовувати всі необхідні та можливі засоби для протидії цьому негативному та руйнівному явищу. Під час розроблення методики розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю вирішується питання щодо криміналістичної класифікації вказаних злочинів, оскільки «колабораціонізм є складним суспільно-психологічним явищем не тільки добровільної, але й ідейно-вмотивованої співпраці з ворогом у різних сферах життя, результатом якої є підрив національної безпеки України, створення загрози державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам держави» [1].

Криміналістична класифікація є складовою умовою пізнання цих злочинів та основою для розроблення комплексу рекомендацій чи їх системи у сфері колабораційної діяльності. Як наголошують науковці наведене базується на тому, що «криміналістичні рекомендації не мають бути абстрактними оскільки передбачають певну упорядкованість і видову спрямованість. З огляду на це, розроблення обґрунтованих рекомендацій у методиці розслідування передбачає використання диференційованого підходу, зумовленого особливостями роду або виду злочину» [2, с. 9]. Вважаємо за доцільне розкрити сутність теоретичного підґрунтя розуміння криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, у системі криміналістичних знань для

подальшого здійснення криміналістичної класифікації цих злочинів. Питання із теорії криміналістичної класифікації злочинів взагалі та їх окремих видів були під увагою таких вчених, як А. Ф. Волобуєв, С. В. Великанов, В. О. Гусева, Г. Ю. Жирний, В. А. Журавель, С. О. Книженко, В. О. Коновалова, В. О. Малярова, О. В. Одерій, О. В. Пчеліна, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур й інші. Однак, оглядаючи їх напрацювання можна зазначити, що багато питань потребують вирішення в умовах сьогодення.

Для розуміння сутності будь-якого об'єкту, явища, процесу чи події вимагає встановлення його суттєвих ознак. Завданням класифікації визнано поділ предметів певної сукупності за спільними ознаками з утворенням системи класів даної сукупності. Класифікаційний метод можна віднести до одного із провідних засобів криміналістичного пізнання злочинної діяльності колаборантів. Результатом таких класифікаційних досліджень є: формування повної та розгалуженої системи криміналістичних термінів і понять, що характеризують колабораційні злочини як об'єкти криміналістичного пізнання; створення підґрунтя для подальших наукових досліджень цих злочинів; висвітлення їх результатів із застосуванням єдиної системи понятійно-термінологічного апарату; розроблення практичних методик для їх розслідування.

З цього приводу підтримуємо В. О. Гусеву, яка наголошує, що «криміналістичні класифікації, які побудовані з використанням відомостей суміжних наук, не конкурують з кримінально-правовими, кримінальними процесуальними та криминологічними, а навпаки дозволяють детально вивчити об'єкт, що класифікується, з урахуванням завдань і методів криміналістики. Такий дослідницький підхід повністю узгоджується із завданнями криміналістики» [3, с. 319].

Переконані, що окреслення змісту терміну «криміналістична класифікація злочину» слід розпочати із з'ясування терміну «класифікація» та детального аналізування підходів науковців саме до трактування криміналістичної класифікації злочинів. О. В. Пчеліна вказує, що «загально прийнято розрізняти штучну й природну класифікацію: на відміну від штучної (в основі якої, як правило лежать, несуттєві ознаки об'єкта, в природній класифікації (що зветься систематикою) максимальна кількість істотних ознак об'єкта визначається його положенням у системі)» [4, с. 62–63].

Формуючи криміналістичну класифікацію колабораційних злочинів підтримуємо позицію О. В. Тягло, який доводить, що класифікація є логічною операцією, яка містить кілька послідовних етапів поділу множини, а сама структура такого поділу об'єднує такі елементи: подільне (родове поняття), члени поділу (видове поняття), підстава

поділу. Вченим сформовано правила класифікації, яких слід дотримуватись, серед них: «поділ має бути сумарним, який дає обсяг подільного поняття шляхом об'єднання членів поділу; поділ слід здійснювати на одній підставі; члени поділу виключають один одного, оскільки в результаті поділу отримують субпідрядні поняття; поділ здійснюється безперервно для забезпечення послідовного руху від вихідного родового поняття до його найближчих видів за виокремленими етапами» [5, с. 59–61].

В. В. Тіщенко вважає, що класифікацію слід розглядати одночасно і як процес, і як результат використання типологічного методу за допомогою якого можна виокремити із множинності об'єктів підмножини або підкласи за конкретними ознаками. [6, с. 41]. Зауважимо, що класифікацію можна розуміти як процес упорядкування об'єктів, процесів, явищ, подій чи фактів за характерними та одночасно відмінними, які є специфічними, прикметами (рисами). На переконання вчених «класифікації притаманна властивість описового інструмента для вивчення взаємного розташування класів з визначеними для них розпізнавальними властивостями» [7, с. 66–67].

В. В. Лисенко доводив, що однією із провідних ознак, що характеризує криміналістичну класифікацію злочинів є її цільове призначення. Це пов'язане із віднесенням її до окремого методу наукового пізнання та засобом глибокого пізнання об'єкта, оскільки створюються умови для реалізації інших методів дослідження і формується безпосередній вихід на практичну діяльність дізнавачів, слідчих чи прокурорів, а також створює умови для швидкого виявлення та ефективного розслідування злочинів [8, с. 20–21].

Зазначимо, що класифікація має базуватись на типізації – основою класифікації є спільне, що буде об'єднувати об'єкти у класифікації. Виходячи із цього, у процесі розроблення криміналістичної класифікації злочинів, у тому числі й колабораційних, звертаються до методу типізації за якого необхідно виділення істотного в досягнутому знанні. Вчені акцентували, що у криміналістиці сталими вважають три підходи до здійснення криміналістичної класифікації злочинів:

- за першим підходом криміналістичні класифікації будуються за кримінально-правовими ознаками;
- представники другого підходу доводять необхідність застосування виключно криміналістичні ознаки конкретних видів злочинів;
- третій вказує на доцільність одночасного використання кримінально-правових і криміналістичних критеріїв [4, с. 67].

Таким чином, класифікацію необхідно розуміти як логічний процес направлений на поділ множини об'єктів на окремі види (групи, типи)

орієнтуючись на сукупність специфічних однорідних ознак. Подібний поділ призводить до глибокого пізнання об'єкта дослідження та скорочує шлях вирішення існуючої проблеми. Окреслене обумовлює використання в криміналістичній науці класифікації з метою диференціації тих чи інших категорій для дослідження, зокрема й щодо досудового розслідування колабораційних злочинів. Однак, криміналістичну класифікацію злочинів не слід обмежувати лише гносеологічною (пізнавальною) діяльністю, оскільки до завдань криміналістики відносять також застосування класифікацій у забезпеченні правоохоронців засобами для протидії злочинності, що є практичною (праксеологічною) діяльністю. Це визначає подвійну природу криміналістичної класифікації та обумовлює вимоги до неї – простота, зрозумілість, практичне застосування.

Література:

1. Братченко Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-3>. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8759/18360-1?inline=1> (дата звернення 30.03.2024)
2. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : моногр. Харків. Право. 2006. 624 с.
3. Гусєва В. О. Криміналістична класифікація злочинів: наукове та практичне значення. *Правові горизонти : науково-практичний юридичний журнал Сумського державного університету*. 2019. № 16. С. 69–75.
4. Пчеліна О.В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків. ТОВ «В справі». 2017. 524 с.
5. Тягло О. В. Критичне мислення : навч. посібн. Харків. Вид. група «Основа». 2008. 189 с.
6. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насилницьких злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Одеса. 2003. 445 с.
7. Великанов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Харків. 2002. 218 с.
8. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення податкової міліції (теорія та практика) : моногр. Київ. Логос. 2004. 324 с.

ДО ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

Петрова Ірина Анатоліївна

*доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Спіцина Ганна Олександрівна

*доктор юридичних наук, професор, перший заступник директора
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна*

Аналізування напрацювань вчених доводить, що фактичні дані, які становлять зміст висновку експерта, виходять із трьох взаємопов'язаних, але не однорідних джерел. Одним із них є вихідні дані, до яких входять дані провадження (справи) та об'єкти, надані експерту ініціатором проведення експертизи. Будь-яке експертне дослідження розпочинається зі з'ясування завдань, вивчення вихідних даних та об'єктів. Обсяг і зміст фактичних даних, одержаних експертом із цього складного за своєю структурою джерела, визначають напрям дослідження, обрання методів і засобів для аналізування й порівняння досліджуваних об'єктів. Від досконалості методів і використаних приладів, правильності їх застосування залежать повнота й точність виділених властивостей та ознак досліджуваних об'єктів, що становлять фактичний базис остаточних висновків. Застосовані методи виступають другим джерелом інформації у висновку експерта. Основним (третім) джерелом інформації є сам експерт. Саме експерт, його спеціальні знання й досвід і є тим головним джерелом, завдяки якому фактичні дані, одержані із зазначених першоджерел, узагальнюються, проходять розумове оцінювальне оброблення та формуються у вигляді остаточних висновків про факти, установлення яких було завданням експертизи [1, с. 194–197].

Висновок експерта – це одне із процесуальних джерел доказів, передбачених КПК України (згідно ч. 2 ст. 65), в якій також наголошено, що: «Ніякі докази не мають заздальгідь встановленої сили, і тому висновок експерта не має переваг перед іншими доказами» [2].

На переконання М. Г. Щербаковського, погляди на експертизу як на «особливий» доказ, а на експерта – як на наукового суддю були доведені на початку ХХ століття, коли стверджувалось, що судді не можуть критично ставитися до експертизи, оскільки для її розуміння треба набувати кілька років наукових занять. Їм залишається тільки слідувати авторитетним вказівкам експертів. Суд є самостійним в обранні експертів, але оскільки останні «обрані», суддя йде услід за ними, як «сліпий за своїм поводитирем» [3, с. 122–123]. Дореволюційна концепція експерта як наукового судді суперечить принципу вільного оцінювання доказів. Проте, науковцями підтримується думка про висновок експерта як особливе джерело доказів. Вони посилаються на те, що порівняно з іншими доказами висновок експерта має специфічні риси, зумовлені його сутністю – експерти його формулюють на основі використання спеціальних знань; є вивідним знанням, а не інформативним, як інші особисті докази (показання), знання. Зауважимо, що у висновку доказове значення має передусім розумовий умовивід експерта, якого він дійшов за результатами дослідження. У показаннях, поясненнях осіб відображуються та фіксуються лише безпосередньо сприйняті суб'єктивні факти. Висновки суб'єкта за цими фактами фіксуються в протоколах слідчих дій та інших документах (обвинувальному висновку, ухвалі суду тощо).

Визначення поняття «висновок експерта» закріплено на законодавчому рівні у статтях процесуальних кодексів, а саме: ст. 101 КПК України (*Висновок експерта*), ст. 102 ЦПК України, ст. 98 ГПК України, ст. 101 КАС України (*Вимоги до висновку експерта*), а також наведено у Проекті закону «Про судово-експертну діяльність в Україні» – «висновок судового експерта – це оформлений відповідно до вимог законодавства документ, що містить докладний опис проведених судовим експертом досліджень» [4]. У кримінальному процесі стаття 101 КПК України «Висновок експерта» об'єднує положення, що регламентують загальні процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. У свою чергу інша стаття КПК України містить вимоги до інформації, що має бути зазначена у даному процесуальному документі (стаття 102 КПК України. «Зміст висновку експерта») [5].

У висновках експерта, складених у кримінальних провадженнях слід звернути особливу увагу на статтю 70 КПК України та частину другу статті 102 КПК України, які вимагають відмічати інформацію про попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків, оскільки у новому КПК України відсутні норми, щодо здійснення попередження експерта органом, що призначив

експертизу про кримінальну відповідальність за статтями 384, 385 Кримінального кодексу України [5].

Стосовно класифікації висновків експерта наголосимо, що незалежно від змістовної сторони висновки експерта можна класифікувати за підставами:

1. За *ступенем упевненості* експерта:

– категоричні висновки, які надаються експертом за умови повної упевненості у судженнях і їх правильності. Категоричні висновки, безумовно, мають силу судового доказу: позитивні (стверджувальні) висновки, у яких констатується наявність шуканого факту; негативні висновки, у яких шуканий факт, подія, властивість не знаходять підтвердження;

– імовірні (можливі) висновки, що виносяться експертом за умови недостатньої, але високої впевненості в існуванні встановлюваного факту. Імовірні висновки відображають неповну внутрішню переконаність експерта у вірогідності аргументів для надання висновку, вони допускають можливість існування факту, але не виключають протилежного висновку. Такі висновки виносяться в тих випадках, коли думка, висловлена в судженні, передбачається, але є недостатньо доведеною. Причиною надання ймовірних висновків є встановлення такої обмеженої кількості властивостей (ознак, рис) об'єктів дослідження, яка не може бути доповнена, виходячи з особливостей об'єкта, та є недостатньою для винесення категоричного висновку.

2. За *варіантами рішення*:

– однозначні висновки, у яких експерт виносить єдине рішення, за встановлюваними обставинами вони можуть бути позитивними або негативними;

– альтернативні (різноманітні) висновки, які експерт виносить у тих випадках, коли прийшов до кількох варіантів рішення поставленого питання. Зауважимо, що в ході подальшого розслідування слідчий може дійти самостійно до однозначного висновку за допомогою виключення інших варіантів.

3. За *інформативністю*:

– змістовні висновки, у яких встановлюються фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження (цивільної, господарської справи);

– висновки про неможливість надання висновку, а саме – вирішення поставленого питання. Причини надання висновків про неможливість вирішення питання різні. Вони обумовлені відсутністю розроблених науково-обґрунтованих експертних методик дослідження; низькою інформативністю представлених об'єктів; помилками, допущеними під

час вилучення, упакування, транспортування об'єктів, які призвели до їх необоротних змін, та іншими причинами. Крім того, цей висновок відрізняється від негативного висновку, оскільки не містить відповіді, а в ньому лише вказується на неможливість вирішення питання. Висновок про неможливість вирішення питання має передувати висновку про його часткове вирішення, коли повне виявилось неможливим.

Наголосимо, що зміст підсумкових висновків експерта (відповідей на питання, що винесені на вирішення експертизи) визначає їх доказове значення.

Крім того, під час проведення ідентифікаційних досліджень у висновках має бути чітко зазначений досягнутий рівень ототожнення: індивідуальна ідентифікація або встановлення загальної родової, групової належності. Крім того, висновки мають точно відображати результати проведеного дослідження й не допускати різних тлумачень. Якщо виносяться висновки про загальну родову, групову належність порівнюваних об'єктів, то необхідно точно позначати найбільш вузький клас (множину) об'єктів. Неприпустимо давати висновок про «однорідність» порівнюваних об'єктів без вказівки, який саме клас об'єктів установлений. Більш того, висновки про «однорідність» можуть бути сприйняті за встановлення загальної родової, групової належності об'єктів, у той час як у них установлена лише подібність за окремими ознаками. Оскільки висновок про загальну родову, групову належність порівнюваних об'єктів може бути окремими слідчими помилково сприйнятий як висновок про індивідуальну тотожність, необхідно виключити цю можливість. Слід сформулювати спочатку висновки про неможливість вирішення питання про індивідуальну тотожність, а потім – висновок про загальну родову, групову належність об'єктів.

Вирішення діагностичних завдань нерідко завершується класифікаційним висновком по встановленню належності об'єкта до якого-небудь класу, категорії. На відміну від ідентифікаційних досліджень тут питання про встановлення індивідуальної тотожності не ставиться, об'єкт досліджується один без порівняння з іншими. Віднесення (невіднесення) об'єкта до якогось класу є кінцевою метою дослідження й, іноді, має самостійне доказове значення. Під час інших діагностичних дослідженнях, коли аналізуванню піддається будь-яка подія, процес, надаються висновки про механізм події або його окремих фрагментів, умови, обставини: місце, час, відстань, послідовність, причини, тощо. У ході діагностичних досліджень, коли визначаються властивості та стан об'єктів, відповідність або невідповідність їх якійсь нормі (технічний стан транспортного засобу, психічний стан особи і т. п.), надається висновок про відповідність (невідповідність), про причину зміни властивостей, стану досліджуваних об'єктів.

Література:

1. Судово-експертна діяльність / За ред. І. П. Красюка. Київ. ДНДЕКЦ 2002. С. 174–251.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 02.05.2024).
3. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків. В деле. 2015. 560 с.
4. Проект Закону про судово-експертну діяльність від 05.11.2021 р. № 6284. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення 02.05.2024)
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 02.05.2024).

**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ОЦІНКУ
ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ**

Печений Олег Петрович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Оцінка дієздатності фізичної особи відбувається судом при розгляді багатьох категорій цивільних справ, включаючи визнання недійсними правочинів, заповітів, спадкові справи, але в основному це відбувається у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання її недієздатною, поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, при розгляді клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною.

У цих справах суд, розглядаючи справу у колегіальному складі, за участю присяжних, призначає у справі судово-психіатричну експертизу. За ст. 298 ЦПК України призначення експертизи відбувається за наявності достатніх підстав, які у законі не розкриваються. Зазвичай, суди вважають обов'язковим призначати у цих справах судово-психіатричну експертизу щодо психічного стану особи. Як правило, заявник вже у заяві по справі викладає клопотання про призначення судової експертизи. Законом визначено, що суб'єктом проведення цього виду експертизи є державна спеціалізована установа (ч. 4 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»), експертизу проводять державні спеціалізовані судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України (п. 3 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого наказом МОЗ України від 08.05.2018 № 865, далі – Порядок № 865). При призначенні експертизи суд визначає відповідну експертну установу. З урахуванням постійних реорганізацій, змін назв та підпорядкування установ системи МОЗ України, необхідно враховувати актуальність найменування експертної установи.

Предметом експертизи є психічний стан особи у юридично значимі проміжки часу, відповідно до компетенції експерта відноситься встановлення наявності психічного захворювання особи та експертна оцінка цього захворювання, зокрема визначення хронічного або стійкого характеру психічного захворювання. Слід враховувати, судово-психіатрична експертиза не повинна виконувати суто діагностичні функції, адже саме по собі діагностичне формулювання не вказує на тяжкий рівень порушення психічної сфери, за якого особа втрачає здатність усвідомлено керувати своїми діями.

Судова експертиза може встановити характер і ступінь психічного захворювання особи, що виникло ще до розгляду справи в суді, коли особа перебувала в численних правовідносинах. Юридична доля цих

відносин безумовно залежить від дієздатності учасників, тому якщо буде встановлено, що хтось з них у момент укладання договору, іншого правочину) не міг керувати своїми діями, то такі правовідносини з самого початку мали певні дефекти суб'єктного складу їх учасників. Якщо при призначенні експертизи виникає питання про певний момент у часі, з якого особа визнається недієздатною, у висновку експертизи повинен зазначитися і аналіз психічного стану особи станом на цей момент, що важливо для визначення моменту визнання особи недієздатною відповідно до ч. 2 ст. 40 ЦК України. При цьому для випадків обмеження цивільної дієздатності особи таких випадків ЦК України не передбачає. Це зумовлює дослідження експертом-психіатром питань психічного стану особи.

Практичний аспект складають питання підстав призначення експертизи, визначення експертної установи, формулювання питань експерту, підготовки медичної документації для проведення експертизи, сплати вартості експертизи як судових витрат.

За організаційними ознаками, а не за кількісним складом, експертиза може бути одноосібною та комісійною, що визначається судом, який призначив експертизу. Як правило, при призначенні експертизи суд цього не робить, тому це встановлює керівник експертної установи. У багатьох випадках особи, які проводили експертизу, зазначаються у висновку як експерти, без конкретизації їх функціональних ролей у комісії. Разом із тим пункт 14 Порядку № 865, передбачає фігуру *провідного експерта*, на якого покладається ряд специфічних організаційних функцій. Тому у відомостях про членів комісії необхідно вказувати, хто з них був провідним експертом у цій експертизі. На практиці при проведенні експертизи іноді виділяється голова комісії і лікар-доповідач, але ключовим в експертній комісії є саме лікар-доповідач, який виконує основну роботу з підготовки висновку. Вказане може мати значення для суду та сторін у справі, наприклад, при вирішенні питання про необхідність одержання додаткових пояснень експерта у порядку ст. 239 ЦПК.

Наразі постає питання про оплату вартості судово-психіатричної експертизи. Ст. 15 Закону України «Про судову експертизу» у відповідних нормах містить приписи, які допускають двоєке розуміння. З одного боку проведення судових експертиз судово-психіатричними установами здійснюється за *рахунок коштів бюджетів*, а з іншого проведення експертиз на замовлення підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, їх захисників, законного представника, потерпілого (у цьому переліку відсутній заявник) його представника здійснюється за рахунок замовника. Витрати на проведення судових експертиз судово-психіатричними установами у цивільних *відшкодовуються* в порядку, передбаченому чинним законодавством, що не узгоджується із приписами ч. 7 ст. 294 ЦПК України, за якою у справах окремого провадження судові витрати при ухваленні рішення не відшкодовуються, якщо інше не встановлено законом. Видається, що у цих справах перевага у застосуванні повинна віддаватися саме нормам ЦПК як кодифікованому акту законодавства.

РЕЦЕНЗІЇ НА ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Пиріг Ігор Володимирович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Використання під час розслідування спеціальних знань, впровадження нових досягнень науки і техніки на сьогодні є одним з пріоритетних напрямків підвищення ефективності й якості розслідування кримінальних правопорушень. Основною процесуальною формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є проведення експертизи. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» судовою експертизою є дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Суб'єктом проведення судової експертизи є експерт, який володіє науковими, технічними чи іншими спеціальними знаннями та діє на підставі ст. 69 КПК України [2]. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів (ст. 84 КПК України) та являє собою докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ст. 101 КПК України).

Протягом останніх років з розвитком та вдосконаленням змагальної системи кримінального судочинства в судовій практиці почали розглядатися так звані «рецензії» на експертні висновки, що надаються, переважно, стороною захисту. Оразу ж потрібно зазначити, що у даному випадку мова йде не про рецензії, що проводяться відомчими експертними закладами з метою покращення якості та обґрунтованості висновків своїх співробітників і вдосконалення їх професійної майстерності. Наприклад, проведення такого рецензування в експертних установах Міністерства юстиції України регламентовано Порядком проведення рецензування висновків судових експертів, затверджених наказом цього міністерства від 03.02.2020 № 335/5 [3].

Розглянемо рецензії на висновок експерта, що надаються стороною захисту та підготовлені фахівцями в галузі судової експертизи за напрямком підготовленого висновку, які можуть бути, а можуть і не бути судовими експертами у процесуальному розумінні. З появою зазначених

рецензій у судовій практиці думки як науковців, так і практиків розділились з приводу процесуального статусу даних документів, та, відповідно, можливості їх використання при доказуванні на стадії досудового розслідування та у судовому розгляді справ.

Більшість науковців, особливо представників відомчих експертних закладів, наголошують на недопустимості використання рецензій на експертні висновки в будь-якій формі у кримінальному провадженні. Так, О. І. Лук'янчук зазначає, що «практика подання учасниками судового процесу рецензій на висновки судових експертів, а також прийняття на їх основі рішень про призначення додаткової чи повторної експертизи суперечить законодавству України. З позиції закону, рецензія на висновок судового експерта має розглядатися судом як неналежний та недопустимий доказ і не повинна братися до уваги» [4, с. 43]. Є. А. Ткаченко зазначає, що рецензії на висновки судових експертів, складені на замовлення сторін кримінального процесу або за власної ініціативи рецензента, є безпідставними, не мають юридичного значення, а їх використання судом у кримінальному провадженні суперечить Конституції та законам України [5, с. 296]. При цьому автор, обґрунтовуючи свою думку, звертається до тлумачення ч. 5 ст. 55 Конституції України, згідно якої кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Але ж, використання рецензії насправді не є забороненим засобом захисту прав і свобод людини.

На думку М. В. Дементьєва, рецензії на висновки експерта не можуть використовуватися в судовому процесі як джерело доказів, а тим більше підміняти висновок експерта з наступних причин: рецензія не передбачена кримінальним процесуальним законом, тому не може бути прийнята як джерело доказів сформовано на підставі використання спеціальних знань; рецензент не несе будь-яку відповідальність за надання завідомо неправдиву рецензію; рецензент аналізує опис процесу проведеного дослідження, а не проводить безпосередньо дослідження об'єктів експертизи; відсутні гарантії незалежності рецензента, його незаінтересованості та неупередженості, оскільки рецензії надаються на замовлення сторони, яка не ініціювала експертизу та незадоволена її результатами; рецензія не містить інформацію (фактичні дані) по розслідуваному кримінальному правопорушенню [6, с. 120–121]. Ми погоджуємось з думкою автора, але мова не йде про використання рецензії саме як джерела доказів або як документ, альтернативний висновку експерта. Рецензії на висновок експерта є ні чим інакшим як аргументованим відгуком рецензента на проведене дослідження, висловленням його особистої думки. При цьому його думки не

стосуються питань, що досліджувалися експертом. Він оцінює висновок експерта з точки зору повноти дослідження, обґрунтованості, відповідності використаних методичних рекомендацій і експертних методик, вимогам нормативно-правових документів, що регулюють проведення судових експертиз та ін.

Аналіз наведених думок противників використання рецензій у судовому процесі свідчить, що основним їх аргументом є невизначеність самого поняття «рецензії» у законі та, відповідно, відсутність законодавчого механізму використання таких документів.

Інша категорія науковців, якими є у переважній більшості представники практикуючих юристів та адвокатів, дотримується протилежної точки зору. Законодавча неврегульованість даного питання не є підставою для визнання рецензій недопустимими, зазначають представники неурядових експертних організацій О. Круть та І. Педь («Центр судових експертиз «Альтернатива», «Експертна група S&D»). На думку авторів, основна мета рецензій є перевірка об'єктивності, обґрунтованості, неупередженості поданих висновків, що, у разі виявлення порушень, надає можливість адвокатам, слідству та суду довести її неналежність як доказу [7]. Представники юридичної консалтингової компанії «Де-Юре» у відношенні рецензії висловлюють думку, що «незважаючи на відсутність у такого документа окремої процесуальної сили, він може бути прийнятий до уваги слідчим чи судом, адже допомагає цим особам виявити процедурні та змістовні помилки з боку судового експерта (експертної установи)» [8].

Проаналізувавши позиції науковців та практиків щодо використання рецензії на висновок експертизи у кримінальному процесі, висловимо власні думки з цього питання. На сьогодні законодавчо закріпленими способами перевірки об'єктивності, неупередженості, обґрунтованості, правильності висновків експерта є норми ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», де поряд з іншими положення зазначено можливість призначення повторної судової експертизи. Така експертиза призначається у разі виникнення сумнівів у суду щодо правильності висновку первинної експертизи. Очевидними, на наш погляд, підставами призначення повторної експертизи за ухвалою суду є наявність кількох висновків експертів, що суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності; висновок експерта суперечить іншим матеріалам справи (ст. 332 КПК України). Якщо такі підстави відсутні, то, начебто, і немає необхідності у призначенні повторної експертизи. Однак, на практиці трапляються випадки, коли експерти допускають суттєві порушення методики проведення експертизи [7], а суд не в змозі їх оцінити через відсутність відповідних спеціальних знань. При цьому допит експерта, який проводив експертизу, може не

принести бажаних результатів, оскільки останній буде наполягати на своїх висновках та може не надати суду відомості щодо допущених ним помилок або альтернативних методик дослідження у зв'язку з небажанням або необізнаністю у цих питаннях.

На наш погляд, саме з метою сприяння правильній перевірці та оцінці судом висновку експерта і надаються рецензії, що є нічим іншим як альтернативним поглядом спеціаліста. На нашу думку, рецензента потрібно розглядати як процесуальну фігуру спеціаліста, який відповідно ст. 360 КПК України, надає письмові роз'яснення суду у формі рецензії. Суду потрібно встановити відповідність висновку експерта встановленим вимогам. Саме для цього залучають спеціаліста, а письмова форма, у якій буде відображена його думка може бути різною: «довідка», «рецензія», «відгук» або «письмове роз'яснення спеціаліста». Метою надання зазначеного документа ні в якому разі не може бути «дискредитація авторитету та професійної репутації судових експертів, нівелювання їх висновку» [6, с. 121], а лише сприяння правильній перевірці та оцінці судом висновку експерта шляхом призначення повторної експертизи.

Законодавче забезпечення впровадження рецензій у судову практику може бути досягнуто наступним чином. Ми пропонуємо введення у кримінальний процес як джерел доказів таких документів як «висновок» та «довідка» спеціалістів, що будуть відображати, відповідно, результати дослідницької та консультативної діяльності спеціалістів під час досудового розслідування та судового розгляду справ. У зв'язку з чим пропонуємо сформулювати п. 2 ст. 84 «Докази» наступним чином: «процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки та довідки експертів і спеціалістів». Оскільки на сьогодні трактування цих понять у КПК України відсутнє, пропонуємо доповнити § 5 глави 4 «Докази і доказування» окремою статтею «Висновки та довідки експертів і спеціалістів» наступного змісту: «Висновок спеціаліста – це докладний опис проведених спеціалістом досліджень під час залучення його для проведення слідчих (розшукових) дій та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила спеціаліста», «Довідка експерта чи спеціаліста – викладені в усній чи письмовій формі відповіді на питання особи, яка залучила до розслідування експерта чи спеціаліста, що ґрунтуються на їх спеціальних знаннях та професійному досвіді роботи або використанні наукових довідкових джерел інформації». Також потрібно, поряд з допитом експерта, передбачити не тільки допит спеціаліста (ст. 360 КПК України), а й можливість одночасного допиту експерта та спеціаліста.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 04.05.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Офіційний Сайт Верховної Ради України: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 04.05.2024).
3. Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 03.02.2020 № 335/5 (в редакції від 23.06.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text> (дата звернення: 04.05.2024).
4. Лук'ячук О. І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник: науково-практичний збірник*. № 1 (35), 2021. С. 38–47.
5. Ткаченко Є. А. Рецензування висновків судових експертів як неформальні практики – їх процесуальний статус та оцінка в кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 293–297.
6. Дементьев М. В. Гносеологічні та процесуальні засади оцінки та перевірки висновку експерта: дис. ... доктора філософії за спец. 081 Право. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. Харків, 2023. 243 с.
7. Рецензування висновків експертів допоможе уникнути помилок, що позначаються на долі конкретної людини. *Закон і бізнес*. 2017. № 37 (1335). URL: https://zib.com.ua/ua/130305-recenzuvannya_visnovkiv_ekspertiz_zapobigatime_sudovim_pomil.html (дата звернення: 05.05.2024).
8. Рецензія на висновок судового експерта. Пресс-центр ЮКК «Де-Юре». URL: <https://de-jure.ua/retsenziia-na-vysnovok-sudovoho-ekspert> (дата звернення: 05.05.2024).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВОГО МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯПОНСЬКИХ ГАРД ЦУБА (TSUBA) ЯК ВИТВОРІВ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Платовський Сергій Вікторович

судовий експерт

Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

Дослідження японських гард цуба (tsuba – аналог гарди в японській клинковій зброї, такій як катана та інших мечях та (або) кинжалах) не зазнало значного розвитку у вітчизняному академічному мистецтвознавстві через низку причин. На сьогодні, через поширену зацікавленість японською культурою серед аматорів антикваріату колекціонування та дослідження tsuba стає все більш розповсюдженим напрямком.

Крім того дослідження цуба може бути складовою мистецтвознавчого аспекту комплексних досліджень зразків японського холодної зброї, яка належить до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення.

Так вийшло, що виготовлення цуба стало самостійним видом мистецтва, яке безпосередньо асоціюється з Країною Вранішнього Сонця. Справа в тому, що кодекс Бусідо засуджував носіння самураєм кілець, сережок та інших прикрас. Але самураї знайшли вихід зі становища, прикрашаючи піхви та цубу.

Таким чином, без формального порушення кодексу, самурай мав змогу продемонструвати свої смак та багатство. З щоденним і церемоніальним одягом самураї носили парадний дайсьо і тут вже повною мірою в цубах знайшло відображення багата фантазія цубако (майстрів з виготовлення цуба). Окрім цього на розвиток виготовлення цуба вплинув імператорський едикт 1876 року, який заборонив носіння холодної зброї в мирний час. Ці події надали додаткового поштовху для розвитку мистецтва цубако, які почали виготовляти цуба окремо.

Ще однією історико-культурною складовою поширення цуба, як творів декоративно-ужиткового мистецтва стала відданість японських майстрів традиції наслідування старим визнаним майстрам. Роботи, виконані в стилі майстрів минулого, або навіть високоякісні копії їх творів також високо оцінювались в японському суспільстві. В свою чергу, колекціонування європейцями оправи японського холодної зброї викликало значний попит на вироби подібного роду, що стало вигідною справою для японських ремісників, які почали масове виготовлення підробок. Після едикту 1876 р. переважна більшість японських майстрів переорієнтувалася на ринок країн Європи.

В результаті цих процесів на сьогоднішніх день у світі існують мільйони різних видів цуба, не беручи до уваги численну кількість зразків сувенірної продукції.

Перелічені фактори є, серед іншого, основними, які актуалізують дослідження цуба, як витворів декоративно-ужиткового мистецтва, які належать до культурних цінностей.

Як правило за своєю конструкцією цуба представляє собою плоску пластину розмірами 6–8 см та товщиною 4–5 мм. Конструктивні особливості цуба найкраще пояснити, користуючись схемою (Схема 1. Будова цуба).

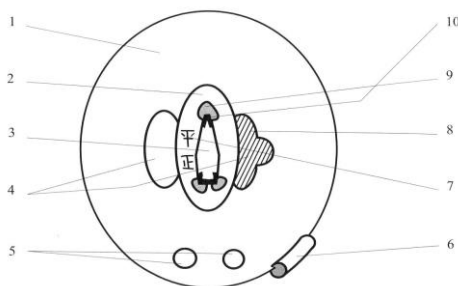

Схема 1. Будова цуба

1. Хіра або хірадзі (інколи дзі) – площина.
2. Сеп-дай – частково піднята площина, яка відповідає за свою форму і розмір перетину піхв і руків'ю. Площина сеп-дай може бути товстішим за край цуба (накадака) або більш тонким (накабіку).
3. Накаго-ана. Отвір для хвостовика клинка.
4. Хіцу-ана (один отвір) або рьохіцу (два отвори). Отвір для руків'їв кодзука (кодзука-хіцу) і когай (когаї-хіцу).
5. Уденукі-ана (отвір для шнура уденукі). Один або два отвори для шнура уденукі.
6. Мімі (край). Торцевий край цуба. Має значну кількість різновидів. Наведемо найбільш поширені: мару (круглий), каку (квадратний), дзюку (чіткий), доте (припіднятий), тюку-доте (трубка), нава (мотузкоподібний), фукурін (кант із іншого металу), іто-фукурін (ниткоподібний бордюр тонший за цуба), одавара (рельєфні випуклості від ударів молотка).
7. Мей (напис). Підпис майстра. Ставився на стороні, яка повернута до руків'я, саме ця сторона вважається лицевою стороною цуба.
8. Хіцу-уме (кришка для отвору). Металева плomba в отворах хіцу-ана.

9. Секігане. Видавлений за допомогою інструмента метал для точної підгонки цуба при монтажі на клинок. Як правило, знаходиться на лицевій стороні цуба і може бути частиною особливого стилю майстра.

10. Кутібені. Шматочки металу, які закріплювали по краям накаго-ана для підгонки цуба під конкретний клинок.

Форма цуба зазвичай тяжіє до кола або овалу. Однак відомо приблизно п'ятдесят найбільш поширених форм цуба.

Матеріали, які використовувалися при виготовленні цуба були різноманітними. Основу цуба складає бронза, сталь, мідь, латунь та їх сплави. Для оздоблення виробу застосовувалися вказані метали, а також золото, срібло. Також цуба виготовлялися з неметалевих матеріалів: дерева, кістки та навіть фарфору.

Для виготовлення та оздоблення цуба японськими майстрами були винайдені численні різновиди сплавів з різним вмістом дорогоцінних та кольорових металів, а також не менш численні сварні композиції, серед яких найбільш відоме мокуме-гане. На сьогодні у відкритому доступі перебуває значна кількість досліджень японських декоративних сплавів. За їх результатами при порівнянні із зразками, які підлягають дослідженню можливо проведення порівняльного аналізу.

Металознавчі методи дослідження при цьому неминуче приводять до комплексних досліджень цуба як культурних цінностей, дозволяючи встановлювати датування та проводити атрибуцію цуба. Це можливо при ретельному дослідженні зовнішнього вигляду зразка із залученням даних історичного зброєзнавства, історії металургії тощо.

Конструктивні особливості цуба можуть бути непрямою показниками при її атрибуції. Наприклад значного розміру рьохіцу характерні для більш ранніх цуба. Велика площа сеп-дай може свідчити про належність цуба до бойового меча.

Ще одним важливим елементом у дослідженні цуба є приділення уваги її патині на шару. Японські майстри багато експериментували із способами нанесення кольорової патини. Деякі з них ставали притаманними для певних художніх шкіл, або окремих майстрів. Найбільшого висвітлення дослідження патини на японських цуба зазнало в американській історіографії. Саме вона потребує особливої уваги експерта-мистецтвознавця в цьому напрямку досліджень.

Література:

1. Hamilton D. The Peabody museum collection of Japanese sword guards with selected pieces of sword furniture. Salem, 1975. 116 p.
2. Rosin H. Tsuba and Japanese sword fittings in the collection of the Cooper-Hewitt Museum-Cooper-Hewitt Museum. New Your, 1980. 48 p.
3. Yumoto J. M. The Samurai Sword. Tokyo, 2008. 192 p.

ОПТИМІЗАЦІЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ РОБОТИ У ПЕРІОД ВІЙНИ: СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО РЕЗЕРВУ

Полякова Світлана Василівна

orcid.org/0009-0000-1088-7782

кандидат філологічних наук, доцент,

учений секретар

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Науково-технічний прогрес є рушієм сучасного суспільства. Він визначає темпи розвитку, покращує якість життя та відкриває нові перспективи для людства. Однак для того, щоб підтримувати цей прогрес, необхідно не тільки створювати нові технології, а й забезпечувати їх стійкий розвиток та збереження. У цьому контексті стратегії збереження та розвитку науково-технічного резерву відіграють ключову роль.

У період війни судово-експертна робота стає вкрай важливою, оскільки вона відіграє ключову роль у винесенні справедливих рішень та забезпеченні законності та порядку. Але в цих умовах існує низка викликів, з якими стикаються судові експерти, включаючи збереження та розвиток науково-технічного резерву. Оптимізація судово-експертної роботи у період війни потребує розробки ефективних стратегій щодо збереження та розвитку науково-технічного потенціалу.

Перший крок у розробці ефективних стратегій – це визнання важливості науково-технічного резерву. Це не лише накопичені знання та технології, а й люди, здатні їх створювати та застосовувати. Стратегії мають бути спрямовані на збереження та розвиток як знань, так і кадрового потенціалу. Першочерговою задачею є збереження науково-технічного потенціалу. Війна може призвести до руйнування інфраструктури, лабораторій, а також втрати досвіду та знань наукових фахівців. Для забезпечення збереження науково-технічного резерву необхідно розробити стратегії створення резервних копій наукових даних, дублювання лабораторій, а також забезпечення доступу до освітніх і наукових ресурсів.

У період війни судові експерти можуть зіткнутися з низкою складних завдань та викликів, які потребують спеціальних знань та навичок. Для забезпечення збереження та розвитку науково – технічного та кадрового резерву необхідно розробити програми навчання та підготовки судових

експертів з урахуванням особливостей воєнних дій, а також створити механізми для залучення нових спеціалістів та збереження досвіду та знань досвідчених експертів. Крім того, важливо забезпечити безпеку судових експертів та створити умови для їхнього професійного та особистісного розвитку [1].

Однією з ключових стратегій є інвестування у наукові дослідження та розробки. Постійне фінансування наукових проєктів дозволяє підтримувати активність у цій сфері та забезпечувати появу нових технологій та знань. Крім того, важливо інвестувати в освіту та підготовку фахівців, щоб створити кадровий резерв, здатний реалізовувати потенціал нових технологій.

Для ефективної роботи над розвитком науково-технічного резерву також потрібне сприяння держави. Державна політика в галузі науки та технологій має бути спрямована не лише на стимулювання інновацій, а й на забезпечення умов для збереження наукової спадщини та розвитку наукової інфраструктури. Це включає створення та підтримку наукових центрів, лабораторій, бібліотек та архівів, а також розробку правових та організаційних механізмів для захисту інтелектуальної власності.

Крім того, важливо враховувати міждисциплінарний характер науково-технічного прогресу. Сучасні виклики потребують комплексного підходу, що поєднує знання різних областей. Тому стратегії збереження та розвитку науково-технічного резерву мають сприяти співпраці між різними науковими дисциплінами та сферами застосування. Відкритість і доступність наукових знань і технологій сприяють їх ширшому використанню та впровадженню, що зрештою сприяє розвитку суспільства. Треба враховувати, що у невизначених умовах інформація може бути розрізною, неповною або спотвореною, що ускладнює проведення об'єктивних та якісних експертиз. Тому важливо розробити системи збору даних, які дозволять швидко та ефективно опрацьовувати інформацію про злочини, жертви та інші аспекти судово-експертної роботи. Це може включати створення баз даних, використання спеціалізованих програм і технологій для обробки великих обсягів інформації, а також співробітництво з іншими органами правопорядку та міжнародними організаціями для обміну інформацією та досвідом.

Ще одним важливим аспектом є розробка механізмів міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності в умовах війни. Багато видів злочинів, такі як військові злочини, тероризм, транснаціональна злочинність, мають міжнародний характер і вимагають спільних зусиль з боку різних країн та організацій для їх запобігання та припинення. Тому важливо розвивати співпрацю та

координацію між правоохоронними органами різних країн, обмін інформацією та досвідом у сфері судово-експертної діяльності, а також розробляти спільні програми та проекти боротьби зі злочинністю в умовах військового конфлікту. Важливо підтримувати міжнародне наукове співробітництво та обмін досвідом та знаннями з іншими країнами та організаціями для забезпечення стійкості науково-технічного потенціалу.

Для ефективної реалізації стратегій збереження та розвитку науково-технічного резерву необхідно також активно застосовувати інноваційні підходи та технології. Одним із таких підходів є цифровізація науково-технічного резерву. Створення цифрових архівів, баз даних та онлайн-платформ для обміну знаннями та досвідом дозволяє ефективніше зберігати та передавати наукові досягнення, що сприяє ширшому поширенню знань та участі більшої кількості фахівців у наукових дослідженнях. Це особливо важливо в умовах війни, коли час відіграє вирішальну роль у винесенні справедливих рішень та запобіганню злочинам. Важливо звертати увагу на питання інтелектуальної власності та захисту прав інноваторів. Створення сприятливого правового та організаційного середовища для захисту інтелектуальної власності сприяє стимулюванню інновацій та інвестицій у наукові дослідження.

Зрештою, важливо усвідомлювати, що стратегії збереження та розвитку науково-технічного резерву мають бути динамічними та адаптивними. Сучасний світ змінюється швидко, і стратегії повинні враховувати ці зміни та гнучко реагувати на нові виклики та можливості. Постійне оновлення та вдосконалення стратегій дозволить ефективно зберігати та розвивати науковий потенціал та забезпечувати стійкий науково-технічний прогрес у майбутньому.

Необхідно приділити увагу розробці та впровадженню інноваційних технологій у судово-експертну діяльність у період війни. Технологічні інструменти, такі як цифрова обробка даних, використання штучного інтелекту та аналітичні системи, можуть значно покращити процес проведення експертиз та прискорити вироблення результатів. Це особливо важливо в умовах війни, коли час часто відіграє вирішальну роль у винесенні справедливих рішень та запобіганні злочинам.

Зрештою, важливо враховувати гендерний аспект у науково-технічній сфері та сприяти створенню рівних можливостей для жінок та чоловіків. Підтримка жінок у науковій кар'єрі та подолання стереотипів про статеву приналежність до певних наукових областей допоможе максимально задіяти науковий потенціал суспільства та досягти більш повного та різноманітного наукового розвитку [2].

Нарешті важливо розробити механізми оцінки ефективності судово-експертної роботи в період війни. Проведення оцінки дозволить виявити

сильні та слабкі сторони існуючої системи, виявити проблемні місця та розробити рекомендації щодо їх усунення. Такий підхід допоможе підвищити якість та ефективність судово-експертної роботи в умовах військового конфлікту та забезпечити справедливість та правову стабільність у складних та непередбачуваних умовах.

Таким чином, оптимізація судово-експертної роботи у період війни потребує комплексного підходу та спільних зусиль з боку державних органів, наукових установ, міжнародних організацій та громадськості. Тільки за наявності такого співробітництва можна забезпечити ефективне функціонування судово-експертної системи і збереження науково-технічного резерву.

Література:

1. Разумний С.М. Судова експертиза як ключовий інструмент забезпечення національної безпеки. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.– практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. I. С. 56-58.
2. Khaminich S., Sokol P., Hordiichuk S. Gender issues in the context of economic relation // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони», Серія : Економіка та підприємництво, Випуск № 1 (127), 2023 р. С. 107-112.

КРИТЕРІЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПІД ЧАС ДОБОРУ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ОЦІНЮВАННЯ СУДДІВ

Рибалко Володимир Орестович

кандидат юридичних наук,

*головний спеціаліст відділу з питань реалізації повноважень
з питань незалежності суддів*

управління забезпечення діяльності членів

*Вищої ради правосуддя секретаріату Вищої ради правосуддя
м. Київ, Україна*

Судді та кандидати на посади суддів повинні розуміти, які до них можуть виникнути претензії під час проходження процедур кваліфікаційного оцінювання або добору. Для вироблення єдиної практики застосування критеріїв (їх ще називають стандартами, індикаторами, показниками) доброчесності Вища рада правосуддя 8 лютого 2024 року створила робочу групу з розроблення Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) [6]. Повноваження затверджувати Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) після консультацій з ВККСУ, РСУ та ГРД з'явилися у Вищій раді правосуддя після внесення змін до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» у грудні 2023 року [2]. Розробка та затвердження єдиних критеріїв (індикаторів) для оцінки доброчесності та професійної етики також передбачена Державною антикорупційною програмою на 2023–2025 роки [5]. Узгодження єдиних критеріїв доброчесності допоможе уніфікувати практику, зробить її більш передбачуваною.

Зауважимо найновіші науково-практичні публікації, у яких проаналізовано критерії доброчесності суддів під час кваліфікаційного оцінювання та кандидатів на посади суддів під час конкурсних процедур на заняття вакантних посад. Це, зокрема, «Дослідження практики застосування категорії «доброчесність» в контексті добору та кваліфікаційного оцінювання суддів. Аналітичний звіт» (лютий 2024, Вашингтон, автори – О. Овчаренко, А. Сухова, М. Глобб); «Аналіз практики Вищої ради правосуддя щодо оцінки поведінки судді/кандидата на посаду судді на відповідність вимогам доброчесності та професійної етики» (жовтень 2023, Київ, автор – М. Буроменський); «Вища рада правосуддя 2.0: перезавантаження (аналіз конкурсу на вакантні посади та оцінювання чинних членів)» (жовтень 2023, Київ, автори – Х. Буртник, Т. Чижик); «Аналіз практики оцінки відповідності

суддів і кандидатів на посаду судді критеріям доброчесності та професійної етики» (вересень 2023, Київ, ВККСУ); «Узагальнення практики Громадської ради доброчесності у 2019 році» (2020, Київ, автор – М. Середа); «Узагальнення практики Громадської ради доброчесності з аналізу на відповідність критеріям професійної етики та доброчесності кандидатів на посади суддів Верховного Суду» (2018, Київ, за загальною редакцією Г. Чижик).

Кожна з наведених праць вносить чіткіше розуміння критеріїв доброчесності. Зауважимо, що немає законодавчого визначення оцінного поняття «доброчесність», однак це не свідчить про невідповідність цього поняття вимогам юридичної визначеності. Воно формується не лише законодавцем, але й органами суддівського врядування та судовою практикою.

Водночас велика кількість питань застосування різних критеріїв доброчесності не до кінця вивчені, що може призвести до різної практики їх застосування.

ГРД у своїй роботі використовує «Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики», в уточненій рішенні ГРД від 16 грудня 2020 року редакції. Зміст цього акту побудований відповідно до структури Бангалорських принципів поведінки суддів від 19 травня 2006 року [1]. Керуючись цими принципами, ГРД оцінює доброчесність за такими критеріями: незалежності; неупередженості (безсторонності); чесності і непідкупності; дотримання етичних норм; рівності; старанності [3].

ВККСУ оцінює доброчесність за шістьма критеріями. Зокрема, відповідність витрат і майна судді та членів його сім'ї задекларованим доходам; наявність фактів притягнення судді до відповідальності за вчинення проступків або правопорушень, які свідчать про недоброчесність судді [4].

Узгодження єдиних критеріїв доброчесності допоможе уніфікувати практику, зробить застосування цього оцінного поняття більш передбачуваним. Водночас лише узгодження загальних критеріїв цього оцінного поняття не вирішить проблем з його неоднаковим застосуванням. Для уніфікації практики потрібно дати узгоджену відповідь на сотні практичних питань, які виникають у суддів / кандидатів на посаду судді. Для цього Вища рада правосуддя повинна за прикладом НАЗК (яким затверджено Роз'яснення щодо фінансової доброчесності, яке постійно оновлюється) [7] затвердити роз'яснення щодо доброчесності суддів та кандидатів на посаду судді під час проходження відповідних процедур. Результат такої роботи, як

узагальнення дисциплінарної практики [8], варто опублікувати у вигляді практичного посібника.

Література:

1. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» від 9 грудня 2023 року № 3511-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3511-20#n326>
3. Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики», в уточненій рішеннім ГРД від 16.12.2020 редакції <https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Indykatory-HRD-vid-16.12.2020.pdf>
4. Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, затвердженого рішенням ВККСУ від 3.11.2016 № 143/зп-163а https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/poriadok_ta_metod.pdf
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 року № 220 «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>
6. Рішення Вищої ради правосуддя від 8 лютого 2024 року № 375/0/15-24 «Про створення робочої групи з розроблення Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді)». URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/43695>
7. Роз'яснення щодо фінансової доброчесності: застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунку) від 13.11.2023 № 4 (зі змінами). URL: <https://moz.gov.ua>
8. Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017–2021 років) оприлюднено Вищою радою правосуддя відповідно до рішення від 14 грудня 2023 року № 1315/0/15-23. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/1012-3web.pdf>

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ЗБЕРЕЖЕННЯ НАУКОВОГО
ТА КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Розумний Сергій Михайлович

orcid.org/0009-0002-0711-1443

директор

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Дніпро, Україна

Судова експертиза є невід'ємною частиною судового процесу, яка відіграє ключову роль у винесенні обґрунтованих та справедливих рішень. Її значення у світлі сучасних викликів та технологічних можливостей набуває нових пріоритетів та напрямів розвитку. А збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах військового стану є найважливішим завданням для будь-якого суспільства. Військові конфлікти, чи то локальні конфлікти, чи глобальні війни, неминуче вносять серйозні зміни у соціальні, економічні та культурні сфери життя суспільства. У таких умовах збереження наукових знань та кваліфікованих фахівців стає ключовим фактором для забезпечення стабільності та відновлення після кризи.

Першим кроком у збереженні наукового потенціалу за умов воєнного стану є створення механізмів захисту наукової інфраструктури. Це включає забезпечення безпеки наукових інститутів, архівів, бібліотек, лабораторій та інших установ, де зберігаються знання та результати наукових досліджень. Захист від руйнувань, крадіжок та доступу небезпечних осіб до цінних наукових даних стає пріоритетом.

Наступним аспектом є підтримка науковців та дослідницьких груп в умовах кризи. Це включає забезпечення доступу до необхідних ресурсів та обладнання, фінансову підтримку для продовження досліджень, а також психологічну підтримку для вчених, які працюють у стресових умовах. Важливо також надати їм можливість поєднувати наукову діяльність із виконанням військових завдань, якщо це необхідно для забезпечення безпеки та оборони країни.

Збереження та передача наукових знань та досвіду наступним поколінням, що включає навчання молодих вчених, збереження наукових архівів і баз даних, а також проведення науково-популярних заходів для підтримання інтересу до науки і досліджень особливо

важливо в умовах війни. З розвитком технологій судова експертиза отримує доступ до нових інструментів та методів аналізу. Застосування комп'ютерного моделювання, цифрової обробки зображень, машинного навчання та штучного інтелекту дозволяє підвищити точність та об'єктивність експертних висновків. Такі інновації скорочують час проведення експертизи та покращують якість результатів.

Складність сучасних кримінальних та цивільних справ потребує комбінованого підходу до експертизи. Фахівці різних галузей, таких як медицина, біологія, інформаційні технології та фізика, поєднують свої зусилля для вирішення складних завдань. Це сприяє повнішому та всебічному аналізу поданих фактів та доказів особливо в умовах воєнного стану.

З розвитком інтернету та цифрових технологій та в умовах воєнного стану виникають нові типи злочинів та суперечок, що потребують спеціалізованої експертизи. Кіберзлочини, цифрове шахрайство та порушення авторських прав – все це потребує експертного аналізу в галузі інформаційної безпеки та цифрових технологій. Розвиток цього напрямку судової експертизи дозволяє ефективніше боротися з загрозами у цифровому середовищі.

Розвиток судової експертизи необхідно підтримувати відповідними законодавчими ініціативами. Прозорість та ясність нормативного регулювання важливі для забезпечення ефективної роботи експертів та судів. Постійне оновлення законодавства відповідно до потреб суспільства і технологічних змін, що змінюються, допомагає судовій експертизі бути адаптивною та актуальною.

Створення загальноновизнаних стандартів та сертифікаційних програм сприяє підвищенню довіри до результатів роботи. Стандартизація процедур та методів дозволяє уніфікувати практику та забезпечувати високий рівень якості послуг. Крім того, сертифікація спеціалістів допомагає виявляти та засвідчувати їх професійні компетенції [1].

Зі збільшенням масштабів транскордонної злочинності та глобалізації суспільства в умовах воєнного стану особливо важливим стає міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи. Обмін досвідом, інформацією та найкращими практиками між різними країнами сприяє розвитку експертної діяльності та підвищенню її ефективності у вирішенні міжнародних юридичних питань. Дотримання етичних норм та професійних стандартів відіграє важливу роль у діяльності судових експертів. Чесність, незалежність та об'єктивність мають бути основними принципами їхньої роботи. Підтримка етичних кодексів та забезпечення їх дотримання сприяє довірі до результатів експертизи та інтегрування юридичної системи в цілому.

Постійні дослідження та інновації в галузі судової експертизи необхідні для пошуку нових методів та підходів до вирішення судових питань. Фундаментальні та прикладні дослідження в галузі технологій, методології та практики експертизи сприяють її розвитку та покращенню [2].

З демократизацією сучасних суспільних відносин та появою нових видів злочинів зростає значення експертизи в галузі психології та психіатрії. Адекватна оцінка психічного стану учасників судочинства та виявлення психологічних мотивацій злочинів потребує розвитку спеціалізованих методик та підходів у рамках судової експертизи.

З огляду на важливість судової експертизи для правосуддя необхідні механізми оцінки якості її виконання. Впровадження системи аудиту та контролю якості експертних висновків допомагає виявляти та усувати можливі помилки та невідповідності, забезпечуючи таким чином надійність та об'єктивність судової експертизи. У деяких випадках використання медіації та інших альтернативних способів вирішення спорів може скоротити необхідність проведення судової експертизи. Підтримка альтернативних методів вирішення конфліктів сприяє прискоренню судочинства та зниженню його навантаження, що особливо актуально в умовах перевантажених судів [3].

З урахуванням важливості соціальних аспектів у багатьох судових справах, інтеграція соціальних наук у судову експертизу стає дедалі важливішою. Аналіз соціальних та культурних контекстів може допомогти експертам більш повно та об'єктивно оцінити подані їм докази та факти, що сприяє прийняттю більш справедливих та обґрунтованих судових рішень.

Створення мережевих ресурсів та баз даних, призначених для обміну інформацією між експертами та судами, допомагає прискорити та підвищити доступність експертних знань. Електронні платформи для обміну документами, форуми для обговорення питань та доступ до електронних бібліотек сприяють підвищенню ефективності судової експертизи особливо в умовах воєнного стану.

Таким чином, пріоритетні напрями становлення та розвитку судової експертизи обумовлені змінами у суспільстві, технологіях та законодавстві. Застосування передових технологій, міждисциплінарний підхід, стандартизація процесів, зміцнення цифрової експертизи та підвищення кваліфікації фахівців – всі ці заходи спрямовані на забезпечення більш справедливого та ефективного судочинства. Розвиток судової експертизи є ключовим елементом сучасної юридичної системи, що забезпечує достовірність та справедливість судових рішень та залежить від комплексного підходу. Сучасні виклики вимагають

постійного розвитку судової експертизи у різних напрямках особливо в умовах воєнного стану країни.

Важливо усвідомити, що збереження наукового та кадрового потенціалу не повинно обмежуватися лише періодом війни. Це має бути постійний процес, вбудований у загальну стратегію розвитку суспільства. Інвестиції в освіту, науку та інновації мають залишатися пріоритетом навіть за умов нестабільності, оскільки саме вони є ключем до майбутнього процвітання та безпеки держави.

Література:

1. Хамініч С.Ю. Інституціональні засади економічної безпеки України в умовах війни. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економіка". 2023. № 2. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-2-8626>.
2. Яремчук В.О. Інноваційні підходи у криміналістиці та судовій експертизі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 2 (79). 2023. С. 272-275.
3. Шепітько В.Ю. Судова експертиза та судово-експертна діяльність: погляд крізь призму думок експертів. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Випуск 1 (30). 2023. С. 12-22.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Савіна Олена Іванівна

*судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Здор Вілена Миколаївна

*завідувач лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Ус Дмитро Олексійович

*старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень
та технічної експертизи документів
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Судова експертиза відіграє ключову роль у правосудді. Особливо на етапі розвитку України, при умові нестабільності економіки, дії правового режиму воєнного стану та зростання злочинності, ключовим інструментом боротьби та протидії є розвиток якісної судово-експертної діяльності, який має ґрунтуватися не лише на внутрішньому досвіді, а й на відповідних практиках інших країн.

Нові напрямки судових експертиз, такі як дослідження питань, пов'язаних з правовим режимом воєнного стану та воєнними злочинами, додаються до звичних видів експертиз. Якість та своєчасність висновків експертів мають велике значення для ефективності правосуддя.

Судово-експертні установи України активно вступають у міжнародні судово-експертні організації, сприяючи покращенню кадрового забезпечення. Створення міжнародних мереж судово-експертних установ свідчить про інтерес держави до співпраці та підсилення міжнародного обміну досвідом у сфері судової експертизи з метою досягнення передового рівня проведення судових експертиз у цих країнах і відповідності міжнародним стандартам якості.

Інтеграція судово-експертної діяльності завжди призводить до гармонізації та удосконалення національного законодавства у цій галузі, поглиблення теоретичних основ судової експертизи, розроблення єдиних методичних рекомендацій для різних видів експертиз, отримання міжнародного визнання узагальнених висновків експертів, просування судово-експертної діяльності та підвищення професійного рівня працівників судово-експертних установ [1].

Погоджуємось з думкою Н. І. Клименко, який зазначає, що національна судова експертиза не може функціонувати окремо від міжнародного співтовариства. Її ефективність у забезпеченні правоохоронної діяльності можлива лише за умови інтеграції з міжнародними структурами. Тому потрібна міжнародна співпраця між експертними установами з метою обміну досвідом, врахування сучасних наукових досягнень, уникнення дублювання методик між судовими експертними установами та розвитку спеціалізованих напрямків. Діяльність судових експертних установ кожної держави має відповідати національним принципам і міжнародним правовим та професійним стандартам. Висновки, зроблені експертами однієї країни, повинні мати силу доказів і для судів інших країн [2].

Наразі, спостерігається активний розвиток міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи. Це обумовлено посиленням процесів глобалізації у міжнародних відносинах та формуванням єдиного інформаційного простору. Ці умови значно полегшують транснаціональні зв'язки між правоохоронними та правозахисними організаціями, судово-експертними установами, окремими експертами та науковцями, які спеціалізуються у галузі судової експертизи та судово-експертної діяльності.

Для належного міжнародного співробітництва та представлення інтересів держави у галузі судово-експертної діяльності на рівні, який би відповідав європейським стандартам, навчання персоналу є важливим аспектом у забезпеченні кадрового складу судово-експертних установ. На нашу думку, підготовка судових експертів повинна починатися із закладів вищої освіти. Прикладом може стати досвід Туреччини, який полягає у тому, що змішаний склад викладачів (теоретиків та практиків) у закладах вищої освіти дозволяє краще адаптуватися до сучасного розвитку суспільства, науки та техніки.

Цікавим фактом є наявність літньої програми стажування в інституті, яка дає змогу оцінити освітній рівень студентів-стажистів у галузі прикладних наук. Стажування, яке запропоноване експертним академічним персоналом у сфері судово-експертних наук інституту, включає теоретичну програму навчання, що охоплює багато підрозділів судово-експертної науки. Лабораторна підготовка визначається відповідно до курсу стажування студентів.

Наприклад, у Словаччині і Туреччині здійснюються біомедичні дослідження у судових лабораторіях, що входять до складу університетів. Це дозволяє студентам відповідних вищих навчальних

закладів проходити стажування у лабораторіях та навчаючись отримувати практичний досвід.

Використання передового міжнародного, зокрема європейського досвіду, є необхідною умовою забезпечення розвитку судово-експертної діяльності з урахуванням демократичних цінностей, соціально-економічного, політичного та правового рівнів розвитку суспільства.

Повномасштабна війна спричинила нові виклики для інституції судової експертизи та експертів. Наразі існують нагальні потреби у проведенні експертиз у відносно нових галузях, спеціалістів з яких бракує, для прикладу спеціалістів у військовій експертизі. Оскільки з'являються нові об'єкти дослідження та завдання при проведенні військової судової експертизи, які вимагають більш фахової підготовки експертів та детального регламентування проведення судових військових експертиз.

Підготовка кадрів судових експертів є однією з найважливіших складових експертного забезпечення правосуддя в державі, оскільки лише фахівець з високим науковим рівнем здатний надати об'єктивний висновок на основі спеціальних знань у будь-якій галузі судової діяльності. Таким чином, створення ефективної моделі комунікативної взаємодії судового експерта має велике значення під час навчання кадрів судових експертів. Існують об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на формування ефективної моделі комунікативної діяльності. Особисті якості судового експерта можуть одночасно сприяти його успішній діяльності та ставити перешкоди перед її реалізацією.

Ми повністю підтримуємо думку В. М. Бараняка щодо професіоналізації наукових працівників у сфері судово-експертної діяльності, який стверджує, що професійний ріст фахівців у цій галузі передбачає базування освіти на фундаментальній підготовці у вищих навчальних закладах, що спрямована на підготовку судових експертів. Цей підхід передбачає розвиток післядипломної освіти, що перш за все формується на фундаментальній освіті в установах вищих навчальних закладів [3, с. 229–233].

Навчальний процес з підготовки судових експертів має бути спрямованим на випуск фахівців різних профілів, а отримані знання мають відповідати вимогам для судових експертів у відповідних спеціальностях щодо ступеня, глибини та характеру освоєння для подальшого застосування [4].

Практика підготовки фахівців у сфері «судової експертизи» широко використовується за кордоном і позитивно впливає на якість виконання ними своїх обов'язків у майбутньому. Це пояснюється тим, що знання та навички, які вони отримують, дозволяють їм успішно виконувати покладені завдання та створювати основу для подальшого професійного зростання [5, с. 634].

Міжнародне співробітництво між судово-експертними установами є надзвичайно важливим для обміну досвідом, урахування сучасних

наукових та технічних досягнень і створення спеціалізованих напрямків експертної діяльності. Судово-експертні установи України активно долучаються до міжнародних судово-експертних ініціатив, що сприяє покращенню кадрового потенціалу. Напрямок європейської інтеграції вимагає адаптації до світових стандартів у сфері судово-експертної діяльності.

Крім того, необхідно розробити та впровадити стратегічний план міжнародного співробітництва судово-експертних установ України з відповідними органами іноземних держав та міжнародних організацій, з метою забезпечення якості наукових досліджень, застосування передових технологій і підходів, а також вирішення стратегічних завдань, що особливо гостро постають в умовах правового режиму воєнного стану, в нових соціально-політичних та надзвичайно складних економічних умовах.

Література:

1. Гора І.В. Сучасні проблеми судової експертизи в аспекті євроінтеграції України. URL: <http://arlguvd/lg/ua>d14201.html> (дата звернення: 01.05.2024).

2. Клименко Н.І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку : збірник матеріалів круглого столу / ред. кол. : О.Л. Кобилянський, П.С. Антонюк, Є.Ю. Свобода. Київ : ННПФЕКПНАВС – ННІ ПФЕКП НАВС, 2015. с. 165–168.

3. Бараняк В. М. Проблеми підготовки судових експертів у вищих навчальних закладах України. Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юрид. науки. 2014. № 801. с. 229–233.

4. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII: станом на 04.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення 02.05.2024).

5. Авдєєва Г. Проблеми гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу. Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПРн України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) /Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. с. 634.

ДО ПИТАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Светлічний Ігор Валерійович

аспірант

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України,

старший офіцер

Державна спеціальна служба транспорту

Міністерства оборони України

м. Київ, Україна

Досліджуючи питання розвитку відновного правосуддя, аналізуючи різні підходи, зазначимо, що відновне правосуддя – це насамперед справедливе правосуддя, компенсаційне вирішення наслідків злочинів невеликої або середньої тяжкості, а також злочинів, скоєних неповнолітніми, яке передбачає участь сторін кримінального конфлікту, сім'ї, держави та суспільства, водночас відновлює права потерпілого та примиряє спірні сторони, тобто відновлює відносини сторін.

Судово-психологічна експертиза у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, з одного боку, є дієвим інструментом задля формування внутрішнього переконання суду на користь неповнолітньої особи, з іншого – викликає багато питань, в тому числі стосовно її можливостей та особливостей призначення.

Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень (додаток до Інструкції про призначення та проведення судових експертів та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 року за № 705/3145) пропонують використовувати нижченаведені питання під час призначення відповідної експертизи. Яким чином сімейна ситуація, індивідуально-психологічні особливості батьків, особливості їх виховної поведінки впливають на емоційний стан, психічний розвиток та відчуття благополуччя дитини? Яким чином можуть вплинути умови виховання кожного з батьків на психологічний стан та розвиток дитини? Чи має залежність оцінка сімейної ситуації дитиною від впливу з боку батьків та інших дорослих?

Реалізація програм відновного правосуддя може здійснюватися в різних формах: медіація для розв'язання суперечок між потерпілими і правопорушниками, посередництво, яка передбачає участь, окрім сторін правопорушення, нейтрального і неупередженого посередника; сімейні групові конференції (family group conferencing), що застосовуються, як

буде показано нижче, в деяких країнах світу, переважно щодо неповнолітніх і в яких беруть участь крім потерпілих та правопорушників також члени сім'ї сторін, родичі; кола правосуддя (sentencing circles), що надають можливість жертвам і правопорушникам брати участь у розв'язанні кримінальних конфліктів, крім сторін правопорушення, їхніх родин, співробітників правоохоронних органів і членів громади [1].

Часто поняття «відновне правосуддя» і «медіація» ототожнюються, особливо така практика існує в Європі. При цьому відновне правосуддя має більш широкий зміст і, в першу чергу, увага зосереджена на потерпілому та відновленні його прав внаслідок вчинення правопорушення. В процесі медіації, потерпілий і правопорушник є нерівними сторонами, проте медіатор намагається забезпечити між ними баланс, а головна увага приділяється примиренню сторін і відшкодуванню шкоди потерпілому. Тобто, медіація є формою відновного правосуддя, яка має свою специфіку, не суперечить його головним принципам, але є вужчою за змістом.

Сімейні зустрічі або громадські зустрічі, беруть свій початок у традиціях корінного народу маорі Нової Зеландії, де неповнолітні правопорушники та інші учасники обговорюють способи усвідомлення молодими людьми наслідків правопорушення, відновлення прав жертви, відшкодування заподіяної шкоди, проходження реабілітації та пошуку шляхів поліпшення свого подальшого життя. В рамках сімейних зустрічей – конференцій реалізуються програми з поліпшення життєвих навичок, працевлаштування молоді на роботу, здобуття освіти, участі у спортивних заходах. У Новій Зеландії використання відновних практик, зокрема, сімейних конференцій, у випадках скоєння правопорушень неповнолітніми передбачено Законом «Про неповнолітніх та їх сім'ї» (1989). Метою конференцій є сприяння тому, щоб правопорушник взяв на себе відповідальність за скоєне правопорушення та компенсував заподіяну шкоду. Результатом проведення сімейних конференцій є рекомендації, які надсилаються до ювенальних судів для ухвалення рішення щодо неповнолітніх правопорушників [2].

Сімейні конференції – це унікальна форма вирішення кримінальних конфліктів, яка базується на прояві почуттів провини і сорому: правопорушник відчуває власну провину щодо потерпілого і сором щодо власних дій, коли до процесу правосуддя залучені члени його сім'ї, найближче оточення. Це сприяє формуванню бажання взяти на себе відповідальність за скоєне протиправне діяння. Підтвердженням ефективності проведення сімейних конференцій стало впровадження цих форм відновного правосуддя у кримінальний процес таких країн як Великобританія, Нідерланди, Швеція та Бельгія [3].

Кола примирення (їх також називають колами правосуддя) це багатоголовий спосіб вирішення конфліктів, який існує в різних формах в культурі багатьох народів. Вони засновані на традиціях північноамериканських індіанців і проводяться переважно в Північній

Америці. Кола правосуддя сьогодні отримали поширення серед індіанського населення Канади і США.

Ідея винесення вироку в результаті проведення кола правосуддя була відроджена у 1992 році Б. Стюартом, головою Верховного суду штату Юкон, і в даний час офіційно визнана судом Канади. Особливістю проведення кіл правосуддя є залучення до процесу обговорення проблеми членів громади, що забезпечує їх активну участь в ухваленні рішення і розподілі відповідальності за його виконання. Ця модель відновного правосуддя розвивалася в таких двох загальних напрямках: кола зцілення, які допомагали врегулювати конкретну ситуацію та кола примирення, які обмежувалися наданням рекомендації судовим органам щодо вирішення конкретної справи [4].

Таким чином, кола відновного правосуддя за участю членів сімей мають низку переваг. Найважливіші з них: кола налагоджують стосунки між учасниками; дають можливість правопорушникам взяти на себе відповідальність; заохочують відкритий діалог між усіма учасниками кримінальних ситуацій; пропонують нові шляхи вирішення конфліктів у сім'ї та громаді; усувають першопричини конфлікту і тим самим виконують превентивну функцію. тим самим виконувати превентивну функцію.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що запровадження в Україні релевантних принципів і методів відновного правосуддя, за участю членів сімей, родини, допоможе зменшити кількість злочинів, сприяти перевихованню правопорушників та відновити соціальні зв'язки, в тому числі правопорушників із потерпілими та суспільством. Головним пріоритетом для експертів, у разі проведення відповідних експертиз мають бути найкращі інтереси дитини.

Література:

1. Светлічний І. В. Актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя / І. В. Светлічний, О. В. Светлічна // *Молодий вчений*. 2021. Вип. 11 (99). С. 28-31. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-6>
2. Светлічний І. В. Відновне правосуддя як елемент кримінально-правової охорони прав дітей / І. В. Светлічний // *Часопис Київського університету права*. 2021. Вип. 4. С. 383-386. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.69>
3. Светлічний І. В. Кримінально-правова протидія злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя / І. В. Светлічний, О. О. Малець // *Міжнародний науковий журнал «Правовий часопис Донбасу»*. 2022. Вип. 4 (81) ч. 2. С. 108-112. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-108-112>
4. Светлічний І. В. Роль відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх / І. В. Светлічний // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 1. С. 254-257. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/63>

РОЗБУДОВА КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СФЕРІ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: СУЧАСНИЙ ДИСКУРС

Свінцицький Андрій Вікторович

*кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України,
директор*

*Науково-дослідний центр незалежних судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Сучасні виклики ставлять під загрозу стабільний розвиток сфери експертного забезпечення правосуддя та збереженню її кадрового потенціалу. Найважливішими суб'єктами у системі державних спеціалізованих установ є судові експерти та наукові співробітники, діяльність яких важко недооцінювати у період повномасштабної війни. Пошук найбільш ефективних форм, механізмів та інструментів з розбудови кадрового потенціалу в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення є завданням, що потребує оперативного вирішення.

Кадровий потенціал сфери експертного забезпечення правосуддя можна розглядати як спроможність працівників суб'єктів судово-експертної діяльності максимально ефективно забезпечувати потреби органів та установ, суду й органів досудового розслідування, а також фізичних і юридичних осіб у забезпеченні їх незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки.

Вважаємо раціональними підхід Н. Ткаченко, яка досліджувала питання удосконалення професійної підготовки судового експерта та експертної дидактики. Так, на переконання Н. Ткаченко «...професіонали під час виконання функцій судового експерта працюють у напружених умовах, які пов'язані з такими особливостями їх роботи: складний науковий характер та інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов виконання невідкладних і особливо важливих завдань з експертного забезпечення правосуддя; суспільно впливова за наслідками значення робота, висока соціальна відповідальність за свою працю та її результати; постійне морально-психологічне навантаження й напруженість, виконання службових обов'язків під час здійснення судово-експертної діяльності у стресових ситуаціях тощо» [1].

Поділяємо погляди І. Петрови, яка досліджуючи концепцію сучасного управління кадровим забезпеченням судово-експертних

установ виокремлює етапи процесу формування кадрового потенціалу, до яких вчена відносить «...аналіз кадрового забезпечення сучасної діяльності судово-експертної установи; вибір цілей управління кадровим забезпеченням судово-експертної установи; визначення стратегії управління кадровим забезпеченням у відповідності до пріоритетів діяльності судово-експертної установи; створення умов для кадрового забезпечення інноваційної діяльності установи; реалізація безперервного розвитку кадрового потенціалу; контролювання та оцінювання кадрового забезпечення сучасної діяльності судово-експертної установи» [2, с. 25].

Влучним вважаємо також твердження дослідниці І. Дашко яка наголошує, що «...в сучасних умовах кадровий потенціал слід розглядати як сукупні можливості та здібності працівників, необхідні для здійснення дій, що забезпечують стратегічну перевагу серед конкурентів» [3, с. 65].

В цілому на доктринальному рівні простежуються ідеї та пропозиції щодо інструментів розбудови кадрового потенціалу та пошуку найбільш оптимальних форм такої діяльності. Заглиблюючись у складну архітектуру кадрового забезпечення у сфері експертного забезпечення правосуддя, специфіки діяльності судового експерта, стає очевидним, що вирішення цього питання потребує додаткового академічного дискурсу.

На наше переконання створення належного кадрового складу висококваліфікованих професіоналів експертних установ Мін'юсту потребує врахування факторів збереження та розвитку кадрового потенціалу суб'єктів судово-експертної діяльності. До таких факторів, вважаємо раціональним зарахувати такі:

1. Розробка та прийняття нормативно-правового акту, як то «Стратегія розбудови кадрового потенціалу працівників науково-дослідних установ судових експертиз» (робоча назва), що визначатиме основні завдання та напрями підвищення рівня ефективності й результативності діяльності судових експертів, здатних компетентно й відповідально виконувати свої завдання та функції, своєчасно та оперативно сприяти інноваційним процесам для забезпечення експертної практики відповідними методичними розробками та посилення інституційної спроможності сфери експертного забезпечення правосуддя тощо.

2. Впровадження нового підходу до заохочень та оплати праці судових експертів з метою їх мотивації.

3. Розвиток ефективного лідерства, активна підтримка молодих фахівців та наставництва з метою передачі експертного досвіду та знань.

4. Створення державних та соціальних програм підтримки судових експертів (програма забезпечення житлом судових експертів тощо).

5. Підвищення кваліфікації, впровадження практичних спеціалізованих курсів із залученням експертної спільноти країн-СЄ з метою реалізації євроінтеграційного завдання та злиття з Європейським простором судово-експертної діяльності.

6. Розбудова доброчесності та стійкості судових експертів до викликів сучасності.

7. Активізація діяльності з повернення професійних кадрів з закордону.

8. Вирішення питання щодо звільнення від мобілізації судових експертів, як окремої категорії професіоналів.

Запропонований перелік факторів не є вичерпним. Варто зробити наголос на тому, що ці фактори можуть ефективно впливати на розбудову кадрового потенціалу тільки у їх комплексному застосуванні. На наше глибоке переконання, у сучасних умовах результативність діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності безпосередньо залежить від наявності міцного кадрового складу, який відповідає швидким змінам зовнішнього та внутрішнього середовища та спроможний оперативно вирішувати виниклі проблеми. Питання ж розбудови кадрового потенціалу потребує системного підходу та повинно передбачати, як фактори для створення сприятливих умов розвитку у професії судового експерта, так і враховувати головний стратегічний пріоритет діяльності судових експертів – експертного забезпечення задля відновлення справедливості для України.

Література:

1. Н. Ткаченко. Удосконалення професійної підготовки судового експерта – важливий фактор розвитку експертної дидактики. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики, v. 18, p. 203-214, 26 dez. 2018.

2. І. Петрова. Складові концепції сучасного управління кадровим забезпеченням судово-експертної установи. Пропілеї права та безпеки, [s.l.], n. 1, p. 19-27, лют. 2023. Issn 2959-4731. Доступно за адресою: <<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/pls/article/view/pls.2022.1.03/1994>>. Дата доступу: 10 тра. 2024 doi:<https://doi.org/10.32620/pls.2022.1.03>.

3. І. Дашко. (2017). Кадровий потенціал: сутність та фактори його розвитку. *Економіка та держава*, (1), 65-68.

СТАН СПОЖИВАННЯ МЕТАДОНУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Сердега Олена Миколаївна

судовий експерт

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

Міністерства внутрішніх справ України

м. Харків, Україна

У багатьох країнах, зокрема і в Україні, метадон використовують у замісній терапії для людей, залежних від героїну. Лікарі призначають рецепти на наркотичні засоби. В аптеках відпускають метадон та бупренорфін без рецепта.

Мета дослідження – розглянути особливості зміни споживання метадону до початку бойових дій та під час проведення бойових дій у Харківській області на базі лабораторії дослідження наркотичних засобів та психотропних речовин для використання даних у боротьбі з незаконним обігом наркотиків та їх профілактики.

Проаналізовано проблеми споживання наркотичних засобів в Харківській області до початку бойових дій та після вторгнення військ РФ на територію України та зміни у формі споживання наркотичного засобу – метадон, який використовується в замісній підтримувальній терапії (ЗПТ). Приведено дані статистичної інформації лабораторії дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Аналіз статичних даних дозволяє використовувати цю інформацію у профілактиці злочинів, скоєних особами, які вживають наркотики та протидії незаконному обігу наркотичних засобів опіумної групи та інших наркотичних засобів з метою запобігання незаконному обігу та вживанню нових психоактивних речовин.

Залежність від психоактивних речовин є серйозною медичною та соціальною проблемою, і на шляху до подолання залежності замісна підтримувальна терапія (ЗПТ) використовує два основні препарати – бупренорфін та метадон. Вони мають спільну мету, але водночас мають серйозні фармакінетичні та біохімічні відмінності. Використовуються особливості лікарських препаратів тобто, як швидко препарати діють на організм та яка тривалість цього впливу, що загалом чим довше люди залишаються на терапії з використанням метадону або бупренорфіну, тим успішніше вони підтримують абстиненцію, знаходять роботу, розв'язують проблеми зі здоров'ям, тобто успішно реінтегруються в суспільство.

Метадон – синтетичний наркотик з групи опіоїдів. За впливом на організм він схожий на героїн, опіум, кодеїн чи морфін. Вперше його синтезували у Німеччині в 1930-х роках як сильний знеболювальний засіб.

Має знеболювальну, снодійну, розслаблювальну дію. Належить до групи найважчих наркотиків опіумної групи, при регулярному прийомі руйнує фізичне здоров'я людини, центральну нервову систему, головний мозок, психоемоційний стан, а також соціальне життя людини.

Досліджувались дані змін кількості експертиз з 2021 по 2023 рік та особливості, які з'явилися у формі споживання (порошки, які домішки використовуються, таблетки, у якості лікарського засобу), виготовлення наркотичного засобу, обіг якого обмежено.

Таблиця 1

**Кількість надходження експертиз з дослідження метадону
з 2021–2023 роки**

№	2021	2022	2023
1.	488	366	519

Виходячи з наведених даних можливо прослідкувати що кожного року спостерігається невелике зростання кількості експертиз із дослідження наркотичного засобу – метадону (крім 2022 року), коли лабораторія не працювала більше місяця. Вивчалась кількість експертиз з дослідження метадону до початку бойових дій на території України, а саме в Харківській області та після початку бойових дій на території Харківської області. Крім кількості надходження експертиз вивчався якісний склад речовин та їх форма, а також які речовини використовуються в якості домішок.

Для поширення психотропних речовин застосовуються різні способи незаконного обороту. Для продажу наркотичних засобів та психотропних речовин, прекурсорів використовується інтернет та їх доставка поштою або за допомогою кур'єрських служб. Різними службами було перехоплено порівняно велику кількість посилок, що містили контрольовані речовини. Разом з тим є мало відомостей про масштаби регулювання інтернет – аптек та оптових торгових майданчиків, які виступають посередниками між покупцями та продавцями (і надають доступ до різних речовин, які можуть бути предметом зловживання), а також про роль служб експрес-доставки у транскордонному переміщенні контрольованих та неконтрольованих речовин.

Протягом 2021–2022 років на дослідження опіумної групи надходив метадон з домішками сильнодіючого лікарського засобу – димедролу

або у вигляді лікарського засобу (таблеток). Під час проведення бойових дій на території Харківської області форми споживання наркотичного засобу змінились. До лабораторії на дослідження частіше надходив метадон у вигляді лікарського засобу-таблеток. Протягом 2023 року ситуація змінилася. До лабораторії на дослідження почав надходити метадон у якості суміші подрібненого наркотичного засобу з домішками сильнодіючого лікарського засобу – димедролу та лікарського засобу метадону у вигляді таблеток у чарунковій упаковці метадону.

Підвищення вживання метадону у вигляді таблеток у контурній упаковці може бути викликане незаконним обігом лікарського засобу, порушенням правил відпустки та зберігання з аптечної мережі, тому необхідно перевіряти зберігання наркотичних засобів і дотримання необхідних правил в аптеках, аптечних складах, науково-дослідницьких інститутах, а також дотримання правил їх зберігання та відпускання. У лікарняних закладах також можливе розкрадання лікарського засобу – метадону, шляхом заміни призначених лікарських засобів або розкрадання лікарських засобів шляхом розведення наркотичних засобів фізіологічним розчином, що зменшує їх концентрацію і, як наслідок, скорочує час дії.

Проаналізувавши ситуацію на ринку збуту наркотичних засобів та психотропних речовин, можна зробити висновок, що з початком бойових дій на території України та введенням воєнного стану зменшилась категорія синтетичних наркотичних засобів, що надходили з країн Західної Європи (отримання їх через перетин кордону або поштою) та Азії і збільшилась кількість психоактивних речовин, які виготовляються на території України, виготовляються кустарно з доступних хімічних речовин та лікарських засобів або деякі лікарські засоби вживаються не за призначенням, а в якості психотропних речовин.

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКАЗІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ НАДАННІ ЕКСТРЕНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ

Сухацька Ірина Юріївна

кандидат хімічних наук,

доцент кафедри правоохоронної діяльності

Університет митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

В умовах воєнного стану та зростання рівня кримінальних правопорушень проблема збереження доказів для проведення судово-медичної експертизи набуває особливої актуальності. Збільшення кількості тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, у тому числі пов'язаних із насильством та сексуальними посяганнями, підкреслює важливість швидкого та ефективного розслідування, що базується на надійній доказовій базі. В таких обставинах основна роль у встановленні обставин кримінальних правопорушень та притягненні винних до відповідальності належить судово-медичній експертизі. Відтак, вона є незамінним інструментом для встановлення факту вчинення кримінального правопорушення, його механізму, визначення характеру та тяжкості тілесних ушкоджень, а також ідентифікації особи та часу настання смерті. Її результати забезпечують судову систему об'єктивними доказами, дозволяючи відновити хронологію подій та визначити коло осіб, причетних до кримінального правопорушення. Проте успішність проведення судово-медичної експертизи значною мірою залежить від збереження первинної доказової бази під час надання екстреної допомоги постраждалим. Пошкодження чи втрата ключових речових доказів через неправильні дії медичного персоналу або поліцейських може суттєво вплинути на хід розслідування та унеможливити об'єктивне встановлення обставин кримінального правопорушення.

Нормативно-правові аспекти організації та проведення судово-медичної експертизи мають ключове значення для ефективного розслідування кримінальних правопорушень та забезпечення справедливого правосуддя. Відповідно до чинного законодавства України, головним нормативним документом, який регулює порядок проведення судово-медичної експертизи, є Інструкція Міністерства охорони здоров'я № 6 «Про організацію і тактику проведення судово-медичної експертизи та обстеження в бюро судово-медичної експертизи» [1]. Цей документ визначає стандарти та методологію проведення судово-медичної експертизи, обов'язки медичних

працівників, експертів та представників правоохоронних органів у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

У контексті надання екстреної допомоги постраждалим нормативно-правові аспекти судово-медичної експертизи передбачають низку обов'язків для поліцейських та медичних працівників. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця події, правильний збір та збереження доказів, а також організувати надання екстреної допомоги постраждалим відповідно до вимог чинного законодавства. При цьому вони мають дотримуватися принципів збереження речових доказів і слідів кримінального правопорушення.

Медичні працівники, які першими надають допомогу потерпілим, повинні не лише забезпечити належну екстрену допомогу, але й зберегти первинну доказову базу для проведення судово-медичної експертизи. Інструкція МОЗ № 6 передбачає, що вони мають документувати всі тілесні ушкодження, залишати на тілі постраждалих ті чи інші предмети, пов'язані з кримінальним правопорушенням, без змін та зайвих маніпуляцій, якщо це не суперечить принципам екстреної медицини [1]. Таким чином, нормативно-правові аспекти організації та проведення судово-медичної експертизи є фундаментальними для забезпечення об'єктивності та достовірності доказів, особливо в умовах воєнного стану.

Як вже зазначалось раніше, в умовах воєнного стану та зростання кількості кримінальних правопорушень проблема збереження доказів для проведення судово-медичної експертизи набуває особливої актуальності. Типові проблеми, що виникають при наданні екстреної/домедичної допомоги постраждалим, можуть суттєво вплинути на якість і об'єктивність подальшої експертизи, тим самим ускладнюючи розслідування кримінальних правопорушень та встановлення обставин події. Зокрема, важливим є питання контамінації, пошкодження або втрати речових доказів та слідів, а також недостатнього документування стану постраждалих до надання допомоги.

Контамінація речових доказів при наданні домедичної допомоги є однією з основних проблем, яка може суттєво вплинути на результати судово-медичної експертизи. Під час надання допомоги часто виникає потреба у використанні інструментів або матеріалів, що можуть призвести до контамінації доказової бази. Наприклад, застосування нестерильних бинтів, рукавичок чи інших медичних приладів може змінити або забруднити сліди крові, біологічних матеріалів та інших речових доказів, тим самим роблячи їх непридатними для експертизи. Крім того, присутність великої кількості людей на місці події, зокрема

поліцейських, медичних працівників та свідків, може призвести до неусвідомленого пошкодження або змішування доказів [2, с. 179].

Пошкодження або втрата слідів крові, біологічних матеріалів та інших речових доказів є ще однією типовою проблемою при наданні екстреної допомоги. У процесі надання допомоги можуть бути пошкоджені ключові докази, зокрема, сліди крові або інших біологічних матеріалів, розташовані на одязі чи тілі постраждалого. Зміна положення тіла постраждалого або надмірне очищення поверхні рани можуть призвести до часткової або повної втрати важливих слідів для судово-медичної експертизи. Крім того, втрата речових доказів може статися через їхнє видалення медичним персоналом під час огляду або лікування [3, с. 32].

Недостатнє документування стану постраждалих до надання допомоги є ще одним серйозним викликом. Медичні працівники та поліцейські можуть не приділяти достатньої уваги фіксації первинного стану постраждалих, що ускладнює подальше судово-медичне дослідження. Наприклад, недокументування характеру та розташування первинних тілесних ушкоджень або наявності слідів боротьби на тілі може призвести до втрати важливої інформації про механізм вчинення правопорушення. Також відсутність належного опису одягу та інших речових доказів на тілі потерпілого до надання допомоги значно ускладнює відновлення повної картини події [2, с. 180].

Таким чином, типові проблеми збереження доказів при наданні екстреної/домедичної допомоги включають контамінацію речових доказів, пошкодження або втрату слідів крові та інших біологічних матеріалів, а також недостатнє документування стану постраждалих. Виявлення та аналіз цих проблем дозволяє розробити ефективні протоколи дій для поліцейських та медичних працівників, що сприятиме підвищенню якості та об'єктивності судово-медичної експертизи в умовах воєнного стану.

Роль поліцейських у збереженні доказової бази при наданні екстреної допомоги є визначальною для подальшого проведення судово-медичної експертизи та встановлення обставин кримінального правопорушення. Поліцейські несуть відповідальність за баланс між пріоритетом надання невідкладної допомоги постраждалим та збереженням доказів на місці події. Цей баланс є складним, адже першочерговим завданням є забезпечення життя і здоров'я постраждалих, однак водночас необхідно вжити заходів для недопущення пошкодження чи втрати ключових доказів, які можуть мати вирішальне значення для встановлення об'єктивної істини. Відтак, є нагальна потреба у взаємодії поліцейських із судово-медичними експертами та медичним персоналом. Поліцейські повинні забезпечити збереження місця події до прибуття судово-медичних експертів, обмежити доступ сторонніх осіб та координувати

взаємодію між медичним персоналом та експертами для збереження первинної доказової бази. Судово-медичні експерти, у свою чергу, покладаються на правильну організацію місця події та надані поліцейськими докази, щоб провести об'єктивну та точну експертизу. Медичний персонал, надаючи допомогу постраждалим, повинен також дотримуватися протоколів для мінімізації втрат доказів та документувати первинний стан постраждалих.

Крім того, для забезпечення збереження доказів під час надання екстреної допомоги необхідні чіткі протоколи дій, які визначають обов'язки поліцейських та медичного персоналу. Такі протоколи мають передбачати кроки для обмеження контамінації та втрати доказів під час надання допомоги, зокрема: використання стерильних матеріалів, мінімізація маніпуляцій із тілом постраждалого, збереження одягу та документування стану постраждалого до початку надання допомоги. Протоколи також повинні регламентувати взаємодію між поліцейськими та судово-медичними експертами для швидкого та ефективного проведення експертизи.

Таким чином, роль поліцейських у збереженні доказів під час надання екстреної допомоги підкреслюють складність цієї задачі та важливість дотримання протоколів. Основні проблеми та виклики включають складність балансу між наданням допомоги та збереженням доказів, недостатню взаємодію між поліцейськими та медичним персоналом, а також відсутність чітких протоколів. Існує нагальна потреба в покращенні збереженні доказів при наданні екстреної допомоги, що включає розробку та впровадження національних протоколів для поліцейських та медичних працівників, навчання особового складу принципам збереження доказів під час надання допомоги, посилення взаємодії між поліцією та медичними установами, а також забезпечення належної координації між поліцейськими та судово-медичними експертами для швидкого реагування на інциденти.

Література:

1. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> (дата звернення: 09.05.2024).
2. Столітній, А. В., Каланча, І. Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. № 146. С. 179-191.
3. Михайличенко, Б. В., Біляков, А. М., Гичка, С. Г. Судово-медична оцінка якості надання медичної допомоги при невідкладних станах. *Вісник морської медицини*. 2023. № 3 (100). С. 31-36.

СИСТЕМА ПОНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ НА ЗАСАДАХ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Таран Світлана Володимирівна

студентка IV курсу спеціальності 081 «Право»

Відокремлений структурний підрозділ «Роменський фаховий коледж

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана»

м. Ромни, Сумська область, Україна

Логвиненко Микола Іванович

кандидат юридичних наук, доцент, викладач

Відокремлений структурний підрозділ «Роменський фаховий коледж

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана»

м. Ромни, Сумська область, Україна

Військові суди є особливими судовими органами, спеціалізованими на вирішенні справ, пов'язаних із службовою діяльністю військовослужбовців та інших осіб, які займаються військовою справою. Ці суди мають свою унікальну компетенцію та розглядають справи, що виникають в контексті військової діяльності та забезпечення національної безпеки. Вони мають компетенцію у вирішенні кримінальних, дисциплінарних та цивільних справ, які стосуються військових. Військова юрисдикція полягає у розгляді військовими судами справ, пов'язаних із службою в Збройних Силах, правопорядком та захистом національної безпеки. Специфічний склад характеризується такою особливістю як те, що судді військових судів можуть бути як цивільними, так і військовослужбовцями, з розумінням особливостей військового життя. Варто зазначити й те, що в процесі розгляду справ суди військової юрисдикції керуються військовим кодексом, Законом України «Про судоустрій та статус суддів», Законами України «Про військову службу» та «Про правовий режим воєнного стану» й іншими законами, що стосуються військового правосуддя.

На сьогодні, перед Україною постало завдання активного обговорення необхідності відновлення інституту військових судів. Дане завдання обґрунтоване у зв'язку з останніми подіями, а саме: окупацією частини території України, військовою агресією Російської Федерації та активна діяльність терористичних організацій, які надають пріоритетність питанню реформування сектору безпеки, зокрема судової гілки влади. У контексті сучасних глобальних загроз, таких як тероризм і гібридна війна, роль військових судів стає ще більш актуальною для

забезпечення національної безпеки та виконання міжнародних зобов'язань.

Слід зазначити, що українське законодавство має довгу історію становлення військових судів, яка бере свій початок від періоду Радянського Союзу. До 1991 року на території Української РСР функціонували військові трибунали. Починаючи з лютого 1993 року, вони отримали нову назву – військові суди. Проте, важливо відзначити, що згідно з Законом України «Про судоустрій і статус суддів» в 2002 році, військові суди були включені до загальної системи судів, а їх компетенція була визначена як надання правосуддя в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до закону [2, с. 31].

Проте Україна припинила функціонування військових судів у 2010 році у зв'язку з переходом на шлях демілітаризації, відповідно до нового Закону «Про судоустрій і статус суддів». Це рішення було зумовлене кількома основними причинами. По-перше, низький рівень кримінальних випадків, пов'язаних зі злочинами військової тематики, що відбувалися у той час, призвів до невеликої потреби у таких судах. По-друге, великі витрати на утримання цих судів стали важким випробуванням для економіки держави, яка перебувала на стадії економічної кризи. Як результат, загальний курс демілітаризації, який був вибраний Україною, також вплинув на рішення припинити роботу військових судів. Однак, події 2014 року, що характеризувалися посиленням військово-політичної напруги в Україні, спричинили виникнення потреби у відновленні військової юстиції. Першим кроком в цьому напрямі було відновлення військової прокуратури влітку 2014 року. Очікувалося, що цей процес продовжиться створенням військових судів, але наразі цього ще не відбулося.

Автори наголошують, що на даний момент головні причини, які викликають потребу у відновленні військових судів, включають:

– Необхідність забезпечення судового захисту мешканців тимчасово окупованих територій України. Так, внаслідок анексії Автономної Республіки Крим та окупації деяких районів Донецької та Луганської областей населення цих територій залишилося без захисту з боку судової влади України. Забезпечення судового захисту мешканців тимчасово окупованих територій України передбачає надання їм можливості скористатися судовими процедурами та механізмами для захисту своїх прав та інтересів. Це включає доступ до судів, можливість пред'являти претензії, захищати себе від незаконних дій або рішень окупаційних влад. Відновлення військових судів може забезпечити спеціалізований механізм судового захисту для мешканців цих територій у випадках військових злочинів чи порушень міжнародного права.

– Потреба у професійному судовому розгляді справ, пов'язаних із військовими злочинами та іншими порушеннями права, вчиненими військовослужбовцями. Це передбачає необхідність забезпечення справедливого, об'єктивного та компетентного судового розгляду справ, в яких військовослужбовці звинувачуються у військових злочинах або інших порушеннях закону. Професійний судовий розгляд гарантує, що справа буде розглянута кваліфікованими суддями з належним рівнем експертизи в справах військової та кримінальної юстиції. Автори наголошують, що це надзвичайно важливо для забезпечення справедливості, відповідальності та збереження правового порядку у військовому секторі.

– Перевантаження загальної судової системи призводить до нездатності забезпечити своєчасне та якісне правосуддя у військовій сфері. Зараз кожен суддя в Україні середньомісячно розглядає понад 50 справ, що викликає серйозні затримки в їхньому розгляді. Багато судів після судової реформи не мають достатньої кількості суддів, що спричиняє подовження часу розгляду справ. Проте розгляд справ про військові злочини має бути проведений якнайшвидше, що неможливо забезпечити в територіальних судах.

Яскравим прикладом аналізу та впровадження пропозицій до проблематики функціонування військових судів в Україні є метод порівняння з міжнародним досвідом. У багатьох розвинених країнах світу, зокрема в Європі, військові суди є важливою складовою системи захисту прав та законних інтересів військовослужбовців. Вони успішно функціонують у майже 40 таких країнах, де є власні збройні сили, включаючи Великобританію, США, Бельгію, Швейцарію, Швецію, Канаду, Іспанію, Ізраїль та Польщу. Слід зауважити, що Франція раніше припинила існування військових судів, але згодом визнала це рішення помилковим і відновила систему військових судів [3, с. 155].

Великобританія має свою власну військову юстиційну систему, яка включає Військові суди. Ці суди спеціалізуються на розгляді справ, пов'язаних з військовою діяльністю та військовими законами. Вони мають відповідальність за судове провадження у військових справах, таких як військові злочини, порушення військового дисциплінарного кодексу та інші справи, пов'язані з військовою службою. Основними законодавчими актами, які визначають правила функціонування військових судів Великобританії є Закон про військову службу 2006 року (Armed Forces Act 2006), Закон про військовий суд 1955 року (Army Act 1955, Air Force Act 1955, Naval Discipline Act 1957), а також положення про військову дисципліну. Військові суди Великобританії забезпечують незалежне та об'єктивне правосуддя в рамках військового контексту [4, с. 4].

Проаналізувавши корисний досвід інших країн, можна сказати, що питання поновлення військових судів в Україні залишилося досить нагальною проблемою. Слід звернути увагу на законопроекти, які

вносилися до Верховної Ради України щодо відновлення військових судів в останні роки. Зокрема, проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про судовустрій і статус суддів» (щодо відновлення в системі загальної юрисдикції військових судів» та законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів і окремих організаційних питань)». Проте, жоден із цих законопроектів не був прийнятий або навіть розглянутий парламентом. Законопроект № 1896 був відхилений і знятий з розгляду у вересні 2015 року, а законопроект № 2557 – знятий з розгляду у лютому 2017 року [1].

Висновки. Отже, на підставі вищенаведеного, можна стверджувати, що дана стаття підкреслює активну дискусію та дії в урядових колах з приводу відновлення військових судів в країні. Військові суди в Україні відіграють ключову роль у забезпеченні правопорядку та зміцненні обороноздатності країни. Їхнє поновлення має важливе значення для забезпечення справедливості та ефективного вирішення справ, пов'язаних з військовими питаннями та злочинами, в тому числі в умовах військового конфлікту. Крім того, військові суди сприяють підвищенню дисципліни та відповідальності серед військовослужбовців, що є важливим аспектом національної безпеки. Однак, недоліки та труднощі в реалізації законодавчих ініціатив щодо військових судів свідчать про необхідність подальшого обговорення та розроблення ефективних механізмів впровадження. Автори звертають увагу на важливість цієї теми для суспільства та необхідність подальших обговорень і дій у цьому напрямку з метою покращення правової системи та забезпечення ефективності правосуддя в Україні.

Література:

1. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про судовустрій і статус суддів» (щодо відновлення в системі загальної 96 Розділ 1 Організаційно-правові, Процесуальні та криміналістичні проблеми забезпечення доступу до правосуддя юрисдикції військових судів)» № 1896 від 30.01.2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53765 (дата звернення: 19.05.2018).

2. Лапкін А. В. Відновлення військових судів в Україні: проблеми і перспективи. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 26–27 жовтня 2017 р.). Чернівці: Технодрук, 2017. С. 28–31.

3. Бобров Ю.О. Зарубіжний досвід побудови і діяльності військових судів: можливості та перспективи його впровадження в Україні. Публічне право. № 2 (30) 2018. С. 155–156.

4. Вашакмадзе М. Особливості військової юстиції: практичне керівництво. Женева: DCAF, 2018. С. 4.

**СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ:
ЗБЕРЕЖЕННЯ НАУКОВОГО ТА КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Тимофєєв Володимир Павлович

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Тінін Дмитро Геннадійович

*майор поліції,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Україна в останні роки стикається з різкими викликами та загрозами, що ставлять під загрозу не лише безпеку країни, але й її науковий та кадровий потенціал. В умовах воєнного стану важливо зберігати наукову експертизу та кадровий резерв, особливо у судово-експертній діяльності. Саме ця галузь відіграє критичну роль у забезпеченні правосуддя та правопорядку, але її ефективність може бути серйозно підірвана в умовах воєнного конфлікту. Тому важливо розглянути механізми збереження наукового та кадрового потенціалу в судово-експертній сфері, щоб забезпечити не лише безпеку, а й правову державність в умовах надзвичайних ситуацій.

У цьому контексті особливо важливо розглянути стратегії залучення та збереження кваліфікованих фахівців у судово-експертну сферу, розвиток їхньої науково-технічної бази та підвищення їхньої кваліфікації. Також необхідно удосконалити законодавство та процедури, щоб забезпечити ефективну координацію та співпрацю між судовими та експертними органами в умовах кризових ситуацій. Лише таким чином можна гарантувати збереження наукового й кадрового потенціалу судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та забезпечити високий рівень правосуддя та правопорядку.

Судово-експертна діяльність є невід'ємною складовою судової системи, спрямованою на об'єктивне встановлення фактів і надання експертних висновків щодо них. Ця діяльність відіграє важливу роль у правосудді, забезпечуючи справедливість і об'єктивність у розгляді справ.

Судові експерти – це фахівці з різних галузей знань, які мають спеціальну підготовку та досвід у проведенні експертизи. Вони

залучаються до справи суду для дослідження певних аспектів, які вимагають спеціалізованого знання або досвіду [1, с. 99].

Судово-експертна діяльність, яка відіграє ключову роль у забезпеченні правосуддя та виявленні істини у справах, не виключення. В умовах воєнного конфлікту важливо забезпечити збереження цього потенціалу для ефективного функціонування правової системи та забезпечення прав людини та законності [2, с. 5].

Під час воєнного стану судово-експертна діяльність має свої особливості та вимоги. По-перше, забезпечення безпеки експертів стає найважливішим аспектом. Умови бойових дій можуть створювати серйозні перешкоди для проведення експертиз та збирання доказів. Тому необхідно розробляти спеціальні заходи безпеки для експертів та забезпечувати їх виконання.

По-друге, необхідно забезпечити незалежність і об'єктивність судово-експертної діяльності в умовах воєнного конфлікту. Зважаючи на можливість політичного тиску та впливу, важливо, щоб експертні висновки базувалися виключно на наукових фактах та доказах. Необхідно створювати механізми контролю та нагляду за дотриманням принципів незалежності та об'єктивності.

Третій аспект полягає у збереженні та розвитку кадрового потенціалу в сфері судово-експертної діяльності. Під час воєнного стану може відбуватися зменшення чисельності та кваліфікації фахівців у цій галузі через різноманітні причини, включаючи мобілізацію, еміграцію або загрозу безпеці. Тому важливо розробляти програми збереження та підвищення кваліфікації судових експертів, а також привертати нових фахівців до цієї сфери [3, с. 87].

Особливу увагу слід звертати на розвиток інноваційних методів судово-експертної діяльності, таких як застосування сучасних технологій та методів аналізу. Це допоможе підвищити ефективність експертиз та забезпечити швидке та об'єктивне вирішення судових справ.

Загальна мета збереження наукового та кадрового потенціалу судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану полягає в забезпеченні правової держави, захисті прав та свобод громадян, а також виявленні істини у судових справах незважаючи на складні умови конфлікту. Це вимагає спільних зусиль з боку державних органів, міжнародних організацій, громадськості та академічної спільноти для розробки та реалізації ефективних стратегій збереження та підтримки судового та кадрового потенціалу у воєнний період.

Україна, подолавши виклики та загрози останніх років, визнає важливість збереження наукового та кадрового потенціалу в судово-

експертній сфері, особливо в умовах воєнного стану. Запевнити правосуддя та правопорядок в цих умовах вимагає розвитку стратегій залучення та збереження кваліфікованих фахівців, а також підвищення їхньої кваліфікації та розвитку технічної бази. Збереження незалежності та об'єктивності судово-експертної діяльності, а також захист прав і свобод громадян, є важливими завданнями в умовах воєнного конфлікту. Це потребує спільних зусиль державних та міжнародних організацій, громадськості та академічної спільноти для ефективної реалізації стратегій збереження та підтримки судового та кадрового потенціалу у воєнний період.

Підсумовуючи потрібно сказати, що в умовах дії правового режиму воєнного стану, судово-експертна діяльність має зберігати свою незалежність, об'єктивність та високий стандарт професійності. Підтримка та розвиток цієї сфери включає в себе не лише забезпечення безпеки для експертів, але і створення умов для вдосконалення методів експертизи, використання інноваційних технологій та збереження кадрового потенціалу.

Література:

1. Щербаковський М.Г. Законодавче регулювання судово-експертної діяльності. Міжнародна науково-практична конференція-полілог. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2021. С. 98–99.
2. Ткаченко Н.М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних: 12.00.09. Харків, 2017. 180 с.
3. Рувін О. Г. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

ЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ВИЗНАЧЕННІ РОЗМІРУ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Тінін Дмитро Геннадійович

майор поліції,

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Інститут відшкодування моральної шкоди є важливим елементом цивільно-правових відносин і має перехресний характер, проявляючи себе у багатьох сферах життя. Норми, які регулюють відшкодування моральної шкоди, включені до різних законодавчих актів, вказуючи на широкий спектр застосування цього права. Однак, варто зазначити, що механізми визначення розміру компенсації за моральну шкоду залишаються недостатньо розкритими і стандартизованими.

У пункті 6 частини 2 статті 242 Кримінального процесуального кодексу передбачено обов'язкову судову експертизу для визначення розміру моральної шкоди, якщо потерпілий не може самостійно встановити цей розмір та не має документів, що підтверджують величину шкоди [1]. Судова експертиза ґрунтується на спеціалізованих знаннях у різних галузях науки, техніки, мистецтва та інших сферах, спрямованих на встановлення фактів, які можуть бути важливими для розгляду судових справ.

Важливо враховувати, що визначення розміру моральної шкоди є складним процесом, який потребує об'єктивного та компетентного підходу з боку суду. Доцільною є дальша розробка стандартів та критеріїв для визначення цієї компенсації, що сприятиме забезпеченню справедливості і відповідності правовим нормам у сфері відшкодування моральної шкоди.

Стаття 243 КПК визначає порядок залучення експерта у кримінальному провадженні за дорученням сторін [1]. Згідно з цією статтею, експерт призначається у разі наявності підстав для проведення експертизи, які можуть бути виявлені стороною обвинувачення або захисту.

Також, сторона захисту має право самостійно залучати експертів на умовах договору для проведення різних видів експертиз, включаючи обов'язкову. Це важливий механізм забезпечення прав сторони захисту на отримання об'єктивної експертної думки.

Більше того, стаття 127 КПК України надає потерпілому від кримінального правопорушення право на компенсацію моральної шкоди на будь-якій стадії кримінального провадження [1]. Це свідчить про важливість забезпечення захисту прав потерпілої особи, що є відповідальністю держави.

Крім того, частина 1 статті 106 Цивільного процесуального кодексу передбачає право учасника справи подати до суду висновок експерта, який був складений на його замовлення [3]. Це ще один аспект забезпечення об'єктивності та додержання процесуальних прав учасників.

Інструкція про призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень визначає, що психологічна експертиза може бути проведена з будь-якою категорією осіб – від підозрюваних до свідків, з малолітніх до похилого віку осіб. Це підкреслює важливість розгляду психологічного стану учасників кримінального процесу на всіх етапах розгляду справи.

Психологічна експертиза є важливим інструментом визначення психічних особливостей та їх впливу на поведінку людини у судовому контексті. Її головне завдання полягає у виявленні індивідуально-психологічних характеристик, які можуть мати юридичне значення та призводити до певних правових наслідків. Серед основних аспектів психологічної експертизи варто виділити такі:

Індивідуально-психологічні особливості та риси характеру. Експертиза спрямована на визначення особистісних особливостей, які впливають на поведінку та прийняття рішень особою.

Мотивотвірні чинники та емоційні реакції. Експертиза допомагає встановити, які мотиви стояли за певними діями, а також оцінює емоційні реакції на події та ситуації.

Провідні якості особистості та рівень розвитку психічних процесів. Аналізується рівень розвитку психічних процесів та їх вплив на спосіб реагування особи на зовнішні стимули.

Визначення моральної шкоди та компенсації страждань. У судовому контексті, експертиза може допомогти визначити, чи були завдані особі страждання, які мають юридичне значення, та оцінити розмір грошової компенсації за ці страждання.

Під час проведення судово-психологічної експертизи використовуються науково підтверджені методики, які пройшли державну атестацію. Кожне експертне дослідження спеціалізується на конкретних питаннях, що ставляться перед експертами, що гарантує об'єктивність та точність результатів експертизи.

Методика визначення розміру компенсації моральної шкоди, спричиненої кримінальними правопорушеннями, є важливим етапом у

судовому процесі. Одним зі способів цього визначення є проведення судово-психологічної експертизи потерпілого чи цивільного позивача. Правовою основою для залучення експерта-психолога є Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про судову експертизу», Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, а також Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [2, с. 5005].

Підводячи підсумок потрібно зазначити, що при проведенні психологічної експертизи використовуються науково підтверджені психологічні методики, які пройшли державну атестацію, а також їх авторські модифікації. Сутність цих методик полягає в оцінці емоційно-психологічного стану, реакцій, індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру та провідних якостей особистості підекспертної особи. Експерт на основі цих оцінок встановлює, чи дійсно була заподіяна моральна шкода, і за допомогою спеціально розробленої формули визначає розмір грошової компенсації за заподіяну моральну шкоду.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Остапенко О., Чистоклетов Л., Скриньковський Р., Хитра О., Остапенко Л. Про відшкодування моральної шкоди за вчинені адміністративні правопорушення в Україні. *Traektoriâ Nauki*. 2018. Vol. 4. No. 6. pp. 5001-5009
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

КРИМІНАЛІСТИКА І СУДОВА ЕКСПЕРТОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Тіщенко Валерій Володимирович

orcid.org/0000-0002-2441-7535

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

професор кафедри криміналістики, детективної

та оперативно-розшукової діяльності

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

У сучасній юриспруденції спостерігаються процеси як інтеграції, так і диференціації наукових знань. Не винятком є і криміналістика, яка вивчає зміст і структуру механізму злочинів, закономірності його відображення в навколишньому середовищі, а також особливості пізнавально-інформаційної слідчої діяльності і на цьому підґрунті розробляє технології, методи, прийоми і засоби з оптимального розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Тому криміналістика за своєю природою є юридична наука, оскільки збагачує і застосовує свій науковий потенціал заради підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, встановлення їх правової і змістовної сутності, характеру, обставин та викриття всіх осіб, до них причетних.

Разом з тим, криміналістика формувалась на основі безпосереднього використання і пристосування здобутків природничих і технічних наук до завдань кримінального провадження, пов'язаних з успішним розкриттям злочинів. Через деякий час вона стала розробляти і власні методи і засоби, спираючись на науково-технічні досягнення у виявленні, фіксації, вилученні і дослідженні слідів та інших речових і цифрових доказів. Проте у процесі збирання і дослідження доказів правових знань, знань логіки і психології було недостатньо. Необхідним стало використання спеціальних знань із різних галузей природничих і технічних наук для дослідження об'єктів – потенційних носіїв і джерел доказової інформації. Отже потрібно було залучати до їх дослідження фахівців з відповідної галузі знань, які б могли вирішити завдання, розв'язання якого виходило за межі юридичних знань і зумовлювало застосування *спеціальних знань і навичок*, відповідних методів, науково-технічних засобів, технологічного обладнання, що можуть використовуватись, як правило, в умовах лабораторних досліджень. Так виникли судово-експертні установи і з'явилися відповідні співробітники, які у кримінальному провадженні отримали правовий статус і функції як *спеціалісти і експерти*.

Розвиток людської цивілізації, стрімке зростання науково-технічного прогресу, що спостерігалось у ХХ столітті, змінило умови життя людей, відкрило доступ до технічних винаходів, виробничих та інформаційних технологій. Проте цим скористались не тільки законотворчі громадяни, але й правопорушники. Способи вчинення і приховування злочинів стали складними, а їх сліди все більш замаскованими, що викликало значні труднощі в їх виявленні і дослідженні. У зв'язку з цим у судово-експертній діяльності з'являлись нові спеціально-наукові підходи, розроблялися сучасні технології і комплексні експертні методик, новітнє науково-технічне устаткування і обладнання. Теорія і практика судово-експертних досліджень вимагала таких знань і навичок, які не могла вже дати її «материнська» наука – криміналістика. Так, із надр криміналістики у другій половині ХХ століття народилась нова наука – *теорія судової експертизи, або судова експертологія*. Деякий час її вважали частиною, розділом, галуззю криміналістики або особливим напрямом техніко-криміналістичних досліджень. Але поступово вона отримала власну методологічну базу, були визначені її предмет, завдання, структура, зміст наукових положень тощо. В цьому вбачається заслуга як зарубіжних (А. І. Вінберг, Р. С. Белкін, О. Р. Шляхов, Т. В. Авер'янова, І. А. Алієв та ін.), так і вітчизняних вчених (М. Я. Сегай, В. Г. Гончаренко, Н. І. Клименко, І. В. Пиріг, Е. Б. Сімакова-Єфремян, М. Г. Щербаковський та ін.).

Поява і розвиток судової експертології як окремої науки, її принципів, категорій і методології не усунули всіх проблем, пов'язаних з її співвідношенням з криміналістикою як базовою наукою, з їх роллю у вирішенні такого суттєвого завдання кримінального провадження, що визначається у ст. 2 КПК України: забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. А це є головним і спільним завданням названих наук. В межах цього завдання можна виокремити і власні, окремі завдання кожної з них. Для криміналістики це розробка методів, прийомів і засобів збирання, попереднього дослідження, оцінки і використання доказів, а для судової експертології – розробка технологій, методик, методів їх спеціально-наукове дослідження направлених на судову експертизу кримінально-релевантних об'єктів (слідів, предметів, матеріалів) і формулювання науково обґрунтованих висновків, які після відповідної оцінки стають процесуальними джерелами доказів.

Чи мають криміналістика і судова експертологія спільний об'єкт? Гадаємо, що так. Таким об'єктом, а точніше – мегаоб'єктом у відповідності до їх спільного завдання є кримінальна процесуальна діяльність. Щодо власних об'єктів, то для криміналістики як такої повинна розглядатися судово-слідча діяльність, а для судової експертології – судово-експертна діяльність. Але остання не існує окремо, самостійно. Вона знаходить у площині судово-слідчої діяльності і здійснюється за ініціативою сторін кримінального провадження.

Предметом судової експертології є закономірності судово-експертної діяльності, а криміналістики – закономірності у збиранні, дослідженні, оцінці і використанні доказової інформації.

У зв'язку з аналізом співвідношення об'єкту і предмету цих наук можна побудувати таку схему-ланцюжку їх взаємодії у кримінальній процесуальній діяльності: досудове розслідування, в ході якого виникає питання щодо встановлення певної обставини події за допомогою спеціальних знань – призначення відповідної судової експертизи, що супроводжується оформленням необхідних процесуальних документів, об'єктів м матеріалів – експертне дослідження і експертний висновок – його направлення слідчому – оцінка слідчим висновка і прийняття рішення щодо його використання як доказу або призначення повторної експертизи.

Дискусійним є питання стосовно природи судової експертології. Більшість криміналістів стверджує, що це наука юридична [1, с. 761–762; 2, с. 26; 3, с. 211]. Проте висловлюється й думка, що вона не має юридичної природи, являє собою синтетичну науку, яка є комплексом взаємопов'язаних суспільних, природознавчих та технічних наук [4, с. 133–13]. Думаю, що слід приєднатися до першої думки, оскільки судова експертологія походить від криміналістики, яка є щодо неї базовою юридичною наукою, а також те, що ці науки мають у площині кримінального провадження спільні об'єкт і кінцеві завдання.

Чи означає, що з появою науки судової експертології із змісту криміналістики треба вилючити всі положення, що пов'язані з призначенням і проведенням судових експертиз? Звичайно, ні. У криміналістиці повинні розглядатися положення щодо обґрунтування підстав для призначення судової експертизи, а також питань, які повинні ставитися у відповідних ситуаціях експерту, даватися поради стосовно інтерпретації висновків судового експерта та їх оцінки. Такі положення щодо загальних принципів застосування спеціальних знань і, зокрема, судових експертиз доцільно викладати у першому розділі криміналістики серед її окремих теорій та учень, щодо призначення криміналістичних експертиз – у розділі «криміналістична техніка», інших судових експертиз – у криміналістичній методиці розслідування.

Література:

1. Сегай М.Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність. Вісник Академії правових наук. 2003. № 2-3. С. 761-763.
2. Клименко Н.І. Загальна теорія судової експертології: монографія. Тернопіль: Крок, 2018. – 262 с.
3. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика: монографія. Харків: Право, 2016. 456 с.
4. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2015. – 432 с.

КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ УСТАНОВ

Ткаченко Альбіна Олександрівна

викладач кафедри права

Навчально-науковий інститут

Дніпровського гуманітарного університету

м. Дніпро, Україна

Ткаченко Павло Ігорович

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Міністерства внутрішніх справ України

м. Дніпро, Україна

На сьогоднішній день в умовах реформування правоохоронної системи нагальним постає належне забезпечення ефективної реалізації державної політики в сфері боротьби зі злочинністю. На ряду з реалізацією основних заходів державної політики в сфері боротьби зі злочинністю є попередження та запобігання протиправній діяльності, що в свою чергу надає можливості усунення загроз безпечним складовим та забезпечення дотримання прав та свобод людини і громадянина, а також захисту інтересів суспільства та держави. Таким чином, зважаючи на сучасні тенденції і динаміку злочинності, а також її кількісні та якісні показники, актуальним питанням постає застосування додаткових сил та засобів у протидії злочинності, зокрема шляхом використання спеціальних знань.

Досліджуючи питання кримінологічної діяльності експертно-криміналістичних установ варто надати визначення поняттю кримінологічної діяльності. Так, доктором юридичних наук Ішук О. С. сформовано наступну дефініцію, а саме на думку вченого, кримінологічна діяльність – це інтегрована в єдину систему протидії злочинності сукупність функціональних елементів (засобів, форм і видів діяльності), за допомогою яких суб'єкт впливає на фактори злочинності, досягаючи тим самим результативного виконання визначених для правоохоронних органів завдань і функцій [1, с. 323].

Водночас В. М. Дрьомін досліджуючи проблематику кримінологічної діяльності в контексті професійної спеціалізації вважає, що кримінологічна діяльність – це сукупність заходів спрямованих на

вивчення, аналіз, прогнозування й запобігання злочинності та криміногенних соціальних процесів і явищ [2, с. 377].

На думку Заслуженого юриста України Фоменка А. Є., кримінологічна діяльність – це різновид діяльності, що являє собою сукупність правомірних дій правоохоронців, які мають знання й навички їх застосування в галузі права загалом та кримінології зокрема, що здійснюються правовими засобами й методами з використанням актуальних кримінологічних технологій в освітній, науковій та практичних формах із метою протидії кримінальним правопорушенням, а також пов'язаним із ними негативним для суспільства явищам, усунення детермінантів учинення кримінальних правопорушень, з'ясування особи-злочинця, потерпілого від злочину з огляду на віктимологічні аспекти, визначення осіб, які потребують особливого захисту з боку держави та/або реабілітації [3, с. 12].

Отже, зважаючи на вищевикладене можливо припустити, що кримінологічна діяльність має бути спрямована на аналіз, вивчення та прогнозування злочинної діяльності, ідентифікацію криміногенних факторів, а також визначення шляхів запобігання та боротьби з протиправною діяльністю із урахуванням сучасних викликів в контексті динаміки та характеристик злочинності [4, с. 180]. Крім того, варто зауважити, що аналітична діяльність є основою для кримінологічної діяльності за висновками якої здійснюється профілактика, уповноваженими суб'єктами реалізації котрої є спеціально підготовлені фахівці в особі правоохоронців. Таким чином, представники експертно-криміналістичних установ виконуючи покладені на них законом обов'язки наділені можливістю здійснювати аналітичну роботу в контексті кримінологічної діяльності, а представники правоохоронного блоку, зокрема співробітники Національної поліції України реалізовувати профілактичну діяльність на основі висновків та методичних рекомендацій отриманих в ході аналітичної діяльності експертів.

У криміналістичній науці та практиці зокрема діяльність експерта має дві форми, а саме процесуальну та непроцесуальну. Результати експертизи мають місце в попереджувальній діяльності в рамках кримінологічної профілактики злочинності. Кримінально-процесуальним законодавством, а саме ч. 4 ст. 69 КПК України визначено права експерта серед яких, зокрема право викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання, що в свою чергу виокремлює можливість рекомендацій щодо профілактичних заходів спрямованих на запобігання

окремо взятим кримінальним правопорушення із обов'язковим урахуванням висновків експертизи [5].

Крім того, статтею 20 Закону України «Про судову експертизу» закріплено, що державні спеціалізовані установи, котрі здійснюють судові експертизи, мають право одержувати від судів, органів, які провадять оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування зняття кримінального правопорушення та інші речові докази, щодо яких закінчено кримінальне провадження, для використання в експертній і науковій діяльності [6].

Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 390 від 10.09.2009 року затверджено Інструкцію з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, в котрій визначено, що криміналістичні обліки в першу чергу призначені для їх використання при розкритті, розслідуванні скоєних злочинів та профілактиці злочинності. Мета створення криміналістичних обліків полягає у використанні їх для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, а також з метою підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень. Разом з тим, оперативно-пошукові колекції призначені для отримання інформації про особу, яка причетна до вчинення злочину; ідентифікації особи, зняття злочину (транспортного засобу, зброї, обладнання тощо, які використовувалися під час учинення злочину); установлення спільної родової (групової) належності матеріалів та речовин; інших фактичних даних, які свідчать про вчинення злочинів конкретною особою; отримання іншої інформації щодо вчинених злочинів та запобігання їм [7].

Водночас інформаційно-довідкові колекції призначені для використання об'єктів, уміщених до них, під час проведення експертних досліджень, створення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, оновлення методичної та нормативно-правової бази судової експертизи, підготовки орієнтовної інформації, узагальнення відомостей про причини й умови вчинення злочинів та інших правопорушень з метою запобігання їм [7]. За результатами узагальнень створюються повідомлення у вигляді інформувальних, які в подальшому надсилаються до правоохоронних органів, правозахисних організацій, а також уповноваженим суб'єктам, які правомочні застосовувати правомірні дії відносно певних обставин (детермінантів), котрі в кінцевому результаті несуть запобіжну та профілактичну функцію в контексті кримінологічної діяльності.

Разом з тим, Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.07.2017 року № 580 затверджено Інструкцію з організації функціонування криміналістичних обліків Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України, в якій серед особливостей ведення та використання інформаційно-довідкових колекцій обумовлено необхідність в узагальненні відомостей про причини і умови вчинення злочинів та інших правопорушень [8].

Отже, зважаючи на вищевикладене, кримінологічна діяльність експертно-криміналістичних установ полягає, зокрема в узагальненні слідчої та експертної практики; підготовці висновків за результатами наукових досліджень; підготовка рекомендацій та методології профілактики злочинності на основі застосування та використання спеціальних знань в експертно-криміналістичній діяльності.

Щодо процесуальної форми кримінологічної діяльності експертно-криміналістичних установ, то в такому випадку слід врахувати можливість здійснення фахівцями експертизи, яка полягає у встановленні причин та умов вчинення окремо взятого злочину; із використанням процесуального права експерта на ініціативу, встановлення причин, умов та обставин, які є детермінантами злочину та підлягають профілактиці.

Крім того, кримінологічна діяльність експертно-криміналістичних установ неодноразово апробована практикою та має місце в практичній діяльності пов'язаній з профілактикою злочинності. Так, експерти працюють за різноманітними напрямками, зокрема вузькопрофільними, специфічними експертизами, узагальнення експертно-криміналістичної практики, науково-дослідної роботи, розробки методичних рекомендацій, тощо. Ми погоджуємось із тезою видатних вчених-правників щодо можливості і закономірності використання спеціальних знань у профілактиці та попередженні злочинів, оскільки форма такого використання не лише являється науково обґрунтованою, а й унормована чинним законодавством.

Література:

1. Іщук О. С. Кримінологічна діяльність органів прокуратури: монографія. Харків: Золота миля, 2014. 366 с.
2. Дрьомін В. М. Кримінологічні функції та кримінологічна діяльність ДБР. Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.) / редкол.: Г. О. Ульянова (голова ред.), В. М. Дрьомін, Є. Л. Стрельцов та ін.; НУ «ОЮА».
3. Фоменко А. Є. Поняття та особливості кримінологічної діяльності Національної поліції України / А. Є. Фоменко // Науковий вісник

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2020. – № 4. – С. 8–15.

4. Фоменко А. Є. Ткаченко П. І. Кримінологічна діяльність Служби безпеки України // Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р.: Том 1. — Київ : ІСТЕ СБУ, 2023. С. 179–182.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>] (Дата звернення: 08.05.2024).

6. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>] (Дата звернення: 08.05.2024).

7. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 390 від 10.09.2009 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС». URL: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>] (Дата звернення: 08.05.2024).

8. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 580 від 10.07.2017 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України». URL: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-17>] (Дата звернення: 08.05.2024).

ЗНАЧЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ДОСВІД США ТА ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Топчій Василь Васильович

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

директор

Навчально-науковий інститут права

Державного податкового університету

м. Ірпінь, Київська область, Україна

Розслідування кримінальних правопорушень є складним та багатоаспектним процесом, що потребує знань з різних галузей науки, адже під час проведення різних судових експертиз постає необхідність в одержанні спеціальних експертних знань. Останнім часом, в Україні досить зростає значення молекулярно-генетичних експертиз, у яких проводиться аналіз слідів біологічного походження. Також, враховуючи повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, досить важливою є взаємодія різних спеціалістів, експертів та правоохоронних органів, адже дозволяє слідчим ретельно документувати кримінальні правопорушення, які кваліфікуються як порушення законів та звичаїв війни, уникати суттєвих процесуальних помилок та не допускати невідповідності у питанні ідентифікації невстановлених осіб, які загинули внаслідок вторгнення та агресії росії в Україну.

Досить важливим етапом експертного дослідження та використання його в процесі доказування є саме оцінка висновку експерта. Особливо, в умовах воєнного стану та вчинення воєнних злочинів, необхідно детально досліджувати питання щодо призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях за фактами безвісного зникнення громадян, виявлення місць стихійних поховань, відібрання зразків та призначення молекулярно-генетичної експертизи для розшуку зниклих безвісти, призначення судово-медичної експертизи та особливо порядку призначення молекулярно-генетичної експертизи під час досудового розслідування місць стихійних поховань, особливо під час розслідування на деокупованих територіях.

В процесі розслідування кримінальних правопорушень, пошуку та ідентифікації осіб та загалом при розкритті кримінальних правопорушень геномна інформація людини має досить вагоме

значення, особливо, що стосується саме ідентифікації, адже дозволяє встановити конкретну особу. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україні, молекулярно-генетичні експертизи є важливими, оскільки сприяють ефективному розслідуванню воєнних злочинів, пошуку зниклих безвісті та ідентифікації невпізнаних осіб.

Так, Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» надає визначення, що *«молекулярно-генетична експертиза (дослідження) – дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації»*, та надає визначення геномної інформації, а саме – *це відомості про генетичні ознаки людини*. Також варто зауважити, що в контексті розслідування воєнних злочинів, вчинених на території України, важливо, що вказаний законодавчий акт також передбачає порядок міжнародного співробітництва та надання геномної інформації, а саме *«обмін геномною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями під час кримінального провадження, її використання за запитами іноземних держав здійснюються відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та норм Кримінального процесуального кодексу України»* [1].

Норма, щодо геномної інформації закріплена і на міжнародному нормативному рівні. Так, зокрема, відповідно до статті 37 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства *«для запобігання скоєнню злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції, та забезпечення їхнього кримінального переслідування кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для накопичення та зберігання з урахуванням відповідних положень стосовно охорони й захисту особових даних та інших відповідних норм і гарантій, передбачених національним законодавством, інформації про ідентифікаційні дані та генетичний код (ДНК) осіб, засуджених за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції»* [2].

Водночас геномна інформація може використовуватися також з метою розшуку безвісті зниклих та ідентифікації загиблих. Така можливість є особливо актуальною в період воєнного стану. Хоч можливість проведення комплексних генетичних експертиз передбачена національним законодавством, але для пошуку безвісті зниклого необхідно досліджувати зразки його близьких родичів (якщо вони є) або особисті речі. У випадку з обробкою даних родичів потрібно отримувати їх згоду на оброблення їхніх персональних даних, після чого можна буде

внести їхні генетичні ознаки до бази даних ДНК для проведення пошуків на спорідненість [3].

Вивчення міжнародного досвіду Сполучених Штатів Америки свідчить про ефективність та дієвість методу збору та зберігання геномної інформації в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Так, у квітні 2021 року один із найуспішніших інструментів розслідування, доступний правоохоронним органам США, досяг важливої віхи: 20-мільйонний профіль ДНК було внесено до національної бази даних ДНК за допомогою програмного забезпечення CODIS. CODIS пов'язує невідому ДНК, залишену під час скоєння злочину, із правопорушниками, які за законом зобов'язані надати зразки для бази даних. ФБР запровадило національну базу даних ДНК у 1998 році. Програма розпочалася з дев'яти штатів і незабаром поширилася на всі 50 штатів. Зараз CODIS встановлено в 203 федеральних, державних і місцевих лабораторіях Сполучених Штатів. Він використовується для обміну профілями ДНК між усіма 50 штатами, округом Колумбія, Пуерто-Ріко, федеральними правоохоронними органами та міністерством оборони. Програмне забезпечення CODIS також використовується 58 країнами для ідентифікації правоохоронних органів; міжнародні бази даних не пов'язані з національною базою даних ДНК у Сполучених Штатах. Завдяки внесенню поправок і розширенню Закону про ідентифікацію ДНК 1994 року CODIS продовжує допомагати державним судово-медичним лабораторіям пов'язувати докази з місця злочину з іншими справами або особами, які вже були засуджені чи заарештовані за певні злочини. Розширення законів про збір ДНК на державному та місцевому рівнях розширило CODIS, що сприяло більшій кількості кримінальних розслідувань і призвело до збільшення кількості судових переслідувань по всій країні. Окрема, але не менш важлива частина національної бази даних ДНК може допомогти в ідентифікації зниклих і невідомих осіб [4].

Державні та місцеві кримінальні лабораторії, які беруть участь у CODIS, проводять аналіз ДНК зразків доказів на місці злочину та засуджених злочинців. ФБР безкоштовно надає лабораторіям-учасникам спеціальне програмне забезпечення, яке організовує та керує профілями ДНК і пов'язаною інформацією. Програмне забезпечення також дозволяє лабораторіям-учасникам порівнювати профілі ДНК і сповіщає відповідні лабораторії, коли два або більше профілів ДНК збігаються. Підрозділ судових наукових систем, що є частиною Лабораторного відділу ФБР, брав безпосередню участь у розробці всіх аспектів CODIS і продовжує наглядати за програмою [5].

Проте, на практиці бувають випадки, коли під час проведення судової молекулярно-генетичної експертизи, під час якої була досліджена ядерна ДНК, не було отримано позитивних результатів експертизи, які б допомогли при вирішенні питань щодо ідентифікації невідомої особи. В такому разі можна використати можливості методу дослідження мітохондріальної ДНК. Дана експертиза дозволяє здійснювати встановлення родинних зв'язків та підтвердження біологічної спорідненості, коли серед родичів безвісти зниклої особи є лише мати.

Враховуючи реалії сьогодення та наслідки повномасштабного вторгнення рф в Україну, ДНК-експертиза є важливим інструментом для пошуку та ідентифікації безвісти зниклих осіб.

За кожним фактом зникнення, викрадення або потрапляння у полон органом досудового розслідування розпочинається кримінальне провадження. Зразки ДНК відбираються у біологічних батьків чи дітей зниклої людини, а проведення молекулярно-генетичної експертизи здійснюється лише за постановою слідчого і безоплатно [6].

Саме використання новітніх технологій для збору, обробки та аналізу інформації дає змогу формувати повну та об'єктивну доказову базу для притягнення військових злочинців рф до відповідальності. Завдяки ДНК-лабораторіям ANDE, які Нацполіція отримала від США, час ідентифікації осіб, загиблих унаслідок бойових дій, скоротився до 90 хвилин [7].

Закон про швидку ДНК 2017 року був односторонньо прийнятий Палатою представників і Сенатом в США. Закон дозволяє проводити швидке тестування ДНК заарештованих у відділках поліції, що є важливим кроком уперед для зменшення сексуального насильства та інших насильницьких злочинів. У 2016 році ANDE стала першою системою Rapid DNA, яка отримала схвалення від ФБР. Система ANDE є революційною з огляду на час до досягнення результату, надійність, повну наскрізну функціональність, економічну ефективність і простоту використання (настільки проста, що технічний оператор не потрібен) [8].

Отже, молекулярно-генетична експертиза в Україні має важливе значення у судовій практиці та експертній діяльності. Досить важливо враховувати швидкі технологічні та інформаційні зміни і їхні впливи на молекулярно-генетичну експертизу, а наведений аналіз досвіду США у регулюванні цієї сфери є напрямом впровадження новітніх технологій при призначенні та проведенні молекулярно-генетичної експертизи.

Література:

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 9 липня 2022 року № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: *Ратифіковано Законом України від 20 червня 2012 року. № 4988-VI*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2 (дата звернення: 02.05.2024).
3. Геномна інформація людини (ДНК): облік в умовах воєнного стану та ризики під час обробки. *Офіційний сайт Української гельсінської спілки з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/henomna-informatsiia-liudynu-dnk-oblik-v-umovakh-voiennoho-stanu-ta-ryzyku-pid-chas-obrobky/> (дата звернення: 03.05.2024).
4. The FBI's Combined DNA Index System (CODIS) Hits Major Milestone. *NEWS. Washington, D.C. FBI National Press Office (2023) 324-3691*. URL: <https://www.fbi.gov/news/press-releases/the-fbis-combined-dna-index-system-codis-hits-major-milestone> (дата звернення: 03.05.2024)
5. The Combined DNA Index System. Report No. 01-26 September 17, 2001 *Office of the Inspector General*. URL: <https://oig.justice.gov/reports/FBI/a0126/intro.htm> (дата звернення: 03.05.2024).
6. ДНК-експертиза для пошуку загиблих проводиться лише за постановою слідчого – Лубінець. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3693116-dnkekspertiza-dla-posuku-zagiblih-provoditsa-lise-za-postanovou-slidcogo-lubinec.html> (дата звернення: 03.05.2024).
7. Завдяки ДНК-лабораторіям зі США ідентифікація загиблих займає 90 хвилин – Нацполіція. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3688757-zavdaki-dnklaboratoriam-zi-ssa-identifikacia-zagiblih-zajmae-90-hvilin-nacpolicia.html> (дата звернення: 03.05.2024).
8. Rapid DNA. *ANDE*. URL: <https://www.ande.com/about> (дата звернення: 03.05.2024).

**ДО ПИТАННЯ ОГЛЯДУ ОБ'ЄКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У РАМКАХ
ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ НА ТЕРИТОРІЯХ,
ДЕ ВЕЛИСЯ БОЙОВІ ДІЇ**

Усенко Олена Валеріївна

кандидат юридичних наук, завідувач

Чернігівське відділення

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Чернігів, Україна

Наразі багато судових експертиз, що призначаються судами та правоохоронними органами, стосуються об'єктів, які географічно розташовані на територіях, де відбуваються (або відбувалися) бойові дії. Це питання є дуже важливим і своєчасним, оскільки Чернігівська область включена до переліку територій, на яких велися бойові дії, а в окремих районах області бойові дії тривають і досі [1].

Негативні наслідки збройної агресії російської федерації проти України, окупація, насильницькі дії та порушення прав громадян на тимчасово окупованих територіях України призвели до втрати житла та майна як громадянами, так і юридичними особами.

Огляд досліджуваних об'єктів є важливою процесуальною дією при проведенні судових експертиз у цивільних справах, що має на меті виявлення та документування досліджуваних об'єктів на момент проведення експертизи.

При проведенні судової експертизи експерт повинен оглядати об'єкти дослідження відповідно до вимог охорони праці на відповідному об'єкті.

Як правило, це встановлюється як один з етапів, що передусе проведенню судової експертизи, під час якого здійснюється ознайомлення з об'єктом дослідження, візуальний огляд, вимоги до експерта, визначення підстав для проведення дослідження та визнання істотних умов при проведенні судової експертизи.

Наразі загальні вимоги до проведення досліджень при проведенні судових експертиз у цивільних справах викладені наступним чином, зокрема, судовий експерт повинен бути ознайомлений з предметом дослідження, зібрати та опрацювати вихідні дані та іншу інформацію, отриману під час проведення дослідження та зібрати інформацію, необхідну для підготовки висновку судової експертизи. Чинне

законодавство не передбачає можливість судового експерта самостійно шукати джерела інформації, за винятком документів, наданих замовником судової експертизи.

Висновок експерта повинен містити перелік використаних вихідних даних та іншої інформації, особистий огляд об'єкта дослідження, якщо особистий огляд неможливий, детальний опис та письмове обґрунтування проведеної експертизи, дотримання нормативно-правових норм під час та після проведення судової експертизи, а також підтвердження достовірності та об'єктивності висновку експерта.

У контексті викладеного вище, під ознайомленням з об'єктом дослідження в судовій експертизі розуміють усі зібрані вихідні дані та іншу інформацію, необхідну для проведення експертизи, а також особистий огляд об'єкта дослідження судовим експертом. Однак, якщо вихідні дані про об'єкт дослідження, істотна інформація, наприклад, вихідні дані про правовий статус майна, склад, технічні особливості, ознаки зносу, цілісності, фізичні пошкодження тощо, візуально зафіксовані експертом у письмовому вигляді або на фотографічних схемах, експерт може без особистого ознайомлення з об'єктом дослідження провести судову експертизу об'єкта. У цьому випадку експерт повинен надати відповідні пояснення в експертному висновку та обґрунтувати результати експертної роботи, проведеної без особистого огляду досліджуваного об'єкта [2].

Крім того, при особистому огляді великого об'єкта, наприклад, земельної ділянки, доцільніше використовувати аерофотозйомки з міркувань безпеки. Однак у прикордонних районах використання такого виду огляду наразі обмежене через технічні обмеження у використанні дронів та іншої спеціальної техніки.

Крім того, закон про судову експертизу не передбачає обов'язкового фотографування досліджуваного об'єкта. Однак зібрані експертом вихідні дані та інша інформація мають бути відображені у висновку експерта з обов'язковим зазначенням джерела їх отримання. Наразі одним із джерел інформації, що підтверджує стан досліджуваного об'єкта, є фотофіксація досліджуваного об'єкта. У разі відсутності фотофіксації судовий експерт повинен зазначити про це у висновку експертизи та надати опис, що дозволяє належним чином ідентифікувати досліджуваний об'єкт. Крім того, мають бути надані всі документи, що підтверджують технічні та інші характеристики об'єкта дослідження, проте дослідження судової практики показує, що суди не вважають за потрібне прикладати велику кількість додатків до судової експертизи, оскільки це призведе до захаращення судової справи при розгляді справ [3].

Варто зазначити, що судовий експерт має право відмовитися від проведення судової експертизи, повідомивши про неможливість

проведення судової експертизи, оскільки недостатність вихідних даних може негативно вплинути на об'єктивність висновку експерта.

Дійсно, на сьогодні на законодавчому рівні з боку держави відсутній чітко сформульований протокол щодо поведінки судових експертів при дослідженні об'єктів судової експертизи у цивільних справах в районах, де відбувалися бойові дії.

Наразі єдиним підтвердженням законодавчо випадком проведення судової експертизи без огляду об'єкта дослідження, є письмове розпорядження або дозвіл суду про проведення судової експертизи без огляду, який надається самостійно з ініціативи судді, або на письмовий запит судового експерта.

Література:

1. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ від 22.12.2022 р. № 309 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (дата звернення: 07.05.2024).

2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 07.05.2024).

3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12?find=1&text> (дата звернення: 07.05.2024).

4. Про затвердження Національного стандарту N 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав": Постанова від 10.09.2003 р. № 1440 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.05.2024).

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАУКОВОГО ТА КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Хамініч Світлана Юріївна

доктор економічних наук, професор,

головний редактор журналу

*«Вісник Дніпропетровського науково-дослідного інституту
судових експертів Міністерства юстиції України.*

Економічні науки»

м. Дніпро, Україна

В умовах військових конфліктів судово-експертна діяльність стає одним із ключових елементів забезпечення справедливості та правової стабільності. Вона відіграє вирішальну роль у винесенні вердиктів, визначенні фактів та обґрунтуванні правових позицій. Однак, в умовах війни, ця діяльність стикається з неперевершеними викликами, включаючи збереження наукового та кадрового потенціалу.

Першою і, мабуть, найгострішою проблемою є збереження наукового потенціалу у судово-експертній діяльності в умовах воєнних конфліктів. Наукова база, на якій будується експертна думка, може бути схильною до руйнувань, як фізичних, так і інтелектуальних. Інститути та лабораторії, які ведуть дослідження в галузі криміналістики, біології, хімії та інших дисциплін, можуть виявитися зруйнованими або недоступними через військові дії. Це може призвести до втрати цінної інформації, досвіду та знань, необхідних для правильного та об'єктивного проведення експертиз.

Другим викликом є збереження кадрового потенціалу. Судові експерти – це фахівці з високим рівнем кваліфікації та досвідом, чия робота є важливою для забезпечення справедливості. Під час війни відбувається евакуація людей, зокрема й експертів, із зон бойових дій. Це може призвести до втрати досвідчених фахівців та порушення роботи судово-експертних установ. Більше того, деякі експерти можуть бути залучені до воєнних дій, що створить непереборні проблеми для збереження кадрового потенціалу в цій галузі.

Для подолання цих викликів необхідно вжити ряд комплексних заходів. По-перше, важливо передбачити заходи щодо збереження наукового потенціалу. Це може включати створення резервних копій наукових даних, дублювання дослідницьких установ та лабораторій, а також розробку планів дій для швидкої реакції на загрози руйнування чи втрати наукової інформації [1].

По-друге, необхідно розробити стратегії щодо збереження кадрового потенціалу. Це може включати створення резервів досвідчених судових експертів, навчання нових кадрів і підготовку фахівців для роботи в умовах воєнного часу. Також важливо забезпечити безпеку судових експертів та запобігти їх залученню у воєнні дії.

Судово-експертна діяльність в умовах війни стикається з серйозними викликами, але їх можна подолати за наявності правильних стратегій та заходів. Збереження наукового та кадрового потенціалу є ключовим фактором для забезпечення справедливості та правової стабільності в таких умовах. Такі стратегії вимагають не лише гнучкості та інновацій, а й сильного партнерства між судовими органами, науковими установами та міжнародними організаціями. Важливо також враховувати особливості конкретного конфлікту, його масштаби, тривалість та ступінь руйнувань, щоб адаптувати підходи до збереження наукового та кадрового потенціалу [2].

У контексті збереження наукового потенціалу, активна участь міжнародних наукових спільнот та організацій може бути ключовою. Підтримка з боку міжнародних партнерів у формі фінансування, обміну інформацією та технічної допомоги може суттєво полегшити збереження та відновлення наукових ресурсів. Також важливим є створення механізмів для обміну науковою інформацією та спільного проведення досліджень навіть в умовах обмеженого доступу.

Щодо збереження кадрового потенціалу, необхідно розробити програми навчання та підготовки судових експертів з урахуванням особливостей воєнних конфліктів. Це може включати проведення тренінгів по роботі в екстремальних умовах, навчання медичної допомоги на полі бою, навчання психологічної стійкості та ін. Такі програми повинні бути орієнтовані на конкретні потреби судових експертів і забезпечувати їм необхідні навички та знання для ефективної роботи в умовах військового конфлікту.

Важливо також приділяти увагу психологічній підтримці судових експертів, які можуть мати справу з травматичними ситуаціями під час своєї роботи. Забезпечення доступу до психологічної допомоги та створення системи підтримки колег та керівництва може допомогти впоратися зі стресом та травмами, пов'язаними з роботою в умовах воєнних конфліктів.

Зрештою, збереження наукового та кадрового потенціалу у судово-експертній діяльності в умовах війни потребує комплексного та багаторівневого підходу. Він повинен включати не лише стратегії збереження ресурсів, а й зміцнення міжнародного співробітництва, розробку спеціалізованих навчальних програм та забезпечення

психологічної підтримки для судових експертів. Тільки такий підхід може забезпечити ефективне функціонування судово-експертної системи в умовах військових конфліктів та забезпечити справедливість та правову стабільність у складних та непередбачуваних умовах.

Необхідно приділити увагу збору та аналізу даних про судово-експертну діяльність. Це допоможе виявити основні проблеми та виклики, з якими стикаються судові експерти, а також визначити ефективність вжитих заходів щодо збереження наукового та кадрового потенціалу. На основі такого аналізу можна буде коригувати стратегії та розробляти нові підходи до вирішення проблем [3].

Одночасно важливо також забезпечити прозорість та відкритість у роботі судово-експертних установ в умовах війни. Це включає забезпечення доступу до інформації про роботу експертів, їх методології та результатів досліджень, а також створення механізмів звернення та скарг для громадян. Такий підхід не лише підвищить довіру до судово-експертної системи, а й сприяє більш ефективній роботі експертів.

Нарешті важливо підкреслити значення міждисциплінарного підходу в судово-експертній діяльності в умовах війни. Це означає співпрацю між різними науковими та експертними галузями, такими як медицина, криміналістика, біологія, хімія та інші. Тільки такий комплексний підхід дозволить ефективно вирішувати складні завдання та забезпечувати справедливість за умов війни.

Судово-експертна діяльність в умовах війни це складна і багатогранна проблема, яка потребує системного підходу та спільних зусиль з боку державних органів, наукових установ та міжнародних організацій. Тільки за наявності такої співпраці можна забезпечити збереження наукового та кадрового потенціалу та забезпечити справедливість та правову стабільність в умовах воєнних конфліктів.

Важливо також наголосити на важливості етичних принципів у судово-експертній діяльності в умовах війни. Етика відіграє ключову роль у забезпеченні чесності, незалежності та об'єктивності роботи судових експертів. В умовах війни спокуса політизувати чи спотворювати результати експертиз може бути особливо сильною. Тому необхідно приділяти особливу увагу навчанню судових експертів етиці та нормам професійної поведінки, а також створення механізмів контролю за їх дотриманням.

Слід звернути увагу на питання доступності судово-експертних послуг в умовах війни. Громадяни повинні мати можливість отримати кваліфіковану судово-експертну допомогу незалежно від місця їх перебування та дотримання правових процедур. Тому важливо розробити механізми для забезпечення доступності судово-експертних послуг для всіх категорій населення в умовах воєнних конфліктів,

включаючи біженців, постраждалих та осіб, які перебувають під арештом чи ув'язнення.

Зрештою, необхідно враховувати гендерну перспективу у судово-експертній діяльності в умовах воєнних конфліктів. Жінки та чоловіки можуть бути схильні до різних видів насильства та інших злочинів під час воєнних дій, і їхні потреби та інтереси можуть різнитися. Тому важливо включати гендерний аналіз у судово-експертні дослідження та забезпечувати відповідну експертну допомогу та підтримку для всіх категорій населення [4].

Таким чином, судово-експертна діяльність в умовах війни є складною і багатогранною проблемою, яка потребує комплексного підходу та спільних зусиль з боку державних органів, наукових установ, міжнародних організацій та громадськості. Тільки так можна забезпечити ефективне функціонування судово-експертної системи, справедливості та правову стабільність в умовах воєнних конфліктів, а також захистити права та інтереси всіх категорій населення.

Література:

1. Khaminich S., Heti K. The knowledge economy as a factor for enterprise development in management system. *Editorial board of scientific journal «Philosophy, economics and law review»* Volume 1, no. 1, 2023, P. 103-115
2. Разумний С.М. Судова експертиза як ключовий інструмент забезпечення національної безпеки. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.); у 2-х ч. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024, Ч. I., С. 56-58.
3. Закон України «Про судову експертизу» <https://ips.ligazakon.net/document/T403800>.
4. Khaminich S., Sokol P., Hordiichuk S. Gender issues in the context of economic relation. *Науково-виробничий журнал «Держава та регіони», Серія: Економіка та підприємництво*, Випуск № 1 (127), 2023 р., С. 107-112.

**ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ «ЗАКАМУФЛЬОВАНОЇ»
ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ
ФОТОБЛОГЕРІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО
МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДУКЦІЇ
ПОРНОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ**

Хамула Дмитро Валентинович

orcid.org/0000-0002-3146-1390

кандидат культурології, старший науковий співробітник

Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

м. Одеса, Україна

Закон України «Про захист суспільної моралі», де наводилося поняття порнографії, скасовано. Нині діє Закон «Про медіа», де поняття порнографії відсутнє. Проте, у ст. 100 «Обмеження щодо агітації всеукраїнського референдуму» є наступне: під час агітації всеукраїнського референдуму забороняється: (3) поширювати у будь-який спосіб матеріали, які містять ознаки сексизму або підбурюють до сексизму; 8) використовувати матеріали, які можуть завдавати шкоду фізичному, психічному або моральному розвитку дітей, викликати у них відчуття неповноцінності» [1].

Творчість деяких сучасних фотоблогерів частково підпадає під дану заборону, оскільки у цій поп-культурі трапляється сексуальна об'єктивація дітей і вона є неприйнятною, оскільки поширення таких образів у журналах, рекламній продукції, призводить до того, що дівчата (саме вони зустрічаються найчастіше) сприймають себе як сексуальні об'єкти та відчувають тривогу у випадках невідповідності своєї зовнішності популярним стандартам краси. Тобто, згідно із наведеним положенням Закону «Про медіа» відчуття неповноцінності у дитини можуть визивати подібні фотосесії і вони нині можуть підпадати під заборону.

Згідно з «Методики дослідження продукції порнографічного характеру» – «Дитяча порнографія – зображення в будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, задіяної в реальній або змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях» [2].

Серйозність проблеми у тому, що наведене вище формулювання критеріїв порнографічного зображення неповнолітніх, не співвіднесене належним чином із внутрішньою віковою градацією неповноліття, залишає сегмент для поширення особливого роду «закамуфльованої» дитячої порнографії. виправити ситуацію можливо при виведенні за нормативні та правові рамки тих художньо-образних систем, змісли яких вибудовуються на сексуально-еротичних засадах за участю

неповнолітніх. Для цього необхідно додатково позначити кордон, нижче якого кримінально караються не тільки матеріали, що містять порнографічні ознаки, але й ті матеріали, в яких використовуються зображення дитини, як сексуально-еротичного об'єкту (відверто змодельований сексуальний образ дитини).

Науковими співробітниками ОНДІСЕ проводиться «Розробка методики проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи дитячої порнографії» (Номер держ. теми: 0122U000933), результатом якої є створення методики дослідження продукції дитячої порнографії, особливо тої, яка визначається, як т.зв. «закамуфльована», тобто така, яку виявити складно, яка не є самоочевидною, проте яка так чи інакше вкладається у рамки визначення відверто змодельованого сексуального образу дитини, що виявляється серед масовому мистецтві, у рекламі, у фотолістівках, тощо.

Ми вважаємо, що однією із проблем, яку треба розпочати вирішувати – це фізіологічність у багатьох напрямках сучасного мистецтва, тому, що вони таким чином підживлюють розквіт дитячої порнографії [5, с. 307].

Дитинство початку XXI ст. вкладається у рамки від 0 до 18 років. Ці кордони пройшли легітимізацію в Конвенції ООН про права дитини. Сподіваймося, що тенденція реанімації вітчизняної національно-культурної ідентичності, що передбачає дбайливе відношення до культури дитинства, сприятиме формуванню певних захисних механізмів, направлених на захист дитини та протидії поширенню «закамуфльованої» порнографії.

Так, ознаки дитячої порнографії були виявлені серед мистецьких світлин, де діти репрезентовані в інтер'єрах у вікторіанському стилі. Журавльова М. О. наводить наводять світлину 2018 р. з виставки фотосесії А. Френкель та Г. Домбровської із зображенням дівчаток, які одягнені у білизну із мереживом і розташовані у пишному інтер'єрі. Як зазначає дослідниця «недитячу картину завершував легкий макіяж та високі зачіски у стилі XVIII–XIX ст.». Аналіз зображення дозволяє віднести світлини зазначених авторів до таких, що межують з дитячою порнографією. На іншій світлині дівчатка тримають в руках великі троянди, які можуть розглядатися у ключі семантичної системи давніх символів, як знак, який вміщує у собі багато значінь, серед яких є і жертвність, і любов, і символ чоловічої енергії, наприклад, як символ Христа тощо [3, с. 102; 4, с. 105]. Аналіз творчості мисткинь дав багатий іконографічний матеріал, який дає змогу зробити глибинні висновки відносно істинного становища, у якому перебуває сучасна художня культура. По суті вона на межі морального краху. Ми дійшли висновку, що мисткині надихалися антикварними фотолістівками, які свого часу були популярним кітчем.

Так, доволі спірними є світлини серії «Ельфи» із дівчинками, прикрашеними квітами, імітацією витягнутих вух та іншими реквізитами (Рис. 1, 2). Дитина вдягнена у білизну, притаманну білизні дорослих. Хоча авторка іменує їх ельфами, дівчинка склала ручки на

грудях, як під час євхаристії. Дані образи дітей, скоріше уособлюють алюзії на образ «нареченої Христової». Ці художні прийоми зроблено навмисно, аби приховати істинну ціль фотографування, а саме – створення еротизованого образу дитини. Вдалося знайти імовірну аналогію для цієї серії фотографій серед антикварних листівок поч. ХХ ст. (Рис. 3).

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Авторкою було зроблено ряд світлин, на яких дівчата репрезентуються в образі, притаманному для дорослої жінки, ще й з певними еротичними натяками, які виражаються у загальній постановці фотомоделі, у її погляді (томний, або навпаки досить пронизливий, спокусливий, непритаманний дитині), у жестах (схрещені руки грудях або біля підборіддя), дотиків до свого розплетеного волосся, плечиків (їх оголення) та ін. Наприклад, фото підписані авторкою: «Красивые дети в стильном журнале @playfashion.magazine» (Рис. 4, 5). Тобто ці світлини призначені для широкого загалу. Деякі діти розташовані у просторі, вбраному на манер ретро-стилю. Подібні світлини повинні розглядатися як неприпустимий контент, та відноситися до таких, які відносяться до дитячої порнографії.

Так, можливо, що авторка могла відштовхуватися від листівок, подібних до фотолистівки 1900-х рр. (Neureuse Annee by Mabel) із ретушованим вручну портретом квіткарки («Hand Colored Portrait of Flower Gil») (Рис. 6) зображує дівчинку із томним поглядом та жестом долоньки, між шиєю та підборіддям, що притаманне дорослій жінці, а не дитині.

Прикраси, погляди, жести та загальна постановка фігур дівчаток у творчості Домбровської доволі сильно нагадує образи дівчат, як на фотолистівці 1900-хх рр. (Рис. 7). Цікаво і те, що серед мов, на якій вказано, що це фотолистівка є і українська «Карта кореспонденційна». Листівка зображує дівчинку із своєрідним патетичним поглядом в облямуванні жовтих та червоних троянд, що не притаманно саме дитині. Можливо, колись подібний контент був припустимий, проте нині подібні зображення повинні сприйматися інакше.

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

Література:

1. Закон України «Про медіа» (у чинній редакції від 08.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2478> (дата звернення: 06.05.2024).

2. Долуда А.О. Методика судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру. Харків, ХНДІСЕ, 2013. 58 с.

3. Журавльова М.О., Янов Д.М. Сексуалізація дітей та дитяча порнографія: проблеми експертної практики із визначенням «дозволеного» та «забороненого». Актуальні питання та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-пр. конф. Одеса: 2021. С. 101-105.

4. Журавлєва М.О., Янов Д.М. Комплексная психолого-искусствоведческая экспертиза детской порнографии. Армянский журнал судебной экспертизы и криминалистики. 2021. № 5. С. 103-108.

5. Хамула Д.В. До проблеми походження фізіологічності у сучасному мистецтві / 36. мат. Міжнар. н.-пр. конф. «Ароцкерівські читання та 105-річчя від дня народження М.В. Салтєвського», Харків, 19 травня 2023 року. Харків, 2023. С. 306-308.

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ В АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ: ПРАКТИЧНІ НЮАНСИ

Ханін Семен Григорович

*адвокат, керуючий партнер ЮК АМБЕР,
заслужений юрист України, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та публічного адміністрування
Міжнародний науково-технічний університет імені Юрія Бугая
м. Київ, Україна*

На практиці іноді виникає запитання, хто та які судові експертизи може виконувати? Спробуємо відповісти на нього. Так, згідно із Законом України «Про судову експертизу» ст. 7 *«Суб'єкти судово-експертної діяльності: судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом»*.

До державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [1].

Окрім відповідного Закону та Інструкції, звертаю увагу на ухвалу Вищого антикорупційного суду у справі 991/8027/21 від 29.11.2021, де підтверджено висновок, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних експертиз.

Також багато запитань виникає з можливістю залучення фахівців з відповідних галузей знань до проведення експертиз. Згідно з Законом України «Про судову експертизу» ст. 9: *«Атестовані відповідно до цього Закону судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України. Особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом»* [1].

Згідно з Інструкцією «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» п. 1.12 [2].

Згідно з Інструкцією «Про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах» п. 1 параграф III [3].

З цього випливає, що тільки державні експертні установи можуть залучати фахівця у якості судового експерта!

Але завжди є маленьке але. Є звісно й інша думка. Думка є наступною, що інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» 53/5 та «Про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах» 3505/5 – це інструкції Мін'юсту, та взагалі не стосуються фахівців. Аналогічні інструкції є у МВС, СБУ та МОЗ. Що робити, якщо ДНДЕКЦ МВС України залучив фахівця, на яку тоді інструкцію фахівцю треба посилитися? Питання є, а чіткої відповіді, на жаль, немає. Як бути зі ст. 10 Закону «Про судову експертизу», а саме: *«До фахівця у відповідній галузі знань, який проводить судову експертизу, застосовуються положення цього Закону»*. Це перетворює фахівця в судового експерта під час виконання їм судових експертиз? Як пов'язана з фахівцем ст. 8 Закону «Про судову експертизу», а саме: *«Науково-методичне та організаційно-управлінське забезпечення діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, покладається на Міністерство юстиції України?»*

Але подекуди правоохоронні органи нехтують нормами закону.

Строк проведення експертизи встановлюється керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) і не повинен перевищувати 90 календарних днів. Час попереднього вивчення матеріалів не повинен перевищувати 15 робочих днів. Строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується у день складання висновку експерта (повідомлення про неможливість надання висновку). Якщо закінчення встановленого строку проведення експертизи припадає на неробочий день, днем закінчення строку вважається наступний за ним робочий день. У строк проведення експертизи не включається строк виконання клопотань експерта, усунення недоліків, допущених органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). Порушення строків проведення судової експертизи призводить до затягування судового розгляду, що у свою чергу призводить до, а саме: *«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом...»*.

Також хочу звернути увагу на справу ЄСПЛ PROSKURNIKOV v. Russia (No 48364/11) щодо відомчих експертиз [6].

Щодо методик проведення судових експертиз. У ст. 8 Закону «Про судову експертизу» зазначено: *«Методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України»*. У Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, у п. 8 зазначено: *«Державна реєстрація методик проводиться Мін'юстом, який є держателем Реєстру методик проведення судових експертиз і визначає організаційні та методологічні принципи його ведення»*. Тобто здавалося, що питання про обов'язковість державної реєстрації методик проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) вирішено остаточно. Але, на жаль, це не так.

В Інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» 53/5 Мін'юсту, в п. 1.4 є наступне: *«1.4. Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, науково-технічна, довідкова література, програмні продукти тощо. Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, (методів дослідження)) належить до компетенції експерта»*. Тобто згадана інструкція взагалі суперечить нормі Закону та дозволяє використовувати будь-що. Але ж закон є закон?!

Ну, і щоб остаточно заплутати, є ще наказ Мін'юсту «Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури» [4], який незрозумілим чином також всупереч ст. 8 Закону «Про судову експертизу» рекомендує літературу для проведення експертиз.

А ще є Порядок ведення Реєстру методик проведення судових експертиз, затверджений Мін'юстом [5], з такими пунктами:

13. Поряд із атестованими методиками під час проведення судових експертиз також використовуються джерела інформації, які не підлягають атестації і є обов'язковими для застосування на території України, зокрема: нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР тощо.

14. У разі потреби під час проведення експертиз також можуть використовуватись науково-технічна та довідкова література, перелік

якої затверджується наказом Міністерства юстиції України та не є вичерпним, інформаційні бази даних з мережі Інтернет, а також програмні продукти, рекомендовані для використання в експертній практиці рішеннями Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України.

Тобто використовуй що завгодно. Закінчу лише тим, із чого почав. У ст. 8 Закону «Про судову експертизу» зазначено: *«Методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України».*

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Офіційний сайт Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text>

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/z0705-98>.

3. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Затверджено наказом Міністерства юстиції України 12.12.2011 № 3505/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 12 грудня 2011 за № 1431/20169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text>

4. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України № 1722/5 від 30 липня 2010 р. Верховна Рада України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. Електрон. дані. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10#Text>

5. Порядок ведення Реєстру методик проведення судових експертиз, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 02 жовтня 2008 року № 1666/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02 жовтня 2008 року за № 924/15615. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text>

6. Proskurnikov v. Russia, no. 48364/11, Council of Europe: European Court of Human Rights, 1 September 2020

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Хижня Олександра Олександрівна
курсантка II курсу факультету № 1
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Воєнний стан, незалежно від його причин та тривалості, створює надзвичайні обставини, які впливають на кожен аспект життя суспільства, включаючи судову систему. Саме у цих умовах роль судових експертів набуває особливого значення. Вони є ключовими фігурами у забезпеченні об'єктивності та справедливості під час розгляду справ, пов'язаних із воєнним конфліктом.

Для початку хотіла б зазначити поняття судової експертизи. Згідно Закону України «Про судову експертизу» судово експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2].

Міністерство Юстиції України роз'яснив деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану. Воєнний стан завжди створює складні виклики для суспільства та його правової системи. У таких надзвичайних умовах, забезпечення справедливості та дотримання закону стає особливо важливим завданням.

Відповідний наказ № 1138/5 було прийнято 14 березня 2022 року.

Згідно з документом для належного експертного забезпечення правосуддя в умовах воєнного стану в Україні:

1) зупиняється проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, позапланових контрольних перевірок діяльності судових експертів та перевірок відповідності робочого місця, розпочатих відповідно до Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затвердженої наказом Міністерства юстиції від 12 грудня 2011 року № 3505/5, на період до останнього календарного дня (включно) місяця, в якому буде припинено чи скасовано воєнний стан.

Зазначається, що зупинення перериває термін проведення перевірок та не потребує прийняття будь-яких додаткових рішень з боку Мін'юсту

як державного органу, що здійснює контроль за організацією діяльності судових експертів, і його міжрегіональних територіальних органів;

2) переноситься проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, які мали розпочатися у період з 24 лютого 2022 року, відповідно до скоригованого графіка перевірок;

3) зупиняється з дня введення в Україні воєнного стану перебіг строків розгляду заяв та документів, поданих до Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції відповідно до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції від 3 березня 2015 року № 301/5;

4) продовжується строк дії свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції з метою продовження строку дії свідоцтв, а також свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта, строк дії яких закінчується у період дії воєнного стану, або протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану.

Наказом зобов'язано фахівців протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану вжити заходів щодо продовження строку дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта у порядку, визначеному Положенням про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженим наказом Міністерства юстиції від 3 березня 2015 року № 301/5.

У разі нежиття фахівцями заходів щодо продовження строку дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта вважається недійсним згідно з вимогами абзацу п'ятого пункту 4 розділу V Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції від 3 березня 2015 року № 301/5 [1].

У висновок хочу підкреслити, що судово-експертна діяльність в умовах воєнного стану є ключовим елементом забезпечення справедливості, законності та правопорядку. У таких надзвичайних обставинах, коли загроза безпеки та хаос стають нормою, роль судових експертів стає непоцінною.

Виклики, що ставляться перед судовими експертами у воєнний період, великі та складні. Вони пов'язані з обмеженим доступом до доказів, загрозами безпеки, труднощами у проведенні досліджень та іншими чинниками. Проте, не дивлячись на це, судові експерти зобов'язані залишатися об'єктивними, незалежними та професійними в своїй роботі.

Для подолання цих викликів необхідна співпраця між правоохоронними органами, міжнародними організаціями та іншими зацікавленими сторонами. Також важливо інвестувати у підготовку та підтримку судових експертів, надаючи їм необхідні знання, навички та ресурси для ефективного виконання їхніх обов'язків.

У кінцевому рахунку, судова експертиза в умовах воєнного стану є однією з основних гарантій забезпечення прав людини та справедливості під час конфліктів. Тільки шляхом спільних зусиль та постійного покращення процедур можна забезпечити ефективність та довіру до судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану.

Дякую за увагу та спільні роздуми над цією темою.

Література:

1. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану: наказ Міністерства Юстиції України від 16 березня 2022 р. № 326/37662.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII Відомості Верховної Ради України. 1994 р. № 28. ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/ed20240101#Text> (Дата звернення 05.05.2024).

СУЧАСНІ МЕТОДИ ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З НЕПОВНОЛІТНИМИ

Царьова Катерина Валеріївна

*судовий експерт лабораторії психологічних, лінгвістичних
та інших видів досліджень*

*Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Зміни в сучасному суспільстві не зводяться виключно до позитивних результатів – іноді виникають і негативні моменти, які певним чином позначаються на ефективності розвитку життєдіяльності людства. Збільшення рівня напруги й агресії у суспільстві є відкритою дорогою у світ злочинності та правопорушень. Профілактика і коригування девіантної поведінки особистості методами арт-терапії є підґрунтям для подолання зазначеної проблеми. Арт-терапія сьогодні набула широкого розвитку як у нашій країні, так і за кордоном. Сучасні методи використовуються з лікувальною метою, а також під час вирішення діагностичних, корекційних, психотерапевтичних завдань.

На думку американського дитячого психотерапевта Вайолет Оклендер «У будь-якому віці діти звинувачують себе у всіх жахах, що відбуваються з ними». Нерідко неповнолітні, які є об'єктами психологічних досліджень, можуть перенести одноразову або багаторазову психічну травму, пов'язану з насиллям, або іншою травматичним досвідом.

Особливої цінності арт-терапія набуває в роботі з дітьми та підлітками та пов'язана з невербальним характером експресії під час психологічного дослідження, що дозволяє відреагувати складні почуття, в тому числі, які мають деструктивні та самодеструктивні тенденції, при цьому, дитина може виражати подібні переживання не причиняючи собі та оточуючим шкоди [1].

Використання, наприклад, вербальних засобів комунікації може зробити травмовану дитину занадто уразливою, а завдяки арт-терапії дитина може встановити оптимальну для себе дистанцію з судовим експертом та відновити відчуття власної гідності, не тільки актуалізувати, а й відреагувати травматичний досвід, оживити сферу фізичних почуттів, заблокованих у результаті отримання травми.

Відомий американський арт-терапевт Р. Сильвер розробила декілька діагностичних, корекційних та розвиваючих методик – малюнковий тест Сильвер, тест «Намалюй історію», які мають комплексний характер та можуть застосовуватися для оцінки когнітивної та емоційної сфер «Я» підекспертних. На теперішній час методика адаптована в Україні.

«Малюнковий тест Сильвер» (далі МТС) в 1980–1990 в США неодноразово перевірялась валідність зазначених тестів, проведені три серії досліджень. Турнер помітила, що підлітки при виконанні МТС виявили велику ширість та свободу самовираження, що сприяють конденсації складних почуттів, більш яскравому їх виявленню у порівнянні з іншими малюнковими тестами, що є невід'ємною складовою для повноти психологічного дослідження. Таким чином, використання МТС у психологічному дослідженні дозволить отримати коректну інформацію про актуальний емоційний стан малолітнього підекспертного, делікатно обходячи механізми психологічного захисту, мінімізуючи рівень контролю та викривлення наявних даних [2; 3; 4].

Арт-терапія заперечує в своїй основі першорядну значимість формального аналізу малюнку. Водночас доведено, що дослідження малюнки не лише надають різнобічні можливості для дослідження індивідуальності особистості, але й сприяють адекватному та безпечному вираженню людиною негативних, пригнічених, соціально неприйнятних почуттів. Наприклад, в процесі апробації малюнкового тесту «Моя сім'я в образах квітів» (автор Л. Д. Лебедева) було виявлено, зміст малюнка сім'ї у образах квітів має метафоричний сенс та актуалізує уявлення автора про емоційно-чуттєвих внутрішньосімейних відносинах, така робота з легкістю приймається і виконується підекспертними будь-якого віку, починаючи з 7 років. Зазначений малюнковий тест має потужний діагностичний потенціал і може застосовуватися в контексті арт-терапії як м'який, гуманний спосіб психодіагностики, а також як проєктивна методика, якщо основним завданням судового експерта є збір психосоціальної інформації.

Проведене дослідження з наступною апробацією авторської методики дає підстави зробити наступні висновки:

- образ квітки є автентичним для символічного зображення сім'ї;
- інструкція не викликає опору, завдання викликає інтерес;
- художній продукт та зміст вербальний зворотний зв'язок представляє багатий матеріал як для діагностики, так і для побудови гіпотези в арт-терапевтичному процесі;
- образи квітів на малюнку, їх розташування, місце існування дійсно відображають реальну сімейну ситуацію та допомагають автору малюнка її усвідомити.

Встановлено, що зображення сім'ї за допомогою людських фігур більшою мірою контролюється свідомістю, ніж малюнок сім'ї в образах квітів, що посилює дію захисних механізмів та, відповідно, знижує достовірність результатів.

Аналізуючи власний досвід застосування арт-терапії при проведенні психологічних досліджень з неповнолітніми підекспертними спостерігаються такі особливості:

- зацікавленість дітей при виконанні зазначених методик;
- швидкість виконання завдання підекспертними, при тому, що в них немає обмеженості в часі;

- отримання достовірних результатів, актуальність емоційних переживань дитини (набагато простіше розповісти історію чи про свій малюнок, ніж про те, що зі мною сталося, чого я можу соромитися або побоюватися);
- створення безпечного простору для дитини, що стає підґрунтям для довіри між судовим експертом та учасником дослідження (тут я можу бути собою та виражати свої емоції, ділитися побоюваннями);
- не має правильного та неправильного, відсутність оцінки, завдяки чому судовий експерт стає контейнером для екологічного відреагування складних емоцій підекспертного;
- відсутність повторної травматизації (навіть якщо дитина розповіла щось страшне, це лише історія страшна, спостерігається, що підекспертний наче видихає, починає посміхатися, навіть якщо до цього був засмучений, тобто травматична подія відреагована – «я можу далі йти жити своє життя»);
- ресурсний потенціал арт-терапевтичних методик дозволяє учаснику психологічного дослідження завершити його на позитивній ноті, що каталізує життєстійкість дитини (зняти натиск, нормалізувати свій емоційний стан навіть на фізіологічному рівні).

Таким чином, представлені методики, що застосовуються в гуманістичній парадигмі арт-терапії та міжнародному досвіду арт-терапевтів та науковців, застосування арт-терапії в психологічних дослідженнях судовим експертом має ряд суттєвих переваг та дозволяє на професійному рівні, який відповідає викликам сьогодення, проводити психологічні дослідження з неповнолітніми підекспертними.

Література:

1. Silver R. Draw a Story: Screening for Depression. Mamaroneck, NY: Ablin Press, 1988b. Silver R. (1993) Draw aStory: Screening for Depression and Age and Gender Differences. New York: Trillium
2. Silver R. Differences in Solitary and Assaultive Fantasies of Delinquent and Non-Delinquent Adolescents //Adolescence, 1996. Vol. 31 (123), 543-552. Silver R. (2002) Three Art Assessments. New York: Brunner-Routledge
3. Silver R. (2005) Aggression and depression assessed through art (ed. R. Silver). New York: Brunner-Routledge
4. Silver R. (2007) The Silver Drawing Test and Draw a Story. New York: Routledge. Spring D. (1978) Jane: Case of Rape Victim Rehabilitated by Art Therapy. In Imagery:Its Many Dimensions and Applications (eds. J. Storr, G. Sobel, P. Robin and J.Connella). New York: Plenum Press.

НАПРЯМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Чабанок Одарка Михайлівна

*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії товарознавчих
та економічних досліджень
Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України,
доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна*

Лобода Наталія Олександрівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу і контролю
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Для здійснення експертної діяльності забезпечення професіоналами у даній галузі є необхідним фактором. Вкрай важливо це на даний час, під час повномасштабного вторгнення, коли кількість експертних досліджень збільшується непомірно, а частина експертів пішли добровольцями на війну, захищаючи Батьківщину від загарбників, частина стали внутрішньо-переселеними особами, частина покинули Україну через військові дії.

Тому експертним установам слід здійснювати підготовку кадрів у динамічному напрямі. Відомо, що для допуску до підготовки кожен здобувач має надати копію диплому про здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня освіти (спеціаліста (магістра)).

У нашому дослідженні ми розглянемо, як у закладах вищої освіти (вищих навчальних закладах) здійснюється вивчення освітніх компонент, де здобувачі вищої освіти набувають певні загальні компетенції та спеціальні (фахові) компетенції. Для ознайомлення візьмемо два заклади вищої освіти м. Львова.

У Львівському торговельно-економічному університеті здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями вищої освіти. Навчання відбувається за відповідними освітньо-професійними програмами (ОПП). Кожна ОПП містить перелік обов'язкових освітніх компонент. Також здобувачам вищої освіти пропонується широкий перелік вибіркових освітніх

компонент. Нижче наведено, за якими освітніми компонентами здійснюється набуття спеціальних (фахових) компетенцій стосовно експертних спеціальностей [3]:

Освітні компоненти:

- в ОПП «Облік і оподаткування» включена обов'язкова освітня компонента «Судова бухгалтерська експертиза»;
- в ОПП «Право» включена обов'язкова освітня компонента «Судова бухгалтерська експертиза»;
- в ОПП «Товарознавство та експертиза в митній справі» включена обов'язкова освітня компонента «Судова товарознавча експертиза»;
- в ОПП «Митна справа» включена обов'язкова освітня компонента «Митна експертиза товарів»;
- в ОПП «Обліково-правове забезпечення управління бізнесом» освітня компонента «Судова бухгалтерська експертиза» включена до переліку *вибіркових* освітніх компонент (тож вибірково може обрати кожен студент).

Слід зазначити, що вказані освітні компоненти вивчаються на першому (бакалаврському) рівні освіти. Це важливо, оскільки не всі здобувачі продовжують навчання на другому (магістерському) рівні освіти. Що стосується підготовки магістрів, то вивчення експертизи здійснюється лише на ОПП «Товарознавство та експертиза в митній справі», до якої включена обов'язкова освітня компонента «Експертиза в митній справі та міжнародній торгівлі».

Слід зазначити, що згідно встановлених вимог, для здобуття вищої освіти на другому (магістерському) рівні, можуть вступати студенти, які мають як відповідну спеціальність з першого (бакалаврського) рівня, так і без наявності такого. Тож ті здобувачі вищої освіти, які здобувають другий освітньо-кваліфікаційний рівень без наявності диплому бакалавра за відповідною спеціальністю, не вивчають дисциплін з судової експертизи і не набувають тих спеціальних компетентностей.

У Львівському національному університеті ім. Івана Франка проходить підготовка здобувачів вищої освіти за відповідними освітньо-професійними програмами (ОПП): першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями вищої освіти. В ЛНУ ім. Івана Франка, а саме факультеті управління фінансами та бізнесу пропонується такий перелік експертних спеціальностей (в рамках освітніх компонент набуття спеціальних (фахових) компетенцій) [4]:

- в ОПП «Облік, аналіз та фінансові розслідування» включена обов'язкова освітня компонента «Правові основи економічної безпеки в обліку і оподаткуванні», «Правові форми протидії фінансовим

правопорушенням», «Основи форензівки», «Злочини у сфері господарської діяльності», «Організація і методика фінансових розслідувань»;

– в ОПП «Облік, аналіз та фінансові розслідування» освітня компонента «Правові основи боротьби з корупцією в бізнесі», «Ризики шахрайства у сфері фінансових послуг», «Судово-бухгалтерська експертиза» включена до переліку *вибіркових* освітніх компонент (здобувач вищої освіти має право вибору дисципліни);

– в ОПП «Фінансовий менеджмент» включена обов'язкова освітня компонента «Фінансова безпека підприємства»;

– в ОПП «Інформаційні технології в бізнесі» включена обов'язкова освітня компонента «Кіберпростір та безпека бізнесу»;

– в ОПП «Інформаційні технології в бізнесі» включена обов'язкова освітня компонента «Економічна безпека» включена до переліку *вибіркових* освітніх компонент (здобувач вищої освіти має право вибору дисципліни).

З переліку наведених освітніх компонент, бачимо, що лише в ОПП «Облік, аналіз та фінансові розслідування» включена «Судово-бухгалтерська експертиза» до переліку *вибіркових* освітніх компонент. Разом з тим, слід зазначити, на ОПП «Облік, аналіз та фінансові розслідування» здійснюється підготовка бакалаврів та магістра, що полягає у формуванні загальних і фахових компетентностей здобувача, які базуються на поглибленому вивченні понять, категорій, теорій, досягнень світової науки, практики, професійної етики, сучасній методології досліджень соціально-економічних явищ, процесів, стратегій і концепцій в обліку, аналізу, оподаткування, фінансових розслідувань. Метою освітньої програми – підготувати висококваліфікованих професіоналів, які володіють сучасними знаннями і практичними навиками з обліку, оподаткування, аналізу, аудиту, фінансових розслідувань та вміють їх застосовувати для вирішення завдань системи управління підприємств та організацій, прийняття управлінських рішень для задоволення потреб держави, суспільства, бізнесу, державного сектора економіки на міжнародному, національному, регіональному (територіальному) рівнях на основі принципів гуманності та захисту суспільних інтересів. Тож, гіпатетично, випускники цієї ОПП будуть ознайомлені з основами фінансових розслідувань, однак, це – на знання судової експертизи.

Фінансові розслідування займають основне місце в розслідуванні економічних злочинів та відіграють важливе значення у попередженні, запобіганні та розкритті правопорушень в економічній сфері. Залучення до фінансових розслідувань висококваліфікованих фахівців повинно

стати запорукою ефективного функціонування Бюро економічної безпеки як суб'єктів економіки так і держави в цілому [5].

Тож бачимо, що кожен з закладів вищої освіти має свої визначені підходи до викладання та набуття знань здобувачами освіти стосовно експертизи.

Відомо, що «підготовка (стажування) працівників НДУСЕ, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, здійснюється: за програмою підготовки з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи – НДУСЕ або Інститутом права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України; за програмами підготовки з відповідних експертних спеціальностей – НДУСЕ» [6].

Однак, з метою інформатизації майбутніх випускників стосовно подальшого працевлаштування, популяризації професії експерта, доцільно розглядати напрями співпраці із закладами вищої освіти, зокрема:

- укладення меморандумів про співпрацю між установами судових експертиз;
- проведення фахівцями науково-дослідних установ судових експертиз гостьових лекцій та гостьових практичних занять;
- проведення майстер-класів, воркшопів, хакатонів для здобувачів вищої освіти;
- виступ як зовнішніх стейкхолдерів освітньо-професійних програм, що дозволить: брати участь у регулярному обговоренні проектів ОПП; внесенні пропозицій стосовно тих освітніх компетентностей, які доцільно вивчати здобувачам вищої освіти; розширенні кількості аудиторного навантаження на відповідну освітню комоненту; організувати проходження виробничої та переддипломної практики для здобувачів вищої освіти та випускників.

Література:

1. Воронко Р. М., Чабанюк О. М. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання / Р. М. Воронко, О. М. Чабанюк, М. Ю. Чік, Воронко О. С. // Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. – Вип. 67. – 92 с. – (Економічні науки). DOI: 10.36477/2522-1205 DOI: 10.36477/2522-1205-2022-67 Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/> (с. 13-20).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

3. Освітньо-професійні програми (ЛТЕУ). Електронна версія <https://www.lute.lviv.ua/osvita/osvitno-profesiini-programi/opp-bakalavra/>

4. Освітньо-професійні програми (ЛНУ ім. І.Франка, Факультету управління фінансами та бізнесу). Електронна версія : https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/03/OSVITNI-PROGRAMY_23-24-2.pdf

5. Чабанюк О.М., Лобода Н.О. Комплексна судова експертиза та особливості її проведення. *Сучасні проблеми екології: Тези XVIII Всеукраїнської наукової on-line конференція (06 жовтня 2022 р.)*. Житомир: Житомирська політехніка, 2022. 37 с.

6. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ 03.03.2015 № 301/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-2012-%D0%BF/ed20190228#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ БЛОКЧЕЙН (ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ) В СУДОЧИНСТВІ

Черних Олександр Сергійович

адвокат, молодший науковий співробітник

Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Економічні відносини в сучасних реаліях не можуть існувати без електронної економіки [1, с. 1]. Наявність економічних відносин, завжди передбачає і наявність спорів між суб'єктами цих відносин, а відповідно, судових та арбітражних процедур. Функціонування цифрової економіки створює потребу у розробці специфічних підходів до забезпечення суддів, під час судового розгляду справ, пов'язаних з криптовалютами (іншими віртуальними активами), якісними експертними висновками, а відповідно і якісного правового забезпечення експертної діяльності і правового забезпечення предмету та об'єктів дослідження.

Чому виокремлене правове регулювання експертиз в сфері блокчейн необхідне? Процес розвитку блокчейн технологій і розрахунків криптовалютами обумовлює виникнення нових суб'єктів [2, с. 159] і форм розрахунків, а також нових об'єктів, зокрема, «віртуальних активів». Відтак, відповідність правового регулювання і судової практики цим змінам є важливою для забезпечення ефективної роботи судової системи в умовах сучасної цифрової економіки. Відповідно змінюються і предмети досліджень, факти які необхідно встановити судам на підставі висновків експертів, тощо.

Відсутність правового регулювання в Україні віртуальних активів [3, с. 145] негативно впливає на правову визначеність судової практики, а відповідно на розвиток економічних відносин. Проведення аналізу правовідносин і винесення рішень за умови відсутності правових дефініцій та врегульованого термінологічного апарату ставить під сумнів допустимість та науковість експертних висновків, що можуть використовуватися судам.

Хоча технологія блокчейн тим і цікава для розвитку соціальних відносин, що серед її ознак є такі, що дозволяють в процесі судочинства використовуючи необхідні технічні засоби (спеціальне програмне забезпечення) мінімізувати необхідність наявності спеціальних знань.

Визначені Aste T., P. Tascia, T. di Matteo [4, с. 7] чотири принципи розбудови блокчейн, складають переваги, що мають бути враховані при

дослідженні фактів (обставин) судами, а саме: децентралізація даних, прозорість, безпека, незмінність і конфіденційність.

Такі, основні ознаки технології блокчейн, як відкритість (прозорість) та захищеність [5, с. 3] надають можливість для об'єктивного судового розгляду, з використанням сучасних технологічних рішень для забезпечення повноти та об'єктивності експертних досліджень.

Слід відзначити певну особливість експертиз транзакцій в блокчейні, тому що з одного боку, це є комп'ютерно-технічна експертиза, що досліджує код, запис інформації, з іншого боку це судово-економічна експертиза, яка досліджує передачу активу від одного користувача (суб'єкта правовідносин до іншого). Питання процесуального оформлення результатів дослідження та процедури призначення експертизи, мають значення для належності та допустимості в судовому процесі.

При цьому, слід врахувати, що сучасний розвиток технологій дозволяє судді перевірити ці транзакції самостійно, фактично прочитати код. Стала судова практика в кредитних спорах, наприклад, іде, то того, що судді самостійно можуть вирахувати арифметичним шляхом розмір зарбогваності за кредитом і проведення експертизи є недоречним і таким, що не відповідає принципу процесуальної економії.

Аналогічна ситуація з дослідженнями простих транзакцій на блокчейні, які суддя може дослідити скориставшись розповсюдженим програмним забезпеченням, за умови належного правового регулювання таких досліджень самими суддями, щоб висновки суду базувалися на допустимих доказах.

Необхідно звернути увагу на те, що міжнародний досвід правового регулювання [6] і уніфікація законодавства, зокрема прийняття Європейського регламенту з регулювання ринків в крипто-активах дозволяє [7] використовувати однакові методи та засоби при дослідженнях транс-кордонних транзакцій в кримінальних, цивільних, господарських справах. Але при цьому правове регулювання експертних досліджень, визначення можливості самостійного аналізу коду суддею – відсутнє.

В той же самий час відсутність правового регулювання як самих віртуальних активів, так і питань експертиз призводить до певного гальмування розвитку цих соціальних і економічних відносин в Україні і релокації суб'єктів господарювання до інших юрисдикцій.

Наявна проблема, є похідною від відсутності правового регулювання блокчейн (віртуальних активів) в Україні, але від того не стає менш значущою, через збільшення в практиці судів розгляду справ, предметом доказування по яким є ті чи інші факти, що пов'язані з віртуальними активами.

Література:

1. Commission outlines next steps towards a European data economy. Прес-реліз європейської комісії. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-5_en.htm. (дата звернення 09.05.2024)
2. Вінник, О. Право цифрової економіки / О. Вінник // Публічне право. 2021. № 6. С. 159.
3. Гудіма, Т. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре / Т. Гудіма, В. Устименко, Р. Джабраїлов, О. Черних // Фінанси, кредит, оподаткування: проблеми та перспективи. 2022. Вип. 5, вип. 46. С. 137–148.
4. TASCA, Paolo; TESSONE, Claudio J. Taxonomy of blockchain technologies. Principles of identification and classification. arXiv preprint arXiv:1708.04872, 2017.
5. Балан О. С. Буковський Д.А. Технологія Blockchain в публічному управлінні. // Економічний журнал Одеського політехнічного університету. 2018. № 4 (6). С. 5–10. URL: <https://economics.opu.ua/ejoru/2018/No4/5.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.2578923.
6. Chernykh, O. The use of international experience in the legal regulation of blockchain in Ukraine as a prerequisite for access to free markets [Текст] / O. Chernykh // Central & Eastern European Legal Studies. 2022. Issue 2. P. 261.
7. Регламент Європейської Комісії Про регулювання ринків крипто-активів. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>. (дата звернення 09.05.2024).

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Чопорова Ольга Юрївна

магістр права

Міжрегіональна Академія управління персоналом

м. Київ, Україна

У воєнний час змінюється законодавство, виникають нові проблеми кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи. Актуальність кримінологічної діяльності судово-експертних установ України в умовах воєнного стану невпинно зростає. Серед підсистем кримінологічної профілактики різноманіття суб'єктів, які реалізують окремі напрями превентивної діяльності, є і профілактика судово-експертних установ та окремих експертів, які виявляють обставини, що сприяли вчиненню злочинів. У тому числі, останнім часом, поступово з'являється новий потужний суб'єкт – недержавні спеціалізовані установи, які можуть проводити судові експертизи за допомогою приватних судових експертів [4, с. 171, 172].

Наприклад, Український незалежний інститут судових експертиз [1], на сьогоднішній день проводить такі види судових експертиз: технічна експертиза документів, психологічна, почеркознавча, пожежно-технічна, економічна, будівельно-технічні та ін. ТОВ «Судова незалежна експертиза України» (ТОВ «СНЕУ») – недержавна спеціалізована експертна організація, яка була заснована в 2009 році у м. Києві, та проводить дослідження по всій території України. Основні напрями експертиз у кримінальних провадженнях: економічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; автотехнічна; товарознавча [3].

Відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [9]. Отже, приватні судові експерти на законодавчому рівні, не можуть здійснювати вищезазначені експертизи.

В умовах воєнного стану судово-експертна діяльність, відповідно до наказу № 1138/5 прийнятий 14 березня 2022 року [6]. Згідно з документом для належного експертного забезпечення правосуддя в умовах воєнного стану в Україні: 1) зупиняється діяльність приватних експертних установ, затвердженої наказом Міністерства юстиції від 12 грудня 2011 року № 3505/5, на період до останнього календарного

дня (включно місяця), в якому буде припинено чи скасовано воєнний стан. Отже, зупинення перериває термін проведення перевірок та не потребує прийняття будь-яких додаткових рішень з боку Мін'юсту як державного органу [7]; 2) переноситься проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, які мали розпочатися у період з 24 лютого 2022 року, відповідно до скоригованого графіка перевірок; 3) зупиняється з дня введення в Україні воєнного стану перебіг строків розгляду заяв та документів, поданих до Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції відповідно до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затверджено наказом Міністерства юстиції від 3 березня 2015 року № 301/5 [8]; 4) продовжується строк дії свідочств про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції з метою продовження строку дії свідочств, а також свідочств про присвоєння кваліфікації судового експерта, строк дії яких закінчується у період дії воєнного стану, або протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану [11]. Відповідно до вищезазначеного, ми можемо зробити висновки, що зупинка приватних експертних установ, які так необхідні для взаємної праці з іншими установами, призупиняють роботу по фіксації втрат і збитків нанесених агресором.

Попри те, що війна в Україні продовжується, а ворог продовжує масовані удари по нашій державі, Україна намагається робити усе можливе на шляху до перемоги. Унаслідок повномасштабного вторгнення рф на нашу територію, Україна зазнала колосальних втрат – зруйновані життя і долі мільйонів людей, великі промислові, інфраструктурні і логістичні об'єкти, а подекуди і цілі міста. Розгляд питань повоєнного відновлення не можна вважати передчасним, поки війна триває, оскільки масштабні заходи потребують ґрунтовної підготовки й завчасного планування [5, с. 13]. Отже, цілком зрозуміло, що у повоєнному відновленні України, судова експертиза посідатиме особливе значення, як об'єкт та інструмент відновлення. Тож, указом Президента України № 346/2022 [10], відповідно до п. 28 ч. 1 ст. 106 Конституції України [2] було створено робочу групу з розробки та впровадження міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди та збитків, завданої Україні внаслідок збройної агресії рф., такі як, репарації, конфіскації та контрибуції. До складу робочої групи входять представники влади, адвокати, іноземні і міжнародні експерти.

Аналізуючи текст нормативно-правового акта, у складі робочої групи відсутні представники державних або приватних експертних установ України, які мають відповідну кваліфікацію для надання висновків щодо обчислення втрат, завданих власникам знищеного та/або пошкодженого майна; визначення психологічної шкоди, заподіяної постраждалим від військових дій особам; аналізування розміру збитків, спричинених навколишньому середовищу внаслідок екоциду, тощо [5, с. 15].

Отже, з вищезазначеного ми можемо зробити такі висновки. Зібраний склад робочої групи призведе до неякісного та провокуючого застосування норм таких актів. На наше переконання, до робочої групи повинні залучити державні та приватні експертні установи, які так необхідні для взаємної праці з робочою групою. Тільки в такому складі буде можливо, зафіксувати в повному обсязі втрати та збитки нанесені Україні внаслідок збройної агресії російської федерації. Також, на нашу думку, буде доречним долучити до робочої групи ще представників ЗМІ, науки та освіти.

В огляді на вищезазначене з точки зору повоєнного відновлення України, перед науковцями постає потреба в глобальному науково-практичному переосмисленні та дискусіях, щоб вирішити проблеми, що повстали перед теорією судової експертизи, криміналістики та кримінальним процесом, яким мають бути присвячені подальші наукові дослідження.

Література:

1. Експертизи – *expertiza-ua*. *Expertiza-ua*. URL: <https://expertiza-ua.com.ua/services-style-01/> (date of access: 01.05.2024).
2. Конституція країни. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 04.05.2024).
3. Новини. Проводимо експертизи у кримінальних справах. *Судова незалежна експертиза України*. URL: <https://ekspertiza.com.ua/uk/news/984-provodymo-ekspertyzy-u-kryminalnykh-spravakh> (дата звернення: 27.04.2024).
4. Онопрієнко, Сергій Анатолійович, І. О. Спасенко, and О. О. Зленко. "Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України в умовах воєнного стану". *Український дослідницький простір в умовах війни: адаптація й перезавантаження технічних і юридичних наук*: зб. матеріалів доп. учасників міжнар. науково-практ. конф., м. Харків-Рига, 22 трав. 2022 р. Харків, 2022. С. 242.
5. Полянський А. О., Шпак Ю. Б. Судово-експертна діяльність як складова повоєнного відновлення України. *«Судова експертиза в*

контексті відновлення України»: III всеукр. науково-практ. конф., м. Львів, 9 черв. 2023 р. Київ, 2023. С. 13–16.

6. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

7. Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

8. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

9. Про судову експертизу. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

10. Про робочу групу з розробки та впровадження міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Указ Президента України від 18.05.2022 р. № 346/2022 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346/2022#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

11. <https://jurliga.ligazakon.net/>. Судово-експертна діяльність в умовах воєнного стану: прийнято наказ Мін'юсту | ЮРЛІГА. *Юрліга*. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210061_sudovo-ekspertna-dyalnst-v-umovakh-vonnogo-stanu-priynyato-nakaz-mnyustu (дата звернення: 01.05.2024).

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ РХБЯ (CBRN) ЗАГРОЗАМИ**

Шамара Олександр Володимирович

*доктор філософії в галузі права, старший дослідник, доцент,
радник директора*

*Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна*

Комашко Володимир Володимирович

*доктор філософії у галузі права, Заслужений юрист України,
завідувач відділу правової та антикорупційної політики
центру безпекових досліджень*

*Національний інститут стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

Виходячи з наявності у російської федерації усіх відомих видів зброї масового знищення, існує реальна загроза можливості її застосування проти України, у зв'язку із чим може виникнути необхідність у документуванні фактів застосування ворогом радіологічної, хімічної, бактеріологічної, ядерної зброї (далі – РХБЯ/CBRN). Генеральним штабом Збройних Сил України повідомляється, що протягом останнього місяця мобільні угруповання сил і засобів підтримки та інші підрозділи Сил оборони зафіксували 371 випадок застосування ворогом боєприпасів зі вмістом небезпечних хімічних речовин, що на 90 випадків більше, ніж за попередній період. Основним засобом доставки є використання безпілотних літальних апаратів, переважно зі скидом гранат К-51 та РГ-ВО. Загалом Сили оборони України за період з лютого 2023 року до березня 2024 року зафіксували 1412 випадків застосування російською федерацією боєприпасів, споряджених небезпечними хімічними речовинами [1]. За повідомленнями іноземних засобів масової інформації наприкінці 2022 року Сполучені Штати Америки «ретельно готувалися» до того, що росія потенційно може ударити по Україні ядерною зброєю. Про це заявили два високопоставлені представники адміністрації США [2].

Україна зіштовхнулася з багатьма проблемами, які стали очевидні під час збройної агресії росії проти України, в рамках правового режиму воєнного стану, зокрема це стосується положень законів України та

підзаконних актів, якими регулюється, у тому числі організація досудового розслідування та криміналістичного забезпечення такої діяльності у сфері РХБЯ/CBRN загроз, у тому числі під час документування міжнародних злочинів вчинених на території України.

Народними депутатами України у листопаді 2023 року (м.Нагасакі (Японія), в рамках міжнародної зустрічі Глобального партнерства G7 проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення (the G7 Global Partnership Against the Spread of Weapons and Materials of Mass Destruction (Global Partnership or GP), ініційовано створення на базі підкомітету з енергетичної безпеки відповідної Робочої групи для розробки та парламентського нагляду за впровадженням «Національного плану дій» з реагування на РХБЯ/CBRN загрози та відповідних регуляторних механізмів. За результатами засідання Комітету з питань енергетики та житлово-комунальних послуг Верховної Ради України було *створено Робочу групу з розробки та парламентського нагляду/моніторингу за впровадженням «Національного плану дій» з реагування на CBRN загрози та відповідних регуляторних механізмів.*

Основними завданнями Робочої групи є: розроблення та подання на затвердження відповідних комітетів Верховної Ради проектів змін до законодавства, що регулює протидію РХБЯ/CBRN загрозам та інші аспекти у зазначеній сфері; моніторинг та контроль за виконанням відповідної нормативно-правової бази, розпоряджень органів виконавчої влади у взаємодії з Радою національної безпеки і оборони України; координація проектів міжнародної технічної допомоги; протидія дезінформації у сфері РХБЯ/CBRN. До складу роботи Робочої групи увійшли представники інших комітетів Парламенту України, загалом одинадцять народних депутатів України (члени Робочої групи), серед яких три голови відповідних комітетів Верховної Ради України, інші народні депутати України очолюють підкомітети відповідних комітетів Парламенту України, які вони представляють, а саме: Комітет з питань економічного розвитку; Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки; Комітет з питань правоохоронної діяльності; Комітет з питань екологічної політики та природокористування; Комітет з питань енергетики та житлово-комунальних послуг; Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування. Крім того, до складу Робочої групи долучені представники таких державних органів України: апарату Ради національної безпеки та оборони України; Кабінету міністрів України; Міністерства оборони України; Генерального штабу Збройних Сил України; Офісу Генерального прокурора; Міністерства внутрішніх справ України; Служби безпеки України; Національної поліції України; Державної прикордонної служби України; Державної служби

України з надзвичайних ситуацій; Національної гвардії України; Державної інспекції ядерного регулювання України; Державного космічного агентства України; НАК «Енергоатом»; Державного агентства України з управління зоною відчуження; Міністерства енергетики України; Міністерства охорони здоров'я України; Національного інституту стратегічних досліджень та ін.

Робочою групою Парламенту України звернуто окрему увагу, на проблемні питання під час організації та здійснення документування міжнародних злочинів вчинених представниками країни агресора на території України із застосуванням хімічної зброї, задушливих чи отруйних газів та інших заборонених засобів ведення війни, за напрямом РХБЯ/СБРN загроз та криміналістичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування України.

Так, Робочою групою Парламенту України констатовано та враховано факт відсутності в Україні акредитованих (визнаних на міжнародному рівні) лабораторій, які здатні проводити дослідження та ідентифікацію зразків бойових отруйних речовин (хімічної зброї) та всього спектру особливо небезпечних біологічних патогенних агентів (достовірні результати досліджень можуть бути отримані виключно за наявності еталонних зразків таких речовин, які відсутні в Україні). Одним з напрямів вирішення ситуації, що склалася є прийняття 24 квітня 2024 року Парламентом України проекту Закону України «Про ратифікацію Додаткової угоди між Україною та Технічним секретаріатом Організації із заборони хімічної зброї про привілеї та імунітети для візитів технічної допомоги» (*ресстраційний № 0244 від 02.01.2024 року*) поданого Президентом України [3]. Законопроектом пропонується ратифікувати Додаткову угоду між Україною та Технічним секретаріатом Організації із заборони хімічної зброї про привілеї та імунітети для візитів технічної допомоги, підписаної у м. Київ 1 серпня 2023 року та м. Гаага 9 серпня 2023 року. Ратифікація даної Угоди, як це зазначено у пояснювальній записці до законопроекту, дозволить забезпечити виконання внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання чинності вказаною Додатковою угодою, що створить правові підстави для поглиблення технічного співробітництва між Україною та Технічним секретаріатом Організації із заборони хімічної зброї шляхом здійснення візитів технічної допомоги, зокрема для аналізу проб токсичних хімічних агентів, які держава-агресор застосовувала, готувалася застосувати, або може застосувати проти військовослужбовців Збройних Сил та/або цивільного населення України. Станом на момент подачі цих тез законопроект Президентом України ще не підписано.

У зв'язку з цим слід констатувати, що під час, здійснення документування злочинів пов'язаних із РХБЯ/СБРN загрозами зростає

необхідність проведення відповідних криміналістичних досліджень зразків та проб, як на національному так міжнародному рівнях. Однак, на сьогодні процедура відбору проб, отримання права поводження із небезпечними речовинами (особливо ядерними матеріалами), роботи зі зразками, їх переміщенням, передачі в установи та іноземним партнерам для дослідження та переміщення через державний та митний кордони України, проведення експертизи в межах України ускладнюються численними проблемами. У тому числі, пов'язаними із недосконалістю чинного правового регулювання. При застосуванні ворогом зброї масового знищення, збір доказів та подальше проведення дій із ними, як радіоактивними матеріалами передбачають наявність допуску особи до особливих робіт відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.12.1997 № 1471 «Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки для надання фізичним особам допуску до виконання особливих робіт на ядерних установках, з ядерними матеріалами, радіоактивними відходами, іншими джерелами іонізуючого випромінювання» [4]. За відсутності такого допуску, при фактичному поводженні із радіоактивними матеріалами в тому числі зборі криміналістичних зразків дії особи можуть кваліфікуватись за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого статтею 265 (Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами) Кримінального кодексу України. Аналогічна ситуація матиме місце і у разі перевезення відібраних зразків радіоактивних матеріалів, а також перевезення джерел іонізуючого випромінювання, контроль над яким втрачено внаслідок бойових дій. До того ж, відповідні проби та зразки можуть бути як безпосередньо речовинами, так і супутніми предметами, в яких міститимуться їх залишки чи сліди застосування (людські тіла, труп тварин та їх фрагменти, інші біологічні зразки, нерозірвані боєприпаси, проби води, ґрунту тощо), що додатково ускладнює порядок поводження з ними. Фактично уповноваженим представникам органів досудового розслідування доведеться у кожному конкретному випадку вирішувати питання про звільнення від кримінальної відповідальності, осіб причетних до розслідування відповідного злочину. Оскільки, згідно з частиною четвертою статті 265 КК України – особа, яка вчинила злочин, передбачений частиною першою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільно здала органам влади радіоактивні матеріали (джерела іонізуючого випромінювання, радіоактивні речовини або ядерні матеріали, що перебувають у будь-якому фізичному стані в установці або виробі чи в іншому вигляді) [5].

Станом на сьогодні поводження із радіоактивними, ядерними речовинами (переміщення, зберігання, транспортування, у тому числі через державний кордон) забезпечує критично недостатня кількість

державних спеціально-уповноважених суб'єктів. Виключно ці суб'єкти здійснюють збирання, перевезення, приймання твердих радіоактивних відходів, у тому числі у вигляді відпрацьованих джерел іонізуючого випромінювання, розміщення радіоактивних відходів у спеціальних сховищах на промислових майданчиках, у яких має забезпечуватись їх безпечно зберігання та збереженість. Також вони залучаються до невідкладних дій компетентних органів із ліквідації аварійних ситуацій, у разі виявлення «покинутих» джерел іонізуючого випромінювання чи перебування таких у незаконному обігу. Всі такі джерела направляються до сховищ спеціалізованих підприємств де забезпечується їх безпечно та контрольоване зберігання. Однак, працівники зазначених установ є цивільними особами, а тому їх перебування в зоні бойових дій та, відповідно, відібрання зразків і їх подальше переміщення, неможливе. Поряд із цим потребує нормативного врегулювання правова природа вилучених зразків, їх переміщення, подальші передачі та зберігання, адже, у випадку вилучення таких зразків під час досудового розслідування, ці речовини та предмети відповідно до статті 98 Кримінального процесуального кодексу України належать до речових доказів, із відповідними вимогами щодо їх зберігання та поводження, у тому числі в контексті отримання допуску до роботи із радіоактивними матеріалами.

В черговий раз слід звернути увагу, що сьогодні в Україні відсутні судово-експертні установи та акредитовані (визнані на міжнародному рівні) лабораторії, які здатні проводити дослідження та ідентифікацію зразків бойових отруйних речовин (хімічної зброї) та всього спектру особливо небезпечних біологічних патогенних агентів (достовірні результати досліджень можуть бути отримані виключно за наявності еталонних зразків таких речовин, які відсутні в Україні). Державними спеціалізованими установами в розумінні Закону України «Про судову експертизу» є – науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України). Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз, які на сьогодні не мають можливості здійснювати експертне дослідження ядерних матеріалів.

Водночас, дослідження щодо ізотопного складу і спектрометричного аналізу ядерних та радіаційних матеріалів здійснює Інститут ядерних досліджень Національної академії наук України, що не має акредитації

для проведення судової експертизи з питань застосування ядерної зброї. Відтак, процесуально закріпити результати дослідження судово-експертними установами в Україні неможливо. Ймовірним шляхом вирішення вказаної проблеми є залучення іноземних експертів відповідно до статті 23 Закону України «Про судову експертизу» [6], згідно з якою керівники державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами кримінального процесуального законодавства України. Однак, поняття «включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав» не повністю розкриває зміст такої дії, насамперед в частині лабораторного дослідження зразків в експертних установах за межами України.

Одночасно із цим, Координаційна рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України як шлях вирішення проблеми пропонує механізм міжнародного співробітництва. У цьому разі, дослідження проводиться за кордоном, відповідно до законодавства іноземної держави, а відтак висновок експерта не матиме законної сили висновку експерта у кримінальному провадженні. Такий шлях не вирішує питання правової природи зразків та відповідно унеможливує застосування яких-небудь норм законодавства під час поводження із ними. До того ж, така концепція не враховує необхідності виконання в межах міжнародного співробітництва саме слідчих дій, а призначення та проведення експертного дослідження є процесуальною дією. Відповідно, виникає необхідність передачі отриманих зразків та речовин іноземним державам для проведення досліджень та експертиз. Також, не вирішеним є питання щодо можливого порядку міжнародної передачі відповідних проб та зразків, які можуть містити бойові отруйні речовини (хімічну зброю), біологічні патогенні агенти (біологічну зброю), а також ядерні матеріали чи радіоактивні речовини (утворені внаслідок застосування ядерної зброї, так звані «ядерні опади»). Дискусійним є і порядок переміщення відповідних зразків через державний та митний кордон України, а також врегулювання питання із наявністю переміщуваних речовин в Єдиному списку товарів подвійного використання.

Враховуючи наведене, для криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень у сфері РХБЯ/CBRN загроз доцільно, на базі вже існуючих державних установ, створити в Україні судово-експертні установи акредитовані (визнані на міжнародному рівні) із лабораторіями

оснащеними передовим обладнанням та забезпечені висококваліфікованими фахівцями, які будуть здатні проводити дослідження та ідентифікацію зразків бойових отруйних речовин (хімічної зброї) та всього спектру особливо небезпечних біологічних патогенних агентів, а також проводити експертні дослідження щодо ізотопного складу і спектрометричного аналізу ядерних та радіаційних матеріалів.

Література:

1. Тенденція до зростання, а використання ворогом небезпечних хімічних речовин стало системним. Офіційний сайт Збройних Сил України. Режим доступу: <https://www.zsu.gov.ua/%e2%98%a3%ef%b8%ftendenciya-do-zrostantya-a-vykorystannya-vorogom-nebezpechnyh-himichnyh-rechovyn-stalo-systemnym/>.

2. Exclusive: US prepared «rigorously» for potential Russian nuclear strike in Ukraine in late 2022, officials say. Режим доступу: <https://edition.cnn.com/2024/03/09/politics/us-prepared-rigorously-potential-russian-nuclear-strike-ukraine/index.html>.

3. Проект Закону України «Про ратифікацію Додаткової угоди між Україною та Технічним секретаріатом Організації із заборони хімічної зброї про привілеї та імунітети для візитів технічної допомоги». Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43477>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.1997 № 1471 «Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки для надання фізичним особам допуску до виконання особливих робіт на ядерних установках, з ядерними матеріалами, радіоактивними відходами, іншими джерелами іонізуючого випромінення». Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1471-97-%D0%BF#Text>

5. Кримінальний кодекс України. Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

6. Закон України «Про судову експертизу». Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

ЯКІСТЬ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ

Щербак Катерина

*судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів
відділу дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин,
їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих
та отруйних лікарських засобів
лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів
Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр Міністерства внутрішніх справ України
м. Дніпро, Україна*

Гуржій Ольга

*кандидат технічних наук, завідувач відділу дослідження наркотичних
засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів,
сильнодіючих та отруйних лікарських засобів
лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів
Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр Міністерства внутрішніх справ України
м. Дніпро, Україна*

Експертиза матеріалів, речовин і виробів полягає у проведенні досліджень матеріальних об'єктів для встановлення їхніх властивостей, складу, походження, технології виготовлення та інших характеристик. На дослідження в установи Експертної служби МВС надходять різноманітні об'єкти, серед яких можна виокремити:

1. Метали, полімери, тканини, волокна та вироби з них. Досліджуються на предмет визначення складу речовин, джерел походження, тотожності між собою тощо.
2. Наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, сильнодіючі та отруйні лікарські засоби, хімічні речовини. Досліджуються на предмет якісного та кількісного вмісту компонентів, спільного джерела походження, фізико-хімічних властивостей.
3. Ювелірні вироби, підакцизні товари та продукти, побутові пристрої. Досліджуються на визначення справжності, відповідності заявленим характеристикам.

Під час дослідження вищевказаних груп об'єктів використовуються різноманітні фізичні, хімічні та фізико-хімічні методи, наприклад спектроскопія в різних ділянках спектра, мікроскопічні дослідження,

крапельні хімічні реакції, хроматографічні методи ідентифікації та інші, кожен з яких потребує відповідної матеріально-технічної бази, наявності розхідних матеріалів та високого рівня знань судових експертів, яким буде доручено виконання таких експертиз.

Судові експерти установ Експертної служби МВС, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», є судовими експертами держаних спеціалізованих установ, що своєю чергою вимагає від таких експертів мати відповідно освіту, підготовку та кваліфікацію судового експерта з певного виду експертної спеціальності. Такі судові експерти, що пройшли підготовку та отримали кваліфікацію обов'язково включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів.

Тобто до проведення досліджень матеріалів, речовин і виробів в установах Експертної служби МВС залучаються судові експерти, які мають відповідні знання та відповідають вимогам Закону.

Якість проведених досліджень є ключовим фактором для досягнення справедливого та об'єктивного результату у судових справах. Забезпечення якості проведення експертизи досягається через кілька основних механізмів:

1. Виконання вимог процесуального законодавства, що регулюють проведення експертизи.

2. Використання апробованих та затверджених методик і стандартів, які розроблені на основі наукових досліджень та сучасних технологій.

3. Об'єктивний, неупереджений підхід до виконання експертиз, суворе дотримання конфіденційності при роботі з інформацією з обмеженим доступом.

Якість проведених експертиз судовими експертами, які є працівниками державних спеціалізованих установ, залежить від широкого спектра факторів, серед яких основними можна виокремити:

1. Взаємодія з ініціатором проведення судової експертизи. Важлива вірна комунікація, від етапу надходження матеріалів до підрозділу державної спеціалізованої установи, реєстрації експертного провадження, до отримання ініціатором результатів проведення судової експертизи. Порядок приймання, реєстрації та видачі результатів експертних проваджень в установах Експертної служби МВС регламентується наказом МВС України № 591 «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України». Для повного та правдивого результату ініціатор повинен надати експертові, якому доручено провести дослідження, всі необхідні для цього матеріали кримінального провадження, оформлені з дотриманням всіх процесуальних норм, а також речові докази, які надані

стануть об'єктами дослідження. Слід звернути увагу на такі помилки, які допускають ініціатори, що своєю чергою може призводити до викривлення результатів дослідження серед яких найпоширенішими є неналежне пакування об'єктів дослідження, що не забезпечує збереження його первісних властивостей. Тому на етапі оформлення матеріалів експертного провадження та приймання речових доказів необхідно враховувати стан упакування, в якому надходять об'єкти. Задля забезпечення прозорості, етичності діяльності та виключення корупційної складової у підрозділах Експертної служби впроваджуються міри, які виключають такі прояви. Серед таких є реалізація системи аудіо та відео фіксації, проведення заходів, щодо інформування судових експертів стосовно антикорупційних стандартів та дотримання принципів доброчесної поведінки, розробка та впровадження культури професійної взаємодії.

2. Оформлення висновку експерта. Висновок експерта є важливим процесуальним джерелом доказів, що містить детальний опис всіх етапів та результатів дослідження, а також відповіді на питання, поставлені ініціатором, який призначив проведення судової експертизи. У зв'язку з тим, що під час судового розгляду суд оцінює висновок експерта з огляду на компетентність експерта, обґрунтованість і повноту відповідей на поставлені питання, дотримання методик та стандартів проведення дослідження, експерт повинен ретельно підходити до оформлення свого висновку з урахуванням особливостей проведення експертизи, детально фіксувати всі етапи експертного провадження та надавати чіткі категоричні відповіді на поставлені питання, а у разі відсутності в експерта спеціальних знань заявити про це ініціатору відповідно до норм процесуального законодавства.

3. Кваліфікація судового експерта. Як зазначалось вище, судовими експертами можуть бути особи, які відповідають вимогам Закону України «Про судову експертизу». Для отримання кваліфікації судового експерта державної спеціалізованої установи необхідно пройти відповідну підготовку з певної спеціальності. В установах Експертної служби МВС відповідно до наказу МВС № 675 «Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС» створюються експертно-кваліфікаційні комісії, завданням яких є проведення атестації судових експертів, оцінки їх кваліфікації, компетенції та відповідності займаній посаді.

4. Дотримання методик та компетентність судового експерта. Під час проведення дослідження експертом повинні бути обрані такі методи дослідження, які б давали максимально правдивий результат, а

виникнення помилок було зведено до мінімуму. Експерт повинен мати достатній рівень компетенцій для вірного інтерпретування отриманих результатів, вміти скорегувати умови проведення аналізу – для фізико-хімічних методів, залежно від природи об'єкта дослідження та присутності можливих домішок. Важливим аспектом отримання достовірних результатів є якісна пробопідготовка, точність зважування речовини, дозування, визначення ефективного часу екстракції. Хімічне обладнання, прилади для зважування та дозуванням повинні бути сертифіковані, вчасно проходити технічне обслуговування, метрологічну перевірку у вигляді калібрування та перевірки відповідно до заявлених регламентів. Хімічні реактиви, що використовуються під час дослідження, повинні готуватися згідно з визначеними методиками та зберігатися з дотриманням умов зберігання. Персонал при роботі на складнотехнічному обладнанні повинен бути навчений вірно інтерпретувати результати роботи таких приладів, бути обізнаний щодо принципів роботи такого устаткування та суворо дотримуватися інструкцій з експлуатації обладнання.

5. Внутрішній контроль у межах лабораторії. У підрозділах державних спеціалізованих установ існують внутрішні процедури аудиту, які передбачають перевірку правильності та обґрунтованості висновків експертів. Перед направленням висновку до ініціатора, висновки експерта повинні підлягати внутрішньому рецензуванню іншими експертами та керівництвом установи для перевірки їх відповідності методичним стандартам і вимогам законодавства. Незалежність судового експерта є ключовим фактором для забезпечення об'єктивності та неупередженості висновків експертизи. Контроль якості проведення дослідження експертом реалізується з урахуванням обмежень щодо втручання в роботу судового експерта відповідно до чинного законодавства, яке забороняє будь-які спроби впливу на судового експерта з боку посадових осіб або сторін провадження.

З огляду на вищевказане варто підсумувати, що якість проведених судових експертиз напряму впливає на достовірність отриманих висновків, що своєю чергою є важливим аспектом для досягнення справедливої правосуддя.

АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ТЕКСТУ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ЛІНГВІСТИЧНИМИ МЕТОДАМИ В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ющенко Світлана Сергіївна

науковий співробітник

Український мовно-інформаційний фонд

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Український мовно-інформаційний фонд (Фонд) є державною бюджетною неприбутковою науковою установою зі статусом науково-дослідного інституту Національної академії наук України. Утворений відповідно до Постанови Президії Академії наук УРСР від 20 березня 1991 року шляхом реорганізації підрозділів Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР та Відділення наукової інформації Інституту математики АН УРСР. Фонд входить до складу Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України. Від початку свого існування Фонд є суб'єктом науково-дослідної, видавничої та спеціалізованої експертної діяльності, що діє відповідно до Конституції України, Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» і власного статуту.

Досвід, накопичений науковцями Фонду й особисто – автором цієї статті в процесі проведення різного роду лінгвістичних експертиз, як несудових, так і криміналістичних, свідчить про нагальну потребу в інформаційній, методологічній та технологічній модернізації галузі лінгвістичних експертиз, що вбачаємо запорукою повноти й всебічності досудового розслідування, а також необхідною умовою забезпечення об'єктивності вітчизняного правосуддя.

У широкому сенсі лінгвістична експертиза природномовних текстів – зафіксованих на матеріальному носії продуктів мовнорозумової діяльності людини, є комплексним лінгвістичним дослідженням, мета якого визначається питаннями, винесеними на експертний розгляд. Об'єктом лінгвоекспертного дослідження є текст як носій комплексу змістів і смислів, свідомо (цілеспрямовано) чи підсвідомо вкладених у нього автором. Деякі з елементів цього комплексу текстів, що виносяться на експертний розгляд у рамках кримінальних проваджень (такі тексти називаємо «інцидентними» або «конфліктними») дійсно мають ознаки складу злочину, тобто «ознаки, закріплені у кримінальному законі, за наявності яких реально вчинене суспільно небезпечне діяння визнається

злочином», а деякі лише справляють враження таких на осіб, що ініціюють досудове кримінальне розслідування (слідчий, дізнавач, прокурор).

Тому «інцидентний» текст як продукт безпосередньо неспостережуваної діяльності (на відміну від фізичної), потребує, насамперед, кваліфікованої лінгвістичної оцінки в питаннях, що стосуються понятійно-категоріального апарату та породжуваних ним асоціативних полів, обумовленості, комунікативно-прагматичної спрямованості, авторських мотивів, інтересів, настанов, цілей та достатності обраних мовних засобів для їх досягнення та ін. Із зазначеного випливає ключова роль саме лінгвіста-експерта у призначенні кримінального судочинства.

Одним з основних обов'язків експерта є проведення вичерпного дослідження, за результатами якого надається обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок із відповідними роз'ясненнями⁴.

Згідно з процитованими вище Науково-методичними рекомендаціями, відтворюваність результатів експертного дослідження забезпечується застосуванням методик, внесених до Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України⁵ та відповідних методів, а також дотриманням положень нормативно-правових актів та нормативних документів, до яких належать міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки тощо, науковість – використанням науково-технічної та довідкової літератури, орієнтовний перелік якої затверджено наказом Міністерства юстиції України від 30.07.2010 р. № 1722/5.

У зв'язку з викладеним зробимо декілька зауважень. За час, що пройшов від розробки Науково-методичних рекомендацій, а також методик проведення судових експертиз і формування переліку рекомендованих експертам джерел, відбулась чергова (за деякими оцінками – п'ята) інформаційна революція. Світ остаточно став глобалізованим, комп'ютеризованим, мережецентричним, суспільство – інформаційним, комп'ютерні технології – інтелектуальними, наукові дослідження – переважно транс- і міждисциплінарними. А головне – людина остаточно й безповоротно втратила прерогативу єдиного суб'єкта, здатного породжувати та аналізувати зв'язні й змістовні тексти і «вбудовувати» їх у визначені ділянки глобального інформаційного

⁴ Пункт 1.4 частини I та пункт 2.2 частини II Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5).

⁵ Режим доступу до Реєстру <https://rmpse.minjust.gov.ua>.

простору (соціальні мережі, інформаційні потоки, електронні ресурси тощо). Застосування нейромереж набуло промислового масштабу.

Зазначені зміни, крім іншого, призвели до підвищення вимог до рівня компетентності лінгвістів-експертів. Сьогодні від суб'єктів лінгвістичних досліджень вимагаються не лише фахові та гуманітарні знання, а й володіння сучасними технологіями обробки природної мови.

За нашими особистими спостереженнями (доступу до відповідної статистики ми не маємо), криміналістична (судова) лінгвістична експертиза призначається переважно у рамках кримінальних проваджень (досудових розслідувань та судових розглядів) щодо злочинів, передбачених статтею 109 (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади); статтею 110 (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України); статтею 111 (Державна зрада); статтею 111⁻¹ (Колабораційна діяльність) Розділу I «Злочини проти основ національної безпеки України»; статтею 161 (Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками), статтею 176 (Порушення авторського права і суміжних прав) Розділу V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»; статтею 189 (Вимагання); статтею 190 (Шахрайство); статтею 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) Розділу VI «Кримінальні правопорушення проти власності» Особливої частини Кримінального кодексу України (ККУ).

Зазначене накладає на лінгвістів-експертів особливу відповідальність, адже діяння, передбачені більшістю згаданих статей ККУ, кваліфікуються як особливо тяжкі й тяжкі злочини. Тут важливо усвідомлювати вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників на результати дослідження. Напевне, кожен лінгвіст-експерт стикався з ефектом «наукового плюралізму», що допускає протилежні висновки за результатами дослідження того самого тексту.

Сучасні лінгвоекспертні дослідження у рамках кримінальних проваджень проводяться з урахуванням різних аспектів лінгвістичного аналізу, що загалом забезпечує «рух» від тексту до особистості автора (авторознавчі та атрибуційні експертизи) або експлікацію смислів, розкриття змісту, суті, пояснення висловленого (семантико-текстуальні експертизи). Назвемо й прокоментуємо ці аспекти.

Граматичний аспект. Дослідження морфологічних, синтаксичних, орфографічних девіацій (відхилень від норми), синтаксичної будови.

Семантичний аспект. Експлікація усіх значень мовних одиниць, в тому числі, актуалізованих у контексті та конотативних.

Емоційно-оцінний аспект. Визначення емоційно-оцінних характеристик, наданих автором предмету думки, аналіз рівня експресивності й емотивності як засобів впливу.

Лексичний аспект. Аналіз лексичного складу на предмет встановлення рис індивідуального стилю.

Стилістичний аспект. Встановлення специфіки використаних стилістичних засобів і прийомів, стилістичної забарвленості.

Інформаційний аспект. Встановлення характеру, новизни, можливих викривлень інформації.

Лінгвопрагматичний аспект. Дослідження цілісності, зв'язності, завершеності, інформативності.

Смисловий аспект. Визначення смислової спрямованості та будови, смислового навантаження, девіацій, глибинних смислів.

Когнітивний аспект. Дослідження мовних структур з метою встановлення інтелектуального рівня й когнітивних здібностей автора, реконструювання його життєвого та професійного досвіду, рівня освіти, соціального статусу, інших рис соціально-біографічного портрета. Актуальний для діагностичних авторознавчих досліджень.

Логічний аспект. Експлікація логічної будови, пошук та локалізація протиріч, смислових неузгодженостей, порушень логіки думки, логіки викладу, логіки дійсності.

Дискурсивний аспект. Дослідження соціально-психологічних рис автора через одиниці й засоби мови, особливостей трансляції ним певних соціальних смислів.

Статистичний аспект. Дослідження статистики лексичних систем. Актуальний для авторознавчої експертизи.

Комунікативний аспект. Аналіз складових комунікації та відтворення комунікативної ситуації.

Наведений перелік є орієнтовним, зрозуміло, що його позиції мають перетин, але він складений на основі реального експертного досвіду.

Підсумовуючи викладене, ще раз наголошуємо, що галузь лінгвістичних експертиз потребує невпинного науково-теоретичного та методологічного розвитку. І саме Всеукраїнський форум судових експертів є тією платформою, що в режимі конструктивного діалогу об'єднує професіоналів заради реалізації цього завдання.

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА У ПРОВАДЖЕННІ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРОГАЛИНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Янюк Наталія Володимирівна

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри адміністративного та фінансового права
юридичного факультету*

*Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Сьогодні основним законодавчим актом, який визначає засади провадження в справах про адміністративні правопорушення, залишається Кодекс України про адміністративні правопорушення 1984 р. (далі – КУпАП), тому варто взяти до уваги чинні положення щодо регулювання процедури проведення експертизи і з'ясувати наступні питання: ким, коли і в якому порядку залучається експерт в справах про адміністративні правопорушення.

Враховуючи те, що розгляд справ про адміністративні правопорушення є певним різновидом адміністративного провадження, варто з'ясувати, яким чином закріплено питання участі експерта у Законі України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП). З іншого боку, провадження в справах про адміністративні правопорушення має деякі подібності з кримінальним провадженням, яким є «досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність», згідно з п. 10 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, 2012 р. (далі – КПК України). Підтвердженням цього є й положення ч. 2 ст. 9 КУпАП, яке визначає певну пріоритетність при віднесенні протиправного діяння до кримінального правопорушення. Доречно порівняти деякі моменти зі статусом експерта у кримінальному провадженні. Чимало прогалин у КУпАП заповнюється через, так би мовити, «фактичну аналогію закону», правового припису щодо цього немає, але так само й немає заборони щодо застосування.

Згідно зі ст. 251 КУпАП докази в справі про адміністративне правопорушення встановлюються визначеними засобами, у тому числі висновком експерта. Згідно з ч. 1 ст. 273 КУпАП експерт призначається органом (посадовою особою), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення. Враховуючи цей момент, впливає, що експертизу можуть призначати всі суб'єкти, які перераховані у ст. 213 КУпАП, як колегіальні органи, так і посадові особи, які

уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення. Але у ст. 273 КУпАП використано формулювання «у провадженні якого перебуває справа». Тому виникають логічні запитання: Чи це стосується лише безпосереднього розгляду справи? Чи можна проводити експертизу на інших стадіях провадження в справах про адміністративні правопорушення?

У спрощеному провадженні, які обмежуються виявленням правопорушення і винесенням постанови на місці вчинення правопорушення (ст. 258 КУпАП) про проведення експертизи мова не йде. Проте у звичайному провадженні в справах про адміністративні правопорушення (проступки) можна виокремити певні стадії, як порівняно самостійні частини провадження, які характеризуються такими ознаками: наявністю уповноваженого суб'єкта (найчастіше – уповноваженої особи), колом конкретних завдань, певними процесуальними діями, які вчиняються у визначених часових межах. Хоча серед науковців дискутується питання щодо кількості стадій провадження, але більшість підтримує думку про те, що доцільним є виділення чотирьох стадій провадження в справах про адміністративні проступки: 1) порушення справи про адміністративні проступки; 2) розгляд справи та винесення по ній постанови; 3) оскарження винесеної постанови [1, с. 202; 2, с. 313; 3, с. 346]. Тож з метою правильного оформлення протоколу і попередньої кваліфікації діяння може виникнути питання про проведення експертизи і на стадії порушення справи. Наприклад, до адміністративної відповідальності можуть притягуватися і юридичні особи, зокрема за екологічних правопорушення, у тому числі пов'язані з викидом шкідливих речовин в атмосферне повітря, невикористанням чи неналежним використанням очисних систем, і для правильного визначення їх складу може виникати потреба у спеціальних знаннях щодо шкідливих наслідків для навколишнього природного середовища і для мешканців цієї території. А їх може надати лише фахівець, документально підтвердивши своїм висновком. У ст. 273 КУпАП окремо наголошено, що експертиза може проводитися «для визначення розміру майнової шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, а також суми грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, які підлягатимуть конфіскації».

У ст. 273 КУпАП зазначено, хто може призначати експертизу, але нічого не сказано, хто може виступити ініціатором її проведення. Проте аналізуючи ч. 1 ст. 268 КУпАП і право на подання клопотання особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, тлумачать в тому числі і як клопотання про проведення експертизи. Паралельно аналізуємо ст. 57 ЗАП, відповідно до частини першої її положень експертиза призначається адміністративним органом «для з'ясування

обставин справи та надання їм оцінки, що потребують спеціальних знань, адміністративний орган у випадках, передбачених законом». На відміну від ст. 273 КУпАП у ЗАП наголошено, що призначає експертизу з визначенням експерта чи експертної установи та питань експертизи адміністративний органом як з власної ініціативи, так і за клопотанням особи. Питанню експертизи значна увага приділена у КПК України, зокрема згідно зі ст. 242 експерта або експертів можуть залучати сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у встановлених КПК України випадках та порядку. Крім цього, стосовно визначених у КПК України питань слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи.

Аналізуючи деякі рішення в справах про адміністративні правопорушення, можна помітити, що найчастіше питання про експертизу за чинним КУпАП ставиться щодо справ про порушення правил дорожнього руху. Орган (посадова особа) за внутрішнім переконанням оцінюють докази і визначають, чи є підстави для проведення експертизи. Наприклад, у справі № 451/1813/23 суд не знайшов підстав для призначення судової інженерно-транспортної експертизи і це рішення про відмову про проведення експертизи було підтримано Львівським апеляційним судом [4]. Разом з тим, досить часто вирішується питання про призначення експертизи у справах про порушення митних правил, зокрема питання щодо відповідності транспортного засобу заводській конструкції, щодо вартості переміщуваного товару. Такі порушення набули особливої поширеності в умовах правового режиму воєнного стану, оскільки є особи, які діють всупереч вимог законодавстві, намагаючись приховатись за волонтерською діяльністю. Наприклад, у справі № 461/1156/23 про порушення митних правил, у якій остаточне рішення прийняв Львівський апеляційний суд 2 квітня 2024 року, для правильної кваліфікації діяння суд постановою призначив декілька видів судової експертизи: товарознавчу, судову автотехнічну та трасологічну експертизи [5].

Виникає ще одне питання – це час проведення експертизи. Згідно з ч. 1 ст. 277 КУпАП загальний строк розгляду становить 15 днів з дня одержання органом (посадовою особою), які правомочні розглядати справу, протоколу про відповідне адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи. На проведення експертизи потрібен час, оскільки згідно зі ст. 273 КУпАП експерт повинен мати час на ознайомлення з матеріалами справи, заявлення клопотання про надання йому додаткових матеріалів, які необхідні для дачі висновку та ін. У такому разі розгляд не вкладається у часові рамки, визначені у ст. 277 КУпАП, а серед підстав, через які зупиняється розгляд справи, не зазначено проведення експертизи. Доволі поширеним є формулювання «необхідність додержання розумних строків проведення експертного

дослідження». З метою запобігання безпідставному затягуванню розгляду справи суди все ж зупиняють провадження у справі на час проведення експертизи.

Висновок: питання залучення експерта до провадження в справах про адміністративні правопорушення потребує належного правового врегулювання, зокрема: у частині суб'єктів, які ініціюють і призначають експертизу, визначення випадків обов'язкової експертизи (наприклад, у випадках порушення митних правил, зокрема за ст. 471, 483 Митного кодексу України, екологічних правопорушень, адміністративних військових правопорушень), визнання проведення експертизи підставою для зупинення провадження в справі про адміністративне правопорушення. Але не можна допустити, щоб експертиза використовувалася для затягування розгляду справи про адміністративні правопорушення, тому варто визначити строки для її проведення, а продовження лише за мотивованим клопотанням експерта. Крім того, слушним є застереження, яке містить ст. 69 КПК України: «не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого». Експерт відповідно до п. 1 пункту 3 розділу II Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [6] зобов'язаний заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин. Експерт є суб'єктом, який прирівняний до осіб, уповноважених на виконання функцій держави і на якого поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» (пп. б п. 2 ч. 1 ст. 3). Усі ці питання набули особливої гостроти у період правового режиму воєнного стану.

Література:

1. Адміністративне право України: Підручник (За ред.проф. Битяка Ю.П.). Харків: Право, 2000. 520 с.
2. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України: Академічний курс: підручник / Т.О. Коломоєць. К.: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
3. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков. К.: Юрінком Інтер, 1999. 737 с.
4. Справа № 451/1813/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118373106>
5. Справа № 461/1156/23 // <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111746351>
6. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затв. наказом Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 08.05.2024).

ЩОДО ШЛЯХІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Ярослав Юрій Юрійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри транспортного права та логістики
Національний транспортний університет
м. Київ, Україна*

Голубенко Олег Миколайович

*генеральний директор, адвокат
Україно-німецьке підприємство «ДЕКРА ЕКСПЕРТ»
м. Київ, Україна*

Євроінтеграційні процеси в державі вимагають переосмислення концептуальних основ також і в галузі української судової експертизи. Про ці основи почали говорити в зв'язку із затвердженням в 1992 році Постановою ВРУ «Концепції судово-правової реформи», за п. 1 розділу V якої була поставлена задача створити судову експертизу, як важливу і самостійну інституцію, незалежну від органів попереднього розслідування, діяльність якої повинна регулюватись процесуальним законодавством [1]. В деяких країнах, зокрема в Республіці Казахстан, діяла вже друга концепція (2018 р.) розвитку національної судової експертизи, передбачені кроки з удосконалення законодавства, інституційних та організаційних основ, підбору, професійної підготовки та підвищення кваліфікації експертів, укріплення матеріально-технічної бази, вивчення міжнародного досвіду та розвитку міжнародного співробітництва [2]. В наших роботах зауважено на: 1) уніфікацію процесуального законодавства; 2) вдосконалення організаційних форм; 3) навчання та атестацію судових експертів; 4) саморегулівні професійні об'єднання (СПО); 5) оцінку методичної правильності висновку експерта; 6) рівноправність всіх суб'єктів судово-експертної діяльності (СЕД); 7) поділ ринку експертних послуг з метою більш ефективного залучення суб'єктів СЕД; 8) оперативність експертиз [3]. Шуневич К. в «моделях залучення експерта у кримінальне провадження» країн ЄС виділила: 1) суб'єкт, уповноважений на залучення експерта; 2) можливості суду впливати на залучення експерта; 3) процесуальний статус особи зі спеціальними знаннями; 4) організаційні вимоги до кандидата в експерти (питання акредитації, включення до реєстрів судових експертів та ін.); 5) кількість експертів, які можуть брати участь у конкретному

кримінальному провадженні; 6) право на проведення перехресного допиту експерта [4, с. 3]. Шевич В. висловив думку, що сучасна українська судова експертиза з позиції євроінтеграції має сформулювати нову парадигму принципів розробки Концепції базового Закону України, в якому визначатимуться поняття та принципи СЕД, структура та організація діяльності установ і судових експертів, їхній правовий статус і повноваження, системний підхід до підготовки й атестації, створення самоврядної організації судових експертів, відповідальність за втручання в СЕД, гарантії діяльності експертів [5, с. 36].

Наведені думки показують, що як в Україні, так і інших країнах світу існують багато в чому схожі погляди на загальну будову судової експертизи, які стосуються організаційно-правових, комунікаційних, статусних, дидактичних, аналітично-оціночних, тощо аспектів. Неухильне впровадження європейських стандартів в сфері судово-експертної діяльності (СЕД) дозволить наблизитись до принципів, декларованих за ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) (право на справедливий суд), як методологічної передумови організації та проведення судових експертиз.

Найважливіша і принципова базова ознака – *незалежність судового експерта* – далеко не в повній мірі реалізована в межах експертних гілок. Так, в державній гілці судової експертизи існує відомча залежність судового експерта, бо в одній структурі діють як підрозділи розслідування, так і судової експертизи. Цю проблему можна ліквідувати поверненням до реформаторських думок 1992 року, а саме створенням «самостійної інституції» типу Експертного Комітету із рекомендацією найменування його, як варіант, за законопроектом № 6284-2 [6], Національною експертною службою України, але обмежити регуляторну роль цього центрального органу тільки державними установами. Можна піти далі і розглянути варіант приватизації діючих державних установ задля забезпечення повної незалежності працюючих в них експертів від будь-якого відомства.

Європейський вектор незалежного розвитку приватної гілки судової експертизи (недержавна судова експертиза) пов'язується із утворенням саморегульованих організацій (СРО). Крім усунення державної монополії, сприяння науковій змагальності спеціальних знань в судочинстві, поява СРО дозволить збільшити кількість приватних експертів, що зменшить бюджетні витрати на державну гілку експертизи та підніме оперативність експертних проваджень. Реалізація цього принципу може йти або при утворенні такого об'єднання «зверху» – єдиного СРО для всіх приватних експертів із розподілом на певні секції, або «знизу», створенням множини СРО за експертною спеціалізацією. Другий варіант реалізації саморегулювання виглядає більш демократичним (бо розвиток всіх європейських професійних спільнот пов'язаний із «цеховими» шляхами організації), підтримується більшістю експертів, в

подальшому, якщо на то буде добровільна згода, може розвинути у асоціативне об'єднання, але тільки для виконання координаційних функцій.

Змістом реформи в галузі СЕД, перш за все, повинен бути «відпуск на волю» приватних судових експертів, передачі функції атестації, науково-методичного супроводу, дисциплінарного провадження та контролю за ними до СРО різних експертних напрямків. Це не означає, що буде виключена регуляторна функція держави на ділянку СЕД. За МЮ України доречно залишити функції розробки та вдосконалення організаційно-правових нормативів в галузі СЕД, видачі експертних свідоцтв, узагальнень наукової та експертної діяльності, ведення Реєстрів атестованих судових експертів та атестованих методик, організації діяльності науково-консультативних та методичних рад (НКМР) та міжвідомчої Координаційної ради з питань судової експертизи, керівництво підзвітними установами. У випадку створення Національної експертної служби України, вказані функції належить передати цьому центральному органу влади.

Навчання судових експертів або *експертна дидактика*, за виключенням набуття спеціальних знань в галузі ремесла, має бути реалізованою на базі вищої освіти другого рівня «магістр» із спеціалізацією за певними експертними напрямками, в наступному продовжуватись під час атестації, вдосконалюватись на практиці та в процесі періодичного підвищення кваліфікації. Основна вимога – всі види навчання (включаючи підвищення кваліфікації) повинні здійснюватись в закладах, які мають освітню ліцензію (краще, в середовищі ЗВО). Експертно-кваліфікаційні комісії (ЕКК), за логікою, повинні діяти за місцями навчання/експертної роботи/СРО, в них, крім атестації, мають вирішуватись і дисциплінарні справи. Склад ЕКК має затверджуватись регулятором, при чому в державних ЕКК більшість повинна складатись із експертів державних установ, в ЕКК СРО – із приватних експертів. Якщо в країні буде запроваджено декілька ЕКК, то ЦЕКК при регуляторі (МЮ України), втрачає зміст і повинна бути ліквідована, що буде одним із дерегуляційних заходів.

Розвитком *аналітично-оціночної* основи судової експертизи (рецензування висновків) повинно бути унормування цієї процедури. У відповідних процесуальних змінах слід передбачити можливість залучення в якості рецензентів фахівців ЗВО, їх високий фаховий рівень (до 10 років експертного/наукового стажу), оприлюднення інформації про них, закладання можливості їх допиту, закріплення права експерта рецензованого висновку на оскарження рецензії. Ще одним напрямком процесуального регулювання може бути надання суду можливості, в разі наявності клопотання сторони провадження, доручення іншому експерту проведення експертизи методичної правильності оспорюваної

експертизи. Знання методики є складовою спеціальних знань експерта, тому це питання має входити до предмету різних видів експертиз, що вимагає також змін до підзаконних актів (рекомендацій) стосовно їх призначення.

Моніторинг тривалості СЕД (*строків експертних проваджень*) дозволить своєчасно реагувати на зростання валу певних видів експертиз збільшенням кількості атестованих експертів відповідно до розроблених та прийнятих середніх норм експертного навантаження. Ця ділянка роботи поки ще не охоплена регулятором. Третя гілка експертів – фахівці, які залучаються замовником в конкретних випадках, за аналогом європейських ad-hoc експертів, можуть також надати свій вклад в рішення проблеми великих термінів провадження. Нарешті слухна європейська практика запровадження суддівського контролю за діяльністю експертів, і не тільки за дотриманням ними встановлених строків проваджень.

Література:

1. Концепція судово-правової реформи в Україні: затв. постановою Верховної Ради України 28.04.1992 р. № 2296-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2296-12> (дата звернення: 01.05.2024).

2. Об утверждени Концепции развития института судебной экспертизы Республики Казахстан до 2023 года и плана мероприятий по ее реализации: Приказ Министра юстиции Республики Казахстан от 26.12.2018 г. № 1629. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34370712&pos=4;-108#pos=4;-108 (дата звернення: 01.05.2024).

3. Ярослав Ю.Ю. До питання концепції судової експертизи в Україні. Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя: матеріали круглого столу (м. Харків, 6–7 лютого 2020 року). Харків : ХНДІСЕ, 2020. С. 109-117.

4. Шуневич К.А. Моделі організації та проведення судових експертиз у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні: дис. ... д-ра філософії: з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023. 332 с.

5. Шевчук В.М. Методологічні проблеми вдосконалення законодавчого забезпечення судово-експертної діяльності. Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя: матеріали круглого столу (м. Харків, 6–7 лютого 2020 року). Харків: ХНДІСЕ, 2020. С. 34-41.

6. Проект закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів № 6284-2 від 22.11.2021 року. Офіц. портал Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73258(дата звернення: 01.05.2024)

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Заяць Роман Ярославович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
академік Української академії наук, директор
Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
м. Львів, Україна*

Науковий потенціал сьогодні вважається головною продуктивною силою суспільства, а теоретико-методологічні засади його розвитку фундаментально обґрунтовані в працях Л. Антошкіної, В. Базилевича, Г. Бекера, М. Блауга, В. Врублевського, В. Гейця, О. Докторовича, М. Згуровського, Ю. Канигіна, О. Ковалюка, М. Крупки, В. Левашова, І. Мойсеєнко, О. Мороза та ін. [1]. Аналіз праць зазначених авторів дозволяє стверджувати, що сучасний зміст поняття «науковий потенціал» може бути означений як система продукування наукових знань, яка охоплює такі основні складові:

- чисельність і резерв наукових кадрів;
- кваліфікаційний і науковий рівень наукових кадрів та їх відповідність вимогам і потребам подальшого розвитку;
- організаційна структура колективу науковців;
- фінансові ресурси, спрямовані на розвиток науки;
- інформаційне забезпечення наукової діяльності;
- ефективність використання результатів наукових досліджень у науковій та практичній діяльності.

Крім цього, проголошена у численних законодавчих актах і програмних документах України орієнтація на інноваційний шлях розвитку, по-перше, вимагає розроблення на засадах сучасних концепцій управління стратегій інноваційного розвитку, зокрема – розроблення та реалізації концепцій розвитку науково-дослідної сфери на основі реалізації її наявного потенціалу [2], а по-друге, набуває особливого значення в контексті Євроінтеграційних процесів [3] та діяльності в умовах воєнного стану [4].

Вищезначене обумовлює актуальність аналізу наукового потенціалу Львівського НДЕКЦ МВС (далі – Центру) через призму основних складових системи продукування наукових знань з метою пошуку науково обґрунтованих шляхів його збереження в умовах воєнного стану.

Наповнення установ судової експертизи Львівщини науковими кадрами розпочалось лише на 72 році її функціонування, оскільки перші архівні згадки про експертний підрозділ на Львівщині датуються 1939 роком [5], Експертна служба МВС була утворена у 2000 році [6], а перший працівник з науковим ступенем у Центрі був прийнятий на роботу у 2011 році.

Із 2013 року чисельність наукових кадрів у Центрі постійно зростає і на сьогодні складає сім осіб, або 4,1% працівників, які займаються науково-дослідною діяльністю як експерти і/чи керівники структурних підрозділів. Резерв наукових кадрів формується з працівників зазначених категорій, які виконують дисертаційні роботи і/чи активно публікують результати власних наукових досліджень (на даний час це 27 осіб, або 15,7% працівників) [7]. Отже, загальна чисельність наукових кадрів Центру та резерву їх поповнення на даний час складає 19,8% та за останні роки має особливо позитивну динаміку.

Кваліфікаційний рівень наукових кадрів Центру визначається відповідним Положенням, залежить від стажу роботи з кваліфікацією судового експерта в державній спеціалізованій установі [8] і на даний час присвоєний: двом особам вищий, двом особам – третій, трьом особам – четвертий. Науковий рівень цих працівників визначається їх науковим ступенем та вченим званням (доктор наук, професор – 1 особа; кандидат наук, професор – 1 особа; кандидат наук, доцент – 1 особа, кандидат наук – 4 особи), а також рівнем (видом) наукових публікацій, серед яких саме у роки дії воєнного стану зростає частка публікацій у фахових виданнях, що індексуються у провідних наукометричних базах (Scopus, Ulrich's Periodicals, Index Copernicus, Google Scholar, World Cat, CrossRef, Index ResearchBib та ін.) [9]. Зазначене надає об'єктивні підстави стверджувати, що кваліфікаційний і науковий рівень наукових кадрів Центру відповідає вимогам і потребам його подальшого розвитку.

Організаційна структура колективу науковців Центру на даний час відповідає організаційній структурі установи, але, виходячи з науково-дослідного спрямування її діяльності, раціональною варто вважати організаційну структуру науковців у науково-дослідних інститутах судових експертиз Міністерства юстиції України, у яких функціонують Вчені ради [10].

Фінансові ресурси на стимулювання наукової діяльності у Центру надходять з Експертної служби МВС як преміювання за опубліковані результати наукових досліджень (захист дисертацій, монографії, наукові статті тощо), яке призупинене на час дії воєнного стану в Україні. Також постійно і цілеспрямовано розвивається (оновлюється, вдосконалюється) матеріально-технічна база судово-експертних досліджень. Наприклад, Центр отримав хроматограф газовий GC з мас-спектрометричним детектором GCMS-QP2020 EI фірми SHIMADZU для дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та

прекурсорів; генетичні аналізатори Applied Biosystems 3500 (8-капілярний) та SegStudio для проведення молекулярно-генетичних досліджень. Робота на зазначених й інших новітніх приладах не лише підвищує об'єктивність висновків судових експертів і пришвидшує виконання судових експертиз, а й приносить моральне задоволення працівникам від науково-дослідної роботи у сучасному руслі, підвищує рівень їх самооцінки тощо. Потенційним джерелом отримання фінансових ресурсів варто вважати участь у проектах, які реалізуються в Україні за гранти наших зарубіжних партнерів. Прикладом таких проектів, у яких бере участь Центр, є міжнародний проект CENSS [11], а перспективним напрямом розвитку наукової інфраструктури – створення лабораторії з дослідження непродовольчих товарів [12].

Інформаційне забезпечення наукової діяльності Центру здійснюється за рахунок систематичного поповнення власної бібліотеки, формування вузькопрофільних бібліотек у структурних підрозділах, доступу до електронних фондів бібліотек в Україні та участі у проектах, які передбачають доступ до електронних фондів основних наукових бібліотек світу [13].

Ефективність використання результатів наукових досліджень працівників Центру оцінюється їх впровадженням у наукову та практичну діяльність. Результати робіт теоретичного характеру підлягають науковому використанню (наприклад, у навчальному процесі при підготовці студентів у закладах вищої освіти, з якими Центр має угоди про співпрацю), а прикладні – практичному застосуванню (наприклад, при розробці науково-методичних матеріалів, які включені у План роботи наукової ради Експертної служби МВС).

Отже, аналіз інтелектуального потенціалу Центру через призму основних складових системи продукування наукових знань і практичного досвіду дозволяє встановити науково обґрунтовані шляхи збереження наукового потенціалу судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану.

Література:

1. Ревак І. О. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України: дис. ... доктора ек. наук : 08.00.03, 21.04.01 / Ревак Ірина Олександрівна – Львів, 2016. – 474 с.
2. Кривошей В. М. Стратегічні пріоритети розвитку науково-виробничої сфери регіонів України. *Ефективна економіка*, № 8. 2012. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1329> (дата звернення 05.05.2024).
3. Zayats R. Ya. Innovative Directions of Forensic Expert Activities in the Conditions of Marital State in Ukraine. *The 2nd International scientific and practical conference "Innovative development of science, technology and*

education” (November 16-18, 2023) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2023. P. 794-799.

4. Долинський С. М., Пасічник Р. В., Подулько О. В. Особливості проведення судових експертиз в умовах воєнного часу. *Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф.* (Одеса-Львів, 28 вересня 2022 року) : тези доповідей. Львів : Растр-7, 2022. С. 48-51.

5. Історія експертної служби Львівщини. Львівський НДЕКЦ МВС України. Історія. URL: <http://ndekc.lviv.ua/history.html> (дата звернення 05.05.2024)

6. Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ. Документ 988-2000-п. Кабінет міністрів України. Постанова від 20 червня 2000 р. N 988. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.05.2024)

7. Львівський НДЕКЦ МВС. Наукова діяльність. Архів наукових праць співробітників. URL: <http://ndekc.lviv.ua/naukrob.html> (дата звернення 05.05.2024).

8. Про внесення змін до Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС. Документ z0459-22. Наказ МВС України від 27.01.2022 № 53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0459-22#Text> (дата звернення 05.05.2024).

9. Заяць Р. Наукові публікації працівників судово-експертних установ як джерело набуття досвіду вирішення проблем судово-експертної діяльності. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 року) : тези доповідей.* Львів : Растр-7, 2023. С. 9-12. DOI: 10.32782/28-09-2023-328.

10. Київський Науково-дослідний інститут судових експертиз. Наукова діяльність. URL <https://kndise.gov.ua/naukova-diyalnist/> (дата звернення 05.05.2024).

11. Участь Львівського НДЕКЦ МВС у проекті CENSS. URL: <http://ndekc.lviv.ua/news05122023.html> (дата звернення 06.05.2024).

12. Zayats R. Ya. Laboratory methods of research and a modern forensic examination in Ukraine. *The 9th International scientific and practical conference “Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects” (February 20-22, 2022)* MDPC Publishing, Berlin, Germany, 2022. P. 399-402.

13. ДНТБ України. Research4life. URL: <https://dntb.gov.ua/research4life> (дата звернення 06.05.2024).

МАТЕРІАЛИ

IV Всеукраїнського форуму судових експертів

Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану

м. Львів, 7 червня 2024 року

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 03.06.2024 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 99,51. Тираж 300. Замовлення № 038/0524.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.